

Ústřední knihovna FSS MU Brno

4240735705

111-588

DOMÁCÍ NÁSILÍ V ČR Z POHLEDU PRÁVA

**(EFEKTIVNOST PRÁVNÍCH NOREM ČR
POSUZOVANÁ VZHLEDEM K CÍLI OCHRANY SPOLEČNOSTI
PŘED DOMÁCÍM NÁSILÍM)**

Mgr. Markéta Huňková, JUDr. Jiřina Voňková, CSc.
2004

REVIZE 2008

MA-363
MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
Fakulta sociálních studií
Joštova 10
602 00 BRNO

SA

PRÁVNÍ STAV K 1. 6. 2004

Základem této publikace je aktualizovaná a v dílčích bodech upravená disertační práce Huňkové, M.: K některým otázkám právního postavení žen v ČR (Efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím), Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Katedra právní teorie, 2003

Autorské vedení:

Markéta Huňková

Oponentské posudky vypracovali:

doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Zvláštní dík náleží:

JUDr. Pavlu Hungrovi, CSc.

JUDr. Markétě Šedové

Mgr. Radce Macháčkové

Mgr. Andrei Rezkové a

Mgr. Marii Lienau

OBSAH

Obsah (Huňková)	4
Úvod (Huňková)	9
1. Efektivnost právních norem (Huňková)	12
1.1 pojem efektivnost právních norem	12
1.1.1 Základní vymezení pojmu	12
1.1.2 Další upřesnění pojmu efektivnost	16
Realizace versus efektivnost právní normy	16
Efektivnost instrumentální versus efektivnost symbolická	17
Otázka efektivnosti právní normy v jednotlivých etapách její existence	18
Vzájemný vztah efektivnosti práva a efektivnosti jeho jednotlivých složek	19
1.2 Metody hodnocení efektivnosti práva	20
Metody empirické sociologie	21
Metody sociální psychologie	23
Komparace práva	25
Heuristické metody	26
Exaktní metody	27
1.3 Předpoklady efektivnosti práva	28
1.3.1 Tvorba práva	28
Aspekt kvality a stability právní normy	29
Stimul efektivity	29
Aspekt vědeckosti	29
Morálně politický soulad	30
Historické kontinuum	30
Normativní soulad	30
Legislativně-technický aspekt	31
Jazykový a interpretační stimul	31
Systematický aspekt	31
Finanční aspekt	32
1.3.2 Realizace práva	32
Předpokládaná frekvence využívání a dodržování právní normy	33
Kvalitní činnost orgánů, které právní normu realizují	33
Soulad obsahu právní normy s právním vědomím jednotlivce a společenských skupin	34
Uplatňování principů zákonnosti	34
Překonávání deformací právního vědomí	35
Dostatečná znalost příčin porušování právních norem	35
2. Domácí násilí – stanovení definice a základní rozbor zkoumaného jevu (Huňková)	36
2.1 Vymezení pojmu domácí násilí	36
Terminologie užívaná v mezinárodních právních dokumentech, vnitrostátních zahraničních právních úpravách a odborné literatuře	38
2.1.1 Násilí uvnitř rodinného kruhu	43
2.1.2 Domácí násilí	44
2.1.3 Násilí na ženách v intimních vztazích	45
2.2 Charakteristika jevu	47
2.2.1 Teoretické výklady příčin domácího násilí	47
Psychiatrické modely	49
Teorie cyklického násilí	50
Sociologické výklady	51
Feministické teorie	51
2.2.2 Specifika a formy domácího násilí	53
Specifika domácího násilí	53
Formy domácího násilí	58
2.2.3 Osobnost násilníka, osobnost oběti domácího násilí, násilný vztah	60
Osobnost násilníka	60
Osobnost oběti	64
Násilný vztah	69
2.2.4 Náhled české společnosti na domácí násilí	71
Sekundární viktimizace obětí domácího násilí	73
2.3 Četnost výskytu domácího násilí ve společnosti	76
2.3.1 Výsledky některých výzkumů zaměřených na rozpoznání četnosti domácího násilí ve společnosti provedených v zahraničí	77
USA	78
Finsko	79
Švédsko	80
Nizozemí	81
Velká Británie	81
Slovenská republika	82

Některé další výzkumy zaměřené na zjištění počtu týraných žen v heterosexuálních vztazích	83
2.3.2 Výsledky některých výzkumů provedených v ČR	86
Mezinárodní výzkum násilí na ženách	89
2.4 Klientky Poradny pro ženy v tísni v roce 2000–2001 – vlastní výzkum charakteru případů domácího násilí	91
3. Efektivnost právních norem chránících oběti domácího násilí v ČR (Huňková, Voňková)	96
3.1 Základní práva a svobody – rámec z něhož je třeba vycházet (Huňková, Voňková)	96
3.2 Efektivnost ustanovení trestního práva (Huňková, Voňková)	98
3.2.1 Trestní právo hmotné	98
Vymezení pojmu násilí v českém právu	99
Efektivnost ustanovení trestního práva hmotného	101
3.2.2 Trestní proces	105
3.2.3 Reakce obětí vztahových deliktů (Voňková)	110
3.3 Efektivnost ustanovení týkajících se policie (Huňková)	113
3.3.1 Zákon o policii	113
3.3.2 Zákon o obecní policii	117
3.4 Efektivnost ustanovení zákona o přestupcích (Huňková, Voňková)	118
3.5 Efektivnost ustanovení občanského práva (Huňková)	120
3.5.1 Občanské právo hmotné	122
3.5.2 Občanské právo procesní	129
3.6 Efektivnost norem převážně rodinného práva (Huňková, Voňková)	136
3.7 Efektivnost dalších právních možností (Huňková, Voňková)	154
3.8 Stručný přehled nejzásadnějších legislativních podnětů v boji proti domácímu násilí v ČR od roku 1995 do roku 2003 a zhodnocení jejich efektivnosti (Huňková, Voňková)	155
4. Komparace tuzemské a zahraniční právní úpravy v oblasti ochrany společnosti před domácím násilím (Huňková)	162
4.1 Právní ochrana společnosti před domácím násilím v zahraničí	162
4.1.1 Policejní intervence	164
4.1.2 Občansko-právní instituty	168
4.1.3 Trestně-právní instituty	171
4.2 Komparativní podněty pro českou legislativu	173
5. Cesty ke zvýšení efektivnosti české právní úpravy (Huňková, Voňková)	178
5.1 Základní práva a svobody (Huňková, Voňková)	179
5.2 Trestněprávní normy (Huňková, Voňková)	181
5.2.1 Trestní právo hmotné	181
5.2.2 Trestní právo procesní	182
5.3 Normy upravující úlohu policie (Huňková)	183
5.4 Zákon o přestupcích (Huňková, Voňková)	185
5.5 Občanské právo (Huňková)	185
5.5.1 Občanské právo hmotné	185
5.5.2 Občanské právo procesní	186
5.6 Rodinné právo (Huňková, Voňková)	187
6. Význam prevence při ochraně společnosti před domácím násilím (Huňková)	189
6.1 Osvětové kampaně, výchovné programy, prevenční projekty ...	189
6.1.1 Inspirace ze zahraničí	192
Edingburská kampaň	192
Mnichovská kampaň – „Aktivně proti domácímu násilí“	193
Finský projekt prevence násilí na ženách z období 1998–2002	193
Berlínský intervenční projekt proti domácímu násilí	194
Slovenská kampaň – „Piata žena“	195
6.1.2 Česká cesta	196
Některé aktivity inscenované ze strany státu (informační kampaně vlády, kulaté stoly, Aliance proti domácímu násilí)	196
Kampaně realizované neziskovými organizacemi	198
6.2 Přímá specializovaná pomoc určená obětem domácího násilí ...	199
6.2.1 Model poskytování služeb obětem domácího násilí specializovaným centrem	201
6.2.2 Doporučení EU pro ženské domovy	203
Závěr (Huňková)	205
Prameny	210
Summary	230
Přílohy	234
Příloha č. 1 – Mezinárodní závazky využitelné v boji proti domácímu násilí – výběr	234
Příloha č. 2 – Dotazník klientek Poradny pro ženy v tísni v roce 2000–2001	235
O autorkách	240

ÚVOD

Zejména poslední dobou se v souvislosti s postupnou detabuizací a otevíráním tematiky domácího násilí české společnosti objevuje problém nedostačující ochrany jeho obětí a s tím spojená čím dál palčivější potřeba vhodného legislativního zohlednění tohoto negativního jevu s cílem efektivně jej potlačit. Dosud provedené kroky na tomto poli však byly provázeny poměrně značnými rozpaky na straně českých legislativců odvíjejícími se především od nízkého a negativními stereotypy zatíženého obecného povědomí o tomto jevu.

Téma této práce jsme si zvolily především pro jeho nesmírnou aktuálnost v současné době.

K dalším důvodům potom patří fakt, že se předmětné problematice ve své praxi intenzivně věnujeme již více než šest let. Problém domácího násilí jsme měly možnost poznat z několika profesních úhlů pohledu a domníváme se, že se tak stalo skutečně do hloubky. Vyřešení otázky efektivního potlačení domácího násilí vnímáme ve světle nabytých zkušeností pro moderní společnost, jež respektuje lidská práva, jako nesmírně důležitý a v oblasti porušování kategorie tzv. ženských práv v ČR dokonce jako stěžejní cíl.

Základním kriteriem, z něhož vycházíme při stanovení definice domácího násilí a tím i výchozího bodu naší práce, je existence násilí v intimním vztahu (kterým chápeme rodinný, partnerský či obdobný vztah) mezi agresorem a jeho dospělou obětí, přičemž pod pojem obdobný vztah, který vnímáme flexibilně, řadíme např. vztah bývalých manželů nedávno rozvedených, ale žijících i nadále v jednom bytě. Termínem „dospělá osoba“ rozumíme osobu zletilou. Jako důležitý fakt pro rozvinutí našich úvah bereme v potaz rovněž skutečnost, že oběťmi tohoto druhu násilí jsou v majoritní většině případů ženy.

Pomoc poskytovaná státem v boji proti domácímu násilí v celé šíři svého spektra potom zahrnuje všechny instrumenty a garance – jeho kriminalizaci počínaje, přes komplexní právní systém ochrany obětí, finanční zastřešení organizací pomáhajících obětem eliminovat následky domácího násilí, až po ruku podanou pachatelům v podobě nejrůznějších terapeutických programů a podpůrných řešení.

Za jeden ze základních cílů této práce jsme si stanovily přinést základní poznatky o domácím násilí, protože jen dokonalé poznání příčin, charakteristiky a zákonitostí vývoje tohoto negativního společenského jevu umožní jeho správné legislativní a konečně i následně aplikační uchopení.

Jako hlavní cíl práce jsme si určily teoretickoprávně zhodnotit stávající právní úpravu ČR z hlediska efektivnosti poměřované cílem ochrany společnosti před domácím násilím a pomocí komparace se zahraničím a všech poznatků nabytých o předmětném jevu zformulovat podněty vedoucí ke zvýšení sledované efektivnosti. Pokud na některých místech této práce přistupujeme k pozitivněprávnímu rozboru dílčích otázek, činíme tak zejména s ohledem na majoritní cílovou skupinu, které je tato publikace určena – tedy na skupinu soudců aplikujících právo.

S přihlédnutím k nesmírnému rozsahu, který toto téma pokrývá, jsme však byly nuceny volit a svoje úsilí zaměřit k výsledku vypracování pouze podle našeho názoru nejdůležitějších poznatků předmětné tematiky se týkajících za současného vědomí toho, že vypracování komplexního a detailního rozboru je z hlediska účelnosti a dále zejména přehlednosti jeho zpracování nereálné.

Uchopení tohoto obtížného tématu se může ubírat různými cestami. My jsme si vedle již zmiňované metody komparace vybraly i metodu dokumentační (důvodem je vypovídací hodnota samotných fakt a materiálů) a dále metodu syntézy a analýzy. V neposlední řadě využíváme i metodu dotazování (konkrétně formou dotazníku self-report). Dlužno však podotknout, že vzhledem k nedostatku kvalifikované literatury a nesystematičnosti pojetí dostupných materiálů se dané téma zpracovávalo jen velmi nesnadno.

Práce nazvaná „Domácí násilí v ČR z pohledu práva (Efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím)“ je členěna do šesti kapitol.

První kapitola nesoucí název „Efektivnost právních norem“ je věnována zejména vymezení pojmu efektivnost, metodám jejího hodnocení a v neposlední řadě rovněž předpokladům efektivnosti.

Ve druhé kapitole pod titulem „Domácí násilí – stanovení definice a základní rozbor zkoumaného jevu“, kterou pokládáme za jednu ze stěžejních částí této práce, se zabýváme nejdříve otázkou užívané terminologie a posléze i samy definujeme domácí násilí, násilí v rodině a násilí na ženách v intimních vztazích. Domácím násilím chápeme jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad dospělou osobou, k níž je pachatel v intimním vztahu, způsobující na straně oběti tíseň nebo újmu. Dále přinášíme poznatky o charakteristice předmětného jevu. Předkládáme základní nástin teoretických výkladů příčin domácího násilí, specifika a formy tohoto jevu, krátkou anotaci psychologického profilu oběti, násilníka a vývoje násilného vztahu, zmiňujeme však i způsob, jakým je na domácí násilí pohlíženo

ve společnosti a otázku sekundární viktimizace jeho obětí. Tato kapitola však obsahuje i svoji empirickou část v podobě přednesených informací o výsledcích některých výzkumů zaměřených na rozpoznání četnosti domácího násilí ve společnosti a také o výsledcích vlastního výzkumu o charakteru případů násilí na ženách v intimních vztazích.

V třetí kapitole nazvané „Efektivnost právních norem chránících oběti domácího násilí“ hodnotíme stávající právní úpravu v ČR z hlediska toho, do jaké míry naplňuje cíl ochrany společnosti před domácím násilím. V této kapitole však posuzujeme z hlediska efektivnosti rovněž nejzásadnější legislativní podněty inscenované v boji proti domácímu násilí v ČR od roku 1995, kdy byl podán první z nich, do roku 2004.

Ve čtvrté kapitole s názvem „Komparace tuzemské a zahraniční právní úpravy v oblasti ochrany společnosti před domácím násilím“ přinášíme nástin základních právních způsobů, jakými je domácí násilí potíráno v zahraničí. V centru naší pozornosti se ocitly především ty právní instituty, které mohou sloužit jako inspirace pro české prostředí.

Pátá kapitola obsahuje pod titulem „Cesty ke zvýšení efektivnosti české právní úpravy“ souhrn našich postřehů ke změnám právního řádu.

V šesté kapitole s názvem „Význam prevence při ochraně společnosti před domácím násilím“ poukazujeme na skutečnost, že velkou roli v efektivnosti ochrany společnosti před domácím násilím sehrává na čelním místě dostatečná informovanost odborné i laické veřejnosti, jež je realizována zejména prostřednictvím výcvikových programů, informačních kampaní, vzdělávacích akcí apod. Dále se v této kapitole zabýváme i sekundární prevencí před tímto negativním jevem včetně formulace představy o koncepci a fungování centra poskytujícího systém komplexní následné péče obětem domácího násilí.

Na závěr bychom pouze rády zdůraznily, že ani důsledné změny v právním rámci a dostupnost kvalitní následné péče nesníží nikterak výrazně počet obětí domácího násilí, nedojde-li současně ke změnám ve společenských vztazích. Tato práce může z tohoto úhlu pohledu sloužit jen jako pokus stanovit jeden z ukazatelů možného směru vedoucího k jejich kultivaci. V oblasti potírání domácího násilí se tato práce snaží rozšířit stanovené obzory, avšak praktické kroky na cestě změn jako ani žádná jiná teoretická práce učinit nedokáže.

1. EFEKTIVNOST PRÁVNÍCH NOREM

1.1 Pojem efektivnost právních norem

1.1.1 Základní vymezení pojmu

Jako český ekvivalent termínu **efektivnost** (dále též „**efektivita**“) můžeme ve slovnících nalézt slovo „účinnost“.¹ V právní terminologii však tyto dva pojmy ztotožňovat nelze.

„**Účinnost** právní normy označuje časovou působnost, tedy stav začínající od zákonodárcem stanoveného okamžiku, kdy platná právní norma (publikovaná ve Sbírce zákonů) způsobuje právně významné (relevantní účinky), tzn. kdy je závazná pro chování účastníků právních vztahů.“²

Efektivnost právní normy se obecně chápe jako „vztah mezi faktickým výsledkem jejího působení na společenské vztahy a cíli, respektive hodnotami, sledovanými právní normou“.³ Označuje „poměr mezi skutečně dosaženým výsledkem realizace právní normy a cílem jejího vydání, její tvorby“.⁴

Řečeno jinak – efektivnost práva bývá charakterizována jako „společensky cílené rezultativní působení práva“.⁵

V tomto kontextu je nutno poukázat na souvislost efektivity právní normy a těchto navzájem propojených prvků:

- A) cíl vydání právní normy (cíle působení právní úpravy),
- B) právní norma jako prostředek realizace tohoto cíle
- C) a výsledný stav (jenž je hodnocen na základě hlediska dosažení cíle).⁶

¹ Pala, K. a Všíanský, J.: Slovník českých synonym, první vydání, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, str. 372

² Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 75

³ Veverka, V. - Boguszak, J. a Čapek, J.: Základy teorie práva a právní filozofie, první vydání, Praha, CODEX, 1996, str. 74

⁴ Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 75

⁵ Harvánek, J. a kol.: Teorie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita Brno, 1998, str. 170

⁶ Více např. Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 75

Ad. A) CÍL VYDÁNÍ PRÁVNÍ NORMY

Cíl vydání právní normy rovná se ideální představě žádoucího, očekávaného výsledku spojeného s významem, obsahem a působením právní normy.

Z hlediska struktury práva, které je složeno z právních odvětví, právních institutů a právních norem a z hlediska struktury normativního právního aktu může být cíl vyjádřen:

- v ústavních zásadách,
- v obecných ustanoveních či v obecné části normativního právního aktu,
- v ustanoveních normativního právního aktu, kterými je vymezován rámec právního institutu,
- v konkrétních ustanoveních normativního právního aktu.⁷

Různý stupeň obecnosti cíle je dán různým stupněm obecnosti právní normy.

Právo samo potom vystupuje jako jeden ze společenských cílů. Jeho role v komplexu všech těchto společenských cílů spočívá v napomáhání jejich realizace.⁸

Ad. B) PRÁVNÍ NORMA JAKO PROSTŘEDEK REALIZACE CÍLE

Počátek působení právní normy jako prostředku dosažení stanoveného cíle leží v momentě vzniku právní normy. Státem stanovená a uznaná forma práva nese název normativní právní akt.⁹

Každý normativní právní akt se vyznačuje určitou věcnou, časovou, osobní a prostorovou **působností**.

Logickou **strukturu právních norem** tvoří: hypotéza (podmínky realizace normy), dispozice (vlastní pravidlo chování) a sankce (následky v případě nezachování normy).

⁷ Více tamtéž

⁸ Více např. Weinberger, O.: Norma a instituce (Úvod do teorie práva), první vydání, Brno, Masarykova univerzita, 1995, str. 3-34, 67-68; Weinberger, O.: Filosofie práva, morálka, první vydání, Brno, 1993; Kantorowicz, H.: The Definition of Law, 1 -st ed., London, Cambridge, 1958

⁹ Více např. Krecht, J.: Normativní regulace, první vydání, Praha, 1997; Weinberger, O.: Norma a instituce (Úvod do teorie práva), první vydání, Brno, Masarykova univerzita, 1995

Není pravidlem, že hypotéza, dispozice a sankce musí v textu normativního právního aktu tvořit jeden celek, právě naopak – hypotézy a sankce bývají často součástí více normativních právních aktů.¹⁰

Má-li být právní norma kvalitně (v souladu se svým cílem) aplikována, je nutno držet se jejího správného, systematického výkladu (interpretace).¹¹

Ad. C) VÝSLEDNÝ STAV PŮSOBENÍ PRÁVNÍ NORMY

Právo představuje systém příkazů (zákazů a dovolení), jedná se tedy o systém normativní a zároveň o systém regulativní, neboť jeho účelem je uspořádat společenské vztahy.

Dispozice právní normy vymezuje odpovídající subjektivní práva a právní povinnosti. Jejich využívání a dodržování, tzn. reálné chování subjektů, představuje přímý výsledek působení právní normy. Avšak výsledkem působení právní normy není jen vznik, existence a realizace subjektivních práv a právních povinností. „Chování jednotlivých subjektů v konkrétních právních vztazích ovlivňuje i jejich vztahy k sociálnímu okolí, tzn. vztahy, které přesahují rámec vztahů právních.“¹² Právní norma tak dokáže nepřímo, vedle jiných společenských norem působit např. i na psychologický a ideologický vývoj člověka, působí na jeho materiální svět atd.

Poskytnout komplexní výčet výsledků působení právních norem je úkol nesmírně náročný. Pro jeho splnění by bylo potřeba postihnout celou šíři a různorodost spektra jejich mnohdy vnitřně rozporné skladby. O to naléhavěji vyvstává otázka nutnosti stanovení správných kritérií jejich hodnocení.

Vycházím ze závěrů, že výsledky působení právní normy bude vždy žádoucí poměřovat kritérii odvozenými od stanoveného cíle právní úpravy.¹³ Jako základní varianty výsledků působení právních norem potom lze odvodit:

- působení právní normy v souladu s cílem právní normy (**efekt optimální**)

¹⁰ Více např. Holländer, P.: Poznámky k pojmu a struktuře právní normy, Právník, 1993, číslo 7; Veverka, V. - Boguszak, J. a Čapek, J.: Základy teorie práva a právní filosofie, první vydání, Praha, CODEX, 1996, str. 66 a násl.

¹¹ Více např. Berka, K.: K pojmu interpretace, Stát a právo, 1989, číslo 27; Khol, J.: Interpretační procesy: podstata, pojetí, užití, Stát a právo, 1989, číslo 27; Kořenský, J.: Právní jazyk, právní komunikace a interpretace, Stát a právo, 1989, číslo 27; Veverka, V. - Boguszak, J. a Čapek, J.: Základy teorie práva a právní filozofie, první vydání, Praha, CODEX, 1996, str. 127 a násl.

¹² Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 76

¹³ Více např. tamtéž

- působení právní normy tak, že vedle výsledků předvídaných vzniknou i výsledky nepředvídané, které mohou, ale rovněž nemusí být v souladu s cílem právní normy (**efekt problematický**)
- působení právní normy v rozporu s cílem právní normy (**efekt negativní**).

Někteří autoři dále uvažují i o situaci, kdy společensky žádoucí výsledek (cíle právní normy) byl dosažen nikoli v důsledku působení právní normy, ale na základě vlivu jiných faktorů. Jedná se potom o tzv. „**zdánlivou (fiktivní) efektivitu**“.¹⁴

Avšak tento pojem se mi nezdá být nejšťastněji zvolen. Neexistuje-li totiž příčinná souvislost mezi právní normou a dosaženým společenským efektem, nelze podle mého názoru o efektivitě vůbec uvažovat a tuto právní normu je tak třeba označit bez dalšího za neefektivní.

Negativní efekt působení právní normy signalizuje vždy pochybení v zákonodárné či realizační činnosti.

Jeho příčinou bývá obvykle nesprávné poznání a zhodnocení společenské potřeby právní úpravy (aspekt gnoseologický), nekvalitní obsah či technika přípravy právní normy (aspekt normativní), nebo absence předpokladů efektivní realizace právní normy (aspekt realizační).¹⁵

Výsledek působení právní normy (právních norem) je přitom možno posuzovat z hlediska vlivu na celou společnost eventuelně z hlediska jejího vlivu výlučně na některé její články.

V tomto kontextu potom dělíme efektivitu právní normy na:

- **obecnou** – celospolečenský efekt právní normy
- **zvláštní** – efekt právní normy v rámci určitého druhu společenských vztahů
- **speciální** – účinky právní normy pouze u jednotlivého adresáta.¹⁶

Posuzování výsledků působení právní normy z hlediska stanovených cílů právní normy nemusí být vždy na všech uvedených úrovních shodné. Může tak např. dojít k tomu, že posuzovaná právní norma vyvolá celospolečenský efekt pozitivní, zatímco její speciální efekt bude negativní. Tato možnost vy-

¹⁴ Více např. Cepl, V.: K pojmu efektivnosti právních norem, Právník, 1973, číslo 10, str. 897; Kudrajev, V. N.: Efektivnost pravovych norm, první vydání, Moskva, Juridič, 1980

¹⁵ Více např. Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 77

¹⁶ Více např. Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 24

plývá nejen ze zvláštností jednotlivých úrovní, ale z rozdílného působení velké řady faktorů neprávních (např. společenské mínění atd.).

1.1.2 Další upřesnění pojmu efektivnost

Z výše uvedeného vyplývá, že **efektivnost právní normy** můžeme vymezit (zjednodušeně řečeno) jako komplexní pojem, který v sobě zahrnuje souhrn praktických hodnot: účelnost, prospěšnost a ekonomičnost.

Jako efektivní je hodnoceno „působení právní normy dávající výsledek očekávaný, plánovaný z pohledu cílů a funkcí sledovaného objektu“.¹⁷

„Právní norma je efektivní, jestliže – velmi zjednodušeně vyjádřeno – svého účelu dosahuje, a v té míře, ve které ho dosahuje“.¹⁸

V této kapitole se pokusím pojem efektivnost (efektivita) ještě dále teoreticky rozvinout a naznačit tak alespoň rámcově jeho možnou šíři a vymezení vůči ostatním termínům, včetně nastínění některých dalších otázek s tímto termínem souvisejících.

REALIZACE VERSUS EFEKTIVNOST PRÁVNÍ NORMY

Někteří autoři zaměňují pojem efektivnost ve smyslu souladu lidského chování s požadavky právní normy (chování subjektu secundum legem) s efektivností ve smyslu dosažení společenských důsledků prostřednictvím právní normy. Za kritérium efektivnosti právních norem se potom označuje poměr mezi četností právem předepsaného a skutečně realizovaného chování.

Chceme-li však oba naznačené významy od sebe oddělit, je namístě používat přesnější a výstižnější pojmy „**realizace právní normy**“ (postihující soulad lidského chování s požadavky normy) a „**efektivnost právní normy**“ (vyjadřující důsledek jejího působení).¹⁹

¹⁷ Harvánek, J. a kol.: Teorie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita Brno, 1998, str. 170

¹⁸ Knapp, V.: Teorie práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, str. 35

¹⁹ Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 24-27; více např. Hůrka, Z.: Efektivita práva a její vliv na společnost In: Plzeňské rozhovory 2000, první vydání, Plzeň, Magistrát, 2000

EFEKTIVNOST INSTRUMENTÁLNÍ VERSUS EFEKTIVNOST SYMBOLICKÁ

V kontextu otázky pojmového rozlišení různých druhů efektů, které právní normy vyvolávají, při současné existenci vztahu shody i dílčích protikladů mezi nimi někteří autoři rozlišují mezi tzv. „**instrumentální a symbolickou efektivností právní normy**“.²⁰

O instrumentální efektivnost právní normy se jedná v případě, že právní norma zapříčinila změny v lidském chování.

Prakticky si rozlišení mezi instrumentální a symbolickou efektivností můžeme demonstrovat například na případu působení právní normy, která má za stanovený cíl boj proti drogové závislosti. Pakliže tato norma vyvolá negativní vztah ke konzumaci drog (či posílí přesvědčení o škodlivosti tohoto jevu) u nekonzumentů, aniž by však rozšíření drogové závislosti omezila (tedy aniž by ovlivnila chování konzumentů drog), jedná se o efektivitu symbolickou. Pokud tato norma vyvolá následek omezení konzumace drog, aniž by však zvýšila přesvědčení o negativnosti tohoto jevu (např. vlivem velmi důrazného sankčního aparátu), jedná se o efektivnost instrumentální.

Zjištění vlivu právní normy na názory, postoje a hodnotové orientace jejích adresátů je (pokud se tento vliv neprojevil v lidském chování) v praxi úkol téměř nerealizovatelný. Trvalejší instrumentální efektivnost právní normy však lze přitom očekávat jen tehdy, jestliže se většina respondentů vnitřně ztotožní s jejími cíli.²¹ Tato teze platí mimo jiné i proto, že neúměrný rozsah právního donucení vyvolává často nežádoucí negativní důsledky a téměř vždy je potom spojen s nutností vynaložit značné náklady. Proto považuji vzhledem ke sledovanému tématu za nenahraditelné a velmi důležité působení osvětových programů a ovlivňování postojů a přístupu veřejnosti k problematice domácího násilí (podrobněji viz dále kapitola 6.).

²⁰ Více např. Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 27

²¹ Více např. Weinberger, O.: Norma a instituce (Úvod do teorie práva), první vydání, Brno, Masarykova univerzita, 1995, str. 122-130; Hungr, P. – Krsková, A.: Psychologické aspekty působení práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1985; Svoboda, E.: Vůle vnitřní a vůle projevená právním činem, první vydání, Praha, 1911

OTÁZKA EFEKTIVNOSTI PRÁVNÍ NORMY V JEDNOTLIVÝCH ETAPÁCH JEJÍ EXISTENCE

Fakt, že vliv právní normy na společnost nemusí bezpodmínečně končit společně se zánikem účinnosti právní normy, je jistě žádoucí při zkoumání efektivity dané právní normy zohlednit. I nadále totiž mohou přetrvávat některé důsledky takové právní normy např. v té podobě, kdy právní norma ovlivnila trvalejším způsobem lidské chování tak, že k dosažení žádoucího stavu není již nadále nezbytné právní donucení. A rovněž naopak – na společnost může působit v určitém rozsahu i právní norma ještě před okamžikem své účinnosti, např. již v poloze samotného procesu tvorby práva.²²

Na základě kritéria platnosti právní normy potom můžeme rozlišovat zkoumání efektivity právní normy, která je již v platnosti, a rozlišování efektivity právní normy, která se teprve připravuje. Předmětem bádání tak může být (a v praxi tomu tak také často skutečně je) např. i efektivity legislativního návrhu.

Hypotetické určování efektivity právních norem teprve připravovaných má v praxi své ničím nezastupitelné místo. Vztah mezi efektivitou platné právní normy a mezi efektivitou její chystané změny leží v poznání klíče, že na základě určení efektivity platné právní normy je možno odhadovat efektivity u normy budoucí. A naopak zjištěný stav efektivity právních norem lze porovnávat se stavem předpokládaným.

Pravděpodobně nejvhodnější a rovněž zřejmě nejjednodušší bude pro rozlišení efektivity právní normy již platné od efektivity právní normy teprve připravované využití tradiční terminologie, na jejímž základě je možno efektivity právní normy dělit z pohledu:

- **de lege lata** (tzn. z hlediska platných právních norem)
- **de lege ferenda**²³ (toto hledisko směřuje zejména k tvorbě práva tzn. zjišťuje, které společenské vztahy by měly být regulovány pomocí platného práva a jaký by měl být obsah a způsob právní úpravy, popřípadě zda je právní regulace těch či oněch společenských vztahů vůbec zapotřebí²⁴).

²² Více např. Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 31

²³ Více např. Dojčák, P.: Právo a sociológia, první vydání, Bratislava, SAV, 1967, str. 162

VZÁJEMNÝ VZTAH EFEKTIVNOSTI PRÁVA A EFEKTIVNOSTI JEHO JEDNOTLIVÝCH SLOŽEK

Již z prostého logického uvážení vyplývá, že doslovným výkladem pojmu efektivity právní normy by bylo možno dospět k závěru, že efektivity každé jednotlivé právní normy je možno hodnotově zkoumat a jako takovou ji i plně postihnout. Právo je však tvořeno z jednotlivých stavebních prvků a na společnost potom působí většinou prostřednictvím z částí složených normativních komplexů. U některé právní normy vytržené z kontextu norem ostatních by bylo dokonce přímo nesmyslné snažit se takto jednotlivě její cíl určovat. Proto někteří autoři jdou ještě dál a v této souvislosti dokonce vyslovují pochybnost „...je-li vůbec možno zkoumat působnost (ve smyslu efektivity – poznámka M. H.) jednotlivých institucí práva...“²⁵

Jako druhý aspekt této nastíněné otázky mi vyvstává zmínit i tu skutečnost, že normativní text není schopen sám o sobě vyvolávat kladné společenské účinky. K dosažení těchto účinků (zvažujeme-li výhradně právní faktory a neprávní faktory pro tento účel pomineme) je totiž zapotřebí splnění celé řady mezi sebou navzájem propojených a na sebe působících právních faktorů, např. realizace právních norem v právních vztazích, aparát právního donucení atd.

V některých teoretickoprávních pojednáních je proto (v kontextu výše uvedeného) důsledně protěžován namísto termínu „**efektivnost právní normy**“ jako přesnější a z toho důvodu i vhodnější termín „**efektivita práva**“, který postihuje celkovou výslednici efektivity jednotlivých subsystemů práva.²⁶

Každý ze subsystemů práva přitom může mít stanovená svoje vlastní kritéria efektivity, zároveň je však (pro získání přesného a komplexního obrazu) nezbytné hodnotit tyto subsystemy na základě společných kritérií celkové efektivity práva. Hodnota dílčí efektivity (např. efektivity legislativní činnosti) potom spočívá zejména v míře jejího přispění k celkové efektivitě práva.

²⁴ Více např. Boguszak, J. a Čapek, J.: Teorie práva, první vydání, Praha, CODEX Bohemia, 1997, str. 20

²⁵ Více např. Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 34 a násl.

²⁶ Více např. tamtéž str. 37 a násl.

1.2 Metody hodnocení efektivnosti práva

Jako efektivní je hodnoceno „působení dávající výsledek očekávaný, plánovaný z pohledu cílů a funkcí sledovaného objektu“.²⁷

Pojem „vědecká metoda“ představuje nástroj poznání, souhrn zvláštních pravidel, kterými je nutno se v procesu poznání řídit, aby byly získány potřebné údaje. Jedná se o základní způsob shromažďování nebo analýzy údajů.²⁸ Souhrn metod potom nese označení „**metodologie**“, přičemž tímto pojmem mohou být označovány rovněž „teoretické poznatky o metodách a jejich užívání“.²⁹

Na otázku, která metoda je pro měření (hodnocení) práva tou nejvhodnější, dosud nebyla nalezena uspokojivá odpověď. Někteří autoři se sice pokoušeli ve svých dílech³⁰ více či méně úspěšně tuto nejvhodnější metodu zjistit a předmětnou otázku jednoznačně zodpovědět, avšak podle mého názoru se ani jednomu z nich toto s přesvědčivostí zatím nezdařilo.

Rozvoj přírodních věd v 19. století a zejména rozvoj věd experimentálních vedl dokonce k myšlence využití **pokusů** v právu. Přitom zpravidla nešlo o pokus směřující k vědeckému poznání práva, ale o pokus praktický, tj. legislativní, směřující k exaktnímu poznání a tím i k měření efektivnosti práva. Avšak ani v jednom případě nepřesáhla myšlenka pokusu v právu rovínu

dělení právně sociologickou literaturu od praxe a pro praktické využití se tak ukázala téměř nevyužitelnou.³¹

Důvodem obtížného zjišťování a klasifikování efektivnosti práva je mimo jiné i ta skutečnost, že právo nepůsobí jako jediný regulátor společenského chování lidí (vedle např. morálky, náboženství, módy atd.) a je zatím téměř nemožné od sebe kvantitativně podíl těchto jednotlivých komponentů odlišit.³²

Výčet metod použitelných pro hodnocení efektivnosti práva jen těžko může být úplný a konečně není ani cílem této práce. Pokusím se proto zmínit pouze jejich základní nástin a velmi stručnou charakteristiku, aniž bych věnovala podrobnou pozornost rozboru jejich praktické aplikace.

Mezi metody využitelné při hodnocení efektivnosti práva patří zejména:

- metody empirické sociologie
- metody sociální psychologie
- metoda komparace práva
- heuristické metody
- metody exaktní.

METODY EMPIRICKÉ SOCIOLOGIE

Charakteristika a výčet dílčích metod empirické sociologie se liší u jednotlivých autorů. Já jsem použila jako základní rozlišovací kritérium tohoto krátkého pojednání terminologii, která dělí základní metodu shromažďování primárních informací o faktech společenského života na: „**pozorování, do-**

²⁷ Harvánek, J. a kol.: Teorie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita Brno, 1998, str. 170

²⁸ Více např. Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 95

²⁹ Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 37

³⁰ Jedná se např. o Knapp, V. - Gerloch, A.: Vědecké metody poznání práva, první vydání, Praha, 1993; Kallab, J.: Úvod ve studiu metod právnických, první vydání, Brno, 1920; Tomsa, B.: Nauka o právních vědách - Základy právní metodologie, první vydání, Praha, 1946; Nikiťinskij, N. I. - Samoščenko, I. S.: Pravoj experiment v soveršenstvovanii zakonodatěstva, první vydání, Moskva, 1988; Borucka - Arctova, M.: Badania socjologiczno-prawne i dogmatika prawa In: Zagadnienia metodologiczne prawoznawstwa, první vydání, Wrocław, 1982

³¹ Více např. Knapp, V.: Teorie práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, str. 35 - oproti tomu částečně oponentní názor přináší Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 116 - 119

³² Více např. Slunéčková, J.: Neprávní normativní systémy, první vydání, Praha, 1978; Weinberger, O.: Filosofie, právo, morálka, první vydání, Brno, 1993

kumentární studium a anketování.³³ Přičemž termín „anketování“ nahra-
zují z mého pohledu přesnějším termínem **dotazování**.³⁴

Pozorování – je záměrnou činností, která předpokládá vymezení objektu
a cíle, na který se orientuje. „Pozorující jedinec se zde stává spíše nástrojem
pro získávání příslušných údajů, aby vědecké pozorování nebylo individuál-
ně orientované a omezené“.³⁵ Za metodu vědeckého zjišťování faktů lze po-
zorování označit v případech, kdy existují přesné formalizované postupy (cíl,
procedura, fixace zjištěných údajů a jejich soustavná ověřování).

Z hlediska účastníka můžeme rozlišit pozorování **nezúčastněné** (při němž
se výzkumník nestává součástí pozorovaného prostředí např. při zběžném
pozorování výslechu oběti domácího násilí na policejní stanici) a **zúčastněné**
(při němž se výzkumník buď utajeně či veřejně stává součástí zkoumaného
prostředí). Podle způsobu získávání cílené informace potom rozlišujeme po-
zorování **přímé** (pozorování zkoumaného jevu se děje přímo v terénu) a po-
zorování **nepřímé** (zpracovává sekundární informace zachycené např. v podobě
listinných záznamů).³⁶

Pro v této práci sledovaný případ je metoda pozorování vhodná zejména
pro zkoumání efektivnosti práva **de lege lata**.

Dokumentární studium – představuje klasickou a pro posuzování efek-
tivnosti práva hojně využívanou metodu, jejímž prostřednictvím se zkoumají
společenské jevy na základě oficiálních, osobních či jiných dokumentů. „In-
formace jsou z dokumentů získávány na základě obsahové analýzy, což je
nejúčinnější metoda analýzy písemných dokumentů“.³⁷ Dokumentární infor-
mací lze v sociologii označit každou informaci, jenž zůstane fixována
v tištěném či rukopisném textu, na magnetofonové pásce, na fotografickém
nebo filmovém páse.³⁸ Dále by bylo možno za dokumentární informaci ozna-

³³ Jadov, A. V.: Sociologický výzkum, první vydání, Bratislava, Pravda, 1977, str. 141 z něj potom
vychází i Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E.
Purkyně v Brně, 1980, str. 109

³⁴ Termín „anketa“ označuje specifický druh techniky sociologického výzkumu spočívající
v pokládání menšího množství otázek samovybraným respondentům. Jak vyplývá z obsahu
příspěvků zmiňovaných v poznámce 33, měli autoři na mysli poněkud širší rozsah termínu,
který v sobě zahrnuje větší počet technik sociologického výzkumu, jejichž společným
jmenovatelem je kladení otázek.

³⁵ Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992,
str. 98

³⁶ Více např. tamtéž

³⁷ Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992,
str. 101

³⁸ Více např. Jadov, A. V.: Sociologický výzkum, první vydání, Bratislava, Pravda, 1977, str. 153

čit např. informaci zachycenou na CD nosiči, disketách apod. Využití infor-
mační hodnoty obsažené v dokumentech předpokládá odborný způsob jejich
studia, přičemž klíčovou roli v něm hraje výzkumný plán, strukturalizace zjiš-
ťovaných skutečností a rovněž přehledný způsob jejich evidence.

Dotazování – „lze zjišťovat poznatky o lidském chování, prognózách
chování v budoucnu i znalosti, zájmy a postoje“³⁹, hodnotové orientace atd.
Mezi typicky sociologické metody potom patří takový způsob dotazování,
kdy tazatel (výzkumník) sám bezprostředně zkoumané skutečnosti o spole-
čenském životě nezjišťuje, ale svěřuje toto zjišťování respondentům. Činnost
respondentů je však výzkumníkem usměrňována (prostřednictvím cílených
dotazů ve formě dotazníku, cíleného interview apod.) a jednotlivé odpovědi
na dotazy jsou následně sumarizovány předem stanoveným způsobem.⁴⁰

METODY SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE

Právo působí ve společnosti různými mechanismy. Jedním z nich, avšak
v literatuře poměrně opomíjený, je **mechanismus psychologický**.

Právo patří mezi jeden z motivů lidského chování a rozhodování, nikoli
však mezi motiv jediný. Tyto ostatní motivy mohou působit v souladu s právem,
ale velmi často působí i proti němu. Odlišit, jestli se někdo chová v souladu
s právem v úmyslu dodržet právní normu, či jestli tak činí např. na základě
morálního přesvědčení, aniž by vůbec právní normu znal, je úkol v praxi té-
měř nespílitelný.⁴¹

Právní norma může působit na svého adresáta pouze za předpokladu, že
tento disponuje možností volby se podle této normy chovat či nechovat. Tuto
možnost můžeme dále dělit na **objektivní** (tzn. člověk má kauzální možnost
zachovat se podle ní, např. zbit či nezbit manželku) a **subjektivní** (tzn. člověk
má způsobilost intelektuálně a volně se rozhodovat).⁴²

Působení práva na lidskou psychiku tak můžeme dělit na **preventivní** a **ná-
sledné**.

³⁹ Jungman, B. a Eliáš, J.: Zpráva o výzkumu právní informovanosti čs. občanů, Právník, 1967,
číslo 6, str. 476 In: Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita
J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 111

⁴⁰ Více např. Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně,
1992, str. 97 a násl.

⁴¹ Více např. Hungr, P. a Krsková, A.: Psychologické aspekty působení práva, první vydání, Brno,
Universita J. E. Purkyně v Brně, 1985

⁴² Knapp, V.: Teorie práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, str. 37

Sociálně – psychologický výzkum umožňuje zjišťovat postoje k právu. Napomáhá nám zejména při odhadu stupně dobrovolné realizace právní normy a rozsahu míry právního donucení. V tomto kontextu proto může sekundárně sloužit i při odhadu nákladové stránky efektivity práva.

Mezi typické psychologické nástroje ke zjištění postojů k právu patří zejména **projektivní testy**. Základem jejich konstrukce je úvaha, že „lidské motivy, emoce, hodnoty, postoje a potřeby se promítají do vztahu k vnějším objektům“⁴³.

Tyto testy nacházejí své velké uplatnění zejména v diagnostice psychologických abnormit. Tato metoda však v sobě skrývá četná úskalí. Mezi její základní nedostatky náleží sporná objektivita při hodnocení jejím prostřednictvím získaných výsledků.

Jako další využitelná metoda z palety metod sociální psychologie se jeví metoda **hraní rolí**. Jde o „kombinaci mikroexperimentální situace, kontrolovaného pozorování i vlastní projektivní techniky“⁴⁴.

Její uplatnění si lze v praxi představit poměrně snadno. (Se svými studenty např. hrají modelovou hru na téma soudního jednání, v němž proti sobě stojí partnerem týraná žena versus její násilnický partner. Předmětem sporu této dvojice má být určení, komu po rozvodu připadne byt, k němuž jim svědčí oběma právo společného nájmu manželů. Studenti jsou rozděleni na skupiny, přičemž jedna ze skupin představuje právního zástupce ženy, druhá skupina hraje zástupce hájícího právní zájmy muže, další skupina prezentuje soud a zbylí studenti simulují novinářskou obec, která má o případu podat informace veřejnosti. Hra může být dále obohacena o roli svědků apod. či jinak modifikována např. tím, že studenti prezentují pouze role novinářů, kteří mají za cíl co nejobjektivněji informovat o soudním jednání, které se před nimi odehrálo. Primárním cílem této hry je vyprovokovat studenty k vyjádření postojů k předmětné právní úpravě. Sekundární cíl této hry, a tím již naznačuji i další možnost využití této metody v praxi, potom představuje edukační záměr směrem k rozvoji právních znalostí studentů).

I u této metody však platí to, co již bylo uvedeno stran projektivních testů, a to absence pevnějších objektivních kritérií při hodnocení zjištěných reakcí a z toho pramenící značné subjektivní vnosy při hodnocení, které mohou konečný výsledek různými směry deformovat.

⁴³ Jadov, A.V.: Sociologický výzkum, první vydání, Bratislava, Pravda, 1977, str. 216

⁴⁴ Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 115

KOMPARACE PRÁVA

Termín „komparace“ je možno nahradit termínem „srovnání“⁴⁵

Někteří autoři zaměňují termín „komparatistika“ (označující srovnávací právní vědu) a „komparace“ (označující metodu studia právních systémů).⁴⁶

Srovnávací metoda se v závislosti na předmětu komparace dělí na metodu srovnání *synchronického* (jejímž předmětem srovnání jsou objekty existující ve stejném čase) a na metodu srovnání *diachronického* (jejímž předmětem srovnání jsou objekty ve vývoji, v různých časových etapách).⁴⁷

Za použití jiného rozlišovacího hlediska je potom možno komparaci rozdělit na *makrokomparaci* (při níž se srovnávají celé společensky podmíněné typy práva tzv. systémy práva) a *mikrokomparaci* (která se zabývá srovnáváním jednotlivých právních institutů).

Prostřednictvím metody sociologické komparace můžeme zejména dospět ke zjištění, jak se na míře efektivity podílejí různé její předpoklady. Hraniče sociologické metody právní komparace leží obzvláště ve faktu, že mezi společenským důsledkem a právní normou nemusí vůbec existovat příčinná souvislost, neboť na společenskou realitu zapůsobily jiné skutečnosti, které daný důsledek vyvolaly.

Předmětem komparace dále mohou být i postoje k právu, právní znalosti a dovednosti především v tom případě, týkají-li se srovnatelných právních úprav. Srovnávat však můžeme i jednotlivé právní jevy, např. organizaci právní výchovy, legislativní proces atd.⁴⁸

⁴⁵ Pala, K. a Všianský, J.: Slovník českých synonym, první vydání, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, str. 120

⁴⁶ Více např. Harvánek, J. a kol.: Základy právní teorie I, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 86; Bogdan, M.: Comparative Law, 1 -st edition, Denver, 1994 atd.

⁴⁷ Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 120

⁴⁸ Více k dílčím problémům např. Kanda, A.: K některým otázkám významu srovnávací metody pro tvorbu práva, první vydání, Praha, 1983

HEURISTICKÉ METODY

Nauka o objevování jako „návod k systematickému hledání pravdy“ bývá označována jako heuristika.⁴⁹ Jak vyplývá z výše uvedeného, tato metoda se neopírá jen o finální poznatky, ale jako hlavní těžiště svého zaměření stanovila hledání těchto poznatků.

U zkoumání efektivnosti práva se tato metoda uplatní zejména při posuzování efektivnosti de lege ferenda, při prognóze efektivnosti, při hledání opatření, která by tuto efektivnost zajistila atd.

V širším pojmovém vymezení se pod pojem heuristika podřazuje řada metod, které poskytují pravidla pro řešení problémových situací.⁵⁰ V užším slova smyslu jsou tímto termínem označovány některé specifické postupy, přičemž mezi nejznámější z nich patří **delfská metoda** (expertní hodnocení) a **brainstorming** (burza nápadů).

Delfská metoda spočívá v dotazování předem vybrané skupiny odborníků, kteří mají za úkol zhodnotit daný jev, předvídat jeho vývoj, volit mezi jednotlivými alternativami. Dotazování probíhá většinou anonymně prostřednictvím formalizovaného dotazníku. Stanoviska musí být písemně argumentována. Experti uplatňují své názory na sobě nezávisle, případným kontaktům mezi sebou se brání. Získané odpovědi se zhodnotí a zjistí se míra shodnosti či rozdílu mezi nimi. Výsledky se pak vyjádří pomocí tabulek, grafů, procentních podílů apod. Spolu s argumentací se potom sdělí všem zúčastněným expertům, kteří mají v dalším kole možnost své stanovisko upravit. Tento postup se opakuje vždy až do té doby, kdy experti dojdou buď ke shodě názorů, či dokud se nevyjádří, že nadále hodlají setrvat na svém stanovisku.

Předností této metody je formalizovaný způsob získávání odborných stanovisek. Nevýhodou této metody je její těžkopádnost, která spočívá především v její zdlouhavosti (náročný je např. už samotný výběr expertů).

Z výše uvedeného vyplývá, že při zkoumání efektivnosti práva může nalézt tato metoda svého uplatnění zejména při zkoumání dílčích, relativně izolovaných právních úprav.

⁴⁹ Habr, J.: Prognostické modelování v hospodářské praxi, první vydání, Praha, 1976, str. 132 In: Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 123

⁵⁰ Více např. Müller, J.: Základy systematické heuristiky, první vydání, Praha, Institut řízení, 1975

Brainstorming usiluje o uplatnění, jak racionálních, tak i podvědomých složek lidského jednání. Při jeho aplikaci sdělují experti ve volné debatě všechny své myšlenky (i ty na první pohled neobvyklé), které se týkají (byť třeba jen vzdáleným způsobem) zvoleného tématu. Jednotlivé názory se v debatě registrují, avšak nehodnotí. Selektce sebraných názorů a jejich zhodnocení jsou vždy provedeny až následně. Předpokladem úspěšnosti této metody je uvolněná, kreativní atmosféra při konferenci nápadů.⁵¹

Tato metoda najde své uplatňování při zjišťování efektivnosti práva zejména v rovině zjišťování de lege ferenda. Mezi její nesporné výhody patří především její nenáročnost a snadná aplikovatelnost.

EXAKTNÍ METODY

Dílčí metody převzaté z matematiky, statistiky, informatiky atd. nesou souhrnné označení exaktní metody.⁵²

Základní očekávání směrem k těmto metodám bývají kladena do roviny jejich pozitivního vlivu na kvalitu právních norem. K jednomu z elementárních znaků kvalitní právní úpravy náleží její adekvátnost k regulovaným společenským vztahům. Adekvátnost právních norem k regulovaným právním stavům totiž předpokládá především důkladné poznání společenských vztahů, které jsou předmětem této regulace.

Jako nástroj poznání společenské reality mohou sloužit postupy, které využívá např. tradiční statistika. Tyto postupy je možno s úspěchem aplikovat rovněž na řešení úkolů zkoumání vhodnosti právní úpravy de lege ferenda. Další možnosti uplatnění exaktních metod potom mohou spočívat např. v odhalování chyb ve vnitřní koordinaci práva, zajištění větší stručnosti a přehlednosti právních předpisů atd.⁵³

Uplatnění exaktních metod při tvorbě právních norem má však i svoje limity a úskalí, přičemž jejich základní hranice spočívá zejména v rovině poznání, že právní předpis nelze zkonstruovat výhradně na základě výsledků získaných za pomoci formální logiky, neboť právo v sobě (na rozdíl od formální logiky) zahrnuje i silně hodnotový aspekt.

⁵¹ Více např. Smrčka, J.: Úloha vedoucích pracovníků při zpracování dlouhodobých výhledů, první vydání, Praha, Institut řízení, 1974

⁵² K vymezení tohoto pojmu více Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 126

⁵³ Více např. Knapp, V.: Vědecké metody poznání práva, první vydání, Praha, 1993

Zejména v posledních dvaceti letech si našlo svoji cestu do právní vědy a právní praxe použití výpočetní techniky.⁵⁴ Jednou z možností využití výpočetní techniky v právu je např. centrální evidence údajů z obchodního rejstříku, které jsou tak na internetu přístupny v jakýkoli okamžik komukoli, kdo tyto údaje potřebuje znát.

1.3 Předpoklady efektivity práva

Předpoklady efektivity práva⁵⁵ dělíme na dvě základní oblasti:

- tvorbu práva a
- realizaci práva.

Obě tyto oblasti jsou spolu navzájem nerozlučně propojeny.⁵⁶

1.3.1 Tvorba práva

Výsledek efektu působení práva do značné míry ovlivňuje naplnění či naopak nesplnění předpokladů efektivity při tvorbě práva.⁵⁷

Kvalita normotvorného procesu záleží na splnění těchto podmínek:

- aspekt kvality a stability právní normy,
- stimul efektivity,
- aspekt vědeckosti,
- morálně politický soulad,

⁵⁴ Více např. Knapp, V.: Teorie práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, str. 219; Knapp, V.: O možnosti použití kybernetických metod v právu, první vydání, Praha, 1963; Novák, F.: Společenský informační systém a právo – několik úvah, Právník, 1994, str. 349 a následující

⁵⁵ Více např. Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, Brno, první vydání, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 40 - který přináší vymezení a rozbor vzájemného vztahu pojmu „předpoklad efektivity“ a pojmu „podmínka efektivity“. Jako „podmínka efektivity“ potom označuje okolnost, která efektivity vůbec vylučuje. „Předpoklad efektivity“ potom vidí jako okolnost, která mění stupeň efektivity právních předpisů.

⁵⁶ Více např. Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 77

⁵⁷ K dílčí otázce tvorby práva více např. Procházka, A.: Tvorba práva a jeho nalézání, první vydání, Praha - Brno, 1937; Weyer, F.: Úvod do studia právní teorie (normativní teorie), první vydání, Brno, 1994; Knapp, V.: Teorie práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, str. 105-128

- historické kontinuum,
- normativní soulad,
- legislativně-technický aspekt,
- jazykový a interpretační stimul,
- systematický aspekt a
- finanční aspekt.⁵⁸

ASPEKT KVALITY A STABILITY PRÁVNÍ NORMY

Odraz regulovaných společenských vztahů v právní normě musí být k těmto vztahům adekvátní.

Reálnost a správnost odhadu společenské potřeby souvisí mimo jiné i s uvážlivým výběrem vztahů, které mají být právními normami regulovány. Přitom předpokládaný model společenských vztahů určitého druhu musí být sestaven tak, aby zahrnoval stav nejen aktuální, ale rovněž správný odhad vývoje daného vztahu do budoucnosti.

STIMUL EFEKTIVITY

Ujasnění představy o očekávaném výsledku a správné stanovení cíle právní úpravy označujeme jako „stimul efektivity“.⁵⁹ Výslednost práva je přitom limitována především již samotnou povahou právních norem.

ASPEKT VĚDECKOSTI

Komplexní posouzení navrhované právní úpravy v sobě zahrnuje zvážení všech možných sociálních důsledků, a to z hlediska postavení fyzických a právnických osob ve společnosti, vlivu právní normy na činnost státních orgánů, způsobu její organizační, hospodářské a technické realizace, jakož i její komparaci s úpravou a sociálními důsledky v jiných zemích.

⁵⁸ Pro toto rozčlenění jsem použila terminologii uváděnou v Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 78-79

⁵⁹ Tamtéž str. 78

MORÁLNĚ POLITICKÝ SOULAD

Slovní spojení „morálně politický soulad“ označuje (řečeno jinými slovy) shodu práva s obecnými mravními zásadami společnosti a dále shodu s principy politického systému společnosti.

Jak ukázala historie, není-li právo v souladu s obecně uznávanými mravními principy společnosti (jednotlivce), stává se neefektivním za současného budování mechanismů jeho obcházení.⁶⁰

HISTORICKÉ KONTINUUM

Tento termín označuje srovnání dřívějších úprav stejného druhu, eventuelně zhodnocení existující právní úpravy, za současného zvážení všech jejích předností a nedostatků a představuje jeden z esenciálních předpokladů efektivity při tvorbě právních norem.

NORMATIVNÍ SOULAD

Při tvorbě práva je vždy třeba dbát na to, aby nevznikl obsahový rozpor nové právní normy s právními normami stejného nebo vyššího stupně právní síly. Příčinou takového nesouladu bývá v praxi zejména nedůslednost zákonodárce, nepřehlednost v rozsahu tvorby práva, existence příliš velkého množství norem druhotných, nepřehledná evidence vydávaných normativních právních aktů nebo příliš obecně formulovaná derogační klauzule atd.

Rozpornost mezi jednotlivými právními normami v praxi potom může vyvolávat mimo jiné zejména neúctu k právu, dezorientaci a rovněž tak morální ospravedlnění ve vědomí subjektů tyto normy obcházejících pro jeho obcházení.

⁶⁰ Ke vztahu práva a morálky více např. Weinberger, O.: *Filosofie, právo, morálka*, první vydání, Brno, 1993; Harvánek, J. a kol.: *Teorie práva II*, první vydání, Brno, Masarykova univerzita Brno, 1992, str. 24 a násl.; Weinberger, O.: *Norma a instituce (Úvod do teorie práva)*, první vydání, Masarykova univerzita, Brno, 1995, str. 68-70; Long, W.: *Prawo i moralność*, první vydání, Warszawa, 1989; Lukaševa, E. A.: *Pravo, moral, ličnost*, první vydání, Moskva, 1986

LEGISLATIVNĚ-TECHNICKÝ ASPEKT

Mezi předpoklady společenské efektivity právních norem patří i vydání právní normy v souladu se všemi požadavky stanovené legislativní procedury.

„S tím souvisí i dostatečná délka doby, poskytnutá subjektům k seznámení se s obsahem nové právní normy tj. doba mezi nabytím platnosti a účinnosti právní normy (vacatio legis).“⁶¹

JAZYKOVÝ A INTERPRETAČNÍ STIMUL

O efektivity práva rozhoduje ve značné míře i znalost právních norem.

Způsob vyjádření regulované skutečnosti v právních normách musí umožňovat jejich adresátům snadné a jednoznačné rozpoznání vůle zákonodárce. O splnění tohoto požadavku rozhoduje výrazně jazyk a styl právních předpisů. Nedostatky v tomto směru potom vyvolávají nejednotnost v aplikaci práva, zbytečné a časově náročné spory pramenící z nejednotnosti výkladu právních norem, zkrácené představy o povaze a účelu práva atd., což má za následek efekt snížení úrovně právní jistoty a autority práva.⁶²

SYSTEMATICKÝ ASPEKT

Systematická náročnost práva dovádí zejména laiky k častým chybám při jeho interpretaci. Nová právní norma proto musí být vždy účelně členěna a její jednotlivé části musí být zahrnuty do systému normativních právních aktů vhodným a citlivě zvoleným způsobem. S tímto požadavkem je spojen mimo jiné i požadavek na vyloučení duplicitních právních úprav, které mohou v konečném důsledku (jako chyba v koordinaci a systému práva) výrazně oslabovat respekt jejich adresátů k právu.

⁶¹ Hungr, P. a kol.: *Sociologie práva*, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 78

⁶² Více např. Hajn, P.: *Efektivnost hospodářského práva*, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 143 a násl.

FINANČNÍ ASPEKT

Kvalita právních norem souvisí nejen s výsledkovým aspektem efektivnosti, ale týká se i její stránky nákladové.

Výdaje na tvorbu právních norem tvoří především součást celkových nákladů nezbytných k dosažení pozitivních efektů práva. Mezi výdaje na tvorbu práva je potom nutno počítat např. i délku pracovní doby spojenou s přípravou návrhu právních norem, náklady vynaložené na sociologické výzkumy upravovaných společenských vztahů, náklady spojené s použitím výpočetní techniky atd.

Náklady spojené s realizací práva musí být odhadnuty v návaznosti na státní rozpočet a finanční vztahy v upravované oblasti.

Hledání finančních zdrojů teprve po vydání předmětné právní normy snižuje stabilitu a efektivnost, neboť ovlivňuje negativním způsobem její realizaci.

Řešení této otázky je obzvláště významné v oblastech, kde se jedná o realizaci právní normy, s níž jsou spojeny i významné důsledky v materiálně finanční oblasti, např. zákon o hmotné podpoře v nezaměstnanosti, zákoník práce, zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem násilných trestných činů, zákon o bezplatné právní pomoci atd.⁶³

1.3.2 Realizace práva

Stěžejní podmínku ověření efektivnosti určité právní normy (skupiny norem) představuje uplatnění této právní normy (skupiny norem) ve společenské praxi.

Předpoklady efektivnosti realizace právní normy potom spočívají zejména v míře dodržování právní normy formou využívání subjektivních práv a plnění subjektivních právních povinností, respektive ve formě aplikace práva státními orgány.⁶⁴

⁶³ Více např. Hajn, P.: Efektivnost hospodářského práva, první vydání, Brno, Universita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 151 a násl.

⁶⁴ Více k dílčím otázkám např. Knapp, V.: Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva, Právník, 1979, str. 908; Knapp, V. - Grospič, J. a Šín, Z.: Ústavní základy tvorby práva, Praha, 1990; Krecht, J.: K otázce tvorby právních předpisů, Právník, 1992, str. 1092; Procházka, A.: Tvorba práva a jeho nalézání, první vydání, Praha-Brno, 1937 atd.

Každý z nesplněných předpokladů realizace právní normy v praxi znamená vznik nepředpokládaných výsledků, respektive větší či menší zkrácení důsledků předpokládaných.

Mezi nejdůležitější předpoklady efektivnosti realizace právní normy náleží:

- předpokládaná frekvence využívání a dodržování právní normy,
- kvalitní činnost orgánů, které právní normu realizují,
- soulad obsahu právní normy s právním vědomím jednotlivce a společenských skupin,
- uplatňování principů zákonnosti,
- překonávání deformací právního vědomí a
- dostatečná znalost příčin porušování právních norem.⁶⁵

PŘEDPOKLÁDANÁ FREKVENCE VYUŽÍVÁNÍ A DODRŽOVÁNÍ PRÁVNÍ NORMY

Je-li právní norma s vydatnou frekvencí porušována, stane se vnější formou bez reálného obsahu a její efekt je tak buď jen velmi problematický, eventuálně nulový či negativní.

KVALITNÍ ČINNOST ORGÁNŮ, KTERÉ PRÁVNÍ NORMU REALIZUJÍ

Orgány, které právní normu realizují, můžeme rozdělit na dvě základní skupiny:

- orgány aplikační (orgány státní) a
- orgány realizační (orgány nestátní např. orgány zájmových skupin).

Pro efektivnost právní normy ve vztahu k činnosti těchto orgánů je podstatné zajištění rychlého vyřizování agendy bez zdlouhavosti řízení a zbytečných průtahů, vyloučení nepřesností a nepřehledností v rozdělení kompetencí jednotlivých složek v rámci orgánu, dostatek materiálního zabezpečení souvisejícího s jejich činností, dostatek erudovaných odborníků v jejich rámci atd.

⁶⁵ Pro toto rozčlenění jsem použila terminologii užívanou v P. Hungr a kolektiv: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 80-81

Pro efektivnost právních norem je v této souvislosti obzvláště významná zejména kvalitní práce orgánů státních, neboť jak vyplývá ze zkušeností z praxe (a jak bude demonstrováno dále např. v kapitole 3.3.1) tendence subjektů práva chovat se v souladu s právní normou je od pozitivních názorů na činnost orgánů, které zastupují stát, výrazně odvislá.

SOULAD OBSAHU PRÁVNÍ NORMY S PRÁVNÍM VĚDOMÍM JEDNOTLIVCE A SPOLEČENSKÝCH SKUPIN

Při tvorbě právní normy, vychází zákonodárce z požadavků zformulovaných ve společenském vědomí na základě materiálních, sociálních, politických a dalších faktorů.⁶⁶

Účastníci však vstupují do konkrétního právního vztahu s vlastní představou o vzájemném chování. Je-li tato představa identická s obsahem právní normy (tzn. s představou zákonodárce), která daný právní vztah upravuje, jsou vytvořeny ideální podmínky pro její realizaci a rovněž tak pro její vysokou efektivnost.

UPLATŇOVÁNÍ PRINCIPŮ ZÁKONNOSTI

Zákonností rozumíme „všeobecnou vázanost zákony“, respektive „všeobecnou vázanost právem“.⁶⁷

Čím větší autoritou zákonodárce disponuje, tím příznivější jsou předpoklady dodržování právních norem, které vydává.

Naopak nedůvěra k výsledkům činnosti státních orgánů, despekt k nim atd. způsobuje snižování efektivity, i když navenek nemusí být tato tendence projevena vlivem sankční hrozby. Nerespektování principů zákonitosti má za následek vznik nežádoucího stavu tolerance k obcházení, eventuálně přímo porušování práva.

Právními zárukami zákonitosti v širokém slova smyslu jsou právní formy činnosti státních orgánů schopné zabezpečit jednak tvorbu práva a jednak jeho realizaci.⁶⁸ V užším slova smyslu řadíme mezi **záruky zákonitosti** práv-

⁶⁶ Hungr, P. a kol.: Sociologie práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1992, str. 80 - 81

⁶⁷ Harvánek, J. a kol.: Teorie práva II, první vydání, Brno, Masarykova univerzita Brno, 1992, str. 81

ními normami upravené způsoby zabezpečení realizace práva státními orgány, směřující bezprostředně proti porušování práva.

Jsou to zejména: zrušení či změna nezákonných veřejnoprávních aktů a neplatnost nezákonných soukromoprávních úkonů; kontrola, dozor a dohled; rozhodování sporů a donucení; zakotvení základních lidských práv a mechanismů jejich kontroly a ochrany; petiční právo.⁶⁹

PŘEKONÁVÁNÍ DEFORMACÍ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ

V praxi nalézáme četné tendence zneužívání možností daných právní normou (např. pojišťovací podvody).

Časté jsou i situace, kdy je efekt právní normy účelově snižován (např. otec čekající na soudní rozhodnutí o nepochybné a nesporné povinnosti platit výživné na nezletilé dítě), či značně problematizován tím, že je dodržení právní normy vzápětí kompenzováno uplatněním možnosti, kterou poskytuje jiná právní norma.

DOSTATEČNÁ ZNALOST PŘÍČIN PORUŠOVÁNÍ PRÁVNÍCH NOREM

Nevyvolává-li právní norma zamýšlené účinky (např. nedostatečná ochrana obětí domácího násilí, viz dále), je namístě rozbor daného stavu, zjištění jeho příčin, které mohou vytvořit základní stavební prvek pro nápravu daného negativního efektu.

V praxi četné jsou sociologické výzkumy příčin kriminality⁷⁰, avšak tento postup je možno využít prakticky ve všech oblastech právních vztahů.

⁶⁸ Více např. Šamalík, F.: Pilíř právního státu, Právo a zákonost, 1991, str. 489; Šamalík, F.: Právní stát: Geneze a principy, Právo a zákonost, 1992, str. 1

⁶⁹ Více např. Harvánek, J. a kol.: Teorie práva II, první vydání, Brno, Masarykova univerzita Brno, 1992, str. 81 a násl.

⁷⁰ Konkrétně např. publikace Institutu pro kriminologii a sociální prevenci - viz např. Výzkum obětí trestného činu v České republice (IKSP), první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1999

2. DOMÁCÍ NÁSILÍ – STANOVENÍ DEFINICE A ZÁKLADNÍ ROZBOR ZKOUMANÉHO JEVU

Motto:

„...jednoho dne se vrátil domů zase opilý, křičel na mne, že jsem coura, že jsem k ničemu, nic neumím a jenom překážím... pak vzal dlouhý nůž, ten, kterým se porcuje maso a bodl mne do ruky, všude kolem byla krev... moc jsem křičela, to ho však ještě více rozlítilo... chytil mne za pas, hlavu mi strčil do dřezu, pustil vodu a potom mne zezadu znásilnil...”

[Záznam z výpovědi paní J. – klientky Poradny pro ženy v tísní v roce 2001]

2.1 Vymezení pojmu domácí násilí

V našem právním řádu není pojem „domácí násilí“ dosud definován a v současné době platné právní předpisy tento pojem ani nikterak neužívají.

Pokusy o vymezení pojmu domácí násilí (či pojmů násilí v rodině, násilí uvnitř rodinného kruhu atd.) na půdě různých vědeckých konferencí, seminářů a v odborné literatuře či pro účely legislativních návrhů jsou v ČR iniciovány především ze strany nevládních organizací⁷¹.

Tak např. občanské sdružení Bílý kruh bezpečí, se sídlem v Praze, Duško-va 20 (dále jen „Bílý kruh bezpečí“), které se angažuje na poli pomoci obětem násilné trestné činnosti, rozumí pod pojmem domácí násilí komplikovaný a strukturovaný problém do něhož zahrnuje „všechny projevy fyzického, sexuálního a psychického násilí (nejčastěji se jedná o hrubé slovní urážky, ponižování, ublížení na zdraví, znásilnění, zneužívání, permanentní kritiku, ze-

⁷¹ Více např. Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, profem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 In: www.profem.cz; Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997; Martinková, M. a Macháček, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 121 a násl.; Huňková, M.: Několik drobných postřehů k problematice domácího násilí z pohledu českého práva, Právo a rodina, 2000, číslo 10, str. 1; Franková, Z. a Vitoušová, P.: Postavení obětí domácího násilí v nejširších právních a procesních souvislostech, pro Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality zpracoval Bílý kruh bezpečí, první vydání, Praha, BKB, 2000 In: www.mvcr.cz atd.

směšňování, výhrůžky a vydírání, včetně ekonomického, nevšímavost či odmítání⁷², ke kterým dochází uvnitř rodinného kruhu.

Násilím obecně rozumíme „zlé nakládání, tělesné útoky, pohrůžky obdobným násilím nebo jednáním, které působí újmu na fyzickém, sexuálním nebo psychickém zdraví.“⁷³

Jde o agresi jedné osoby proti osobě druhé (nebo jejich většímu počtu), jejímž cílem je ublížit, poškodit, poranit nebo zabít.

Ani pojem „násilí“ však není na žádném místě českého právního řádu definován⁷⁴.

Teorie potom rozlišuje násilí **absolutní**, kdy složka vůle u oběti zcela chybí, vylučuje vlastní jednání oběti a násilí **kompulzivní**, přičemž pro situace v rámci domácího násilí přichází v úvahu spíše užití násilí kompulzivního, které nemá za cíl vyřadit vůli oběti, ale působí na psychiku oběti s cílem přinutit ji, aby se podrobila určitému nátlaku. Oběť domácího násilí však může tomuto nátlaku odolávat jen s velkými obtížemi, neboť je prováděným násilím velmi silně ovlivňována (např. ve formě bití, nebo tím, že jsou bity její děti, zabíjen její pes apod.), při současném vědomí toho, že nátlak bude pokračovat až do doby, pokud se nepodvolí.⁷⁵

⁷² Vitoušová, P.: Dynamika násilí na ženách v partnerských vztazích – poznatky z pětileté pomoci obětem trestných činů v ČR, Sborník příspěvků českých a zahraničních odborníků přednesených na konferenci Koordinačního kruhu prevence násilí na ženách, první vydání, Praha, Koordinační kruh prevence násilí na ženách, 1997, str. 21

⁷³ Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, profem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 In: www.profem.cz

⁷⁴ Šámal, P. - Půry, F. a Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář, čtvrté vydání, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 886 je „násilím“ rozuměno „použití fyzické síly k překonání nebo zamezení odporu - ať už skutečně kladeného nebo jen očekávaného. Násilí může směřovat přímo proti osobě, která je k něčemu nucena, nebo proti jiné osobě, kdy násilí na ni páchané je prostředkem působení na vůli bezprostřední oběti. Násilí může směřovat i proti věci, kdy pachatel činí nátlak na vůli oběti např. rozbíjením bytového zařízení s cílem dosáhnout vydání cizí věci“. Ustanovení § 89 odst. 6 zákona č. 140/1961Sb., trestního zákona, v aktuálním znění, potom výslovně zakotvuje, že trestný čin je spáchán násilím i tehdy, je-li spáchán na osobě, kterou pachatel uvedl do stavu bezbrannosti listí.

⁷⁵ Více např. Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, profem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 In: www.profem.cz; Keiser, G.: Kriminologie, první vydání, Praha, C. H. Beck, 2001; P. Šámal, F. Půry, S. Rizman: Trestní zákon, Komentář, čtvrté vydání, Praha, C. H. Beck, 2001, str. 775

Abychom přešli myšlenkovému svodu do jiných rovin, než je cíl této práce, stanovím a zdůrazním pro další úvahy na téma definice, popis a výzkum jevu v této práci označovaného jako domácí násilí jedno **základní kritérium, z něhož v této studii vycházíme, a tím je existence násilí v intimním vztahu (kterým označujeme rodinný, partnerský či obdobný vztah) mezi agresorem a jeho dospělou obětí.** Pod pojem **obdobný vztah**, který vnímáme flexibilně, řadíme např. vztah bývalých manželů nedávno rozvedených, žijících i nadále v jednom bytě. Termínem „dospělá osoba“ rozumíme osobu zletilou.⁷⁶

Jako důležitý fakt pro rozvinutí dalších úvah, je třeba zmínit i tu skutečnost, že **oběťmi tohoto druhu násilí jsou v majoritní většině případů ženy.**⁷⁷

TERMINOLOGIE UŽÍVANÁ V MEZINÁRODNÍCH PRÁVNÍCH DOKUMENTECH, VNITROSTÁTNÍCH ZAHRAŇIČNÍCH PRÁVNÍCH ÚPRAVÁCH A ODBORNÉ LITERATUŘE

Jednotnost terminologie a přesné vymezení jevu v této práci označovaného jako „domácí násilí“ neexistuje ani na bázi mezinárodněprávních dokumentů, vnitrostátních zahraničních právních úprav a odborné literatury.⁷⁸

Nejasnost ve vymezení definice domácího násilí a její následná operacionalizace přitom může vyvolávat značné problémy nejen při poznávání zkoumaného jevu, ale rovněž při srovnávání výsledků výzkumů v dané oblasti.⁷⁹

Příčina existence této terminologické nejednotnosti a nejasnosti je odvislá od mnoha faktorů. Především je potřeba zahrnout do úvah na toto téma skutečnost, že domácí násilí je integrální součástí téměř všech kultur, které se od

⁷⁶ Viz. definice podle ustanovení § 8 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, v aktuálním znění

⁷⁷ Většinou bývá uváděno číslo 90 %, které připadá na ženské oběti v rámci všech případů domácího násilí – více např. Zpráva o stavu lidských práv Rady vlády pro lidská práva za rok 1999 In: www.vlada.cz

⁷⁸ O problematice tvorby definice pojmu „násilí na ženách“ v širším slova smyslu (který je možno pokládat za nadřazený pojmu „domácí násilí“) a jejich jednotlivých aspektech a aplikačních úskalích pojednává podrobně Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 53 a násl.

⁷⁹ Více např. Walker, L. E.: Psychology and Domestic Violence Around the World, American Psychologist, 1999, No 1, page 21-29 a Kavemann, B.: Gewalt gegen Männer - ein vernachlässigtes Problem? Vortrag zur Fachveranstaltung der FHVR Berlin 18. 11. 2002, Universität Osnabrück In: www.wibig.uni-osnabrueck.de/atd.

sebe různým způsobem v mnoha svých sférách odlišují. Ve světle tohoto faktu zdá se snáze pochopitelné, že není možné vytvořit jednotnou univerzální definici, která by obsahovala a zohledňovala všechny diferenciace všech konkrétních, kulturních a společenských kontextů. Jinými slovy řečeno, skutečnost, že každá definice domácího násilí vychází z odlišné představy o povaze tohoto problému, se potom promítá i do jeho vymezení a pojmenování.

V mezinárodněprávních dokumentech, vnitrostátních zahraničních právních úpravách a odborné literatuře se tak při popisu zkoumaného jevu můžeme setkat s poměrně pestrou paletou užívaných více či méně adekvátních pojmů, mezi něž patří zejména: v mezinárodněprávních dokumentech uváděné termíny – „násilí vůči ženám“ (violence against woman), „rodově podmíněné násilí“ (gendered based violence), „zneužívání žen, manželek“ (woman, wife abuse), „zneužívání v partnerském vztahu“ (spouse abuse), „bitá žena“ (battered woman); v krajinách s angloamerickým systémem práva zavedený pojem – „domácí násilí“ (domestic violence); v německy hovořících zemích vytvořený termín – „násilí uvnitř rodinného kruhu“ (Gewalt in der Familie, inter family violence).⁸⁰

Z uvedeného je však možno vydedukovat a předestřené pojmy tuto úvahu již na první pohled samy evokují, že pojem „domácí násilí“, se kterým zejména v této práci operujeme, může pokrývat v určitém spektru širší paletu vztahů než pojmy „násilí na ženách“, „týrání žen“, „rodově podmíněné násilí“ apod. (pod pojmem domácí násilí si totiž většinou automaticky představíme např. i jednání agresora muže, který se dopouští násilí na svém homosexuálním partnerovi, či tyranské chování, které směřuje dospělý syn vůči svému starému invalidnímu otci).

⁸⁰ Konkrétně lze tyto termíny nalézt v těchto dokumentech (řazeno přesně sledující text): Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) - Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.); Declaration on the Elimination of Violence against Women - Deklarace OSN o odstranění násilí na ženách z roku 1993; Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. 85 z roku 1985; Rezoluce Evropského parlamentu o násilí z roku 1986; Závěrečné usnesení konference OSN o lidských právech ve Vídni z roku 1993; Platform for Action - Akční program 4. Světové konference žen OSN, konané v Pekingu v roce 1995. Další pojmy používané v mezinárodněprávních dokumentech a odborné literatuře a jejich vymezení možno najít např. v Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 53 a násl.; Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002

A naopak termín „násilí na ženách“ v širším slova smyslu ztotožnitelný s termínem „rodově podmíněné násilí“ v sobě může ukrývat i ty stránky, které termín „domácí násilí“ ze své podstaty obsáhnout nemůže (pod pojem „násilí na ženách“ je v zahraniční odborné literatuře řazeno např. i provádění ženské obřizky v zemích třetího světa, hromadné znásilňování žen za války apod.)⁸¹, v užším slova smyslu je potom pojem „násilí na ženách“ ztotožňován s pojmem „násilí na ženách v intimních vztazích“, který lze chápat jako podmnožinu termínu „domácí násilí“ (viz podrobněji kapitoly 2.1.1, 2.1.2 a 2.1.3).

Z podrobného prostudování velké řady dokumentů⁸² mi potom vyplynulo, že definice všech výše předestřených pojmů „domácí násilí“, „násilí v rodině“, „zneužívání v partnerském vztahu“, „násilí páchané na ženách“ atd. (které jsou obsaženy v mezinárodněprávních i vnitrostátních zahraničních právních úpravách a odborné literatuře) jsou v základním nosném pilíři sobě navzájem velmi podobné.

Jejich rozdíly⁸³ potom můžeme vystopovat zejména v míře specifikace jednak jednotlivých způsobů chování, které jsou definicemi považovány za

⁸¹ Nahlédni např. Piata žena, Aspekty násilí páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001

⁸² Viz příkladný výčet uveden pod poznámkou pod čarou č. 80

⁸³ Jedním z hlavních sporných bodů této oblasti je např. otázka širše definice. Příkladem velmi široce pojaté definice - je definice v návrhu panamerické smlouvy proti násilí na ženách (Pan American Treaty against Violence), která definuje *násilí na ženách* jako: „jakýkoliv čin, zanedbání nebo chování, jehož důsledkem je fyzické, psychické, sexuální nebo duševní utrpení, ať už přímé či nepřímé prostřednictvím podvodu, lži, provokace, hrozby, donucení, nebo jiným způsobem vůči jakékoliv ženě, s cílem být důsledkem jejího zstrašování, trestání, ponižování, anebo dotlačení jí do role vymezené stereotypy, popírání její lidské důstojnosti, sexuálního sebedeterminace, fyzické, morální, anebo duševní integrity, nebo podlomení bezpečnosti její osoby, sebeucty, nebo snižování jejich fyzických či mentálních možností/kapacit“ - (srovnej Final report of activities of the EG-S-VL (Group of Specialist for combating violence against women), 1 -st edition, Strasbourg, Council of Europe, June 1997, str. 12). Nebezpečí takto široce koncipované definice však tkví zejména v tom, že se ztratila popisná a obsahová síla samotného termínu. V mezinárodních lidskoprávních dokumentech se proto můžeme setkat většinou s definicemi, které představují určitý kompromis mezi všeobsažností a potřebou specifikace. Příkladem může být **Deklarace OSN o odstranění násilí páchaného na ženách**, schválená Valným shromážděním OSN v prosinci 1993, která v článku 1 *za násilí páchané na ženách* (v širším slova smyslu) považuje: „každý projev rodově podmíněného násilí, který má nebo by mohl mít za následek tělesnou, sexuální nebo duševní újmu nebo utrpení žen, včetně hrozby takovými činy, zstrašování a úmyslného omezování svobody, a to jak ve veřejném nebo soukromém životě...“. Článek 2 Deklarace dále uvádí, že násilí páchané na ženách, zahrnuje fyzické, sexuální a psychické násilí vyskytující se v rodině a společnosti...“. **Pekingská deklarace a Platforma pro akci**, které byly přijaty na 4. světové konferenci o ženách v září 1995, považují za *domácí násilí* „psychické ponižování, sexuální násilí a fyzické útoky končící vážnými následky, zraněním či smrtí partnera a stejně tak dětí, které byly svědky násilí, které se děje v rámci rodiny či domácnosti...“. Jednotlivé vnitrostátní úpravy jsou však vždy v tvorbě definice mnohem konkrétnější a specifitější. Příkladem může být **Jihoafriický zákon o domácím násilí**, který vymezuje *domácí násilí* „... jako jakékoliv kontrolující nebo hrubé chování, které poškozuje zdraví, bezpečnost nebo blaho jiné osoby,

násilí, jednak v typizaci tohoto chování (konkrétně - některé definice operují pouze s užitím fyzického násilí, jiné výslovně podřazují pod předmětný pojem i násilí psychické apod.) a dále potom v konkretizaci a stanovení širší okruhu jeho obětí (některé definice tak stanoví jako oběti výslovně pouze ženy, některé zahrnují do okruhu obětí i děti, některé počítají např. i s výskytem násilí v homosexuálním vztahu, či vůči rodičům ze strany dětí apod.).

Společným jednotícím znakem všech definic je zejména to, že považují výše uvedené druhy násilí za **poměrně zvláštní, samostatný a složitý fenomén, jehož mimořádnost vyplývá** nikoli z existence násilí jako takového, ale zejména z **povahy subjektu vůči kterému je toto násilí směřováno** (oběťmi tohoto druhu násilí jsou v naprosté většině případů ženy) **a za jakých psychologických okolností se tak děje** (nerovnováha v mocenském rozložení sil mezi agresorem a jeho obětí atd.).

Konkrétně může mít násilí podobu **fyzických útoků**, které se vyskytují ve formě fyzického či sexuálního násilí (škrtení, kopance, pálení ohněm, strkání různých předmětů do pochvy, tlučení hlavou o zeď, bodání nožem atd.), přičemž následky těchto útoků mohou být různé od hematomů na různých částech těla oběti až po její smrt.

V některých definicích potom bývá pod pojem domácí násilí zahrnováno i **násilí psychické**, které se může objevovat v podobě verbálních útoků, omezování či zastavení ekonomických zdrojů či omezování ve volném pohybu různými příkazy a nařizeními. Častá je také izolace od rodiny a přátel.⁸⁴ (Viz např. podle Pekingské deklarace a Platformy pro akci, které byly přijaty na 4. světové konferenci OSN o ženách konané v Pekingu v září 1995, je za do-

která je s pachatelem v poměru rodinném nebo obdobném („domestic relationship“) nebo dítěte, které je v péči této osoby a zahrnuje (ale neohraničuje): fyzické týrání nebo výhrůžky fyzickým násilím, sexuální násilí nebo výhrůžky jím, psychické a verbální násilí, citové vydirání, ekonomické násilí, zstrašování, harassment, sledování partnera, poškozování či ničení majetku nebo vstup do partnerova obydlí bez jeho souhlasu, pokud partneri nežijí ve společné domácnosti...“ (srovnej Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 122).

⁸⁴ Více např.: Strategies For Confronting Domestic Violence - A Resource Manual (United Nations Office at Vienna, Centre for Social Development and Humanitar Affairs), 1 -st edition, New York, United Nations, 1993; Kolektiv autorů: Násilie I., první vydání, Bratislava, Aspekt, 1998; Domácí násilí - staré problémy, nová řešení? Sborník příspěvků z konference pořádané organizacemi Friedrich-Ebert-Stiftung, profEm a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002; Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998

máci násilí považováno „psychické ponižování, sexuální násilí a fyzické útoky končící vážnými následky, zraněním či smrtí partnera, stejně tak dětí, které byly svědky násilí, které se děje v rámci rodiny či domácnosti.“)

Domácí násilí může být pácháno rovněž omisivně (viz. např. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy R (85) 4 z 26. března 1985 o násilí v rodině, které za toto jednání označuje „...každé konání či opomenutí, které poškozuje život, fyzickou či psychickou integritu nebo svobodu osoby, nebo které závažným způsobem poškozuje rozvoj její osobnosti...“).

Jak již bylo uvedeno výše, nejednotnost ve vymezení pojmů „domácí násilí“, „násilí v rodině“ apod. lze mnohdy vystopovat nejen v kontextu nadnárodních úprav, ale i v právním řádu, odborné literatuře a aplikační praxi v rámci jednotlivých zemí.

Pro ilustraci uvedu příklad **Velké Británie**, která je považována za jednu z nejmypělejších zemí v Evropě, co se ochrany obětí v této práci zkoumaného jevu týká, kde však žádná jednotná legislativně uchopená definice, která by vymezovala pojem domácí násilí, neexistuje.

Jednotlivé definice ve Velké Británii užívané pro označení předmětného jevu se od sebe potom navzájem odlišují zejména podle zaměření zájmu toho, kdo je při své praxi aplikuje. Jinými slovy řečeno, definice domácího násilí jsou ve Velké Británii vytvořeny a užívány vždy podle centrálního bodu pozornosti aplikujícího subjektu (státního orgánu, nevládní organizace, právního teoretika atd.).

Např. Metropolitní policie (tzn. policie města Londýna) přijala pro účely vymezení pojmu „domácí násilí“ definici Associations of Chief Police Officers, která pod předmětný pojem řadí „jakýkoliv výskyt ohrožujícího chování, násilí nebo zneužití (psychického, sexuálního, ekonomického nebo emocionálního) mezi dospělými osobami, které jsou nebo v minulosti byly intimními partnery nebo členy jedné rodiny. A to bez ohledu na pohlaví“. Případy domácího násilí jsou pro účely práce londýnské policie začleněny do stejné skupiny jako rasové a homofobně motivované delikty sjednocené pod název „Hate Crime“ (delikty motivované nenávisť). U těchto deliktů je považováno za rozhodující faktor předsudek pachatele vůči určité identifikovatelné skupině osob.⁸⁵

⁸⁵ Vice Edward, S.: Reducing Domestic Violence... What works? Civil Law Remedies. A publication of the Policing and Reducing Crime Unit, 1st edition, London, Home Office Research - Development and Statistic Directorate, 2000

Policie v Severním Irsku potom přijala definici vytvořenou Royal Ulster Constabulary, která pod domácí násilí zahrnuje se jakoukoliv hádku, ostrý spor nebo potyčku, včetně násilí mezi členy rodiny nebo domácnosti. Domácí násilí se vyskytuje při rodinných rozepřích, kdy jednotlivec nebo více osob způsobí fyzickou újmu jinému členu rodiny nebo domácnosti (včetně bývalého partnera). Dále však uvádí, že domácí násilí zahrnuje také jiné než fyzické násilí např. pokračující verbální zneužívání, emocionální zneužívání, zbavení sociálních vazeb nebo finančních prostředků. Jak vyplývá z této definice, Policie v Severním Irsku řadí pod pojem domácí násilí i útoky způsobené vůči dítěti v rámci rodinného kruhu. Oproti tomu Ministerstvo zdravotnictví a sociálních věcí řadí pod domácí násilí: „použití fyzické nebo emocionální síly nebo hrozby v úzkém vztahu mezi dospělými osobami způsobem, který působí oběti újmu nebo tíseň“.⁸⁶

I ženská nevládní organizace Women's Aid, která zaujímá na poli ochrany obětí domácího násilí ve Velké Británii velmi výrazné postavení, definuje domácí násilí jako „jednání dospělých osob v blízkém vztahu za použití fyzické či psychické síly nebo výhrůžky, a to způsobem, který vyvolá na straně oběti újmu nebo tíseň“.⁸⁷

2.1.1 Násilí uvnitř rodinného kruhu

Na základě zkušeností z praxe považujeme za vhodné a pro účely této práce budeme od sebe oddělovat termíny „**násilí uvnitř rodinného kruhu**“ (respektive jeho zaměnitelné modifikace „násilí v rodinném či obdobném vztahu“, „násilí mezi rodinnými příslušníky“, „násilí v rodině“ atd.)⁸⁸ od termínu k němu podřazenému, za nějž považujeme termín „domácí násilí“.

Rozdíl mezi obsahem pojmu „násilí v rodině“ atd. vnímáme zejména v osobě možných obětí takto označeného společenského jevu, neboť oběťmi domácího násilí se mohou stát podle našeho názoru výhradně dospělé osoby, kdežto pod termín „násilí uvnitř rodinného kruhu“ či „násilí v rodině“ je možno podřadit mimo výše uvedené dospělé oběti i oběti násilí, které je pácháno v rodinných vztazích na dětech.

⁸⁶ Více např. Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 10 a násl.

⁸⁷ Tamtéž str. 13

⁸⁸ Více Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavliková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, proFem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 ln: www.proFem.cz

Domníváme se totiž, že vzhledem ke specifitě jevové stránky a dále vzhledem k jeho značné společenské nebezpečnosti by mělo být násilí páchané na dětech upraveno zákonem převážně samostatně se zřetelem k potřebě zvláštní zvýšené ochrany dětí.

Pojem **násilí v rodině** definujeme jako **jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad osobou, k níž je pachatel v intimním vztahu, způsobující na straně oběti tíseň nebo újmu, přičemž intimním vztahem rozumíme vztah rodinný, partnerský či obdobný.**

2.1.2 Domácí násilí

Ve světle výše uvedeného potom velmi široce definujeme **domácí násilí** jako **jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad dospělou osobou, k níž je pachatel v intimním vztahu, způsobující na straně oběti tíseň nebo újmu, přičemž intimním vztahem rozumíme vztah rodinný, partnerský či obdobný.**

Tuto definici potom chápeme jako odrazovou plochu a základní stavební kámen pro další zamyšlení a východiska této práce.

Intermezzo

Při úvahách na téma definice pojmu „domácí násilí“ jsem dlouze uvažovala o širším vymezení pojmu prostřednictvím definice vytvořené M. Martinovou a R. Macháčkovou, které pod pojem domácí násilí řadí „jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad osobou, ve vztahu k níž pachatel může nebo někdy v minulosti mohl být považován za osobu blízkou.“^{89,90}

Avšak dospěla jsem k závěru, že v případě osob blízkých by bylo poněkud absurdním dokazovat, že újmu, kterou utrpěla oběť, pachatel důvodně pociťuje jako újmu vlastní.

⁸⁹ Martinová, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 11

⁹⁰ Vymezení „osoby blízké“ je obsaženo v ustanovení § 89 odst. 8 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v aktuálním znění. Osobou blízkou se zde rozumí příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec, sourozenec a manžel; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké jen tehdy, kdyby újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá právem pociťovala jako újmu vlastní.

Rovněž tak jsem považovala za důležité pro následné úvahy na téma právní úprava de lege ferenda oddělit dospělé oběti násilí v intimních vztazích od obětí dětských.

Jako zavádějící mi také přišlo označovat termínem „násilí“ uplatnění moci nebo kontroly, které nevyvolává na straně oběti tíseň nebo újmu.

2.1.3 Násilí na ženách v intimních vztazích

Ženy tvoří 90–95 % všech obětí domácího násilí.⁹¹ Podle zahraničních pramenů se obětí domácího násilí stává každá pátá až desátá žena.⁹² Z posledního reprezentativního výzkumu prováděného na území ČR potom vyplynulo, že se obětí domácího násilí ze strany svého partnera stalo někdy v průběhu svého života kolem 38 % českých žen. Zkušenost s fyzickou formou domácího násilí zmínilo až 25 % českých žen.⁹³

Jako podmnožinu k termínu „domácí násilí“ proto užíváme termín „**násilí na ženách v intimních vztazích**“. Toto vyčlenění početně největší specifické skupiny případů domácího násilí do samostatného pojmu ctí přístup vycházející z mnohých multikulturních výzkumů provedených v rozmezí po-

⁹¹ Více např. Sopková, E.: Násilí páchané na ženách v intimních vztazích - situácia na Slovensku, In: Ochrana obete v domácóm násilí, Zborník príspevkov národnej konferencie, konanej v dňoch 15.-16. Apríla 1999 v Bratislave, prvé vydanie, Bratislava, Národné centrum pre rovnoprávnosť žien a mužov, 1999, str. 24

⁹² Více např. Piata žena, Aspekty násilia páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001, str. 50

⁹³ Jedná se o součást **Mezinárodního výzkumu násilí na ženách** (International Violence Against Women Survey), jehož cílem je získání kvalitních a spolehlivých informací o problematice násilí na ženách ve více než 20 zemích světa. Koncepce projektu je společným dílem UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute), HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control) a Statistics Canada. Projekt je koordinován prostřednictvím realizačního týmu (International Project Team), jehož členy jsou zástupci výše zmíněných tří organizací. Koordinátorka projektu pro ČR je Mgr. Simona Pikálková (kontakt: pikalkova@uiv.cz). Institucionálně jsou řešiteli grantu Filozofická fakulta UK a Sociologický ústav AV ČR. Informace získány z Pikálková, S.: Mezinárodní výzkum násilí na ženách: k prvním výsledkům šetření v České republice, pracovní text, Sociologický ústav AV ČR, 2004 (podrobněji kap. 2.3.2)

⁹⁴ Většina komparativních multikulturních výzkumů poukázala na to, že ačkoli je násilí na ženách přítomno téměř ve všech kulturách, existují společenství v nichž muži používají buď méně nebo vůbec žádné násilí vůči svým partnerkám. Skupiny s nižší mírou rodově podmíněného násilí byly charakterizované spoluprací a rovností všech svých členů. (Více např. Godenzi, A.: Muži a násilí - Logika nerovnosti In: Sůbor přednášek z mezinárodního semináře v Štrasburgu, prvé vydanie, Bratislava, Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, 1998, str. 8-13). Centrum pozornosti vědeckého zkoumání nezůstalo ani otázkou, zda jsou rozdíly v chování mužů a žen podmíněny biologicky či jsou výsledkem procesu socializace. Jeden z předních světových genetiků Richard Lewontin tvrdí: „...první sebevědomění muže a ženy závisí na tom, jak byl daný jedinec v dětství označen. Za normálních okolností

sledních dvaceti let⁹⁴, který je v současné době prosazován zejména na půdě OSN⁹⁵, Rady Evropy⁹⁶, ale i většiny dalších nadnárodních i národních institucí. Jeho základem je zohlednění společenského pozadí jako příčiny násilí na ženách v intimních vztazích, které úzce souvisí se specifickou rodovou socializací žen a mužů.

Násilí na ženách v intimních vztazích potom definujeme jako **jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad dospělou ženou, k níž je pachatel v intimním vztahu, způsobující na straně oběti tíseň nebo újmu, přičemž intimním vztahem se rozumí vztah rodinný, partnerský či obdobný.**

Tato práce se bude dále zabývat zejména nejpočetnější množinou případů spadajících pod pojem domácí násilí, a to násilím páchaným na ženách v intimních vztazích a dále násilím páchaným mezi dospělými heterosexuálními partnery (manžel/manželka; druh/družka). Eventuelní specifika domácího násilí mezi ostatními osobami v intimních vztazích (např. syn/matka; lesbické partnerky; homosexuální partneři; sourozenci atd.) budeme zmiňovat většinou spíše jen okrajově.⁹⁷ Činíme tak zejména proto, že ve všech podstat-

toto označení odpovídá chromozomálním, hormonálním a morfologickým kritériím. Biologické rozdíly se tak stávají spíše signálem k diferenciaci sociálních rolí než jejich příčinou...“ (In: Giddens, A.: Sociologie, první vydání, Praha, Argo, 1999, str. 114) K podobnému závěru dospěla i A. Oakleyová, která zkoumala souvislost mezi rodově podmíněnými rolemi a kulturou: “Mnohé studie jasně poukazují na rozdíly v chování chlapců a děvčát. Můžeme-li vystopovat rozdíly v osobnosti obou pohlaví už v dětství, znamená to, že pokud tyto rozdíly nejsou dané biologicky, musí se objevit už velmi brzy v procese sociálního učení. Rozdílnost mezi chlapci a děvčaty však s věkem narůstá, což prokazuje silný kulturní vliv“ (Srovnej Oakleyová, A.: Pohlaví, gender a společnost, první vydání, Praha, Portál, 2000, str. 48). P. Bourdieu jde ještě dále a tvrdí: “... ženy se pod vlivem socializace učí negativním etnostem odříkání, rezignaci a mlčení... ani dispozice k uplatňování nadvlády mužů není daná od přírody, ale vytváří se pouze dlouhým socializačním procesem...” (Srovnej Bourdieu, P.: Nadvláda mužů, první vydání, Praha, Univerzita Karlova, Karolinum, 2000, str. 46.) Všechna předestřená tvrzení tedy vycházejí z jednoho myšlenkového základu, kterým je vliv kulturních a společenských vzorců na rozdílnost v chování mužů a žen. Tyto zavedené vzorce chování, silně zafixované v podobě rodových stereotypů zakládají nerovnováhu v rozložení moci ve společnosti. (Více např. Společnost mužů a žen z aspektu gender - sborník studií (Open society fund), první vydání, Praha, Open society fund, 1999; Kiczková, Z. a kol.: Otázky rodové identity vo výtvarném umění, architektúre, filme a literatúre, prvé vydanie, Bratislava, Univerzita Komenského, 2000; Wink, W.: Enganging the powers, 1 -st edition, Minneapolis, Fortress Press, 1992 atd.)

⁹⁵ Srovnej např. Declaration on the Elimination of Violence against Women - Deklarace OSN o odstranění násilí na ženách z roku 1993

⁹⁶ Srovnej např. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. 85 z roku 1985

⁹⁷ K násilí na seniorech v rodinných vztazích podrobněji např. Tošnerová, T.: Špatné zacházení se seniory a násilí v rodině. Průvodce pro zdravotníky a profesionální pečovatele. Ambulance pro poruchy paměti, první vydání, Praha, FNKV Praha, 2000, str. 61; Vykopalová, H.: Násilí na seniorech, Zprávy BKB, 2001, číslo 1, str. 13-17; k násilí v lesbických párech podrobněji např. Rochford, J.: Sociální péče -

ných a základních rysech je jevová stránka i právní ochrana všech typů obětí domácího násilí v zásadě shodná.

Dovolíme si rovněž určitě zjednodušení problému a na některých místech této práce použijeme zobecnění v tom smyslu, že o ženách budeme hovořit jako o obětech domácího násilí a o mužích budeme hovořit jako o agresorech. Činíme tak nikoli proto, že bychom bagatelizovaly roli mužů na straně obětí domácího násilí (konečně ve své praxi jsem se s nimi nejednou setkala) či roli žen na straně agresorů, ale proto, že tímto zohledňujeme statistické údaje (viz podrobněji kapitola 2.3).

Cílem této práce není podat rozbor násilného chování páchaného na dětech uvnitř rodinného kruhu. Jak jsem již uvedla výše, domníváme se, že vzhledem ke specifčnosti jevové stránky a vzhledem ke značné společenské nebezpečnosti by mělo být násilí páchané na dětech upraveno zákonem převážně samostatně se zřetelem k potřebě zvláštní zvýšené ochrany dětí.⁹⁸

2.2 Charakteristika jevu

2.2.1 Teoretické výklady příčin domácího násilí

Domácí násilí není nově vzniklým fenoménem, přestože, jak bylo uvedeno výše, na bázi společenských diskusí začal prosakovat teprve nedávno, a to zejména v souvislosti s prezentací případů násilí uvnitř rodinného kruhu (především jako doplněk informací o týrání nezletilých dětí v konkrétní rodině), či v souvislosti s ubližením na zdraví, kterým byla způsobena smrt ženy jejím partnerem.

I když by se nám na první pohled mohlo zdát, že došlo k výraznému nárůstu případů domácího násilí až v poslední době, domnívám se, že tento efekt byl způsoben spíše náhlým zviditelněním těchto případů, které následně vyvolává vzrůstající zájem a zaměření pozornosti společnosti na toto téma.

Analyza teoretických výkladů domácího násilí, jeho následky na dětech a závěry pro statutární sociální práci, disertační práce, Wawrick, The University of Wawrick, Department of Applied Social Studies, 1999

⁹⁸ K násilí na dětech ze strany příbuzných podrobněji např. Martinková, M.: Špatné zacházení s dětmi a mladistvými v rodině (kriminologická analýza vybraných pravomocně ukončených trestních věcí v roce 1994), první vydání, Praha, IKSP, 1997; Dolanská, J.: Sexuální násilí a děti I., první vydání, Praha, Elektra a MZ ČR, 1999; Lawdown, G.: Children's Rights and Domestic Violence, Child Abuse Review, 2000, No 9, str. 416 - 426 atd.

O násilí v rodině se začalo veřejně hovořit zejména díky aktivitám různých sdružení a občanských a nezávislých iniciativ, které zaznamenaly svůj nebyvalý rozkvět převážně v devadesátých letech.

Otázka násilí mezi dospělými členy rodiny se do veřejného povědomí dostala až podstatně později než otázka výskytu násilí na dětech,⁹⁹ „přestože domácí násilí je velmi častou, ne-li nejrozšířenější formou násilného jednání vůbec“¹⁰⁰.

Bohužel způsob, jakým se toto téma v současné době prezentuje v médiích, stále ještě přispívá k pokračování obviňování obětí.¹⁰¹ Tento náhled představuje odraz **tradičních teorií**, které vycházejí z přesvědčení, že domácí násilí může být přítomno pouze v rizikových či patologických rodinách. Při vysvětlování příčin domácího násilí se potom tento typ přístupu zaměřuje pouze na zkoumání individuálních charakteristik oběti a násilníka (sklon k alkoholismu, psychopatologická diagnostika atd.), při současném pomíjení vlivu širších společenských a strukturálních faktorů.¹⁰²

⁹⁹ Více např. Radvanová, S.: Stav české rodiny a rodinného práva v současné době, Právní praxe, 1999, číslo 2-3, str. 94-102 In: Martinková, M. a Macháčková, R.: Výbrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 124 (S. Radvanová v tomto kontextu poukazuje na tradiční autoritativní model české rodiny, kde je jako běžný způsob výchovy tolerováno fyzické trestání dětí, a ve které stále přetrvává povědomí o otcovské/rodičovské moci. K tomuto srovnej ustanovení §52 a 53 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, kde je institut „rodičovské moci“ a jeho vymezení přímo ukotven.)

¹⁰⁰ Zapletal, J.: Kriminologické aspekty „domácího násilí“, Kriminalistika, 1997, číslo 4, str. 318 - 325

¹⁰¹ Viz mediální kauza - prezentace vraždy protivínských policistů - dne 17. dubna 2001 zastřelil František Jůza dva policisty a třetího vážně zranil, následně obrátil zbraň i proti sobě. Policisté přijeli do domku Jůzových prošetřit paní Jůzovou ohlášené znásilnění. Paní Jůzová v průběhu uplynulých dvou let na policii několikrát ohlašovala různé útoky jejího manžela proti ní, včetně znásilnění a vyhrožování střelnou zbraní. Smrt policistů byla potom v médiích prezentována jako hrdinská, vrah byl označen štitkem „chudáka, kterého k tomu dohnala manželka“. Paní Jůzová byla označena veřejností za hlavního viníka tragédie (srovnej např. Rýdl, J.: Vdovy, MF dnes - ze dne 26. května 2001, str. IV přílohy Víkend: „Ten, kdo světlo z jejího života vzal, ale podle třicetileté Petry Stýblové nebyl muž, který bezprostředně držel zbraň a střelil. To paní Jůzová svého bývalého muže přivedla k šílenství...“; Lutovský, V. a Zeman, M.: Vrah policistů z Protivína po ženě nesřelil, Deník Právo ze dne 18. května 2001: „Městečko na tragédii, po které zůstaly tři sirotci a dvě vdovy, dodnes nezapomnělo a proti komu se obrací nenávisť zdejších občanů je paní Jůzová, vilu Jůzové dokonce neznámý pachatel pomaloval červenou sprejovou barvou neslušnými symboly...“).

¹⁰² Více např. Schechter, S.: Women and Male Violence, 1 -st edition, Boston, South End Press, 1992, str. 192 a násl.

Avšak domnívám se, že k většímu pochopení domácího násilí je možné dojít jen díky pečlivému zvážení povahy společenských vztahů a situací, v nichž k násilí dochází. „Výzkumy, které se snažily oddělit fyzické násilí od společenského uspořádání a zaměřily se především na pozadí problému či osobnostní charakteristiky nevedou k objasnění násilí... Právě usazení násilí do kontextu činí tento jev srozumitelným a vysvětlitelným. To, co se mohlo nejprve zdát jako nahodilé či nesmyslné chování, začíná dávat smysl, pokud je to zapojeno do společenského a kulturního kontextu...“¹⁰³

PSYCHIATRICKÉ MODELY

Psychiatrické a psychologické výklady domácího násilí směřují k vidění násilníka či jeho oběti jako patologické osobnosti.

Existenci domácího násilí vnímají jako zaplnění matrice spojení sadisticky zaměřeného násilníka s masochisticky orientovanou obětí. Často zdůrazňují provokaci ze strany oběti či myšlenku, že si oběti násilí proti sobě svým chováním přímo zaslouží.¹⁰⁴

Časté jsou v této souvislosti domněnky, že ženy mají z násilí na sobě páchaném požitek. Tyto názory, však svádí v konečném důsledku k myšlenkovým stereotypům ospravedlňování násilí a svalování viny na jeho oběti. Neboť právě oběť je podle této teorie za násilí odpovědná (špatný výběr partnera, selhání ve vztahu, neschopnost vést funkční manželství, požitek z násilí na sobě páchaném, neschopnost z násilného vztahu odejít atd.).¹⁰⁵

V této souvislosti je častý i mýtus, že bité jsou jen ty ženy, jejichž manželé jsou alkoholici. Výzkumy však prokázaly, že alkohol může hrát pouze roli spouštěcího prvku nikoli prvotní příčinu násilí.¹⁰⁶ K násilí dochází i v rodinách, kde se alkohol nevyskytuje.

¹⁰³ Dobash, R. E. a Dobash, R. P.: Violence against Wives, 1 -st edition, London, 1979, str. 14

¹⁰⁴ Více např. Schechter, S.: Women and Male Violence, 1 -st edition, Boston, South End Press, str. 192 a násl.

¹⁰⁵ Více např. Dobash, R. E. a Dobash, R. P.: The myth of Sexual Symmetry in Marital Violence, Social Problems, 1 -st edition, London, 1992, str. 71 a násl.; Rochford, J.: Sociální péče - Analýza teoretických výkladů domácího násilí, jeho následky na dětech a závěry pro statistické sociální práce, disertační práce, Wawrick, The University of Wawrick, Department of Applied Social Studies, 1999; Sopková, E.: O násilí páchanom na ženách In: Rozhovory Aspektu z rokov 1993-1998 (Aspekt), první vydání, Bratislava, Aspekt, 1998, str. 331-364

¹⁰⁶ Více např. Dobash, R. E. a Dobash, R. P.: The myth of Sexual Symmetry in Marital Violence, Social Problems, 1 -st edition, London, 1992, str. 71; Piata žena - aspekty násilí páchaného na ženách (Aspekt), prvé vydanie, Bratislava, Aspekt, 2001, str. 57 a násl.

Jak jsem zjistila při své praxi v oblasti poradenství obětem domácího násilí, alkohol spíše slouží násilným partnerům k ospravedlnění se za napadení (vedle např. výmluvy na stres v zaměstnání, špatnou psychologickou konstelaci v původní rodině, nízký socioekonomický status apod.), s poukazem, že za střízlivého stavu by k žádnému násilí nedošlo, čemuž mají partnerky násilníků ochotu věřit, a to i tehdy, když k eskalaci násilí dojde bez přítomnosti tohoto prvku.

TEORIE CYKlickÉHO NÁSILÍ

Tato teorie vychází z přesvědčení, že násilí je naučené chování, které se předává z generace na generaci, kdy děti, které byly svědky násilí ve svých rodinách, pokračují v tomto naučeném způsobu chování dál proti svým partnerkám, partnerům či dětem.¹⁰⁷

Podle převažujících názorů však „neexistuje jediný přesvědčivý důkaz, který by potvrdil, že násilí je naučené chování“.¹⁰⁸ Tato teorie totiž nepodává vysvětlení toho, proč se některé děti, které byly svědky násilí ve svých původních rodinách, násilníky nestávají, zatímco někteří násilníci vyrůstali v rodinách, kde se násilí nikdy nevyskytovalo.

Pravděpodobnější se tedy v kontextu této teorie jeví vysvětlení, že děti se učí být násilnickými během procesu socializace s tím, že vliv původní rodiny zaujímá mezi vlivy ostatními dominantní postavení.

Já jsem se ve své praxi setkala s tím, že ve 100 % případech mých klientek/klientů (oběti zvláště brutálního a intenzivního domácího násilí) bylo v původní rodině násilníka násilí v nějaké formě přítomno (podrobněji viz kapitola 2.4).

¹⁰⁷ Více např. Schechter, S.: *Women and Male Violence*, 1 -st edition, Boston, South End Press, str. 192 a násl.; Lawdown, G.: *Children's Rights and Domestic Violence*, *Child Abuse Review*, 2000, No 9, str. 416-426 atd.; Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavliková, I.: *Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie*, Praha, profem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 9 a následující. In: www.profem.cz

¹⁰⁸ Rochford, J.: *Sociální péče - Analýza teoretických výkladů domácího násilí, jeho následky na dětech a závěry pro statutární sociální práci*, disertační práce, Wawrick, The University of Wawrick, Department of Applied Social Studies, 1999, str. 5; více např. Piata žena- aspekty násilia páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, Aspekt, 2001, str. 57 a násl.

¹⁰⁹ Více např. Gordon, L.: *Herves of Their Own Lives - The Politics and History of Family Violence*, 1 -st edition, New York, 1988, str. 286-289

¹¹⁰ Více např. Sobková, E.: *Bité ženy na Slovensku - Informácia o výsledkoch prieskumu*. In: *Pomoc obetiam sexuálneho zneužívania. Zborník zo seminára konaného 17.-18. 10. 1997 v Humennom (Pro Familia)*,

SOCIOLOGICKÉ VÝKLADY

I když se tyto teorie staví kriticky k teoriím psychologickým a psychiatrickým, v konečném důsledku selhávají při aplikaci na konkrétní vztahy stejným způsobem.

Tyto výklady kladou do popředí sociální stres jako základní příčinný faktor násilí a jako společný faktor násilných vztahů uvádějí nezaměstnanost, nevyhovující bydlení, nízký příjem apod.¹⁰⁹

Tyto teorie tak zcela pomíjejí existenci domácího násilí v ostatních (než jsou sociálně handicapované) vrstvách společnosti. Přičemž z provedených výzkumů doma i v zahraničí vyplynulo, že domácí násilí prochází všemi socioekonomickými vrstvami společnosti napříč.¹¹⁰

„Úskalí těchto teorií může spočívat navíc i v tendenci ospravedlnit chování násilníka, neboť tento se chová násilnický v důsledku extrémního společenského tlaku.“¹¹¹

Já jsem se ve své praxi setkala s tím, že násilní partneři mých klientek byli bez rozdílu jak muži z vysokými příjmy a dobrým společenským postavením, tak i muži s měsíčním příjmem dosahujícím hranice životního minima.

FEMINISTICKÉ TEORIE

Neexistuje pouze jeden jediný feministický pohled na domácí násilí, všechny společně však pojí základní myšlenka, že domácí násilí vyplývá z boje o moc.

Domácí násilí je tak chápáno jako odraz nerovnováhy ve vztahu, kdy jeden partner má nad druhým výraznou převahu.

Tyto teorie zohledňují celou škálu chování, které řadí pod společnou kategorii domácího násilí (od násilí fyzického až po násilí psychické), přičemž nesouhlasí se zúžením tohoto pojmu pouze na projevy fyzického násilí.¹¹²

prvé vydání, Humenné, Pro Familia, 1997; Dobash, R. E a Dobash, R. P.: *The myth of Sexual Symmetry in Marital Violence*, *Social Problems*, 1 -st edition, London, 1992; Zpráva o stavu domácího násilí, *Dneska Tě ještě nezabiju!* (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997; Morris, A.: *Women's Safety Survey*, 1 -st edition, Wellington, Institute of Criminology, Victoria University of Wellington, New Zealand National Survey of Crime Victims, 1996

¹¹¹ Rochford, J.: *Sociální péče - Analýza teoretických výkladů domácího násilí, jeho následky na dětech a závěry pro statutární sociální práci*, disertační práce, Wawrick, The University of Wawrick, Department of Applied Social Studies, 1999, str. 6

¹¹² Více např. Kelly, L.: *Interpersonal relations - A theory of Independence*, 1 -st edition, Wiley, 1998, str. 157 a násl.

Domácí násilí ve světle feministických teorií odráží historický kontext mužské dominance a postavení žen v rodinách. „V tradičním patriarchálním zřízení je muž považovaný za hlavu rodiny, jeho autoritu odráží zákony, tradice a kultura.“¹¹³

Tyto teorie ostře vystupují proti názoru, který pokládá domácí násilí za záležitost soukromou, upozorňují na selhávání institucí při ochraně žen před domácím násilím. V neschopnosti postihnout pachatele domácího násilí vidí „společností tolerovaný přístup směřující k ovládnutí žen“.¹¹⁴

Při hledání odpovědi na otázku, proč jsou pachatelé domácího násilí většinou muži, obrátily feministky pozornost na konstrukci heterosexuality v naší společnosti. Instituce „heterosexismu“ podle nich zvýhodňuje ty, kteří disponují mocí, udržováním genderových rolí a ponecháváním žen v podřízeném a bezmocném postavení. „V rámci heterosexuálních vztahů jsou muži schopni udržet si moc a kontrolu nad životy a těly žen. Sexualita je v rámci feministických teorií definovaná maskulinními pojmy a dominance je stavěna jako jeden ze základních prvků heterosexuální praxe.“¹¹⁵

Násilí podle těchto teorií pomáhá mužům posílit si kontrolu nad ženami, připomíná ženám, že jsou v podřízeném postavení.

Podle těchto teorií muži používají násilí rovněž jako trest. „Když cítí, že žena neplní své povinnosti, vzpírá se, bojuje, nebo si činí nároky na vlastní nezávislost, v tento moment se domnívají, že si žena zaslouží být bita ještě víc“.¹¹⁶

Již na první pohled je patrné, že základní nedostatek těchto teorií spočívá v nedostatečnosti pokrytí celého rozsahu problému (tyto teorie nevysvětlují, až pomíjejí existenci násilí vůči seniorům, násilí v homosexuálních párech atd.). Tyto teorie zohledňují pouze zasazení jevu do sociálního prostředí, od něž odvíjejí jeho základní příčiny, avšak zcela pomíjejí možnost vlivu individuálních faktorů na přítomnost násilí v soukromých vztazích.

¹¹³ Badinter, E.: XY - identita muže In Kolektiv autorů: Násilí I., první vydání, Bratislava, Aspekt, 1998, str. 82

¹¹⁴ Rochford, J.: Sociální péče - Analýza teoretických výkladů domácího násilí, jeho následky na děti a závěry pro statutární sociální práci, disertační práce, Wawrick, The University of Wawrick, Department of Applied Social Studies, 1999, str. 8

¹¹⁵ Kelly, L.: Interpersonal relations - A theory of Independence, 1 -st edition, Wiley, 1998, str. 158

¹¹⁶ Dobash, R. E. a Dobash, R.: Wives: The „appropriate“ Victims of Marital Violence, Victimology - International Journal, 1978, No 2, str. 426

Za hlavní kladný přínos těchto teorií potom pokládám fakt, že na jejich základě byl problém domácího násilí (zejména problém násilí na ženách v intimních vztazích) vnesen ze soukromí zavřených domovů na světlo veřejných celospolečenských diskusí. Většinou to byly nejdříve právě aktivistky ženských hnutí, kdo rozvířil první kritiky nedostatečné ochrany obětí domácího násilí, nedůslednost legislativy a chyby v aplikační praxi.

Většina zemí, které existenci domácího násilí zohlednily ve své legislativě, přijala feministickou teorii o příčinách násilí, jako základ pro změny v přístupu společnosti k obětem tohoto jevu a jejich ochraně (jedná se např. o Rakousko, USA, SRN, Kypr, Irsko, Švédsko).¹¹⁷

I proto se v souvislosti s **domácím násilím** (ačkoli zahrnuje i jiné formy než jen násilí na ženách v intimních vztazích) mluví jako o **genderově** popř. **rodově** podmíněném násilí a domácí násilí je v mezinárodních deklaracích běžně zahrnováno pod pojem **násilí na ženách** (viz podrobněji kapitola 2.1).¹¹⁸

2.2.2 Specifika a formy domácího násilí

SPECIFIKA DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Domácí násilí představuje, jak již bylo řečeno výše, specifický problém, který vyžaduje specifická řešení.

Oběť se především neobejde bez pomoci z vnějšku. Stát má právo a povinnost vstoupit do rodiny, kde se vyskytuje násilí. Na tomto závěru, který je totožný se zahraničními zkušenostmi a legislativní praxí (Rakousko, SRN, Švédsko, Finsko, Velká Británie atd.),¹¹⁹ se shodují prakticky všechny státní i nestátní organizace v ČR, s jedinou výjimkou ultrakonzervativních náboženských společností.

¹¹⁷ Více např. Radford, J.: Violence against women: Comparative legal study of the situations in Council of Europe Member States, 1 -st edition, Strasbourg, 1998; Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 10 a násl.; Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001

¹¹⁸ Např. Deklarace OSN o odstranění násilí páchaného na ženách (Declaration on the Elimination of Violence against Women), schválená Valným shromážděním OSN v prosinci 1993 v článku 1 za násilí páchané na ženách považuje: „... každý projev rodově podmíněného násilí, který má nebo by mohl mít za následek tělesnou, sexuální nebo duševní újmu nebo utrpení žen, včetně hrozby takovými činy, zastrasování a úmyslného omezení svobody, a to jak ve veřejném nebo soukromém životě.“

¹¹⁹ Více např. Radford, J.: Violence against women: Comparative legal study of the situations in Council of

Základní odlišnost domácího násilí od jiných forem násilí spočívá v tom, že domácí násilí se většinou odehrává **beze svědků**, stranou veřejnosti, **mezi dvěma osobami, které jsou spojeny intimním vztahem** (manžel – manželka, rodiče – dospělá děti, druh – družka, homosexuální partneři). To výrazně ovlivňuje možnosti prevence, represe, ale i pouhé evidence.

Domácí násilí se proto z výše uvedených důvodů jen velmi obtížně prokazuje, což způsobuje mimo jiné ten důsledek, že výpověď oběti je pokládána za nevěrohodnou s tendencí bagatelizovat její slova.¹²⁰

Mezi další výrazná specifika domácího násilí patří i skutečnost, že se společnost k tomuto jevu staví velmi nejednoznačně.

Zatímco krádež, vražda, loupež bývají chápány automaticky jako nesprávné jednání a panuje všeobecný souhlas s udělením trestu za tyto činy s tím, že společnost požaduje větší postihy této kriminality, než je současný právní i faktický stav,¹²¹ v případech domácího násilí je to jiné. I na vraždu, u které je v pozadí dlouhodobé násilí v partnerském vztahu, totiž pohlíží část společnosti jako na vyprovokovanou. Nikoli výjimečné jsou potom reakce typu: „kdo ví, jak to bylo...“, „vyprovokovala ho...“ atd. Dokladem tohoto faktu je např. i tzv. *případ vraždy protivínských policistů* (viz podrobněji poznámka pod čarou č. 101), kdy násilník nejdříve zastřelil zasahující policisty, které přivolala jeho partnerka z důvodu obavy o svůj život a následně spáchal sebevraždu. Vina za tyto činy však obecně veřejným míněním byla přičtena na vrub oběti (partnerce agresora).¹²²

Europe Member States, 1 -st edition, Strasbourg, 1998; Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002

¹²⁰ Více např. Franková, Z. a Vitoušová, P.: Postavení obětí domácího násilí v nejšířších právních a procesních souvislostech, pro Ministerstvo vnitra ČR – Odbor prevence kriminality zpracoval Bílý kruh bezpečí, první vydání, Praha, 2000 In: www.mvcr.cz; Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, proFem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 In: www.proFem.cz, str. 3 a násl.; Huňková, M.: Domácí násilí z pohledu českého práva In: Ženská práva jsou lidská práva - sborník přednášek ze semináře, první vydání, Brno, Nesehnutí, 2002, str. 30 a násl.; Domácí násilí, záležitost nikoli jen soukromá. Fakta, názor, právo. Sborník příspěvků českých a zahraničních odborníků (Koordinační kruh prevence násilí na ženách), první vydání, Praha, 1997, str. 94

¹²¹ Více např. Výbulka, M.: Přísnejšímu potrestání vražd brání trestní zákon, Moravské Slovo ze dne 25. 10. 2000, str. 5 a násl.

¹²² Více např. Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, proFem, 2002, str.

Domnívám se, že na příčiny a jevou stránku domácího násilí nelze pohlížet optikou výhradně jedné z úzce vyhraněných teorií (podrobně viz výše kapitola 2.2.1).

Podle mého názoru (opírajícího se o šestileté zkušenosti z praxe z oblasti přímé pomoci obětem domácího násilí a provedené výzkumy tohoto jevu¹²³) patří mezi specifika domácího násilí rovněž poznatek, že jeho zdroje a příčiny jsou podmíněny vždy více faktory, které jsou samozřejmě v každém z konkrétních případů individualizovány.

Podle mého mínění zde svoji roli sehrávají především tyto okolnosti:

v případech násilí na ženách v intimních vztazích již výše zmiňovaný **lhotejný či dokonce schvalující postoj společnosti**, která je položena na patriarchálních základech, vycházející z přesvědčení, že muž je hlava rodiny, má právo vše rozhodovat, ovlivňovat. I přes proklamovanou rovnost před zákonem v české společnosti můžeme vystopovat faktické nerovnoprávné postavení žen.¹²⁴ V tomto kontextu je potřeba zmínit i vliv působení stereotypních mýtů o domácím násilí (např. ženám se násilí líbí, násilí se týká jen rodin sociálně a ekonomicky handicapovaných, za násilí může alkohol, násilí se týká jen zanedbatelného množství populace atd.) na společnost.¹²⁵

¹²³ Více např.: Sobková, E.: Bíté ženy na Slovensku - Informácia o výsledkoch prieskumu In: Pomoc obetiam sexuálneho zneužívania. Zborník zo seminára konaného 17.-18. 10. 1997 v Humennom (Pro Familia), první vydání, Humenné, Pro Familia, 1997; Dobash, R. E a Dobash, R. P.: The myth of Sexual Symmetry in Marital Violence, Social Problems, 1-st edition, London, 1992; Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997; Morris, A.: Women's Safety Survey, 1 -st edition, Wellington, Institute of Criminology, Victoria University of Wellington, New Zealand National Survey of Crime Victims, 1996; Statistické údaje o klientech BKB - domácí násilí (Pro IKSP zpracoval BKB), Praha, květen 2001; Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 121; Desatero o domácím násilí. Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro BKB a Philip Morris ČR a.s., (Stem pro BKB a PM ČR), Praha, květen 2001 In: www.bkb.cz; Monitoring domácího násilí v lokalitě Ostrava-Dubina a Bělský les a návrh modelu spolupráce při pomoci obětem (BKB-regionální poradna Ostrava), Ostrava, 1999; Vitoušová, P.: Znaký a tendence domácího násilí v ČR. Aktualizace dotazníkového šetření od dubna 1999 do února 2001. Tiskový servis Odboru prevence kriminality MV ČR, Praha, výběr - červenec 2001; Statistika Informačního a poradenského centra ROSA za rok 2000. In: Výroční zpráva občanského sdružení Elektra ze rok 2000; Zegidis, B. L.: Násilí v rodinách: Výsledky současného výzkumu a praktické problémy, Community Mental Health Journal, No. 6, 1992; Statistics Canada: Conjugal violence against Women Survey, Cat. No 11-001 E, 1993 atd.

¹²⁴ Více např. Kol. autorů: Právní postavení žen v České republice, Juridica, 1996, číslo 3-4; Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 23 a násl.

¹²⁵ Více např. Dobash, R. E a Dobash, R. P.: The myth of Sexual Symmetry in Marital Violence, Social Problems, 1-st edition, London, 1992

- **zdanlivá nepostižitelnost domácího násilí**; nemožnost (přesněji řečeno v individuálních případech neschopnost) státu a jeho institucí zasáhnout do intimního vztahu; obtížné odsouzení evidentně brutálních případů násilí.
- **vliv výchovy a okolí**, se kterými násilný partner přicházel styku (dětství prožité v rodině, kde se násilí vyskytuje, zneužití v dětství, identifikace s násilnými vzory, dominantní otec, dominantní matka při výchově v dětství atd. V této souvislosti je třeba zmínit i **vliv násilí v rodině partnerky** násilníka, která se v dospělosti ztotožňuje s rolí oběti, snaží se násilníka přesvědčit, hledá chybu v sobě, považuje násilí ve vztahu za něco normálního atd.).
- **osobnostní rysy a povaha agresora** – sklony k agresivitě, neschopnost řešit problémy jinak než násilím, sklon k alkoholismu, přítomnost rysů nazývaných akcentovaná osobnost atd. Mezi další příčiny patří enormní potřeba nadměrné realizace své osoby, potřeba kontroly, narcistické sklony, pocity méněcennosti, které se vytěsňují násilím a podřízením si partnera, netolerantnost atd.
- **nedostatečná schopnost vyrovnat se s psychickými či sociálními tlaky** (mezi ně patří zejména sociální nedostatek, neúspěch v zaměstnání či jeho ztráta, pocit vykořenění, ale např. i neadekvátní reakce oběti na vzniklé problémy).

Ke specifickým znakům domácího násilí potom podle mne náleží zejména faktická **nerovnost v postavení oběti a násilníka**.¹²⁶

Domácí násilí se neomezuje pouze na jedinou epizodu. Představuje složitý **postupně se vyvíjející proces**, který má v konkrétním intimním vztahu svou historii.

Platí, že počátky násilí, které vstupuje do intimního vztahu, lze jen velmi těžko odlišit od projevů nadměrné pozornosti, žárlivosti či péče.

Domácí násilí vykazuje, pokud se ihned v zárodku nezastaví, sklon ke stupňování krutosti a intenzity každého následujícího útoku.

Cyklus domácího násilí se pohybuje ve spirále střídajících se období relativního klidu s obdobím ataků s gradující tendencí.

¹²⁶ Více např. Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, profem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002 In: www.profem.cz

V násilném vztahu se většinou opakují tři fáze:

- **lásky** (usmíření, klid, převaha pozitivního chování násilníka směrem k oběti),
- **naděje oběti** (že se vše zlepší, že se násilník změní, vytěsnění „ošklivých“ zážitků, fixace „dobrých“ chvil),
- **strach oběti** (psychický, fyzický nátlak, útok, který má za cíl obět pokořit, donutit se chovat, jak si přeje násilník).¹²⁷

Po krátké době je oběť natolik zaskočena, že se již nedokáže bránit. V případech dlouholetého násilí se potom u oběti často projeví **posttraumatická stresová porucha** tzn. mimo jiné naučená bezmocnost či beznaděj.¹²⁸

Není proto divu, že v případech domácího násilí k fyzickému násilí došlo již mnohokrát předtím, než byla poprvé zavolána policie.¹²⁹

Domácí násilí je jevem dlouhodobým a opakovaným. Týrání později bývá u jeho oběti nejčastější příčinou alkoholismu, pokusů o sebevraždu, znásilnění, bezdomovectví žen a dětí a zároveň nejčastější příčinou psychických problémů.¹³⁰

Většina případů domácího násilí přitom nejsou projevy deviantních, patologických či obdobně psychiatricky diagnostikovaných agresorů. Jsou to činy osob, jejichž přesvědčení je pevně zakotveno v extrémních polohách naší kultury: násilí mužů vůči ženám existovalo po tisíciletí. Bylo akceptováno jako součást rodinného uspořádání, bylo zde v podstatě i očekáváno. Vina za násilí nebyla kladena násilníkovi a ten musel jen zřídka (pokud nedospělo jeho jednání k extrémnímu následku např. k vraždě) ze svých činů skládat účty.¹³¹

¹²⁷ Více např. Čírtková, L.: Domácí násilí - zatím víme více o obětech In: Zpravodaj Bílého kruhu bezpečí č.2, 2003; Čírtková, L.: Domácí násilí ve faktech a teoriích In: Gender, rovné příležitosti, výzkum, č. 1, Sociologický ústav AVČR, Praha, 2002; Šintalová, S.: Domáce násilie - zneužívané ženy v partnerskom vzťahu, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 1997 atd.

¹²⁸ Podrobně na toto téma Herman, J. L.: Trauma and Recovery, 1 -st edition, New York, Basic, 1992, str. 69 a násl.

¹²⁹ Podle údajů Bílého kruhu bezpečí vyhledá oběť domácího násilí pomoc v průměru až šest let potom, co ji začal násilnický partner týrat, přičemž první, na koho se oběť obrací, je právě policie - In: www.bkkb.cz

¹³⁰ Více např. Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Studijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Famíliu, Aspekt, 1998, str. 26 a násl.

¹³¹ Více např. Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, profem, 2002, str. 6

Na tomto místě považuji za nutné provést rovněž odlišení pojmu **partner-ská hádka (rozepře)** od pojmu **domácí násilí**. Ve své praxi jsem se totiž často setkala s tím, že např. i rodinní terapeuti sklouzávají k chybné interpretaci násilí v rodině jako manželské rozepře (hádky, konfliktu spočívajícího v blokaci komunikace v intimním vztahu). Tyto pojmy je však třeba od sebe důsledně oddělovat.

Při hádce totiž stojí proti sobě dvě přibližně rovnoprávné osoby, které si vyměňují názory, někdy křikem, někdy i za pomoci oboustranných fyzických ataků¹³², přičemž na konci se buď shodnou, či nikoli.

Domácí násilí však představuje situaci zcela odlišnou. Zde násilník používá svoji moc a snaží se oběť donutit k tomu, co chce on, a to někdy i se zbraní v ruce. Oba partneři jsou tak ve výrazně nerovnoprávném postavení. Proti moci násilníka stojí bezmocná, ochromená oběť, která nemá prostor projevit svůj názor, protože ví, že ji čeká trest. Výsledkem domácího násilí tak není oboustranný (při rovnoprávném postavení obou stran) smluvený kompromis, ale prezentace agresora a posílení jeho moci.¹³³ Jak bylo uvedeno již výše, domácí násilí nebývá nikdy omezeno pouze na jedinou epizodu. Jedná se vždy o dlouhodobý proces.

Rozdíl mezi hádkou a domácím násilím spočívá mimo jiné i v tom, že domácí násilí představuje zásah a narušení ve sféře základních lidských práv.

FORMY DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Mezi nejčastější formy domácího násilí patří násilí:

- **fyzické** – tzn. strkání, fackování, bití pěstmi, tahání za vlasy, pálení cigaretou, kopání, smýkání, ohrožování zbraní, nožem, házení předměty, tlučení hlavou oběti o stěnu, demolice majetku atd. Tato forma násilí však může být směřována např. i proti oblíbenému domácímu zvířeti, jako varování oběti, co ji může potkat.
- **sexuální** – zahrnuje všechny sexuální činy, které jsou na jeho oběti vynucované, které podstupuje nedobrovolně či s nechutí (např.

¹³² Obecná čeština používá pro označení tohoto takto nastaveného vztahu pojem „italská domácnost“.

¹³³ Více např. Egger, R.: Násilie voči ženám v intímnych vzťahoch, Záznam z workshopu In: Kol. autorů: Násilie II - tematické číslo Aspektu, první vydání, Bratislava, 1999, str. 63; Čírtková, L.: Domácí násilí - zatím víme více o obětech In: Zpravodaj Bílého kruhu bezpečí č.2, 2003; Čírtková, L.: Domácí násilí ve faktech a teoriích In: Gender, rovné příležitosti, výzkum, č. 1, Sociologický ústav AVČR, Praha, 2002

znásilnění, vkládání různých předmětů do pochvy, nucení k nepříjemným sexuálním praktikám atd.).

• **psychické** – zahrnuje citové a slovní týrání, zesměšňování na veřejnosti, shazování atd. Při této formě domácího násilí násilník neustále vzbuzuje ve své oběti strach, kontroluje ji, pronásleduje atd. Mezi prostředky nátlaku může patřit např. i časté buzení v noci, odpírání spánku, nekonečné výslechy, odpírání potravy, vzbuzování strachu při řízení motorového vozidla enormně rychlou jízdou apod. Násilník si může vynucovat poslušnost oběti např. i tvrzením, že spáchá sebevraždu, za což klade vinu jí či jejímu chování. Patří sem i nejrůznější výhrůžky (např. že partnerku zabije, vždy si ji najde, zničí její rodinu, zabije děti, najme si na ni vraha, zničí ji v zaměstnání, odejme jí možnost stýkat se s dětmi, ublíží dětem atd.), zastrašování zbraní nebo zveřejněním nějakých nepříjemných faktů a informací (např. intimních fotografií, které by mohly poškodit pověst oběti), ovlivňování dětí, rozkazování, co má či nemá oběť konat, sledování. Při mé praxi se mi klientky např. často svěřovaly s tím, že jim jejich partneři vyhrožují, že je nechají umístit do psychiatrické léčebny, že z nich učiní duševně nemocné a přitom k realizaci tohoto plánu cíleně směřovali. Několikrát jsem se setkala také s případy tzv. ruské rulety, kdy násilnický partner mířil na svoji partnerku střelnou zbraní a posléze i vystřelil, aniž by však tuto zbraň měl nabitou.

• **sociální** – má za cíl oběť především izolovat. V konkrétních případech toto znamená např. zákaz styku s rodinou, přáteli, zablokování telefonu, kontrola příchozích SMS zpráv a jiné korespondence, zamykání, izolování, zákaz chodit do zaměstnání, přesné stanovení povolené doby návratu, přičemž při jejím přesáhnutí následuje trest atd. Pojem „izolace“ v sobě zahrnuje jakoukoli činnost, která má oběti zabránit v kontaktech se svým sociálním okolím. K metodám izolace patří i kontrola vhodnosti jednání a chování oběti (například kontrola jejího jednání na veřejnosti, kontrola toho, jak se partnerka obléká, líčí a příkazy, s tímto související). Izolace posiluje markantním způsobem závislost oběti na násilníkovi.

• **ekonomické** – znamená snahu o zamezení možnosti oběti disponovat finančními prostředky (např. zabavením celé její výplaty; vyměřováním pouze přesně stanovených financí, které smí využít

výhradně na násilníkem stanovený účel), či je legálně získat (např. práci, kterou chce vykonávat).

2.2.3 Osobnost násilníka, osobnost oběti domácího násilí, násilný vztah

OSOBNOST NÁSILNÍKA

Domácí násilí postihuje všechny socioekonomické vrstvy populace napříč (nezávisle na ekonomickém statutu rodiny, vzdělání, či povolání partnerů apod.).¹³⁴

Výzkumy soustřeďující svou pozornost na tento jev potom s určitostí vrátily do této doby pevně zakořeněný názor, že násilníci jsou povětšinou nemocné, psychopatické osobnosti, k jejichž hlavnímu osobnostnímu rysu patří neschopnost vyrovnat se se svým životem, sociálním okolím a do života společnosti se tak plnohodnotně zapojit.

Jako neplatná se ukázala rovněž další ve společnosti velmi rozšířená domněnka, totiž že k podobným jevům dochází výhradně v rodinách alkoholiků.¹³⁵

Velmi zjednodušeně lze psychologický profil většinového počtu domácích násilníků nastínit těmito základními body¹³⁶:

- nízké sebevědomí – násilník se ve svém životě často cítí bezmocný. Násilí potom užívá jako způsob a pokus uchvátit kontrolu nad situací. Prostřednictvím ataku získává okamžité, krátkodobé uspokojení, podvolení se oběti a zároveň docílí i pro něj tolik důležité kontroly a moci nad předmětnou situací.

¹³⁴ Více např. Dijk, T. - Flight, S. - Oppenhuys, E. a Dusmann, B.: Domestic Violence: A National Study of the Nature, Size and Effects of Domestic Violence in the Netherlands, European Journal on Criminal Policy and Research. 6, 1998, No. 1, str. 7-35; Zegidis, B. L.: Násilí v rodinách: Výsledky současného výzkumu a praktické problémy. Community Mental Health Journal, 1992, No. 6

¹³⁵ Více např. Blane, H. T. - Miller, B. A. a Leonard, K. E.: Intra and Intergenerational Aspects of Serious Domestic Violence and Alcohol and Drugs, 1-st edition, Washington, D. C., National Institute of Justice, 1988; Statistics Canada, The Daily, The Violence Against Women Survey, 1993, No 11; dále např. Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 126 a násl.

¹³⁶ Jako základ tohoto rozboru jsem si vzala Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997, str. 52-54

přesun viny do vnější sféry – převážná většina násilníků věří, že k násilí došlo z důvodu nějakých vnějších (mimo něj a jeho volní složku existujících) okolností. Pro ospravedlnění svého násilného činu mají proto k dispozici vždy sérii různých zdůvodnění („byl jsem opilý“, „podváděla mne a do mne vjel nějaký amok“, „nestarala se o děti a já byl tolik přepracovaný“, „dělala si ze mne blázna a neustále mne provokovala“, „stres v práci byl enormní a já jsem se cítil tak přetlakovaný... vůbec nevím, co to do mne vjelo“, „stále jen seděl a nic nedělal, jenom blbě koukal, já jsem byla úplně bez sebe“ atd.).

strach ze závislosti – většina násilníků je na své partnerce/partnerovi emocionálně silně závislá a zároveň vystrašená z možnosti její ztráty. Tento potlačovaný strach vede agresora k panovačnému a majetnickému chování vůči své oběti.

potlačení a odmítání násilí – většina násilníků má tendenci násilí ve svých představách zmírňovat, popírat některé činy či frekvenci, s jakou dochází k jednotlivým násilným útokům. Takové odmítání jim umožní neodpovídat se za své činy a zároveň je uchrání i před vlastním negativním sebehodnocením. Jako pravděpodobná příčina tohoto popírání skutečnosti se jeví v dětství naučený vzorec chování vypořádávání se s nepříjemnými zážitky. (Ve své praxi jsem se tak setkala např. s mužem, který, ačkoli způsobil své ženě následkem svého cíleného a plánovaného násilného chování zlomeninu lebeční kosti s celoživotním zdravotním postižením a středně těžké poranění míchy s důsledkem výrazného omezení hybnosti, hovořil o tomto jako o „vzájemném postrkování se“.)

izolace – i když se na první pohled může zdát, že domácí násilník má mnoho přátel a převážně i bývá svým okolím hodnocen jako hodný člověk (ve své praxi jsem se setkala např. s domácími agresory, jimiž byli společností uznávaní veřejní činitelé, lékaři, čelní představitelé náboženských obcí či známí umělci atd.), patří většina násilníků mezi lidi, kteří si ostatní tzv. drží od těla. Žádost o pomoc či podporu od jiných (krom své oběti) považuje domácí násilník za slabošské gesto. Jediná osoba, která násilníka poznala v celé šíři jeho osobnosti, je tak jeho oběť. Tato skutečnost potom často přispívá k tendenci okolí nedůvěřovat výpovědi oběti, která se o násilí rozhodla vypovídat.

- zvnitřnění tradičních rolí – většina pachatelů násilí na ženách v intimních vztazích vyrůstala v přesvědčení, že muž je hlavou rodiny, jehož hlas má největší váhu a jehož názor má právo veta nad všemi ostatními v rodině. Již od dětství byl učen neprojevovat své emoce a opak hodnotit jako slabost. Věří, že musí být za každých okolností silný a že se musí naučit kontrolovat. Často je též přesvědčen o své odpovědnosti za rodinu a cítí se tak plně oprávněn ke krokům, kterými její členy nutí, aby se chovali přesně podle jeho představ.
- zkušenosti s násilím z dětství – převážná většina násilníků byla svědkem násilného chování v dětství. Sledovali, jak otec bije matku, či byli sami týráni. Ve stresu proto inklinují k tomu chovat se podle naučené modelu. (Srovnej např. kapitola 2.4.)
- většinu emocí vyjadřují pachatelé násilí na ženách v intimních vztazích pomocí zlosti, kterou chápou jako projev síly a jako typický (od přírody daný) způsob chování muže. Pachatel násilí v intimních vztazích vnímá zlost jako akceptovatelnou mužskou emoci. Další z širokého spektra emocí pak tento agresor převážně vůbec není schopen vyjádřit a je typické, že spoléhá plně na svou partnerku, že se o emoce celé rodiny postará (velmi názorný příklad takového chování je možno odpozorovat např. ve velmi oblíbeném českém filmu Vesničko má středisková mezi manželskou dvojicí, kterou tam představuje L. Šafránková a P. Čepek; rovněž manželství rodičů F. L. Věka ze známé knihy Aloise Jiráska vykazuje podobný vzorec chování). Tím se však stává obzvláště zranitelným zejména v důvěrných rozhovorech, kdy své pocity nezvládá vyjádřit. Ačkoli jej může rozzlobit mnoho různých okolností, které nemají s jeho obětí pranic společného, ventiluje svoji zlost pouze a výhradně vůči své oběti, protože si uvědomuje, že mimo intimní vztah by s tímto typem chování neměl šanci uspět.
- prvky kontroly – v tomto bodě se chování násilníků od sebe navzájem odlišuje. Jedna skupina agresorů bývá popisována jako chodící „časovaná bomba“. Jsou to tedy lidé, kteří vykazují sníženou kontrolu impulzivitu. Když tito násilníci později své chování rozebírají, popisují, že ztratili sebekontrolu, nevěděli, co činí. Druhá skupina agresorů si je naopak naprosto přesně vědoma toho, co dělá. Své útoky tito agresori dlouho dopředu plánují s tím, že do detailů promýšlejí jejich konkrétní podobu. (Při své praxi jsem se

setkala např. s mužem, který si vedl deník, v němž propracoval strategii zabít své ženy několika způsoby včetně plánu likvidace jejího těla. Tento násilník potom téměř denně svoji ženu připoutával k nějakému předmětu např. radiátoru a před ní myšlenky vedené v deníku dále rozvíjel. Na této kauze byla zajímavá mimo jiné i okolnost, že tento násilník vždy posílal své dvě děti (8 a 10 let) na dobu „mučení“ ven, což se dělo v některé dny i osmkrát za sebou, přičemž výjimkou nebyly ani situace, kdy děti musely ven několikrát během jediné noci. Toto své chování agresor následně vysvětloval tak, že chtěl dětem zachovat pozitivní obraz matky, neboť nechtěl dopustit, aby viděly její ubohost). Tato druhá skupina násilníků patří mezi nejnebezpečnější.¹³⁷

V neposlední řadě je třeba uvést i vliv sociální tolerance na chování násilníka. Tolerování domácího násilí společností totiž posiluje násilníkově přesvědčení, že se chová správně, že se ničeho odsouzeníhodného nedopouští a na násilné jednání má tradicí a výlučností svého postavení garantované právo. Za nikoli nezajímavý považuji v tomto kontextu poznatek, s nímž jsem byla konfrontována během své praxe, a to, že většina agresorů nikdy nepovažuje přítomnost násilného chování za možný důvod odchodu oběti z tohoto intimního svazku (velmi názorně a detailně je toto demonstrováno např. v knize Čokoláda od J. Harris, která byla rovněž pod stejným názvem úspěšně zfilmována).

Sociální toleranci, která ve společnosti k domácímu násilí panuje, ukázaly např. experimenty prováděné ve Velké Británii, které měly za cíl otestovat

¹³⁷ Více např. Godenzi, A.: Muži a násilie - Logika nerovnosti In: Kol. autorů: Sůbor prednášok z medzinárodného seminára v Štrasburgu, první vydání, Bratislava, Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, 1998; Bourdieu, P.: Nadvláda mužů, první vydání, Praha, Univerzita Karlova, Karolinum, 2000; Violence against Women in the Family (United Nations), 1 -st edition, New York, 1989; Tolman, R. M. a Bennett, L. W.: A Review of Quantitative Research on Men Who Batter In: Journal of Interpersonal Violence, 1990, No 5 (1), str. 612-615; Stordeur, R. a Stille, R.: Ending Men's Violence against Their Partners: One Road to Peace, 1 -st edition, London, Newbury Park, 1989

reakce diváků útoku muže proti ženě. Ukázalo se, že diváci byli mnohem méně ochotni zasáhnout, pokud si mysleli, že se jedná o manželský pár.^{138, 139}

OSOBNOST OBĚTI

„Už od sedmdesátých let se výzkumy ve světě zaměřily na osobnost týrané ženy a pokoušely se najít odpověď na otázku, jaká je žena, která se nechá bít, a na otázku, proč týraná žena od násilnického partnera neodejde. Dospěly k závěru, že neexistuje žádný konzistentní osobnostní profil, který by ženu predisponoval k tomu, aby se stala obětí ve vztahu.“¹⁴⁰ Tento poznatek lze potom zobecnit do té míry, že oběti domácího násilí se za určitých předpokladů může stát kdokoli.

Existuje pouze jediný rizikový faktor predispozice k obětnímu chování a tím je týrání či zneužívání eventuelně přítomnost násilnému chování v dětství.¹⁴¹

Dítě, jenž mělo brutálního otce, který bil matku nebo i je, žije povětšinou s představou, že jeho otec je tak jako každý rodič spravedlivý a dobrý člověk. Pokud ho však zbije, děje se tak proto, že udělalo chybu. Tato podvědomá vina potom bití a týrání v myšlenkách dítěte zracionalizuje. Jinými slovy řečeno obrní ho vůči psychické či fyzické bolesti. Není-li možno konkrétní vinu nalézt, nastupuje vina abstraktní (např. v poloze „proč jsem se narodil jako chlapec?“, „proč jsem se vůbec narodila?“ atd.). V rodině, kde je týrání běžné, navíc výrazně vzrůstá touha dítěte po naplnění ideálu rodinných vztahů. Čím více nejde tohoto ideálního stavu dosáhnout, tím více se toto přání dítěte

¹³⁸ Více např. Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997, str. 52

¹³⁹ Ke stejným poznatkům jsem dospěla i v rámci své praxe. Přednáším-li o domácím násilí, položím vždy posluchačům dotaz, jak by reagovali, kdyby slyšeli od sousedů křik evidentně svédčící o velmi intenzivní formě domácího násilí včetně signálů poukazujících na ohrožení zdraví či života jejich sousedky. Většina posluchačů odpoví, že by nikterak nezasáhli, neboť by se domnívali, že se jedná o soukromou záležitost mezi partnery.

¹⁴⁰ Sobková, E.: Násilí páchané na ženách a jeho důsledky In: Piata žena - aspekty násilí páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, Aspekt, 2001, str. 57 a násled.

¹⁴¹ Více např. Kaufman, J. a Zigler, E.: Do Abuse Children Become Abusive Parents? In: American Journal of Orthopsychiatry, 1987, No 57, str. 186-192; Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997, str. 31-36; Vykopalová, H.: Násilí v rodině, Kriminallistika, 2001, č. 4 In: www.mvcr.cz; Bernard, Ch.: Patterns of Violence against Women in the Family. Background document prepared for the Expert Group Meeting on Violence in the Family with a Special Emphasis on Its Effects on Women, 1 -st edition, Vienna, New York, United Nations, 1986 atd.

stává iracionálním a hlubším a tím větší je vina, kterou dítě za současný neidylický stav cítí. Tento vzorec chování se potom často opakuje i v dospělých vztazích těchto dětí.

Dospělá oběť si nachází násilníka a doufá, že teď už jej konečně může změnit, když se jí tato změna nepodařila provést u jejich rodičů. Domnívá se, že její protějšek je velice hodný (skvělý, úžasný, milý atd.) člověk, jen kdyby nebyl tak impulsivní (surový, nebil ji, nepil, nebral drogy atd.) a věří, že jej svým vhodným chováním jeho „zlovyků“ zbaví.

Platí, že pokud člověk, který prožije určité trauma, toto trauma nezpracuje, má tendenci neustále opakovat stejné vzorce chování vedoucí k dalšímu pokračování traumatu, až do doby, než dojde k jeho vnitřnímu pochopení a zpracování.¹⁴²

Důvody, proč oběti neopustí své násilné partnery, jsou vždy rozličné a velmi individuální. Jak bylo vysvětleno již výše, mnohé oběti domácího násilí žijí v opakujícím se vzorci chování přeneseném z dětství, který mimo jiné ústí v naději, že násilník své chování k nim změní.

Podle tradičního vnímání ženské role a zažitých společenských vzorů chování bývá partnerský vztah často chápán jako investice, které by se ženy neměly vzdávat („jednou sis ho vybrala, tak trp“... „správná ženská má vydržet trochu té bolesti“... „hezky papej, nebo si tě nikdo nevezme, zůstaneš na ocet a nikdy se nevdáš“... „co by jste po ní nechtěli, je to stará panna“... „krásná princezna spala sto let, až ji zachránil statečný princ“ atd.).

Je zcela typické, že pachatelé po prvních útocích slibují, omlouvají se, podnikají velmi složité usmířovací ceremonie. Oběti, které v této fázi násilníku uvěří a v násilném vztahu i nadále setrvávají, posilují proces odbourávání jeho zábran pro další trýznění. Následující útok je proto v drtivé většině případů ještě o něco brutálnější.

Oběť, která zná svého partnera nejen jako násilníka, ale i jako milého, něžného člověka, žije v představě, že tento vztah je vztahem na celý život a selhání tohoto vztahu pro ni může znamenat selhání vědomí o vlastní schopnosti milovat a udržet vztah (věří, že trestána je proto, že udělala ve vztahu nějakou chybu). V mnoha případech je motivem setrvání ve vztahu s násilníkem prostě strach („zabiju těbe, děti, sebe... když mne opustíš“, „... viš, že si tě najdu všude...“, „...udělám z tebe blázna a děti už nikdy neuvidíš...“ atd.).

¹⁴² Více např. Herman, J. L.: Trauma and Recovery, 1 -st edition, New York, Basic, 1992; Vykopalová, H.: Násilí v rodině, Kriminallistika, 2001, č. 4 In www.mvcr.cz; Čírtková, L.: Oběti domácího násilí, Psychologie dnes, 2001, č. 1 atd.

Mezi další motivy k setrvávání v násilném vztahu patří např. i nemožnost řešení bytové otázky, ekonomická závislost, snaha zachovat dětem oba rodiče, láska, nemožnost dovolat se pomoci atd.

Týraná oběť navíc trpí „**syndromem týraných obětí**“. Jedná-li se o dlouhodobé týrání, je téměř vyloučené, aby se z tohoto stavu sama vymanila.¹⁴³

Tento syndrom je charakteristický širokým spektrem psychických a behaviorálních reakcí oběti na prožité týrání. Jeho typickými projevy jsou: pocity bezmoci, zmatku a sebeobviňování, dlouhodobá a emocionální frustrace, nízké sebevědomí a zvýšená zranitelnost, neurotické projevy – úzkosti, deprese, poruchy spánku; sebevražedné tendence, zablokování sil potřebných ke změně, minimalizace, popírání, ospravedlňování násilí, strach z agresora a zároveň silná závislost na něm, neschopnost normálních asertivních reakcí ve smyslu nápadné vstřícnosti a ochoty všem vyhovět, psychosomatická onemocnění – migrény, žaludeční vředy, nechutenství, astma, urologické obtíže apod., tendence ke zneužívání alkoholu a drog apod.¹⁴⁴

Svou roli zde sehrává i tzv. **stockholmský syndrom**¹⁴⁵, který byl poprvé popsán v sedmdesátých letech dvacátého století v souvislosti s přepadením banky, při němž útočníci zadržovali po několik dní rukojmí. Tento jev spočívá ve vytvoření silné emocionální vazby mezi násilníkem a jeho obětí. Jinými slovy řečeno, jde o identifikaci oběti s jednáním násilníka, kdy se oběť snaží zavděčit svému trýzniteli, pomáhat mu a chránit jej, čímž si podvědomě vykupuje jeho shovívavost a ochranu svého života (tento model chování můžeme velmi často vypočítat mimo jiné i ve vztahu mezi obětí obchodu se ženami a jejího „pasáka“).

Stockholmský syndrom se vyskytuje především u těch případů domácího násilí, kdy je oběť vystavena mimořádně silnému mocenskému působení násilníka, vůči němuž nemá prakticky žádnou možnost obrany.

¹⁴³ O tomto jevu podrobně např. Herman, J. L.: Trauma and Recovery, 1 -st edition, New York, Basic, 1992

¹⁴⁴ Více např. Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 26 a násl; Herman, J. L.: Trauma and Recovery, 1 - st edition, New York, Basic, 1992; Gordon, M.: The Female Fear, 1 -st edition, New York, 1989; Lentzner, H. R. a DeBerry, M. M.: Intimate Victims: A study of Violence among Friends and Relatives, 1 -st edition, Washington, D. C., U. S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistic, 1980

¹⁴⁵ Více např. Piata žena - aspekty násilía páchaného na ženách (Aspekt), první vydanie, Bratislava, Aspekt, 2001, str. 25-27

Mezi předpoklady existence stockholmského syndromu patří:

- život oběti se nachází v permanentním a intenzivním ohrožení – oběti násilí jsou plně přesvědčené, že výhrůžky k nim směřované („zabijí tebe“, „zabijí děti“ apod.) by se mohly naplnit,
- oběť žije s intenzivním pocitem, že nemá možnosti úniku,
- izolace od lidí,
- přechodná náklonnost.

K důsledkům tohoto syndromu potom mimo jiné patří i to, že oběti mají tendenci násilníka omlouvat a veřejně hájit. (Ve své praxi jsem se např. setkala s klientkou, která byla manželem obzvláště hrubě týrána 25 let. Celkem osmkrát byla pro důsledky jednotlivých ataků hospitalizována dlouhodobě v úrazové nemocnici. Když jsem pro ni sestavovala žalobu na rozvod manželství s tímto agresorem, navrhovala jsem napsat mimo jiné i větu, jejímž obsahem bylo sdělení, že manžel této klientky byl enormně žárlivý, přičemž jí stanovoval i přesný čas povoleného příchodu ze zaměstnání domů a opozdila-li se, byl jen o deset minut, podrobil ji přísnému trestu. Tato klientka, však velmi ostře protestovala proti takovéto formulaci žalobního návrhu. Řekla mi doslova: „*Toto tam nepište. On mne měl jen strašně moc rád. Vždyť já jsem byla potvora. Třeba jsem si schválně vypila s kolegyní kávu a přišla tak domů až o čtvrt hodiny později...*“.)

Než se oběť rozhodne odejít z násilného intimního vztahu, prochází několika různými stádii¹⁴⁶:

- **odmítání** – mnoho obětí domácího násilí si na počátku odmítá přiznat, že se jedná o problém, nechtějí si připustit, že v jejich vztahu dochází k násilí. Svou roli zde sehrává jednak zkušenost z dětství (je-li oběť na týrání zvyklá, nepřikládá mu význam) a dále zakořeněné stereotypy v představách o tom, jak týraná oběť vypadá (nevzdělaná, ze sociálně slabé vrstvy, nemůže to být muž apod.) a nechť být do této kategorie zařazena¹⁴⁷. V tomto stádiu se oběti za

¹⁴⁶ Jako základ tohoto rozboru jsem si vzala Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997, str. 56-57

¹⁴⁷ Většina obětí domácího násilí, s nimiž jsem se při své praxi setkala, hovořila o jakémsi „momentu prozření“. Vzpomínám si např. na ženu, která se při svém povolání sociální pracovnice denně setkávala s jinými týranými ženami. Přiznala se mi, že tyto ženy vždy lítovala a říkala si, že ona by toto ve svém partnerství nikdy nedovolila a nechápala, proč tyto ženy v takovém vztahu setrvávají, přitom byla léta svým partnerem velmi často bita (mnohdy brutálněji než ženy s nimiž se setkávala v praxi), avšak neuvědomovala si, že se u ní jedná o totéž. Pokaždé totiž uvěřila, že jí její partner zbil jen výjimečně v důsledku nějaké její chyby, a že je to tedy její vina a vždy věřila, že se toto stalo už naposledy.

násilí stydí, nechtějí, aby okolí vědělo o tom, co zažívají (maskují stopy po zranění, tvrdí, že jsou extrémně nešikovné apod.).

- **sebeobviňování** – napadaná oběť si již připustí existenci „jakéhosi“ problému, avšak obviňuje z něj pouze sebe samu. K tomu přispívá zejména nedostatek sebevědomí na její straně (příčemž při nepřestávajícím týrání klesá sebevědomí oběti níž a níž) a přesvědčování jejího okolí o tom, že ona je právě tím elementem, který ve vztahu selhává. Oběť se dostává do stádia, kdy věří, že je zodpovědná za to, že se její partner rozzlobil („...kdyby bylo uklizeno, nemusel jsem se tak rozčítit...“, „...kdybys nebyl impotent, nemusela bych být tak frustrovaná a nervózní...“). S neustále se zhoršující situací se oběť cítí stále bezmocnější a věří, že jedině změnou svého chování tak, aby násilníka neprovokovala, dosáhne klidu.
- **hledání pomoci** – oběť si uvědomuje, že se svým problémem musí začít něco dělat a pokusí se vyhledat pomoc (zavolá policii, svěří se matce, vyhledá manželského a rodinného poradce apod.). Často však získává při hledání pomoci negativní zážitky (policie s ní jedná znevažujícím způsobem, nedovolá se na krizovou linku, manželský poradce ji sdělí, že chyba je v jejím způsobu komunikace apod.), které jí jen utvrdí v názoru, že vinu za situaci nese ona. Pokusí-li se oběť domácího násilí vyhledat pomoc, kterou však nenachází, ocitá se v pro ni bezvýchodné situaci stojíce opět na počátku, jen ještě více traumatizována a posílena v přesvědčení o svém selhání.
- **nerozhodnost** – mnoho obětí, které po čase násilného partnera opustí, má tendenci se k němu opět navrátit. Příčinou je neustálý vnitřní boj se změtí rozporuplných pocitů, jako jsou láska k partnerovi a víra v jeho změnu, strach z toho, že násilník své hrozby uskuteční; vina za rozpad rodiny, strach, že sama bez násilného partnera svůj život nezvládne; výrazný pokles životní úrovně atd. Oběť, která se k násilníkovi navrací, potřebuje získat ujištění, že vztah již opravdu není možno nijak zlepšit, a že ona sama udělala vše, co bylo možno udělat. Toto období může trvat i několik let a návraty k násilnému partnerovi mohou být i často opakované.
- **přijetí života bez násilí** – i když týraná oběť z násilného vztahu odejde, budou prožité události ovlivňovat běh jejího života na velmi dlouhou dobu. Platí, že bez pomoci zvenčí a bez dlouhodobé podpory není týraný člověk schopen se sám s prožitým traumatem

vyrovnat.¹⁴⁸ V odborné literatuře je stav, který oběť prožívá po vymanění se z násilného vztahu označován jako posttraumatická stresová porucha.¹⁴⁹

NÁSILNÝ VZTAH

„Podle mezinárodní šestistupňové stupnice akutních a chronických životních stresů je přetrvávající fyzické a sexuální týrání stresorem pátého stupně – extrémní zátěž. Ženy, které jejich partneři „drží v zajetí“, splňují podmínky pro kritéria šestého stupně – katastrofická zátěž.“¹⁵⁰

Jak bylo popsáno již výše, mezi obětí a násilníkem vzniká specifická emocionální vazba, tzv. stockholmský syndrom.

Jen málokdo si dokáže uvědomit, že často bizarní a nepochopitelné (nenormální) reakce oběti (např. v podobě obhajoby chování násilníka či maskování stop po zranění), vznikají nikoli jako příčina, ale pouze jako obranný mechanismus v důsledku prožívaného násilí.

Řečeno jinými slovy, každá oběť domácího násilí má zpracovávánu svoji strategii, jak se násilí bránit (např. ponižováním se, absolutní poslušností a ochotou, snahou popírat skutečnost apod.), která jí pomáhá v jediném – emocionálně (a často i fyzicky) přežít. Jedná se tak o naprosto normální reakci člověka na nenormální situaci (přítomnost násilí), v níž žije. Bohužel společnost si většinou tento fakt nedokáže uvědomit a oběť za tyto reakce obviní („je hloupá, že neodejde“, „když to snášíš, tak se jí to líbí“, „je to blázen“ apod.), což však ještě více prohlubuje pocity viny a přesvědčení oběti o nemožnosti z násilí se nějak vymanit.

¹⁴⁸ Více např. Danieli, Y. - Rodley, N. S. a Weisaeth, L.: *International Responses to Traumatic Stress*. Baywood, 1 -st edition, New York, Amityville, 1996; Friedman, M. J. - Charney, D. S. a Deutch, A. Y.: *Neurobiological and Clinical Consequences of Stress: From Normal Adaptation to Post-Traumatic Stress Disorder*, 1 -st edition, Hagerstown, Lippincott-Raven, 1995; Freyd, J. J.: *Betrayal Trauma: The Logic of Forgetting Childhood Abuse*, 1-st edition, Cambridge, Harvard University Press, 1996; Herman, J. L.: *Crime and Memory*, *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 1995, No. 1, str. 5-17; Herman, J. L.: *Trauma and Recovery*, 1 -st edition, New York, Basic, 1992

¹⁴⁹ Více např.: Koukolík, F. a Dřilíková, J.: *Zlo na každý den*, první vydání, Praha, Galen, 2001, str. 395

¹⁵⁰ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders*, 1-st edition, Washington, D. C., APA, 1987, str. 11

Vývoj násilného intimního vztahu probíhá povětšinou podle stejného scénáře:

- Potencionální násilník najde naivní, závislou nebo zranitelnou potencionální oběť, kterou může být v určité životní etapě každý člověk (např. žena žijící v podmínkách, které ji urážejí; senior upoutaný na lůžko, neschopný sám se o sebe postarat apod.).
- Potencionální násilník začne potencionální oběti dávat přesně to, co momentálně potřebuje (emocionální podporu a laskavost, dárky, finanční podporu atd.). U oběti násilí na ženách v intimních vztazích vzniká v tento moment vývoje vztahu láska.
- Násilník se začne postupně projevovat agresivně. Začne žádat nezvyklé věci (v sexu, v zásazích do fyzické sféry oběti, ve finanční oblasti apod.). Nejdříve k tomuto dochází většinou jakoby náhodně, později se z tohoto vzorce chování vyvine rutina, což zlomí vůli oběti a zničí její smysl pro zažité hodnoty a pravidla. Důsledkem tohoto chování agresora je rovněž izolace oběti od původního sociálního rámce. Oběť se stydí se svými zážitky někomu svěřit.
- Násilník zcela ovládne život své oběti (používá kontrolu, schvaluje to, co oběť dělá apod.).
- Násilník se stává středobodem života oběti, která je od svého dřívějšího sociálního i psychického zaměření zcela izolována. Oběť usiluje jen o to, aby získala náklonnost svého trýznitele a vyhnula se tímto jeho zlosti. Snaží se všemožně odstranit domnělé příčiny násilí. (Při své praxi jsem se například setkala s ženou, která byla jednou surově zbita. Vysvětlení, které jí poskytl její násilnický partner, bylo bizarní – obklady v koupelně byly potřísněné vodou. Tato žena pak trávila dlouhé hodiny před příchodem svého partnera ze zaměstnání tak, že neúnavně leštila a vysušovala sebemenší stopu po kapce vody z koupelny. Následně však byla zbita proto, že neprostřela na stůl podle svého partnera správným způsobem, nevařila správnou kávu, měla divný výraz v obličeji atd.)
- Vzniká nový sebeobraz oběti. Domnívá se, že si vše zaslouží (trest, zlobu apod.). Stává se nevyrovnanou. Jejím smyslem života se stává zavděčit se trýzniteli. Doufá, že svým správným chováním násilníka změní.¹⁵¹

2.2.4 Náhled české společnosti na domácí násilí

„Každá společnost má své mechanismy, které legitimizují, zamlžují nebo popírají a tím i pěstují násilí.“¹⁵²

Obecně nízká úroveň právního vědomí české společnosti se promítá do tolerance vůči verbálnímu i fyzickému násilí – viz např. šikana, mobbing, domácí násilí.¹⁵³

Některé formy násilí jsou dokonce považovány za průvodní jev určitého postavení oběti. To platí i o domácím násilí, kde se mnohdy odsuzuje spíše oběť než násilník.

Z výzkumu realizovaném agenturou STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris v roce 2001 vyplynulo, že 29 % obyvatel ČR se domnívá, že domácí násilí má společnost spíše tolerovat, protože se jedná o záležitost, kterou si rodiny vyřeší samy. 47 % obyvatel ČR by váhalo s poskytnutím pomoci, kdyby slyšeli zoufalý křik a pláč od sousedů.¹⁵⁴

Česká společnost stále inklinuje k předsudku vnímat domácí násilí jako ryze soukromou záležitost.

Velmi snadno lze tuto tezi demonstrovat např. na posuzování trestného činu znásilnění. Zatímco u většiny případů znásilnění, kdy je oběť znásilněna

¹⁵¹ Jako základ tohoto rozboru jsem si vzala Růčka, P.: Odborný výcvik poradců Bílého kruhu bezpečí k problematice domácího násilí, první vydání, Praha, 1999; více např. Egger, R.: Násilí vůči ženám v intimních vztazích, Záznam z workshopu In: Kol. autorů: Násilí II – tematické číslo Aspektu, první vydání, Bratislava, 1999, str. 63 a násl.; Tošnerová, T.: Špatné zacházení se seniory a násilí v rodině. Průvodce pro zdravotníky a profesionální pečovatele. Ambulance pro poruchy paměti, první vydání, Praha, FNKV Praha, 2000, str. 61; Dobash, R. E. a Dobash, R.: Wives: The „appropriate“ Victims of Marital Violence In: Victimology: An International Journal, 1978, No 6; Šintalová, S.: Domáce násilie – zneužívané ženy v partnerskom vzťahu, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 1997; Sopková, E.: Násilie páchané na ženách v intimných vzťahoch – situácia na Slovensku In: Ochrana obeť v domácom násilí, Zborník príspevkov národnej konferencie, konanej v dňoch 15. - 16. Apríla 1999, první vydání, Bratislava, Národné centrum pre rovnoprávnosť žien a mužov, 1999, str. 23 – 29 atd.

¹⁵² Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 9

¹⁵³ K tomu, jak se na tento problém dívají ostatní evropané podrobně Kotarakos, CH.: Europeans and their opinion about domestic violence, 1 -st edition, Brusel, The European Commission Women's information sector, 1999

¹⁵⁴ Desatero o domácím násilí. Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro BKB a Philip Morris ČR, a.s., STEM pro BKB a PM ČR, květen 2001; více o tomto výzkumu např. na www.domacinasil.cz

neznámým pachatelem, převládá ochota společnosti uznat toto jednání, jako trestný čin a uložit za něj adekvátní trest (naplňuje-li všechny znaky příslušné skutkové podstaty), je-li oběť znásilněna někým, s níž jí pojí intimní vztah, nastupuje ze strany posuzovatelů série pochybností a nedůvěry vůči výpovědím oběti („chtěla to“, „chce získat výhodu při rozvodu“, „chce se mu pomstít, protože ji chce opustit“ atd.).

Tyto postoje české společnosti k obětem domácího násilí a k tomuto jevu obecně jsou hojně posilovány médii.¹⁵⁵

Při posuzování a hodnocení chování, které označujeme jako domácí násilí, můžeme dosud u většiny obyvatel ČR vystopovat přesvědčení spočívající v bagatelizaci až toleranci tohoto jevu.

Ve svém důsledku vede tento postoj mimo jiné k tendenci nekriminalizovat násilné jednání, ke kterému dojde mezi osobami nacházejícími se v intimních vztazích, byť by za jiných okolností (tedy spácháno mezi osobami, které spolu nejsou spojeny intimním vztahem) bylo hodnoceno jako trestný čin. Dále k četné sekundární viktimizaci obětí a k přenášení negativních vzorců chování na další generace. Je logické, že tento stále ještě hluboce zakonzervovaný postoj společnosti i přes některé v nedávné době z hlediska sledované efektivity provedené pozitivní změny¹⁵⁶ nachází svůj odraz i v platném právu a dále zejména ve způsobu jeho aplikace. Viz např. formulace ustanovení § 163 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v aktuálním znění, kdy je podmínkou zahájení trestního stíhání tam taxativně uvedených trestných činů (z nichž mnoho spadá pod jednotící skupinu trestných činů v rámci domácího násilí) a pokračování v něm výslovný

¹⁵⁵ Viz. např. poznámka pod čarou č. 101

¹⁵⁶ Srovnej zejména zákon č. 91/2004 Sb. ze dne 29. ledna 2004, kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, kterým byla s účinností od 1. června 2004 definována nová skutková podstata „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“, jež relativně dostatečně pokrývá charakter jednání v rámci domácího násilí, přičemž za důležitě z hlediska sledované efektivity pokládám rovněž fakt, že tato skutková podstata nenáleží mezi trestné činy taxativně uvedené pod ustanovením § 163 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v aktuálním znění. Dále srovnej změny provedené zákonem č. 283/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

souhlas té skupiny poškozených, která je řečeno zjednodušeně spojena s pachatelem intimním vztahem. Jak ukázala praxe, zatím bohužel ani novela tohoto ustanovení¹⁵⁷, ačkoli právě do ní byla zákonodárcem z hlediska sledované efektivity vkládána velká naděje, kýženou změnu ve zvýšení ochrany obětí domácího násilí nepřinesla. Podle nově vloženého ustanovení § 163a odst. d) výše citovaného zákona není třeba souhlasu poškozeného s trestním stíháním pro některý z trestných činů uvedených v ustanovení § 163, pokud je z okolností zřejmé, že souhlas nebyl podán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůzkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. Důvod, proč toto na první pohled podstatu sledovaného problému odstraňující ustanovení v praxi zatím nedocílilo kýžený efekt, je nutno podle mého názoru hledat opět mimo jiné i v tom, jakým způsobem je domácí násilí společností většinou vnímáno a jaký je rozsah informací, kterými společnost o charakteru tohoto jevu disponuje. Jinými slovy řečeno, o způsobu aplikace tohoto novelizovaného ustanovení vždy rozhodují konkrétní lidé, přičemž podle toho, jaká je úroveň jejich znalostí o předmětném jevu a podle toho, jak dalece jsou ovlivněni nejrozličnějšími stereotypy a předsudky v názorech na tuto problematiku, tak bude vypadat i jejich posuzování a hodnocení předmětného (podrobněji viz dále kapitola 3.2.2).

SEKUNDÁRNÍ VIKTIMIZACE OBĚTÍ DOMÁCIHO NÁSILÍ

Jak již bylo naznačeno výše, reálné nebezpečí předsudků spojených s oběťmi domácího násilí spočívá v jejich působení na celé společenské spektrum. Výsledkem této stereotypní socializace je potom přetrvávání mýtů spojených s domácím násilím („může si za to sama“, „líbí se jí to, když neodejde“, „muž nemůže být týrán“, „násilníkem je vždy jen alkoholik“ apod.), jeho bagatelizace a akceptace nejen širokou laickou veřejností, ale rovněž tak i veřejností odbornou, která je přímo či nepřímo do řešení předmětného problému zapojena (policisté, soudci, pracovníci poradenských center, psychologové, záko-

¹⁵⁷ Provedená zákonem č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

nodárci, lékaři apod.), čímž dochází nejen k poškozování obětí na primární individuální úrovni, ale rovněž k poškozování na úrovni společenské tzn. k **sekundární viktimizaci obětí**.¹⁵⁸

Dopad tohoto podpůrného efektu na myšlení násilníků spočívá mimo jiné v posilování četnosti a intenzity předmětného jevu.

Sekundární viktimizace obětí domácího násilí v ČR zahrnuje širší spektrum podob. Pro zjednodušení ji rozdělím v závislosti na prostředí, z něž vzešla:

- **bezprostřední (laické) okolí oběti** – které je tvořeno sociálně blízkými osobami (tzn. příbuznými, přáteli, kolegy, sousedy atd.) oběti. Paradoxem přitom zůstává skutečnost, s níž jsem byla často konfrontována v rámci své praxe, a to že právě z toho prostředí vychází směrem k obětem domácího násilí často nejmenší pochopení. Ne vždy však tento postoj bývá zapříčiněn snahou oběti ublížit, naopak lidé vyskytující se v blízkém okolí oběti mohou mít upřímnou snahu pomoci jí, avšak vzhledem k nedostatku znalostí o předmětné problematice a vlivem nejrůznějších předsudků jí poskytují jen fakticky bezcenné rady, které žádný dopad na ukončení násilí ve vztahu nemohou mít. Jako demonstrativní příklad takové situace může sloužit příběh jedné z mých klientek, která se potom, co strávila čtrnáct dnů hospitalizována v úrazové nemocnici s četnými poraněními v oblasti hrudního koše, zlomeninou nosní kosti a otřesem mozku v důsledku napadení manželem, obrátila s žádostí o pomoc na svoji matku. Ta jí však pouze utvrdila v přesvědčení, že „většina mužů své ženy bije... někteří muži mají prudší povahu...“. Vzhledem k tomu, že tato žena sama v násilném vztahu nikdy nežila, dala své dceři rady, které vyplývaly z jejího upřímného přesvědčení získaného na základě jejich životních zkušeností a poznání, že dcera pravděpodobně dělá něco špatně, a proto je bita, neboť

¹⁵⁸ Více např. Walker, L. E.: Psychology and domestic Violence Around World, American Psychologist, 1999, No 1, str. 21-29; Čírtková, L.: Oběti domácího násilí. Psychologie dnes 2001, číslo 1, str. 14 a násl.; Strategies for Confronting Domestic Violence. A Resource Manual (United Nations), 1-st edition, New York, United Nations, 1993; Šmolka, P.: Konstruktivní agrese jako součást manželství. Domácí násilí záležitost nikoli soukromá. Fakta, názory, právo, první vydání, Praha, Koordinační kruh prevence násilí na ženách, 1997, str. 31 a násl.; Fagan, J.: The Criminalization of Domestic Violence: Premises and Limits, Research Report, 1-st edition, Washington, National Institute of Justice, 1996 atd.

ona sama bita není. Konkrétně řekla své dceři např.: „...když se mu začneš bránit a postavíš se mu, přestane“, „...musíš být víc sebevědomá“, „...až budeš mít dítě, budete se mnohem lépe snášet“, „...musíš se o sebe víc starat, komu by se líbilo koukat se na takto neupravenou, věčně unavenou ženskou“ apod. Tato moje klientka se snažila podle rad své matky chovat, avšak násilí v jejím vztahu pochopitelně neubývalo, naopak mělo tendenci postupně gradovat. Tato žena začala cítit velmi silnou vinu za to, že není schopna tak jako jiné ženy vést funkční partnerství. Její psychické nastavení následně podporovalo chování agresora. Po určité době začala i matka této mé klientky vidět svoji dceru jako méněcennou („je hloupá, když se nechá bit“ apod.) a snažila se jí proto vnutit podle jejího mínění nejlepší možnosti řešení („rozveď se“ apod.), avšak její dcera tento nátlak nebyla v daném stadiu svého života schopna unést a přerušila s ní veškeré kontakty. Ve své praxi jsem vysledovala, že jen málokdo z bezprostředního okolí oběti domácího násilí skutečně účinně ve prospěch této oběti zasáhne, byť by to mělo být jen v poloze odsouzení jednání násilníka (např. sousedé povětšinou disponují přesným rozsahem znalostí o tom, co se v noci v domácnosti agresora odehrává, avšak nejen, že nikdy nezavolají k aktuálnímu incidentu policii, ale i nadále udržují s tímto agresorem přátelské vztahy, aniž by kdy jakýmkoli způsobem vyjádřili nesouhlas s jeho jednáním. Pokud by byly požádány oběti, aby u soudu svědčili v její prospěch, téměř ve 100 % případů tuto službu odmítnou.). Avšak i tehdy, kdy okolí oběti násilí nehodlá respektovat a s jednáním agresora nesouhlasí, dochází často k sekundární viktimizaci oběti. V těchto případech se totiž často stává, že tyto osoby netuší, jak by mohly oběti pomoci, cítí se bezmocné a násilím odrazené. Po určité době proto většinou (často vyčerpány po marných neefektivních pokusech pomoci) postupně ukončí přátelské vztahy. Oběť domácího násilí se tak na základě výše popsaných mechanismů dostává do izolace a přijímá za své přesvědčení, že v její situaci neexistuje možnost pomoci („...když mi nepomůže nejbližší okolí, nemůže mi pomoci nikdo...“).

- **profesionální okolí oběti** – bohužel v majoritním procentu případů obětí domácího násilí, s nimiž jsem se při své praxi setkala, docházelo k sekundární viktimizaci i ze strany tzv. profesionálního okolí (policisté, soudci, poradci specializovaných center, psycho-

logové apod.). Příčinu tohoto neodborného přístupu je třeba stejně jako u veřejnosti laické hledat v tendenci podléhat stereotypům a predsudkům, nedostatku informací o charakteru a příčinách předmětného jevu apod. Mnoho z pracovníků tzv. pomáhajících profesí např. odsoudí týranou ženu potom, co se navrátí ke svému násilnému partnerovi, i když jí podle svého přesvědčení nabídli efektivní pomoc. Následkem takového přístupu na život obětí domácího násilí je jejich postupná izolace a téměř absolutní nemožnost se z násilného svazku nějak vymanit. Oběť si totiž vždy dešifruje ne profesionální postoj profesionálů jako odborné potvrzení její viny a posílení představy, že si to, co se děje u ní doma plně zaslouží.¹⁵⁹

2.3 Četnost výskytu domácího násilí ve společnosti

Od sedmdesátých let jsou na různých místech světa realizovány mnohé výzkumy a šetření orientovaná na domácí násilí. V současné době tak máme k dispozici již poměrně velké množství empirických údajů, které problém domácího násilí popisují a dále specifikují.

Tato data jsou i sama o sobě jistě velmi cenná, avšak bohužel mezi sebou až na dílčí výjimky¹⁶⁰ navzájem neporovnatelná, neboť byla získána na základě nesourodých souborů otázek, vycházejících z rozdílných představ dané společnosti o charakteru a příčinách domácího násilí a rovněž tak z nejednotnosti zaměření jednotlivých výzkumů na konkrétní cílovou skupinu obětí (některé výzkumy tak braly na zřetel pouze možné oběti partnerského násilí, jiné zajímal okruh obětí násilí v rodině, další zkoumaly pouze oběti násilí v manželském svazku apod.).¹⁶¹

¹⁵⁹ Více např. Čírtková, L.: Oběti domácího násilí, *Psychologie dnes*, 2001, číslo 1, str. 14 a násl.; Dobash, R. E. a Dobash, R.: Wives: The „appropriate“ Victims of Marital Violence In: *Victimology: An International Journal*, 1978, No 6; Šintalová, S.: Domáce násilie - zneužívané ženy v partnerskom vzťahu, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 1997; Sopková, E.: Násilie páchané na ženách v intimných vzťahoch - situácia na Slovensku In: *Ochrana obete v domácom násilí*, Zborník príspevkov národnej konferencie, konanej v dňoch 15. - 16. Apríla 1999, prvé vydání, Bratislava, Národné centrum pre rovnoprávnosť žien a mužov, 1999, str. 23 - 29; Herman, J. L.: *Trauma and Recovery*, 1 -st edition, New York, Basic, 1992 atd.

¹⁶⁰ Jedná se zejména o projekt Mezinárodního výzkumu násilí na ženách (podrobněji kapitola 3.2.1 - subkapitola „Mezinárodní výzkum násilí na ženách“)

¹⁶¹ Více např. Kimmel, M. S.: Gender Symmetry in Domestic Violence. A substantive and methodological research review, *Violence against Women*, 2002, No. 11, str. 1332 - 1363

Většina dříve vedených výzkumů rovněž zanedbávala možnost existence násilí ze strany bývalého partnera. Přitom např. „míra násilí vůči ženám, které se od partnerů odloučily, je až osmkrát vyšší než míra násilí u vdanych žen“.¹⁶²

Dříve provedené zahraniční výzkumy v oblasti domácího násilí u svých respondentů potom sledovaly zejména to, zda byli bití či jinak týráni, nebo zjistili kdy žili v násilném svazku s důrazem kladeným zejména na zjištění fyzické formy domácího násilí. Avšak následné zkušenosti z klinik a nejnovějších výzkumů poukázaly na možnost existence nepřesností v dříve získaných výsledcích, neboť např. již samotná formulace otázek, která vyžaduje, aby respondenti sami sebe označili za objekt týrání, vede celkově ke značnému podhodnocení a zkrácení údajů o výskytu tělesného a duševního násilí v intimních vztazích. Nezanedbatelnou roli při možném zkrácení výsledků různých výzkumů domácího násilí hraje rovněž věk respondentů, přičemž platí, že děti mají obecně v takto postavených dotaznicích tendence násilí bagatelizovat.¹⁶³

Mezi nejnovější poznatky přednesené na poli vedení a hodnocení výzkumů týkajících se domácího násilí včetně možnosti následného využití získaných výsledků v praxi potom patří nutnost zohlednění **rodových specifik** při potírání tohoto jevu.¹⁶⁴

2.3.1 Výsledky některých výzkumů zaměřených na rozpoznání četnosti domácího násilí ve společnosti provedených v zahraničí

Pokusím se teď pro lepší představu o rozsahu domácího násilí ve společnosti zmínit alespoň některé z reprezentativních výzkumů provedených ve světě, které nad ostatní vynikají svou vypovídající hodnotou, možností vzájemného srovnání, precizností zpracování či zohledněním nejnovějších poznatků na tomto poli vědeckého bádání.

¹⁶² Bachman, R - Saltzman, L. E.: Violence against women: Estimates from the redesigned Survey, Special Report, Washington, DC, US Department of Justice, 1995 In: Kavemann, B.: Gewalt gegen Männer - ein vernachlässigtes Problem? Vortrag zur Fachveranstaltung der FHVR Berlin 18. 11. 2002, Universität Osnabrück In: www.wibig.uni-osnabrueck.de

¹⁶³ Podrobně se zkrácením výsledků výzkumů při sebehodnocení respondentů zabývá Muller, P. E. - Romans-Clarkson, S. E. - Walton, V. A. a Herbison, P. E.: Impact of Sexual and Physical Abuse on Women's Mental Health In: *Lacet*, 1988, No. 1, str. 841 a násl.

¹⁶⁴ Srovnej např. Kavemann, B.: Gewalt gegen Männer - ein vernachlässigtes Problem? Vortrag zur Fachveranstaltung der FHVR Berlin 18. 11. 2002, Universität Osnabrück In: www.wibig.uni-osnabrueck.de; Kimmel, M. S.: Gender Symmetry in Domestic Violence. A substantive and methodological research review, *Violence against Women*, 2002, No. 11, str. 1332 - 1363

Výzkum realizovaný v USA ministerstvem spravedlnosti v roce 2000 měl za cíl podat **informace o násilí vůči ženám a mužům**. Celkem bylo dotazováno 8.000 žen a 8.005 mužů. Jedinečnost tohoto počínu spočívá především v tom, že vycházel ze shrnutí dosud získaných poznatků o možnosti zkreslení výsledků předmětného druhu výzkumů a tyto nepřesnosti se pokusil cíleně eliminovat. Šetření se tak např. zcela vyhnulo kriminologickému přístupu (v dotazníku se např. vůbec nehovořilo o „znásilnění“ nebo o „týrání“, nýbrž dotazovaná násilná jednání byla respondentům vždy konkrétně popsána).

Účastníci šetření byli dotazováni na tělesné násilí způsobené dospělými pečujícím osobami v jejich dětství, dále na tělesné útoky, které zažili jako dospělí od jakýchkoliv útočníků, a to včetně znásilnění a pronásledování v průběhu celého života jakýmkoliv pachatelem.

Tento výzkum byl realizován z velké části z potřeby reakce a nutnosti podat uspokojivou odpověď na otázku, jsou-li muži oběťmi domácího násilí, které pochází od jejich intimních partnerek, stejně často jako ženy ze strany svých intimních partnerů. Data získaná k tomuto tématu z dřívějších výzkumů byla totiž čím dál tím častěji ve veřejných diskusích označována jako zkreslená a při aplikaci v praxi vedoucí k jednostrannému protěžování ženských obětí domácího násilí na úkor obětí mužských.

Výsledky tohoto šetření prokázaly, že násilí je u obou skupin respondentů velmi rozšířené. Např. 66,4 % všech dotazovaných mužů a 51 % všech dotazovaných žen uvedlo, že se někdy během svého života stalo terčem násilného útoku. Zásadní rozdíl mezi dotazovanými ženami a muži se však ukázal právě při sledování násilí v intimních vztazích, kde bylo zjištěno, že **sledované ženy jsou ve všech druzích dotazovaných deliktů významně častěji oběťmi** (u každého konkrétního v dotazníku uvedeného druhu vždy minimálně třikrát tak často) než sledovaní muži.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Podrobně In: Tjaden, P.; Thoennes, N.: Full Report of the Prevalence, Incidence and Consequences of Violence Against Women, 1 -st edition, National Institute of Justice, US Department of Justice, NCJ 183781, 2000 reference o tomto výzkumu též In: Kavemann, B.: Gewalt gegen Männer - ein vernachlässigtes Problem? Vortrag zur Fachveranstaltung der FHVR Berlin 18. 11. 2002, Universität Osnabrück In: www.wibig.uni-osnabrueck.de

První průzkum, který měl za cíl zmapovat rozsah **násilí na ženách** ve Finsku, proběhl již v roce 1997. Jeho výsledky potom byly publikovány v roce 1998. Realizaci výzkumu prováděla expertní skupina HEUNI.

Zkoumaný vzorek tvořilo 7.100 žen starších 15 let náhodně vybraných z celé země. Sledovaným cílem bylo zjištění výskytu psychického a fyzického násilí na ženách v intimních vztazích, násilí jehož svědkem je dítě, sexuálního obtěžování a strachu z násilí.

Tento výzkum dospěl mimo jiné k těmto výsledkům:

- násilí na ženách ve sféře manželských a jiných blízkých vztahů je ve Finsku velmi rozšířený jev, jeho nejčastější formou je bití,
- 40 % finských žen starších 15 roků se stává obětí fyzického či sexuálního násilí,
- 52 % finských žen starších 15 roků se stává objektem sexuálního přinucení či nátlaku,
- ve věku do 15 let zažije 29 % finských děvčat násilí, výhrůžky, nebo nátlaku sexuálního charakteru,
- 50 % finských žen trpí násilím nebo jeho hrozbou ze strany bývalého partnera či manžela,
- 36 % mužů, kteří se během manželství chovali násilnický, se tak chová i po jeho ukončení,
- objektem fyzického a sexuálního násilí či výhrůžek o jeho použití ze strany manželů či partnerů se stává 22 % žen, které žijí v manželství. V průběhu jednoho roku tak 112.000 finských žen zažívá násilí ze strany partnera, z nich 90.000 žen je napadáno fyzicky,
- v průměru 306 žen ve věku 18 až 74 let se denně stává ve Finsku obětí fyzického či sexuálního násilí eventuelně výhrůžek jejich použitím ze strany lidí, s nimiž je poji intimní vztah,
- každých 6 minut zbije ve Finsku nějaký muž svoji partnerku,
- každý druhý týden ve Finsku umírá jedna žena na následky násilí ve sféře intimních vztahů.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Více např. Pertu, S.: Domestic Violence in Social Welfare and Health Care, A Survey of Professional Workers and Areas for Development in their Work, 1 -st edition, Helsinki, Daphne Initiative 1998; Piata žena, Aspekty násilí páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001, str. 50 - 51; Domáci násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 54

Nejrozsáhlejším dotazníkovým výzkumem určeným ženám, které staly oběťmi domácího násilí byl potom výzkum realizovaný Statistickým centrem a výborem pro rovnoprávnost v roce 2001 pod názvem „Víra, naděje, týrání“.¹⁶⁷

Jeho výsledky byly výzkumu předcházejícímu velmi podobné. Mimo jiné prokázal vysokou latenci tohoto jevu. Pouze každá desátá oběť totiž ohlásila partnerské násilí na policii. 40 % žen, které se staly terčem domácího násilí, potom uvedlo, že jejich děti byly domácím násilím svědky.

Tento výzkum potom pokračoval zprávou „Cena násilí“, v níž byl učiněn odhad, jaké náklady způsobí násilí páchané na ženách v intimních vztazích společnosti. Ve zprávě jsou zohledněny zdravotnické, sociální a soudní služby.

Odhaduje se, že v roce 1998 činily přímé náklady vzniklé v souvislosti s násilím páchaným na ženách (tzn. náklady na služby, které byly poskytnuty obětem) celkem 296 milionů marek. Podíl zdravotnického sektoru přitom činil 40 milionů marek, sociálního 88 milionů marek a zbytek 158 milionů marek pohltila soudní sféra.

Autoři této zprávy ovšem zároveň poukazují na enormní střizlivost svého odhadu.¹⁶⁸

ŠVÉDSKO

V roce 2001 byl ve Švédsku proveden jako společný projekt univerzity v Uppsale, organizace Brottsoffermyndigheten a statistického centra SCB rozsáhlý výzkum s názvem „Moc mužů vůči ženám v dnešním Švédsku“. Jeho cílem bylo zjistit rozsah násilí na ženách v intimních vztazích. Ukázalo se, že výsledky tohoto výzkumu jsou velmi podobné výsledkům výzkumu, prováděného obdobným způsobem ve Finsku.¹⁶⁹

Mimo jiné bylo zjištěno, že:

- v roce 2000 bylo ve Švédsku hlášeno na policii 20.000 případů ublížení na zdraví žen, z nichž 15.500 bylo spácháno obětí dobře známou osobou,

¹⁶⁷ Výzkum je součástí Mezinárodního výzkumu násilí na ženách (podrobněji kapitola 3.2.1 - subkapitola „Mezinárodní výzkum násilí na ženách“)

¹⁶⁸ Více např. Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 55-56

¹⁶⁹ Výzkum je součástí Mezinárodního výzkumu násilí na ženách (podrobněji kapitola 3.2.1 - subkapitola „Mezinárodní výzkum násilí na ženách“)

- každá třetí švédská žena má po rozvodu zkušenost s násilím ze strany bývalého manžela,
- 46 % žen vypovědělo, že byly po dosažení 15 let věku terčem ublížení na těle nebo výhrůžek ze strany mužů.¹⁷⁰

NIZOZEMÍ

V roce 1997 byla v Nizozemí provedena celonárodní studie realizovaná Intomartem. Tento výzkum byl prováděn mezi reprezentativním vzorkem 1000 náhodně vybraných občanů a jeho cílem bylo podat relevantní svědectví o zkušenosti nizozemských občanů s násilím v rodině.

Z výzkumu mimo jiné vyplynulo, že:

- 45 % nizozemských občanů se někdy stalo obětí násilí v rodině,
- 27 % nizozemských občanů se někdy v minulosti stalo obětí násilí v rodině, ke kterému docházelo s denní či týdenní frekvencí,
- 34 % žen uvedlo, že je na nich pácháno fyzické násilí některým členem rodiny,
- pouze v 6 % všech případů násilí v rodině došlo k podání trestního oznámení.¹⁷¹

VELKÁ BRITÁNIE

Pravděpodobně nejlépe využitelné údaje o domácím násilí v Anglii a Walesu poskytuje British Crime Survey. Výzkum se zaměřil na údaje o mužích a ženách ve věku od 16 do 59 let a obsahoval speciální baterii otázek zaměřených na domácí násilí. Byl realizován prostřednictvím programu CASI (Computer Assisted Self-Interviewing).

Výzkum dospěl mimo jiné i k těmto výsledkům:

- více než 4/5 útoků v rodině směřovaly proti současným nebo bývalým partnerkám,
- 22,7 % žen a 14,9 % mužů přiznalo, že se stalo někdy ve svém životě obětí domácího útoku,

¹⁷⁰ Více např. Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 56-57

¹⁷¹ Více např. Van Dijk, T. - Flight, S. - Oppenhuys, E. a Dusmann, B.: Domestic Violence: A National Study of the Nature, Size and Effects of Domestic Violence in the Netherlands, European Journal on Criminal Policy and Research, 1998, No. 6, str. 7 a násl.

- ženy byly domácím násilím postiženy výrazně vážněji než muži,
- u žen existuje dvojnásobná pravděpodobnost, že budou při domácím útoku zraněny, než je tomu u mužů,
- nejjednodušším a nejpřímějším rizikovým znakem následných domácích útoků je útok předcházející,
- méně závažné násilí je předzvěstí násilí závažnějšího,
- domácí násilí je postupně vyvíjející se dlouhodobý proces,
- 22 % žen, které žijí v současné době bez partnera bylo v předcházejícím roce napadeno partnerem nebo bývalým partnerem,
- u těhotných žen existuje vyšší riziko možnosti, že se stanou obětí domácího násilí,
- byly nalezeny důkazy prokazující spojitost mezi domácím násilím a zneužíváním dětí v rodině.¹⁷²

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Reprezentativní výzkum, který by poskytoval relevantní informace o rozsahu a charakteristice násilí na ženách v intimních vztazích na Slovensku byl uskutečněn v listopadu 2001 na vzorku 1083 respondentů starších 15 let agenturou Markant. Z tohoto výzkumu mimo jiné vyplynulo, že více než 35 % respondentů ve svém okolí zná týranou ženu, a dále, že celkem 84 % respondentů pokládá za důležité na Slovensku změnit zákony tak, aby bylo možné vykázat násilného partnera z bytu.¹⁷³

Z dosud uskutečněných dílčích výzkumů na Slovensku potom stojí za zmínku zejména výzkum „Bité ženy na Slovensku“ uskutečněný v roce 1997 E. Sopkovou a S. Šintalovou ve spolupráci s územními pracovišti CPPS v 17 okresech SR na souboru žen, který nebyl reprezentativní.

Z tohoto výzkumu, který se stal jedním z podnětů pro změny v právní úpravě ochrany obětí domácího násilí, potom vyplynulo mimo jiné, že:

- 46,5 % žen – obětí domácího násilí – bylo fyzicky napadeno již v prvním roce manželství, 6,9 % z nich bylo poprvé napadeno již před sňatkem,
- 70 % žen – obětí domácího násilí – je fyzicky napadáno i během rozvodového řízení,
- 57,1 % žen – obětí domácího násilí – je bitých častěji než jedenkrát do měsíce,

¹⁷² Více např. Mirles-Black, C.: Domestic Violence - Findings from a New British Crime Survey Self-completion Questionnaire, 1 -st edition, London, Home Office, 1999

¹⁷³ Podrobněji www.stopnasiliu.sk

- 100 % žen – obětí domácího násilí – které zůstaly po rozvodu bydlet na jednom místě s agresorem, bylo dále bitých,
- 22,3 % zbitých žen navštívilo lékaře, na policii se obrátilo 19,8 % bitých žen.¹⁷⁴

NĚKTERÉ DALŠÍ VÝZKUMY ZAMĚŘENÉ NA ZJIŠTĚNÍ POČTU TÝRANÝCH ŽEN V HETEROSEXUÁLNÍCH VZTAZÍCH

ZEMĚ	ZKOUMANÝ VZOREK	TYP VZORKU	VÝSLEDKY	DOPLŇUJÍCÍ KOMENTÁŘ
Belgie ¹⁷⁵	956 žen ve věku 30 až 40 let	Náhodný výběr žen ze 62 městských oblastí z celého státu	3% respondentek zažilo velmi kruté partnerské násilí, 13% zažilo středně kruté násilí, 25 % zažilo méně kruté násilí.	Ženy byly dotazovány na celkem 15 typů fyzického násilí (od fack po život ohrožující formy fyzického týrání, jako je např. škrcení, postřelení atd.)
Kanada ¹⁷⁶	Celostátní vzorek složený z 12.300 žen starších 18 let	Podrobný telefonický rozhovor na základě náhodně vytočeného čísla	25 % všech žen (a 29 % vdaných či rozvedených) uvedlo, že byly od svých 16 let svým tehdejším či současným partnerem fyzicky týráno	65% obětí zažilo fyzický útok častěji než jedenkrát, 32% obětí zažilo fyzický útok více než jedenáctkrát, 45% manželských napadení skončilo zraněním

¹⁷⁴ Podrobněji např. Sopková, E. a Šintalová, S.: Bité ženy na Slovensku, prvé vydanie, Bratislava, Pro Familia, 1997

¹⁷⁵ Podrobněji např. Bruynooghe, R.: Study of Physical and Sexual Violence against Belgian Women, 1 -st edition, Limburg, Limburgs Universitair Centrum of Sciences, Department of Science Humanities et Sociales, 1989

¹⁷⁶ Podrobněji např. Statistics Canada: Conjugal violence against Women, Juristat, 1990, No. 10 (7), str. 1-7

ZEMĚ	ZKOUMANÝ VZOREK	TYP VZORKU	VÝSLEDKY	DOPLŇUJÍCÍ KOMENTÁŘ
Japonsko ¹⁷⁷	796 žen z celého Japonska (tzn. 17% z 4.675 rozeslaných dotazníků)	Cíleně vybraný vzorek populace založený na průzkumu vykonávaném ženskými skupinami v celém státě	58,7% žen uvedlo, že je jejich partneri fyzicky týrají, 65,7% žen bylo týráno psychicky a 59,4% žen bylo sexuálně zneužíváno	44% žen uvedlo, že prošlo všemi formami týrání současně. Nejedná se však o reprezentativní výzkum
Mexiko ¹⁷⁸	1.163 vesnických a 427 městských žen ze státu Jalisco	Náhodný průzkum v domácnostech pobírajících sociální podporu	56,7% městských a 44,2% vesnických žen bylo týráno	Ve více než 60% případů násilí byl hlavním agresorem manžel. Nejedná se však o reprezentativní výzkum

¹⁷⁷ Vice např. Domestic Violence Research Group: A Study on Violence Precipitated by Husbands (Boyfriends) in Japan: Preliminary Findings. Presented at The NGO paralled activities at the United Nations World Conference in Human Rights, Vienna 12. - 25. -th June 1993 cit. In: Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 16

¹⁷⁸ Vice např. Ramirez, R.: Mujer y Violencia: un becho cotidiano, Institutio Nacional de Salud Publica Cuernavaca, cit. In: Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 16

¹⁷⁹ Vice např. Anderson, J. - Martin, J. - Mullen, P. and Roman-Clarkson, S.: Forthcoming. Violence against Women in New Zealand: The Otago Women's Health Survey In: Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, cit. In Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál

ZEMĚ	ZKOUMANÝ VZOREK	TYP VZORKU	VÝSLEDKY	DOPLŇUJÍCÍ KOMENTÁŘ
Nový Zéland ¹⁷⁹	3.000 ženám v Otagu byl zaslán dotazník; 497 žen se zúčastnilo pohovoru (z nich polovina byly sexuálně zneužívané ženy a polovina byla kontrolní skupina)	Náhodný vzorek žen, který byl vybrán podle voličského seznamu	22,4% žen bylo fyzicky týráno od svých 16 let, 76% těchto žen bylo týráno partnerem,	20,7% žen fyzicky týraných partnerem bylo zároveň i sexuálně zneužíváno.
USA ¹⁸⁰	3.000 vesnickým ženám ve státě Texas byly zaslány dotazníky	Náhodný vzorek žen z měst pod 50.000 obyvatel	40,2% žen byly týrané od 18 roku života; z toho 31% bylo týráno fyzicky	22% těchto žen bylo týráno v minulém roce
USA ¹⁸¹	2.143 vdaných žen a družek	Celostátní pravděpodobnostní vzorek sestavený na základě náhodného vytáčení telefonního čísla	28% žen uvedlo alespoň jeden případ fyzického týrání partnerem	11,3% žen uvedlo týrání partnerem v uplynulém roce

vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 16

¹⁸⁰ Vice např. Teske, R. and Parker, M.: Spouse Abuse in Texas: A Study of Women's Attitudes and Experiences, 1-st edition, Austin, Department of Human Resources, 1983

¹⁸¹ Vice Straus, M. A. and Gelles, R. J.: Societal Change and Change in Family Violence from 1975 to 1985 as Revealed by Two National Surveys In: Journal of marriage and the Family, 1986, No. 48, str. 465-479

2.3.2 Výsledky některých výzkumů provedených v ČR

V České republice dosud chybí reprezentativní výzkum, který by na potřebné odborné úrovni **domácí násilí postihl v celé jeho šíři** a jeho výskyt tak přesně zmapoval. Údaje o specificích některých druhů domácího násilí dokonce chybí úplně (jedná se např. o násilí na seniorech v rámci intimních vztahů, násilí v lesbických či homosexuálních párech, násilí na tělesně či mentálně handicapovaných členech společnosti v intimních vztazích apod.)

Nejdokonaleji bylo v ČR zatím zkoumáno násilí na ženách v intimních vztazích (viz. dále subkapitola „Mezinárodní výzkum násilí na ženách“).

Z dílčích nereprezentativních výzkumů, dosud provedených v ČR, **orientovaných na oběti domácího násilí** potom vyplynul především ten předpoklad, že ČR se příliš od ostatních zemí, co do výskytu a specifík domácího násilí příliš neodlišuje.¹⁸² Jedná se přitom o jev vysoce latentní, jehož oběťmi jsou v majoritní většině případů ženy.¹⁸³

V roce 1999 byla potom realizátorkou M. Martinkovou (Institut pro kriminologii a sociální prevenci) provedena **tři empirická terénní šetření**, která měla za cíl zjistit v tomto roce v Praze **výskyt případů fyzického násilí mezi členy rodiny** a jeho některé charakteristiky.

Tento výzkum se zaměřil na tři roviny poznatků:

- evidované přestupkové chování (kdy bylo zkoumáno fyzické násilí mezi dospělými osobami v rodině ve světle ustanovení § 49 odst. 1 písm. c) zákona č. 200/1990 Sb., zákona o přestupcích, v platném znění),

¹⁸² Nahlédni např. Pikálková (Vymětalová), S.: Domácí násilí: přirozený jev?, Sociologický časopis, 2001, č. 1; Statistické údaje o klientech BKB - domácí násilí. Pro IKSP zpracoval BKB, květen 2001; Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa, 1997; Elektra - centrum pomoci ženám zneužitým v dětství. Výroční zpráva za rok 2002; Desatero o domácím násilí. Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro BKB a Philip Morris ČR, a.s., STEM pro BKB a PM ČR, květen 2001; Monitoring domácího násilí v lokalitě Ostrava-Dubina a Bělský les a návrh modelu spolupráce při pomoci obětem (BKB - regionální poradna Ostrava), první vydání, Ostrava, BKB, 1999; Statistika Informačního a poradenského centra ROSA za rok 2000. In: Výroční zpráva občanského sdružení Elektra za rok 2000, str. 15 apod.

¹⁸³ Většinou bývá uváděno číslo 90 %, které připadá na ženské oběti v rámci všech případů domácího násilí - více např. Zpráva o stavu lidských práv Rady vlády pro lidská práva za rok 1999 in: www.vlada.cz

- poznatky pracovníků orgánů sociálně právní ochrany dítěte [kdy bylo zkoumáno násilí dospělých proti dětem (0 až 18 let) v rodině a násilí adolescentů a dětí vůči ostatním členům rodiny] a
- vlastní výpovědi respondentů - žáků učilišť a středních škol [kdy bylo zkoumáno násilí dospělých proti dětem (0 až 18 let) v rodině a násilí adolescentů a dětí vůči ostatním členům rodiny].

Z tohoto průzkumu byla učiněna mimo jiné i tato zjištění týkající se domácího násilí (tzn. násilí na dospělé osobě nacházející se v intimním vztahu s agresorem)

- v případech všech vyřízených a nezastavených přestupků nacházejících se v zorném úhlu výzkumu byli muži původci minimálně 77,9 % případů, v 15,2 % případů byly původci násilí ženy a ve zbytku se jednalo o vzájemné násilí,
- v případech partnerského násilí byli muži původci minimálně v 80,8 % případů,
- tělesné poranění provázelo 63,2 % všech případů vyřízených a nezastavených přestupků týkajících se fyzického domácího násilí, 84,2 % případů tělesných poranění obětí způsobili muži,
- většinu poranění, která ošetřil lékař, způsobili v 87,6 % případů muži;
- většina agresorů jsou v běžném životě řádní občané,
- 70 % zkoumaných přestupků se odehrálo v rodinách, co do životní úrovně průměrných,
- původci fyzického násilí byly osoby různého věku,
- odloženo bylo nejméně 57,5 % přestupkových řízení z celkového minimálního počtu 1022 úředně evidovaných výzkumem sledovaných přestupků (tzn. 588 přestupků),
- přestupkové řízení bylo zastaveno u 42,8 % případů z minimálního počtu 404 v roce 1999 v Praze vyřízených (tzn. neodložených) přestupků týkajících se fyzické formy domácího násilí a
- jedno z přestupkových řízení bylo zastaveno z důvodu poslanecké imunity násilníka (poslanec Parlamentu ČR napadl fyzicky svoji bývalou manželku).

Z dalších informací shromážděných při výzkumu potom mimo jiné vyplynulo, že se v případě 1022 zjištěných přestupků pravděpodobně jednalo jen o malou část případů fyzické formy domácího násilí v Praze dosahující intenzity přestupkového chování. Většina takových případů fyzického násilí policií oficiálně evidovaných jako přestupek navíc byla odložena (tzn. správní

orgán se v případě „odložení“ ze zákonem stanovených důvodů dále nezabývá. Důvod, proč se tak děje, je většinou ten, že osoby k pachateli násilí v pozici osoby blízké po zaregistrování přestupku na policii nepodají návrh u správního orgánu na projednání přestupku, jako to po nich požaduje zákon.¹⁸⁴

Lze-li učinit odhady výskytu domácího násilí z **policejní statistiky**, pak jen velice rámcově a jen u některých trestných činů, např. u trestného činu vraždy, a to proto, že policie vyčleňuje při evidenci vražd mimo jiné vraždy motivované osobními vztahy. Tak např. „v roce 2000 bylo policejními statistikami zaznamenáno v ČR nejméně 312 obětí vražd, z nichž se stalo minimálně 62 % jedinců starších 19 let (tj. 199 osob) obětmi vraždy či pokusu o ni, která byla motivována osobními vztahy.“¹⁸⁵ Kdy u vražd motivovaných osobními vztahy se dá předpokládat, že se do velké míry – přesně však statisticky neurčitelné – týkají osob ve vztahu k pachateli příbuzných. „K červenci 2001 bylo policejní statistikou zaznamenáno v ČR minimálně 105 obětí vraždy či pokusů o ni; mezi nimi bylo nejméně 49,5 % osob starších 19 let obětí vraždy motivované osobními vztahy (52 jedinců).“¹⁸⁶

Z výzkumů, které obrátily svoji pozornost zejména směrem k **monitoringu názorů a postojů obyvatel**, je potom třeba zmínit především již výše zmiňovaný **reprezentativní výzkum realizovaný agenturou STEM** pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris, a. s., v roce 2001, který se zaměřil na zjišťování postojů a názorů obyvatel na domácí násilí a jeho oběti. Z tohoto výzkumu mimo jiné vyplynulo, že 61 % obyvatel ČR zná případy domácího násilí z doslechu, 26 % zná případy domácího násilí přímo (zažili je buď jako oběť nebo jako přímý svědek), přičemž 97 % z obětí domácího násilí jsou ženy a 3 % obětí jsou muži. 29 % obyvatel ČR si myslí, že domácí násilí má společnost spíše tolerovat, protože se jedná o záležitost, kterou si rodiny vyřeší samy. 47 % obyvatel ČR by váhalo s poskytnutím pomoci, kdyby slyšeli zoufalý křik a pláč od sousedů.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Více Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 14-52

¹⁸⁵ Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 5-6 s tím, že zdrojem z něžž bylo při sestavování těchto údajů čerpáno, jsou: Nestandardní sestavy dat Policejního prezidia ČR za rok 2000 a k 18. 7. 2001

¹⁸⁶ Tamtéž

¹⁸⁷ Desatero o domácím násilí. Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro BKB a Philip Morris ČR, a.s., STEM pro BKB a PM ČR, květen 2001; více o tomto výzkumu např. na www.domacinasili.cz

MEZINÁRODNÍ VÝZKUM NÁSILÍ NA ŽENÁCH

Jako hlavní cíl **Mezinárodního výzkumu násilí na ženách** (International Violence Against Women Survey, dále IVAWS) bylo stanoveno získat kvalitní a spolehlivé informace o problematice násilí na ženách ve více než 20 zemích světa.¹⁸⁸

Za další cíle výzkumu byly stanoveny tyto body:

- zjistit úroveň viktimizace žen v různých zemích světa a vytvořit základ pro pravidelné viktimizační výzkumy v oblasti násilí v rodině,
- podpořit výzkum v oblasti násilí na ženách v různých státech světa, zejména v rozvojových zemích,
- zvýšit povědomí o domácím násilí jakožto existujícím sociálním problému,
- poskytnout bázi pro případná legislativní opatření na národní úrovni, zejména v oblasti ochrany obětí, a poskytnout doporučení pro prevenci domácího násilí.

Výzkum je orientován jednak směrem ke standardnímu zjišťování indicií a frekvence násilných útoků a dále k postizení postojevých orientací a názorového klimatu v otázkách patřících do širšího sociálního a kulturního kontextu.

Scénář projektu je společným dílem UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute), HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control) a Statistics Canada. Koordinace projektu náleží realizačnímu týmu (International Project Team), jehož členy jsou zástupci výše zmíněných organizací. V ČR je projekt realizován prostřednictvím Filozofické fakulty UK a Sociologického ústavu AV ČR¹⁸⁹.

Metodologie výzkumu je společná pro všechny účastníci se země vychází z mezinárodního průzkumu ICVS (International Crime Victim Survey).

V ČR byl dotazován **reprezentativní vzorek** 1980 žen starších 18 let. Sběr dat proběhl v květnu až říjnu 2002. Respondentky tohoto výzkumu byly mimo jiné dotazovány i na výskyt a frekvenci psychických forem násilí na ženách v intimních vztazích, následky násilí, své postoje a vnímání vztahující se k násilným incidentům, ohlášení na policii a zkušenosti s prací policie atd.

¹⁸⁸ Seznam zemí, které se účastní Mezinárodního výzkumu násilí na ženách: Kanada, Finsko, Itálie, Švýcarsko, Nizozemí, Velká Británie, Austrálie, Česká republika, Estonsko, Polsko, Maďarsko, Ukrajina, Trinidad, Argentina, Kostarika, Paraguay, Uruguay, Indonésie, Pákistán, Kazachstán, Filipíny, Bangladéš, Čína

¹⁸⁹ Koordinátorka projektu pro ČR je Mgr. Simona Pikálková (kontakt: pikalkova@ujv.cz).

Z šetření provedených na území ČR mimo jiné vyplynulo, že celkový podíl žen, které zažily alespoň jednu z forem uvedeného násilí v rámci partnerského vztahu činí 37,7 % (tzn. ze strany současného nebo bývalého manžela/přítele) a takřka shodný podíl žen (37 %) má zkušenosti s násilím ze strany jiného muže, než partnera (18 % zmínilo kamaráda, známého, 8 % jiného příbuzného, zpravidla otce, a 21 % žen má zkušenosti s násilím ze strany cizího muže). Mezi nejčastěji uváděné typy násilného chování patřila facka, kopání, kousání, úder pěstí, vyhrožování fyzickým ublížením, osahávání a strkání, pevné sevření, kroucení rukou, tahání za vlasy – vyjma osahávání zmínilo zkušenost s těmito formami násilí ze strany partnera 20 % až 25 % žen. Těžké formy násilí jako škracení, popálení a použití nože nebo pistole, včetně vyhrožování použitím nože, pistole, uvedlo méně než 5 % žen, avšak vynucený sexuální styk zmínilo přes 7 % žen ze strany partnera.

Co se týče fyzických zranění v souvislosti s násilnými incidenty ze strany současného či bývalého partnera, více než 90 % žen uvedlo modřiny, 27 % řezné rány, škrábnutí, popáleniny, okolo 7 % zlomeniny, poranění hlavy nebo mozku a jiná zranění. Více než čtvrtina těchto žen uvedla, že jejich zranění vyžadovala lékařské ošetření. Celkem 41 % žen, které zažily násilí v rámci partnerského vztahu, uvedlo, že v průběhu incidentu cítily, že jejich život je v ohrožení.

Celkem 20 % dotazovaných žen, které uvedly zkušenost s násilím ze strany současného či bývalého partnera, vypovědělo, že považovaly násilný incident za trestný čin, avšak plných 42 % těchto žen, si tehdy zhodnotilo daný násilný incident za „něco, co se prostě stává“.

Pouze desetina žen, které zažily násilí v rámci partnerského vztahu, však ohlásila násilný incident policii (tzn. pouze cca polovina těch, které daný incident považují za trestný čin). Pouze 3 % těchto respondentek pak uvedlo, že proti útočníkovi (útočnickům) bylo vzneseno obvinění a 1 % odpovědělo, že toto obvinění vedlo k soudnímu rozsudku. Mezi důvody proč ženy neohlásily incident policii dominovaly zejména „vypořádala jsem se s tím sama“, „nechtěla jsem, aby to někdo věděl“, „nestálo to za to“, „nikdy před tím se to nestalo“ a také „strach z útočníka“ a „stud, pocit trapnosti“.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Informace byly získány z Pikálková, S.: Mezinárodní výzkum násilí na ženách: k prvním výsledkům šetření v České republice, interní materiál, Sociologický ústav AV ČR, 2004

2.4 Klientky Poradny pro ženy v tísní v roce 2000–2001 – vlastní výzkum charakteru případů násilí na ženách v intimních vztazích

V roce 1999 jsem společně s kolegyní Andreou Rezkovou za zastřešení občanského sdružení Ekologický právní servis v Brně založila projekt „Poradna pro ženy v tísní“. Cílem tohoto projektu bylo kromě jiných aktivit ve prospěch pomoci obětem domácího násilí vytvoření zařízení, které by v Brně poskytovalo komplexní specializovanou přímou pomoc obětem domácího násilí. Tento projekt jsem potom do dubna 2002 koordinovala. Toto zařízení zabezpečovalo v době mého působení zejména provoz základní poradenské telefonní linky (aktivní každý den v týdnu v době od 7.00 hod. do 22.00 hod. – pomoc právní, krizová, sociální, psychologická); detailní telefonické poradenství v oblasti krizové, právní a sociální; poskytování osobních konzultací v oblasti krizové, právní (včetně soupisu veškerých právních podání a úhrady soudních poplatků) a sociální; zprostředkování kontaktu na další potřebné odborníky (psychiatry, sociální pracovnice, azylová zařízení apod.).

Od roku 2001 tento projekt realizoval rovněž speciální psychoterapeutickou pomoc určenou obětem domácího násilí formou skupinových sezení, doprovod klientek na jednání s úřady a výběrově úhradu zastoupení obětí domácího násilí advokátkou. Od téhož roku se potom tento projekt spolupodílel i na provozu azylového ubytování se skrytou adresou pro ženy z brněnského regionu.

Veškeré služby poskytované Poradnou pro ženy v tísní byly pro její klientky/klienty k dispozici zdarma. V současné době funguje projekt úspěšně dál s tím, že rozšířil svoji činnost i o realizaci specializovaných svépomocných skupin obětí domácího násilí.

Ze statistických údajů týkajících se klientky tohoto zařízení následně vyplynulo, že za období ledna 1999 až dubna 2002 byla průměrnou klientkou Poradny pro ženy v tísní žena (muži se na Poradnu pro ženy v tísní, ačkoli inzerována byla výslovně i pomoc mužům – obětem domácího násilí, obrátili pouze dvakrát, avšak nakonec se ukázalo, že šlo o žert) – oběť domácího násilí obzvláště velké intenzity (vždy dlouhodobé opakující se fyzické násilí, s opakovanou nutností vyhledat pro následky napadení ošetření lékařem), ve věku 30 až 45 let, s minimálně středoškolským nebo odborným vzděláním, nacházející se v dlouhodobé péči psychiatra či psychologa, přičemž v intimním svazku s násilným partnerem do doby, než se rozhodla existenci domácí-

ho násilí zveřejnit, žila minimálně 10 až 15 let. Z tohoto svazku má nezletilé děti, které byly často násilí přítomny. Ze společného bytu, který sdílela s násilníkem, byla nucena odejít nebo uprchnout. Do doby než byl problém klientky relativně vyřešen, jí Poradna pro ženy v tísní poskytla minimálně 5 až 15 osobních konzultací a od 8 do 40 telefonických konzultací. Dále jí byly Poradnou pro ženy v tísní poskytnuty 2 doprovody na jednání s úřady či k soudnímu jednání a v její věci bylo sepsáno 3 až 18 právních podání.

Průměrná klientka využívala péče Poradny pro ženy v tísní minimálně jeden rok. Náklady, které byla Poradna pro ženy v tísní nucena vynaložit v případech poskytnutí úhrady právního zastupování průměrné klientky advokátem se pohybovaly kolem 30.000 Kč.

Z důvodu snahy o hledání co nevhodnější reakce na potřeby obětí domácího násilí jsem se rozhodla zpracovat **dílčí výzkum**, který by přinesl poznatky týkající se předmětného jevu v ČR zejména s ohledem na jeho povahu a podstatu, potřeby jeho obětí, možnost predispozice k násilnému jednání či obětnímu chování na základě zkušeností získaných v původní rodině násilníka a oběti, a který by dále nastínil i odpovědi na některé otázky týkající se efektivnosti stávající právní ochrany těchto obětí zejména se zaměřením na bytovou problematiku a výchovu nezletilých dětí. Jako pramen poznání jsem potom zvolila právě informace získané prostřednictvím práce pro klientelu Poradny pro ženy v tísní.

Výzkum byl zpracován v rozhodném období **od 1. září 2000 do 31. srpna 2001**. Subjektem zkoumání bylo **51 žen**, tzn. všechny dlouhodobé klientky (od tří poskytnutých osobních konzultací včetně) Poradny pro ženy v tísní za rozhodné období, kterým byla předložena dotazníková sonda speciálně sestavená pro účely tohoto výzkumu (dotazník viz. příloha č. 2), přičemž respondenty výzkumu dotazník vyplňovaly samy (self-report). Sledované údaje jsem získala zpět od všech 51 žen s tím, že 8 z nich neposkytlo údaje úplné.

Domácím násilím bylo pro účely tohoto výzkumu chápáno (tedy stejně jako jsme jej vymezily pro účely celé této práce) jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad dospělou osobou, k níž je pachatel v intimním vztahu, způsobující na straně oběti tíseň nebo újmu, přičemž intimním vztahem je rozuměn vztah rodinný, partnerský či obdobný. V případě tohoto vzorku respondentů výzkumu složeném výhradně z žen je však přesnější hovořit o specifikaci výzkumu na zkoumání **násilí na ženách v intimních vztazích**.

Soubor respondentek byl složen zejména z žen žijících v Brně nebo v jeho okolí (celkem 37 případů), ostatní klientky žily v regionu na jižní Moravy (8 případů), severní Moravy (3 případy), v západních Čechách, v Praze (2 případy) a na Slovensku (1 případ).

Z údajů získaných tímto empirickým šetřením mimo jiné vyplynulo, že v celkem **80 %** všech zkoumaných případů násilí na ženách v intimních vztazích se jednalo o problém agrese směřované vůči oběti jejím současným či bývalým partnerem (manžel/druh). Ve zbytku případů se dopouštěli násilného chování bratři, otcové, synové či matky. V celkem **95 %** případů byla agresorem osoba mužského pohlaví.

V **49 %** zkoumaných případů disponovaly oběti násilí na ženách v intimních vztazích minimálně středoškolským vzděláním (11 % z nich absolvovalo vysokou školu), 33 % respondentek disponovalo odborným vzděláním. Rovněž největší skupina agresorů, jak vypověděly sledované ženy, dosáhla minimálně odborného či středoškolského vzdělání – celkem 64 % zkoumaných případů (28 % těchto agresorů disponovalo středoškolským vzděláním, 10 % disponovalo vzděláním vysokoškolským). Rozdíl mezi četností případů násilí na ženách v intimních vztazích podle vzdělání agresorů však nebyl zaznamenán žádný. Jediné, co jsem v tomto kontextu vysledovala, bylo zjištění, že muži s vyšším stupněm vzdělání mají tendence uchýlovat se k rafinovanějším způsobům a formám násilí a většinou se snažili o to, aby stopy po násilí nebyly na těle jejich oběti patrné na první pohled. Muži s vyšším stupněm vzdělání také většinou více inklinovali k používání formy intenzivního psychického násilí. Časté u nich bylo rovněž vytváření nejrůznějších taktik a strategií „mučení“ své oběti. Následně po zveřejnění existence domácího násilí ve vztahu jeho oběti tato skupina agresorů vynaložila nejvíce energie směrem k cíli dostat svoji oběť zpět do svého vlivu, přičemž jejich prioritou se stalo zvítězit ve všech soudních sporech a společensky svoji oběť znevažít. Muži s nižším stupněm vzdělání se naopak uchýlovali častěji k fyzickým formám domácího násilí bez ohledu na viditelnost jeho stop na těle své oběti a po jeho zveřejnění se soustředili zejména na to svoji oběť znovu fyzicky napadnout.

V **73 %** zkoumaných případů se oběti násilí na ženách v intimních vztazích v rozhodném období nacházely ve věkové kategorii od 31 let do 50 let. V **75 %** případů se **věk agresorů** v rozhodném období pohyboval v časovém rozmezí 36 až 55 let.

Ve 100 % zkoumaných případů uvedly oběti násilí na ženách v intimních vztazích domněnku, že příčina násilí je ukryta za jiným problémem (alkohol, drogy, duševní porucha, pokus o jejich převýchovu, stres a napětí ve vztahu,

problémy násilníka přenesené z dětství, těžký osud apod.). Potvrdily tím, že člověk sevřený v násilném intimním vztahu ztrácí schopnost reálného vidění situace (měří svět očima násilníka, trpí stockholmským syndromem apod.).

Celkem 82 % zkoumaných obětí násilí na ženách v intimních vztazích bylo v rozhodném období týráno svými současnými manžely či druhy. Jednalo se přitom o velmi dlouhodobé svazky. 84 % těchto případů manželství či společného soužití v partnerském vztahu u druhá a družky se v okamžiku, kdy se žena rozhodla násilí na sobě páchané zveřejnit (vyhledáním pomoci policie či specializovaného centra), nacházelo v časovém rozmezí svého trvání od 6 do 25 let. V 78 % zkoumaných vztahů bylo v okamžiku, kdy se žena rozhodla násilí na sobě páchané zveřejnit (vyhledáním pomoci policie či specializovaného centra), násilí přítomno od 6 let a více. Z toho zjištění mimo jiné vyplývá, že násilí na ženách v intimních vztazích je postupně se vyvíjející jev s tendencí velmi dlouhodobého trvání v každém konkrétním intimním vztahu. Celkem 14 % zkoumaných obětí násilí na ženách v intimních vztazích bylo týráno svým bývalým partnerem nadále i po rozpadu partnerského vztahu. Násilí na ženách v intimních vztazích má tedy tendenci přetrvávat i po ukončení manželství či společného soužití druhá a družky.

Z žen týraných svým současným či bývalým partnerem (tzn. 96 % ze všech zkoumaných obětí násilí na ženách v intimních vztazích) mohlo pouhých 12 % potom, co učinilo rozhodnutí se z násilného kruhu vymanit, zůstat žít samo bez násilníka v bytě, ke kterému jim svědčilo právo vlastnické či nájemní. Největší skupina z těchto žen (31 %) odešla bydlet k členům své původní rodiny, dalších 27 % z těchto žen bylo nuceno najít si podnájem, další z nich skončily v azylovém domě pro týrané ženy, jedna z nich skončila na ulici a další zanechal partner výhradní právo nájmu společného bytu pod podmínkou, že nedá souhlas s jeho trestním stíháním pro trestný čin ublížení na zdraví. Celkem 16 % z těchto žen zůstalo bydlet ve společném bytě či domě s násilníkem. Důvodem tohoto jejich jednání byla nemožnost řešit bytovou otázku jinak („obtížná finanční situace nedovolující platit podnájem“, „nemožnost žádat pomoc od členů původní rodiny“, „nedostatek volné kapacity v azylových domech“, nebo třeba „nevyřešené právní otázky týkající se péče o děti“ apod.). Z tohoto zjištění mimo jiné vyplývá, že **bytová otázka představuje jeden ze stěžejních občanskoprávních problémů obětí násilí na ženách v intimních vztazích**. Vyřešení této otázky se tak podle mého názoru stává základním stavebním kamenem procesu emancipace oběti od násilníka a ukončení neustálého toku agrese k ní směřované.

Celkem 84 % zkoumaných obětí násilí na ženách v intimních vztazích mělo v rozhodném období s agresorem nezletilé děti. V 72 % těchto případů byly nezletilé děti v rozhodném období svěřeny rozhodnutím soudu (minimálně předběžným opatřením) do péče matky, v 9 % případů došlo k rozdělení sourozenců, v 7 % případů byly nezletilé děti svěřeny otci a ve 12 % případů byly nezletilé děti svěřeny do výchovy subjektům od rodičů odlišným. Faktické bydlení nezletilých dětí, se však od umístění právního velmi odlišovalo. V pouhých 49 % těchto případů nezletilé děti bydlely u své matky. V 9 % případů došlo k faktickému rozdělení nezletilých sourozenců pocházející z jedné rodiny tak, že část jich bydlela u matky a část u otce. Ve 14 % případů bydlely nezletilé děti s agresorem. Ve 12 % žily nezletilé děti u obou rodičů společně a v 16 % případů bydlely nezletilé děti fakticky jinde než u svých rodičů (prarodiče, internát, ústav).

Dotazované oběti násilí na ženách v intimních vztazích uvedly v 7 % případů projevy násilí sexuálního, ve 49 % případů projevy násilí psychického a ve 44 % případů projevy násilí fyzického. U jednotlivých žen došlo ke kombinaci jednotlivých projevů dílčích forem násilí. 45 % zkoumaných obětí násilí na ženách v intimních vztazích uvedlo, že bylo fyzicky týráno v době těhotenství.

90 % z respondentek, které uvedly jako svůj problém týrání svým současným či bývalým manželem/druhem, vypovědělo, že se v původní rodině jejich agresivního partnera vyskytoval násilný prvek. Zbytek dotazovaných žen nedokázal na tuto otázku odpovědět, protože tuto informaci neměl k dispozici.

53 % z respondentek, které uvedly jako svůj problém týrání svým současným či bývalým manželem/druhem, vypovědělo, že se v jejich původní rodině vyskytovalo fyzické násilí. Dalších 24 % z nich uvedlo, že jejich otec byl velmi zlý, dominantní, dalších 21 % z nich si stěžovalo na neúměrný citový chlad matky a jedna žena zmínila alkoholismus své matky. Dalo by se shrnout, že všechny tyto respondentkami uváděné zkušenosti získané v dětství mají v dospělosti jeden společný následek, a to nízké sebevědomí, pocit, že lásku je třeba si zasloužit správným chováním apod. Jinými slovy řečeno, uvedené značí jistou predispozici k obětnímu chování.

3. EFEKTIVNOST PRÁVNÍCH NOREM CHRÁNÍCÍCH OBĚTI DOMÁCIHO NÁSILÍ V ČR

3.1 Základní práva a svobody – rámec z něhož je třeba vycházet

Základní lidská práva a svobody¹⁹¹, mezi které patří mimo jiné i právo na ochranu tělesné integrity¹⁹² a právo na život jsou zakotveny jako obecné principy v předpisech nejvyšší právní síly, a to v ústavním zákoně č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v aktuálním znění (dále jen „Ústava ČR“) a Listině základních práv a svobod.¹⁹³ Základní práva a svobody jsou až na výjimky přímo vynutitelná a náleží pod ochranu soudní moci. Platí, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal souhlas Parlament ČR a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí jejího právního řádu, přičemž v případě, že tato mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.¹⁹⁴

V případě základních práv a svobod se jedná o ústavně zaručená subjektivní veřejná práva, jejichž nositelem je zjednodušeně řečeno soukromá osoba. Jejich adresátem je potom vždy státní či veřejná moc a tedy není možno je přímo aplikovat na vztahy mezi subjekty soukromého práva.¹⁹⁵

Z hlediska sledované otázky efektivity ochrany společnosti před domácími násilím nese zásadní význam již výše zmiňované **právo na ochranu tě-**

¹⁹¹ Více např. Filip, J.: Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita, 1997, str. 42 a násl.; Gerloch, A. - Hřebek, J. a Zoubek, V.: Ústavní systém ČR - základy českého ústavního práva, první vydání, Praha, Prospektum, s.r.o., 2002 atd.

¹⁹² Čl. 7 Listiny základních práv a svobod proklámuje nedotknutelnost osoby a zákaz nelidského či ponižujícího zacházení

¹⁹³ Ústava ČR v čl. 3 a 112 vychází z existence Listiny základních práv a svobod a prohlašuje ji za součást ústavního pořádku, nikoli však za součást Ústavy ČR samotné. Listina základních práv a svobod byla vyhlášena usnesením předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, v aktuálním znění.

¹⁹⁴ Čl. 10 Ústavy ČR

¹⁹⁵ Více např. Gerloch A., Hřebek, J., Zoubek, V.: Ústavní systém ČR - základy českého ústavního práva, první vydání, Praha, Prospektum, s.r.o., 2002

¹⁹⁶ Čl. 7 Listiny základních práv a svobod proklámuje nedotknutelnost osoby a zákaz nelidského

čísle integrity¹⁹⁶. Ustanoveními čl. 5 Evropské úmluvy o lidských právech¹⁹⁷ a čl. 9 odst. 1, věty první, Mezinárodního paktu o občanských a politických právech¹⁹⁸ je potom explicitně garantováno právo na osobní bezpečnost a svobodu¹⁹⁹.

K porušení nedotknutelnosti osoby, respektive k zásahu do ní, přitom nemusí dojít jen fyzickým „dotknutím“, jakým je např. fyzické zranění, ale jakkoliv. Tento článek dále ve svém druhém odstavci zakazuje ponižující zacházení s člověkem. Takové zacházení definovala Evropská komise pro lidská práva jako „špatné zacházení, které má vzbudit u oběti pocity strachu, úzkosti a podřadnosti a které je schopné pokořit ji, ponižit a případně zlomit její fyzický nebo morální odpor“ (věc Ireland vs. The United Kingdom, 1978). Evropský soud pro lidská práva pak „ponižující zacházení“ definoval jako „zacházení, jež hrubým způsobem pokořuje jednotlivce před jinými osobami nebo ho nutí jednat proti své vůli nebo proti svému svědomí“ (věc Denmark, France, Norway, Sweden and the Netherlands vs. Greece, 1969).²⁰⁰

A contrario, povinností právního státu je tedy chránit každého jednotlivce ad hoc před nebezpečím. V případech konfrontace výše tvrzeného s případy domácího násilí však vyvolává rozpaky například zákonné ukotvení tzv. dispozičního práva²⁰¹, či praxe sdělování adres utajovaných azylů s poukazem a odůvodněním, že otec má právo vědět, kde se jeho nezletilé dítě se svou matkou zdržuje, i když tito opustily společnou domácnost z důvodu jeho agresivního chování a ze strachu o svůj život atd.

Čl. 10 odst. 1 Listiny základních práv a svobod se zaručuje právo osoby na zachování její lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a na ochranu jména. V odstavci 2 tohoto ustanovení je uchopeno právo na ochranu před neoprávněným zásahem do soukromí a do rodinného života. V praxi potom dochází v případech domácího násilí velice často ke kolizi těchto dvou ustanovení,

či ponižujícího zacházení

¹⁹⁷ Úmluva na ochranu lidských práv a základních svobod, tzv. Evropská úmluva, 1950 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.)

¹⁹⁸ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, 1966 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.)

¹⁹⁹ Více např. Gerloch A., Hřebek, J., Zoubek, V.: Ústavní systém ČR - základy českého ústavního práva, první vydání, Praha, Prospektum, 2002

²⁰⁰ Martinková, M., Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2001, str. 133

²⁰¹ Stovnej ustanovení § 163 ods. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, v platném znění

přičemž se domnívám, že ochrana lidské důstojnosti patří z těchto dvou chráněných hodnot mezi hodnotu primární (podrobněji viz kapitola 3.5.2).

Palčivým problémem praxe v kontextu s výše uvedeným zůstává rovněž otázka bezprostřední ochrany obětí před pokračováním násilí v soukromí, a to prostřednictvím užití policejních zajišťovacích prostředků vůči pachateli a dále možnost jeho následné dočasné separace za pomoci jiných než trestněprávních institutů. S odkazem na čl. 12 odst. 1 Listiny základních práv a svobod jsou totiž právníkem i laickou veřejností běžně zpochybňovány zákroky policejních orgánů v obydlí, kde k násilí dochází. Opomíjeno přitom bývá ustanovení odst. 3 citovaného článku, že zásahy do obydlí jsou dovoleny tam, kde je to nezbytně nutné pro ochranu života, zdraví nebo pro ochranu práv a svobod druhých (podrobněji viz dále kapitola 3.3.1). Rovněž ochrana vlastnického práva garantovaná čl. 11 Listiny základních práv a svobod bývá v praxi povyšována nad ochranu proti zásahům tělesné integrity apod. člověka (podrobněji viz dále kapitola 3.5.2).

3.2 Efektivnost ustanovení trestního práva

K upřesnění názvu této kapitoly je třeba poznamenat, že trestní právo přímo obětí proti domácímu násilí nechrání. Zjednodušeně řečeno – trestní právo hmotně sankcionuje jednání násilníka, které nese znaky trestného činu, a trestní právo procesní potom upravuje pravidla trestního řízení s ním vedeného.

3.2.1 Trestní právo hmotné

Jako východisko dalších úvah na téma efektivnosti ustanovení trestního zákona vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím je třeba uvědomit si zejména ten fakt, že k domácímu násilí dochází mezi osobami, které jsou spojeny intimním vztahem. Jedná se tedy o jev, který je přítomný v těch nejužších komunitách lidského soužití, jakými jsou rodiny a jim podobné modely soužití osob.²⁰²

²⁰² Uvádí se přitom, že pravděpodobnost být napaden v bezpečí rodiny a domova je třikrát větší než pravděpodobnost být napadení na ulici - srovnej Novotný, O. - Zapletal, J. a kol. Kriminologie, první vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2001, str. 274

VYMEZENÍ POJMU NÁSILÍ V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU

Legislativní vymezení pojmu „domácí násilí“, jak již bylo uvedeno výše, v českém trestním právu neexistuje. Ani pojem „násilí“ dosud není v trestních zákonech definován, i když se s ním v rámci trestního práva běžně operuje.

Násilím obecně rozumíme „zlé nakládání, tělesné útoky, pohrůžky obdobným násilím nebo jednáním, které působí újmu na fyzickém, sexuálním nebo psychickém zdraví.“²⁰³ Jde o agresi jedné osoby proti osobě druhé (nebo jejich většímu počtu), jejímž cílem je ublížit, poškodit, poranit nebo zabít.

Ustanovení § 89 odst. 6 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, v aktuálním znění (dále též jen „trestní zákon“) však uvádí, že „trestný čin je spáchán násilím i tehdy, je-li spáchán na osobě, kterou pachatel uvedl do stavu bezbrannosti lsti“.²⁰⁴

Ve zvláštní části trestního zákona je pojem násilí navázán vždy ve vztahu ke skutkové podstatě konkrétního trestného činu. Např. u trestných činů proti výkonu pravomoci státního orgánu a veřejného činitele (ustanovení § 153 a § 155 trestního zákona) se „násilím rozumí použití fyzické síly k působení na vůli člověka s cílem překonat kladený odpor nebo očekávaný odpor a nebo mu zamezit. Násilí může směřovat proti člověku, a to jak proti člověku jehož odpor má být překonán, nebo jehož odporu chce pachatel zamezit, tak proti jiné osobě nebo proti věci...“²⁰⁵ ²⁰⁶ U trestného činu násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci (ustanovení § 196 a další trestního zákona) bývá násilí vysvětlováno jako „fyzický útok na tělesnou bezpečnost osoby nebo na věc. Násilím proti osobě se rozumí fyzický útok, použití fyzické síly proti člověku, které však nemusí mít za následek ublížení na zdraví. Půjde zpravidla o útok

²⁰³ Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavliková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, proFem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 In: www.profem.cz

²⁰⁴ Podrobněji k tomuto ustanovení Martínková, M., Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2001, str. 132

²⁰⁵ Šámal, P. - Púry, F. - Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář, 4. přepracované vydání, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 596

²⁰⁶ Autoři J. Jelínek a Z. Sovák přináší vymezení pojmu násilí v komentáři ke skutkové podstatě trestného činu útoku na státní orgán - ustanovení § 153 trestního zákona, jako „fyzický útok na tělesnou integritu osoby nebo na věc“ In: Jelínek, J. a Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád; 3. vydání, Praha, Linde Praha a.s. - Právnické a ekonomické nakladatelství B. Hořinkové aj. Tulačka, 1997

proti fyzické integritě člověka...²⁰⁷ U trestného činu loupeže je násilí esenciální složkou skutkové podstaty. Zajímavé je tvrzení spojené s komentováním tohoto trestného činu, že „není podmínkou, aby napadený kladl odpor např. když si je vědom fyzické převahy útočnicka nebo útočniců a z obavy před dalším násilím odpor raději vůbec neprojevuje a plně se podrobuje vůli pachatele.“²⁰⁸ K trestnému činu porušování domovní svobody (ustanovení § 238 trestního zákona) bývá konstatováno, že „Násilí může směřovat jak proti osobě, tak i proti věci (např. vypáčení dveří, rozbítí okna). Za násilí lze považovat svémocné vyklizení bytového zařízení, spálené věci v domě nebo bytě se nacházející.“²⁰⁹

Teorie rozlišuje násilí **absolutní**, kdy složka vůle u oběti zcela chybí, vylučuje vlastní jednání oběti, a násilí **kompulzivní**. Pro situace v rámci domácího násilí přitom přichází v úvahu spíše užití násilí kompulzivního, které nemá za cíl vyřadit vůli oběti, ale působí na psychiku oběti s cílem přinutit ji, aby se podrobila určitému nátlaku. Oběť domácího násilí však může tomuto nátlaku odolávat jen s velkými obtížemi, neboť je prováděným násilím velmi silně ovlivňována (např. ve formě bití, nebo tím, že jsou bity její děti, zabíjen její pes apod.), při současném vědomí toho, že nátlak bude pokračovat až do doby, pokud se nepodvolí.²¹⁰

Domníváme se, že v situacích domácího násilí je pojem násilí nutno vykládat širěji, než umožňuje současné znění skutkových podstat např. ublížení na zdraví nebo týrání osoby žijící ve společném obydlí. V případě domácího násilí se totiž nejedná výhradně o fyzické násilí a psychické týrání (urážky, nadávky, sekýrování, falešné obviňování, výhrůžky, zesměšňování před dětmi), ale i o sexuální zneužívání a sexuální násilí a dále o jednání, které lze velmi zjednodušeně nazvat porušování sféry svobody jednotlivce (zákaz návštěv, zákaz kontaktu s rodinou a další omezování tohoto druhu, porušování domovní svobody atd.).

²⁰⁷ Tamtéž str. 775

²⁰⁸ Tamtéž str. 896

²⁰⁹ Tamtéž str. 919

²¹⁰ Více např. Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, proFem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 In: www.profem.cz, Keiser, G.: Kriminologie, první vydání, Praha, C. H. Beck, 2001 atd.

EFEKTIVNOST USTANOVENÍ TRESTNÍHO PRÁVA HMOTNÉHO

V trestním zákoně neexistuje skutková podstata s názvem „domácí násilí“, i když si neodborná veřejnost, jak jsme se přesvědčily v praxi, často myslí opak.

Trestní právo poskytuje ochranu proti útokům proti životu, zdraví a majetku bez rozlišení, zda existoval či existuje příbuzenský či obdobný poměr mezi pachatelem a jeho obětí, či nikoliv. Naplní-li tedy jednání domácího násilníka znaky některého z trestných činů uváděných v trestním zákoně, mělo by být jako trestný čin i hodnoceno. Nutno však podotknout, že u převážné většiny trestných činů využitelných k ochraně společnosti před domácím násilím (vyjma trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle ustanovení § 215a trestního zákona) je v praxi nebezpečnost takového činu pro společnost, jakožto materiální znak jednotlivých trestných činů, jsou-li spáchány v rámci domácího násilí, nezřídka fakticky snižována právě skutečností, že oběť je k pachateli v poměru rodinném či obdobném, což efektivnost takových ustanovení trestního zákona vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím ovlivňuje zásadním způsobem.

Jako demonstrativní příklad může sloužit usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 2. 2001, sp.zn. 5 Tz 20/2001. V odůvodnění tohoto rozhodnutí Nejvyšší soud ČR věc fyzického útoku manžela na manželku (škrčení, kopání do zad) ohledně stupně společenské nebezpečnosti shrnul tak, že „není vysoký, a to zvláště s přihlédnutím k okolnostem, za kterých byl trestný čin spáchán – tedy v okamžiku, kdy žádal poškozenou – svoji manželku, aby se snažila nalézt společné řešení jejich manželské krize“.²¹¹

V rámci násilných vztahů jsou páčány zejména trestné činy vzbuzení důvodné obavy podle ustanovení § 197a, ublížení na zdraví podle ustanovení § 221, týrání svěřené osoby podle § 215, vraždy podle ustanovení § 219, omezování osobní svobody podle § 231, vydírání podle ustanovení § 235, porušování domovní svobody podle ustanovení § 238, neoprávněného zásahu do práva k domu, bytu nebo nebytovému prostoru podle § 249a a znásilnění podle § 241 trestního zákona.²¹²

²¹¹ In: Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, proFem, 2004, str. 98

²¹² Více např. Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001; Kuchta, J.: Trestní právo hmotné – zvláštní část, druhé přepracované vydání, Masarykova univerzita, Brno, 1996; Huňková, M.: Několik drobných postřehů k problematice domácího násilí z pohledu českého práva, Právo a rodina, 2000, číslo 10, str. 1 a násl.; Voňková, J. - Huňková,

Především je však třeba zmínit do trestního zákona za poměrně značného mediálního zájmu nedávno vložené ustanovení § 215a, které s účinností od 1. června 2004 zavedlo novou skutkovou podstatu „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“.²¹³ Centrum pozornosti tohoto způsobu právní úpravy bylo zaměřeno jejím tvůrcem na specifické podmínky, při nichž dochází k domácímu násilí²¹⁴ a dále na prostředí, kde se tak děje.²¹⁵ Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. června 1983, sp. zn. 5 Tz 14/83, publikovaném pod č. 20/84/I. ve SbRt., je za týrání považováno zlé nakládání vyznačující se vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a určitou trvalostí, které poškozená osoba pocítuje jako těžké příkoří (může jít o bití, pálení či jiné tělesné poškozování, ale i psychické a sexuální násilí, vydírání nebo zneužívání, vyhrožování, nucení k ponižujícím úsluhám, k žebrotě nebo činnostem, které týranou osobu neúměrně fyzicky nebo psychicky zatěžují apod.). Trvalost pachatelova jednání je přitom nutno posuzovat v závislosti na intenzitě zlého nakládání, takže nemusí jít nutně o jednání soustavné nebo delší dobu trvající. Týrané osobě nemusí vzniknout konkrétní škody na zdraví, ale předpokládá se, že jednání agresora týraná osoba pro jeho krutost, bezohlednost či bolestivost pocítovala jako těžké příkoří.

Může jít o zlé nakládání působením fyzických útrap, ale i o zlé nakládání v oblasti psychické.²¹⁶

Okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby jsou stejné jako v ustanovení § 215 trestního zákona o týrání svěřené osoby tzn. spáchání trestného činu zvlášť surovým způsobem nebo na více osobách či pokračování v páčání po delší dobu.

Při souběhu trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a trestního zákona s trestným činem ublížení na zdraví

M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha 2002; Fenyk, J.: Některé úvahy o postizitelnosti domácího násilí, Právní rozhledy, 2002, číslo 12; Baxa, J. a Král, V.: Domácí násilí a právní možnosti jeho řešení, 2002 In.: <http://ipravnik.cz/revue/revue/clanky/domacinasili021015.html>

²¹³ Zákon č. 91/2004 Sb. ze dne 29. ledna 2004, kterým se mění zákon č. 140/1961Sb., trestní zákon

²¹⁴ vymezení „osoby blízké“ obsahuje ustanovení § 89 odst. 8 trestního zákona

²¹⁵ Více informací např. na www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/018schuz/s01805.htm

²¹⁶ Srovnej rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. června 1983, sp. zn. 5 Tz 14/83, publikovaném pod č. 20/84/I

podle § 221 odst. 1 trestního zákona je možná konzumpce.²¹⁷ Pokud však týrání povede až ke způsobení těžké újmy na zdraví nebo ke smrti týrané osoby, půjde o souběh trestného činu ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a trestního zákona a trestného činu ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1, odst. 2 písm. c), příp. odst. 3 trestního zákona, popř. § 222 nebo § 224 trestního zákona, anebo trestného činu vraždy podle § 219 trestního zákona. Přitom je třeba uvědomit si, že při způsobení závažnější poruchy zdraví by kvalifikace jednání bez použití souběhu trestných činů nevystihovala plně povahu činu.²¹⁸

Domácí násilí může mít podle našeho názoru v některých případech rovněž povahu **obecně přitěžující okolnosti** podle ustanovení § 34 písm. b) trestního zákona. Podle tohoto ustanovení totiž soud při výměře trestu přihledne jako k přitěžující okolnosti k tomu, že pachatel spáchal trestný čin využívaje něčí bezbrannosti, závislosti nebo podřízenosti. Podmínkou aplikace uvedeného ustanovení je zneužití uvedeného stavu oběti. Závislost může vyplývat zejména ze vztahů rodinných, citových, ze vztahu žáka k učiteli apod. Podřízenost odrážejí zejména vztahy pracovní a funkční.²¹⁹ S aplikací tohoto ustanovení na řešení případů spadajících pod společný jmenovatel domácího násilí jsme se však v praxi zatím neseťkaly. Obecnou přitěžující okolnost podle ustanovení § 34 písm. d) trestního zákona v kontextu s případy domácího násilí potom naplňuje podmínka, že pachatel spáchal trestný čin ke škodě osoby těhotné, vážně nemocné, vysokého věku nebo nemohoucí.²²⁰

U mnoha z trestných činů, které jsou typicky páčány v rámci domácího násilí, lze za splnění všech předpokládaných podmínek uložit trest alternativní s relevantními omezeními a povinnostmi, ale i dohledem probačního pracovníka (ustanovení § 26a a následující trestního zákona). V rámci tzv. probačního programu by potom mohlo být uloženo násilníkovi absolvovat

²¹⁷ Srovnej rozhodnutí Krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1962, sp. zn. 2 To 199/1962, publikované pod č. 18/63

²¹⁸ Srovnej stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 18. 11. 1983, sp. zn. Tpjf 163/82, publikované pod č. 11/84

²¹⁹ Více např. Šamal, P. - Půry, F. - Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář, 4. přepracované vydání, Praha, C.H. Beck, 2001, str. 248 a 254

²²⁰ Toto ustanovení bylo vloženo do trestního zákona nově zákonem č. 91/2004 Sb. ze dne 29. ledna 2004, kterým se mění zákon č. 140/1961Sb., trestní zákon s účinností od 1. června 2004

i příslušný **sociální trénink**.²²¹ Ani tato teoretická možnost daná zákonem však zatím své realizace v praxi nedosáhla.

Ze zahraničních zkušeností²²² navíc vyplynulo, že úspěchy takových programů pro pachatele jsou spíše nepatrné. Nejrozsáhlejší poznatky v této oblasti náleží USA, kde byly dokonce ve většině federálních státech vypracovány standardy pro provádění sociálních tréninků pro pachatele domácího násilí. Následné evaluační průzkumy, však odhalily, že jen velmi málo pachatelů je ochotno se takového programu zúčastnit dobrovolně, frekvence přerušení takového programu z jejich strany je potom velmi vysoká (většinou se jedná o pouhou 1/3 agresorů, kteří vydrží absolvovat program až do konce) a rovněž tak konečné výsledky předmětné terapie jsou velmi sporné (hovoří se, že pouhá 1/3 z těch, co dokončí program, přestane páchat domácí násilí).²²³

Podle našeho názoru ztělesňoval dosud základní problém vedoucí k neefektivnosti ustanovení trestního zákona z hlediska cíle ochrany společnosti před domácím násilím fakt, že trestním právem byl vždy zkoumán jeden izolovaný útok a na domácí násilí tak nebylo pohlíženo jako na neustále se vyvíjející a gradující proces. Domácí násilí navíc bylo pokládáno za soukromý problém nacházející se ve sféře, kam nepřísluší státu zasahovat. Změnu této situace má docílit zejména do trestního zákona nově implementovaná výše popsaná skutková podstata trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a trestního zákona. V tomto kontextu se však domníváme, že ustanovení § 215a trestního zákona k docílení účinné ochrany obětí domácího násilí samo o sobě nepostačuje. Podle našeho názoru je třeba k tomu, aby toto ustanovení v budoucnu mohlo plnit svoji funkci a nestalo se pouhou zákonnou proklamací, jeho doplnění o soubor ustanovení v rámci práva občanského, policejního apod. tak, aby všechna společně vy-

²²¹ K resocializačním programům pro pachatele více např. Pence, E.: Educational Groups for Men who Batter. The Duluth Modell, 1 -st edition, New York, 1993; Akreditované terapeutické programy pro pachatele (BKB) In: Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 88-99; s konkrétními dotazy ohledně tohoto druhu sociálního tréninku je možno obrátit se na Männer gegen Männer – Gewalt, Mühlendamm 66, 22087 Hamburg, tel.: (040) 220 12 77, e-mail.: MgM88Hmb@aol.com

²²² Srovnej např. Scherman, L. - Berg, R. A.: The Specific Deterrent Effects of Arrest for Domestic Assault In: American Sociological Review, 1984, č.2, str. 49 a násl.

²²³ Více např. Hamby, S.: Partner Violence: Prevention and Intervention In: Jasinski, J. a Williams, L.: Partner Violence. A Comprehensive Review of 20 Years of Research, 1 -st edition, London/ New Delhi, Thousand Oaks, 1998

tvářela systém komplexní koexistenční ochrany (viz. podrobněji kapitola 6).²²⁴ Zejména je třeba vyřešit otázku možnosti účinné separace agresora od oběti.

3.2.2 Trestní proces

Domníváme se, že v současné době má platný český trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, v aktuálním znění (dále jen „trestní řád“) jen minimální a z hlediska sledované efektivnosti jen velmi omezené prostředky k tomu, aby oběť domácího násilí alespoň v těch nejpálčivějších případech vzdálil z dosahu násilníka. Přitom proces dokazování případů domácího násilí a objasnění skutkového stavu je úkol v praxi nesmírně náročný a zdlouhavý. Velmi často totiž proti sobě stojí pouze výpověď zastrašené oběti, která se obává dalších útoků, proti sebevědomému zapírání agresora.

Jak už bylo uvedeno výše, vlivem nedostatečné informovanosti o předmětné problematice mají složky činné v trestním řízení tendence domácí násilí často bagatelizovat a shrnout pod nálepku řešení běžných domácích neshod byť formou tzv. „italské domácnosti.“ U obětí domácího násilí tak postupem orgánů činných v trestním řízení a dále reakcemi okolí proto velice často dochází k sekundární viktimizaci (podrobněji viz dále subkapitola „Reakce obětí na trestné činy“ a kapitola 2.2.4).

Oproti zahraničí u nás dosud neexistuje ani na policii, soudu, či na státním zastupitelství **speciální oddělení** zabývající se pouze případy domácího násilí.²²⁵

Trestní oznámení může podle českého práva podat kdokoli (ustanovení § 158 trestního řádu). Jak už bylo uvedeno výše, podle ustanovení § 163 trestního řádu však musí dát poškozený u mnoha trestných činů přicházejících v úvahu v rámci domácího násilí (výjimkou je výše popsaný trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a

²²⁴ Není bez zajímavosti, že na otázku položenou obětím domácího násilí, co si nejvíce přejí a jak by si představovaly pomoc v jejich situaci, se vám dostane povětšinou odpověď, která odráží přání ukončit sled násilných událostí a nastolení klidného a pokojného života. Oběti domácího násilí oproti očekávání většiny českých legislativců nevolají po přísném potrestání pachatele, ale v první řadě po ochranné ruce, kterou jim podá někdo zvenčí, a následně po ozdravení svého života.

²²⁵ O výjimku v tomto směru se snaží pilotní projekt „interdisciplinárního přístupu k řešení případů domácího násilí“ v Ostravě - více informací na www.domacinasili.cz

restního zákona) souhlas s restním stíháním pachatele.²²⁶ Odepření tohoto souhlasu již nikdy nelze vzít zpět. Za situace, kdy oběť sdílí s násilníkem společný byt, eventuelně mají společné děti, majetek, či je na něm přímo ekonomicky závislá, je pro násilníka velmi jednoduché přimět ji k rozhodnutí, aby souhlas s jeho restním stíháním neudělila. K pochopení problematičnosti citovaného ustanovení z hlediska zkoumané efektivity si totiž musíme uvědomit především tu skutečnost, že většina domácích násilníků je pro jednání naplňující skutkovou podstatu některých shora uvedených restních činů stíhána na svobodě.

Přihlédnout v tomto kontextu musíme navíc k současné právní nemožnosti vykázat násilníka z bytu, který sdílí společně s obětí, a dále i dříve, po kterou trvají soudní řízení v ČR. Velké naděje, které byly vkládány do novely tohoto ustanovení zákonem č. 265/2001 Sb. (s účinností od 1. 1. 2002) ve prospěch obětí domácího násilí tak, že souhlasu předmětné kategorie poškozených není třeba v případech, kdy je z okolností zřejmé, že tento souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůzkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností, v praxi bohužel očekávání zatím příliš nenaplnily. Ukázalo se totiž, že prokázat okolnosti tísně na straně takového poškozeného je stejně náročné, jako dokázat domácí násilí obecně.

Ustanovení § 163 restního řádu tak činí ve svém důsledku domácího násilníka za své činy prakticky restně neodpovědného a pachatele restních činů v tomto ustanovení taxativně uvedených rozděluje na dvě kategorie – na ty, kteří nemusí za svůj čin nést odpovědnost (v případě, že spáchaly restní čin na osobě, která má proti nim právo odepřít výpověď a tu přesvědčí, aby souhlas s jejich restním stíháním nedala) a na ty, kteří jsou odpovědní ex lege bez dalšího (v případě, že spáchaly takový čin na osobě, která proti nim nemá právo odepřít výpověď). Pokud oběť domácího násilí souhlas s restním stí-

²²⁶ Různé formy ingerence poškozených směrem k osobám blízkým zná řada zahraničních úprav, např.: Německý restní zákoník (Zákon z 15. 5. 1871 RGBl. S. 127 ve znění pozdějších předpisů) obsahuje řadu restních činů, u nichž je restní stíhání možné na základě restního návrhu, zmocnění nebo žádosti poškozené (§ 77 - 77e dStGB), někdy paralelně s možností veřejné žaloby. Procesní postup upravují zejména instituty soukromé žaloby (§ 374-394 dStPO) a vedlejší žaloby (§ 385-402 dStPO). Také rakouský restní zákoník (zákon z 23. 1. 1974, BGBl 1974/60 ve znění pozdějších předpisů) zná institut restního návrhu a zmocnění poškozené, převážně však jen u restních činů proti cti (§ 117 öStGB). Rakouský restní řád (BGBl 1975/631 ve znění pozdějších předpisů) upravuje soukromou žalobu (§ 46 a násl. öStPO). Polský restní zákoník (zákon ze dne 6. 6. 1997, Dz.U. Nr 88, poz. 553 ve znění pozdějších předpisů) připouští stíhání některých restních činů jen na návrh poškozeného (např. čl. 197, 198, 199, viz čl. 205) nebo jen soukromou žalobou (např. čl. 212). Polský restní řád (zákon ze dne 6. 6. 1997, Dz.U. Nr. 89, poz. 555 ve znění pozdějších předpisů) zná institut vedlejší žalobce (čl. 53 a násl.) a soukromého žalobce (čl. 59 a násl.), kterými může být poškozená.

háním agresora neudělí, restní stíhání není zahájeno a nikdo již dále projevy násilí v tomto konkrétním intimním vztahu nesleduje. Zpravidla nikdo neviduje ani to, jestli jsou v takové rodině postižené domácím násilím přítomny malé děti.²²⁷

Dikce ustanovení § 163 restního řádu vytvořila v oblasti restního práva procesního výjimku z jinak všeobecně platné zásady oficiality (povinnost orgánů činných v restním řízení stíhat všechny restné činy, o nichž se dozvěděly). Toto prolomení zásady oficiality v restním řízení přitom přinesla až novela restního řádu v roce 1990.²²⁸ Zakotvení tzv. dispozičního práva (tedy souhlas poškozeného s restním stíháním pachatele, je-li zjednodušeně řečeno ve vztahu k poškozenému osobou blízkou²²⁹) v restním řádu bylo zdůvodňováno zejména s poukazem na cíl ochrany oběti, která by postihem pachatele, např. partnera, mohla utrpět újmu emocionální, ekonomickou, sociální nebo společenskou. Pro domácí násilníky však takový způsob právní úpravy ztěžňuje takřka ideální možnost, jak mohou získat bezrestnost za své činy.²³⁰ Efektivnost ustanovení restního zákona z hlediska cíle ochrany společnosti před domácím násilím je tak tímto ustanovením značně podlomena.

Na oběť domácího násilí je také rovněž velmi často vyvíjen nátlak, a to buď ze strany násilného partnera nebo i ze strany policie, aby proti agresorovi odmítla vypovídat. Ustanovení § 100 odst. 2 restního řádu koresponduje s čl. 37 odst. 1 Ústavy ČR, které říká, že každý má právo odepřít svoji výpověď, jestliže by ji způsobil nebezpečí restního stíhání sobě nebo osobě blízké. K problematičnosti dopadu tohoto ustanovení vzhledem ke zkoumané otázce efektivnosti právních ustanovení z hlediska cíle ochrany společnosti před domácím násilím lze odkázat na výše uvedené k ustanovení § 163 restního řádu.

²²⁷ Výjimkou v tomto směru je pilotní projekt „interdisciplinárního přístupu k řešení případů domácího násilí“ v Ostravě - více informací na www.domacinasili.cz

²²⁸ Jedná se o novelu provedenou zákonem č. 178/1990 Sb. s účinností od 1. 7. 1990

²²⁹ Příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel a druh nebo jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právům pocíťoval jako újmu vlastní

²³⁰ V praxi jsme se v tomto kontextu setkali například s případem agresora, který s cílem sjednat si poslušnost svoji družku cileně přiskroval a posléze ji „zastlal“ do postele, kde ji nechal ležet bez povšimnutí a odjel. Teprve po uplynutí sedmi dnů se do domu své družky vrátil. Když ji uviděl ležet bez známek pohybu stále na stejném místě, jen s mírně odhrnutými pokrývkami v oblasti obličejové části, běžel se svěřit sousedce s obavou, že nctuší, jestli jeho družka ještě žije. Sousedka ihned zavolala záchrannou službu. Tato oběť domácího násilí posléze vypověděla že, když se probírala z bezvědomí, měla síly pouze na to, aby si vytvořila v pokrývkách dostatečný prostor k dýchání, nedokázala již však z postele vstát, či kohokoli zavolat na pomoc. Tato žena téměř zemřela na dehydrataci organismu. Orgány činné v restním řízení klasifikovaly výše popsané jednání agresora jako umyšlené ubližnické na zdraví s nedbalostním následkem těžké újmy na zdraví podle ustanovení § 221 odst. 2 písm. c/ restního zákona, přičemž poškozená nedala v souladu s ustanovením § 163a zákona č. 141/1961 Sb., restního řádu, ve znění rozhodném

Člověku, který se stal obětí některého z trestných činů spadajících pod kategorii domácího násilí, svědčí v trestním řízení postavení **poškozeného** (ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná újma)²³¹. Poškozený má tato práva: činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů, zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit. Poškozený má též nárok na náhradu škody (musí ho však uplatnit a škodu prokázat).

Poškozený má rovněž právo žádat státního zástupce v souladu s ustanovením § 157a trestního řádu kdykoliv o **přezkoumání průtahů v řízení**. Žádost musí být vyřízena neprodleně a žadatel musí být o jejím vyřízení vyrozuměn.

S účinností od 1. července 2004 byla do našeho trestního řádu zákonem č. 283/2004 Sb.²³² nově implementována **povinnost** orgánů činných v trestním řízení **poučit poškozené či svědky**, kterým hrozí nebezpečí v souvislosti s náhlým ocitnutím se obviněného nebo odsouzeného na svobodě, o možnosti žádat **informace o tom, že obviněný byl z vazby propuštěn nebo z ní uprchl, či že odsouzený byl propuštěn či uprchl z výkonu trestu** (ustanovení § 44a trestního řádu). Až do doby účinnosti tohoto zákona však byly v praxi naprosto běžné případy, kdy oběť domácího násilí byla nucena ihned poté, co se agresor po neavizovaném propuštění např. z vazební věznice zjevil ve dveřích posílen v myšlenkách na pomstu, opustit i s dětmi společný byt.²³³ Zákonem č. 283/2004 Sb. byla poškozenému dále nově vložena do rukou i možnost podat **stížnost proti rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání** (ustanovení § 179g odst. 4 trestního řádu) a proti roz-

k 1. 1. 1999 souhlas s trestním stíháním agresora, a po svém návratu z nemocnice s násilníkem i nadále pokračovala ve sdílení společně domácnosti.

²³¹ ustanovení § 43 a násl. trestního řádu

²³² Zákon č. 283/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, s účinností od 1. 7. 2004

²³³ V praxi jsme se setkali například s případem ženy, která utíkala jen v domácím oblečení a obuvi i s dětmi přes balkon do sousedního bytu, neboť se agresor, který byl stíhaný pro ublížení na zdraví způsobené sekerou a znásilnění, a který byl propuštěn z vazební věznice, aniž by o tom jeho oběť kdokoli zpravil, najednou zjevil ve dveřích se sekerou v ruce a křičel, že ji za to, co mu provedla, rozseká.

²³⁴ Srovnej 759. Spolkový zákon: Spolkový zákon o ochraně před násilím v rodině GeSchG, č. GP XX RV 252 AB 407 S.47.BR**5300 AB 5311 S 619, ze dne 30. prosince 1996

²³⁵ Azylové domy pracují proto v podmínkách nastavených v ČR pro jejich práci pouze na bázi jakéhosi pseudo-utajení. Podle našich informací inzerují službu pobytu na utajené adrese pouze 4 azylové domy v ČR (jejich

hodnutí o tom, že se podezřelý během zkušební doby osvědčil (ustanovení § 179h odst. 4 trestního řádu), tato stížnost má odkladný účinek. Poslední z novinek posilujících postavení poškozeného z hlediska sledované efektivnosti zavedená zákonem č. 283/2004 Sb. představuje možnost podle povahy věci a okolností případu rozhodnout na návrh poškozeného o tom, že se odsouzenému ukládá povinnost uhradit poškozenému zcela nebo zčásti náklady související s účastí poškozeného v trestním řízení, a to i v případě, že poškozenému nebyl přiznán nárok na náhradu škody ani zčásti (ustanovení § 152a odst. 2 trestního řádu).

Poškozený se může dát zastupovat v trestním řízení **zmocněncem**. V praxi je však naprosto běžné, že advokáti oběti domácího násilí, žadající o své zastoupení, opakovaně odmítají zejména pro značný nepoměr námahy, kterou by museli do této kauzy investovat, k výsledku, který by dosáhli, neboť pachatelé těchto trestných činů jsou většinou v intencích trestního práva nepostižitelní. Svoji nemalou roli sehrává také ekonomická nedostatečnost na straně obětí domácího násilí. Většina zmocněnců obětí domácího násilí se proto rekrutuje z řad pracovníků specializovaných nevládních organizací. Výhodou tohoto zastoupení je jejich obeznamenost s problematikou domácího násilí (reakcemi oběti), většinou zde tedy nehrozí, že by takový zmocněnec svým neodborným přístupem sekundárně viktimizoval poškozeného.

Z hlediska otázky efektivnosti právních ustanovení posuzované vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím pokládáme za důležité zmínit i fakt, že v našem trestním řádu dosud nebyla ukotvena povinnost policistů (jako je tomu např. v Rakousku)²³⁴ při podezření na případ domácího násilí, a to v intenzitě přestupku či trestného činu, informovat oběť o možnosti kontaktovat neziskové organizace, které si zvolily za cíl právě pomoc obětem těchto trestných činů. Stejně tak u nás chybí právní zakotvení možnosti oběti domácího násilí uchýlit se do azylového domu, je-li ohroženo zdraví, život poškozené nebo jejich děti. O násilí v domácnostech, kde se nacházejí nezletilé děti, nebývají většinou informovány ani orgány sociálně-právní ochrany dítěte. Žádný zákon u nás dosud neřeší ani otázku tolik potřebných azylových domů se skrytou adresou.²³⁵

celková kapacita je cca 55 lůžek). V Praze provozuje azylový dům s kapacitou 12 míst (ženy a děti) se skrytou adresou ROSA - informační a poradenské centrum pro oběti domácího násilí, se sídlem v Podolské 25, 147 00 Praha 4, tel.: 241432466, e-mail: rosa@telecom.cz. Na utajený azylový dům pro klientky z Brna a okolí najdete informace na zbn02@hotmail.com nebo na tel.: 776718459. Adresy azylových domů pro matky s dětmi, které se nacházejí v některých větších městech ČR, nejsou utajeny a celkově by se dalo říci, že specifickým potřebám obětí domácího násilí nevyhovují, jsou totiž orientovány především na pomoc lidem ocitnuvším se v přechodně tíživé finanční situaci.

3.2.3 Reakce obětí vztahových deliktů

Při úvaze na téma efektivnosti trestněprávních ustanovení z hlediska cíle ochrany společnosti před domácím násilím je třeba vždy vzít v potaz specifické reakce obětí vztahových trestných činů.

Reakce obětí tzv. vztahových deliktů jsou totiž zcela odlišné od reakce obětí jiných trestných činů, např. obětí trestných činů souvisejících s dopravním provozem, ekologických trestných činů, krádeží jízdních kol apod.

U vztahových deliktů sahají pocity oběti vůči činu a pachateli od bagatelizace, překvapení, rezignace až k pomstě a vzteku. Časté jsou, a to zejména u obětí domácího násilí, rovněž pocity ambivalentní. Logickým důsledkem těchto pocitů je jak otálení s oznámením trestného činu tak váhavost oběti stran otázky vyhledání lékařské pomoci. V této souvislosti dochází i k zanedbávání zajištění důkazů a opatření svědků.

Reakce oběti na zločin je závislá na druhu deliktu a pohlaví. Ženy s podáním trestního oznámení více váhají. Avšak čím citelnější oběť pociťuje zásah do právní sféry, tím vyhraněnější je přání, aby byl pachatel potrestán a aby mu bylo v protiprávním jednání zabráněno. Sankce, kterým je pachatel vystaven ze strany společnosti, respektive jejích institucí, ovlivňují i chování oběti. Rozdílná citlivost vůči páchaní určitých deliktů determinuje do značné míry ochotu oběti podat trestní oznámení.²³⁶

Mezi nejčastější důvody neoznámení trestného činu patří předpokládaná neúspěšnost oznámení, hodnocení věci jako osobní záležitosti, krytí pachatele, velká časová ztráta a potíže s policií, nepatrná majetková škoda. Ochota

²³⁶ Více např. Sopková, E.: Násilí páchané na ženách v intimních vztazích - situácia na Slovensku. In: Ochrana obeť v domácom násilí, Zborník príspevkov národnej konferencie, konanej v dňoch 15. - 16. Apríla 1999, prví vydání, Bratislava, Národné centrum pre rovnoprávnosť žien a mužov, 1999, str. 23 - 29; Walker, L. E.: Psychology and domestic Violence Around World, American Psychologist, 1999, No 1, str. 21-29; Čírtková, L.: Oběti domácího násilí. Psychologie dnes, 2001, číslo 1, str. 14 a násl.; Strategies for Confronting Domestic Violence. A Resource Manual (United Nations), 1 -st edition, New York, United Nations, 1993; Šmolka, P.: Konstruktivní agrese jako součást manželství. Domácí násilí záležitost nikoli soukromá. Fakta, názory, právo., první vydání, Praha, Koordinační kruh prevence násilí na ženách, 1997, str. 31 a násl.; Fagan, J.: The Criminalization of Domestic Violence: Premises and Limits. Research Report, 1 -st edition, Washington, National Institute of Justice, 1996 atd.

podávat trestní oznámení klesá u opakovaně viktimizovaných obětí.²³⁷ Většina obětí, se kterými jsem se během své praxe setkala, považovala reakce státních institucí na domácí násilí za pozdní, nedostatečné a neekonomické.

PROCES VIKTIMIZACE OBĚTI

Primární viktimizace, kterou je přímá újma způsobená pachatelem oběti v poměru osoby blízké, se liší od prožitku oběti, která je napadena neznámým člověkem. Násilné činy náhodně spáchané neznámými lidmi zanechávají v oběti pocit, že svět je nepředvídatelným místem, kde se může cokoli a kdykoli stát. Naproti tomu útok osoby, která je obětí citově blízká, vyvolává u oběti nízké sebevědomí a pocit vlastní viny.²³⁸

Tzv. primární rány se projevují jako fyzická, psychická, emocionální či finanční újma. Emocionální újma je psychickou záležitostí, kterou oběť cítí, aniž by došlo k narušení tělesné integrity nebo poškození či ztrátě majetku. Je výrazná zejména u obětí násilných trestných činů spáchaných v rámci rodiny nebo domácnosti. Jsou to především následky ztráty pocitu bezpečí v nejbližším okolí, pocitu důvěry v osoby blízké, ztráta pocitu autonomie, narušení přesvědčení, že mohu o sobě rozhodovat, že mohu volit různé způsoby svého jednání, že odhaduji důsledky takového jednání a že jsem schopen vlastní aktivitou usměrňovat svůj život. Tato osobnostní autonomie je narušena, přichází bezmocnost a rozčarování. Navíc oběť trpí vnitřním pocitem zneuctění a kladé si otázku, proč právě já.²³⁹

Sekundární viktimizace je újma způsobená obětí negativní reakcí zejména formálních institucí. Dá se označit za porušení profesionální etiky, jež se dopouštějí osoby, které z moci úřední přicházejí do styku s oběti násilných trestných činů.

Proces sekundární viktimizace přináší potom tzv. sekundární rány, které z pohledu práva nemají potřebné materiální znaky, ale pro integritu osobnosti a její psychickou pohodu jsou rozhodující. Je to především pocit nespravedlnosti, ke kterému může zavdat příčinu již nutnost oznámit a dát souhlas se zahájením trestního stíhání osoby blízké, a časté nerespektování

²³⁷ Více např. Čírtková, L.: Oběti domácího násilí. Psychologie dnes, 2001, číslo 1, str. 14 a násl.

²³⁸ Více např. Walker, L. E.: Psychology and domestic Violence Around World, American Psychologist, 1999, No 1, str. 21-29

²³⁹ Více např. Holyst, B.: Viktimologia, 1 -st ed., Warszawa, Wydawnictwo Naukowe, 1990; Čírtková, L., Kriminální psychologie, první vydání, Praha, Eurounion, 1998

obyčejné lidské důstojnosti oběti, která před soudem vystupuje v postavení poškozené²⁴⁰.

V případech domácího násilí probíhá současně s trestním řízením často i řízení o rozvod manželství a o to, komu budou děti svěřeny do péče. Při posuzování, který z rodičů má lepší předpoklady pro zdárný vývoj potomka, se k povahovým rysům násilníka nepřihlíží. Násilí na matce totiž nebývá většinou z pohledu soudní praxe překážkou např. rozhodnutí o střídavé výchově dítěte oběma rodiči (podrobněji k této otázce viz dále kapitola 3.6). Touto skutečností je žena maximálně traumatizována, což následně ovlivňuje i její reakce v rámci možností trestního práva. Další sekundární ranou je pocit provizoria, ve kterém se žena a dítě nacházejí při eventuálním umístění v azylu, zatímco násilný partner setrvává v bytě, kde původně žila celá rodina. Zmírnit tento pocit může kvalifikovaná pomoc. Mělo by jít o pomoc sociální, o radu, jak postupovat dále, o emocionální podporu. Tyto aktivity by měly postupně vést ke zhojení nevýhodné sociální, ekonomické i právní situace, ve které se oběť ocitla. Někdy, dříve nebo později, lze dosáhnout úplné společenské stabilizace. Někdy to však není možné a nastupuje fáze **terciární viktimizace**, která znamená, že se oběť s traumatem nevyrovná mnohdy po celý další život²⁴¹.

Z praxe domácích i zahraničních linek pomoci a azylových domů pro oběti domácího násilí vyplývá, že poskytnutá podpora, pomoc a porada jsou prvními kroky k satisfakci oběti.²⁴² Oběti mohou mít pocit ponížení a ztráty lidské důstojnosti zejména při netaktním až dehonestujícím průběhu trestního řízení vedeného proti pachateli, ve kterém ony vystupují jako poškozené. Není výjimkou, že u vztahových deliktů je intimní vztah doslova cupován a převládá zde snaha okolí přenést část odpovědnosti za spáchaný trestný čin na oběť. Je to podvědomá a naprosto přirozená ochrana okolí před soucitem s obětí. Je totiž méně náročné pro psychiku člověka nevidět a neslyšet, než se vcítit a pomoci. Výsledným pocitem předchozího dění je u oběti pocit izolace, která se bez citlivého přístupu a efektivní pomoci jakoby „zakuklí“ do svého trápení (podrobněji a z jiného úhlu pohledu se této otázce věnují kapitoly 2.2.3, 2.2.4 a 6.2).

²⁴⁰ Více např. Čírtková, L.: Kriminální psychologie, první vydání, Praha, Eurounion, 1998, str. 111 a násl.

²⁴¹ Více např. Kimová, E.: Bezejmenná, první vydání, Praha, Euromedia Group, 2002

²⁴² Srovnej např. Zpráva o stavu domácího násilí, Dneska Tě ještě nezabiju! (Nadace Rosa), první vydání, Praha, Nadace Rosa; Egger, R.: Násilie voči ženám v intimných vzťahoch, Záznam z workshopu In: Kol. autorů: Násilie II - tematické číslo Aspektu, první vydání, Bratislava, 1999, str. 63; Čírtková, L.: Domáci násilí - zatím víme více o obětech In: Zpravodaj Bílého kruhu bezpečí č.2, 2003 atd.

3.3 Efektivnost ustanovení týkajících se policie²⁴³

3.3.1 Zákon o policii

Policie vytváří velmi důležitý článek řetězu osob zúčastněných na řešení problému domácího násilí. Spolu s lékaři a sociálními pracovníky představuje většinou jakousi vstupní bránu, kterou vchází události do té doby skryté v soukromí, do konfrontace s právními normami a obecně stanovenými společenskými pravidly soužití. Povinností policie je zajistit bezpečí oběti, stíhat pachatele (eventuelně předat jej příslušným procedurám). Minimálně je policie povinna zadokumentovat incident, k němuž byla povolána (a to včetně postupů a provedených kroků).

Policejní zásah představuje ve velké většině případů základní kámen dalšího postupu oběti v řešení problému domácího násilí, ať cestou mimoprávní nebo právní (případně trestní stíhání či občanskoprávní řízení).

Osobní zkušenosti policistů ze zásahů v případech domácího násilí byly jedním z předmětů zkoumání projektu občanského sdružení Bílý kruh bezpečí s názvem „Monitoring domácího násilí v lokalitě Ostrava-Dubina a Bělský les“ realizovaného v druhém pololetí roku 1999. Z výsledků tohoto průzkumu mimo jiné vyplynulo, že přes 61 % policistů v této lokalitě zasahovalo v případech domácího násilí v rozhodném čase minimálně jedenkrát týdně, někteří policisté dokonce uvedli, že zasahovali i několikrát během jedné služby. Nejčastějším způsobem řešení při jejich zásahu v domácnosti přitom byla domluva násilníkovi přímo na místě s tím, že tento případ neevidovali a ani nikterak dále nesledovali. Tito policisté sami vyjádřili potřebu vytvoření nového legislativního rámce, jenž by je ochránil při přímém zásahu proti domá-

²⁴³ Části této kapitoly jsem publikovala v neaktualizované a pozměněné podobě v Voňková, J. a Huňková, M.: Domáci násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, profem, 2004; Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavliková, I.: Domáci násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, profem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 11-16 In: www.profem.cz a Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domáci násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, 2002, str. 38-43.

címu násilí, a zároveň přesných metodických pokynů pro postup při tomto zásahu.²⁴⁴

Jak i z výše uvedeného vyplývá, za současného stavu v praxi policejní orgány většinou podceňují signály o domácím násilí, které zachytily.

Navíc přístup policistů k obětem domácího násilí není vždy plný empatie²⁴⁵, oběť sekundárně viktimizuje a mnohdy ji i doslova paralyzuje v dalším postupu v boji proti domácímu násilí. Odebírá jí totiž veškerou důvěru ve schopnost policie pomoci jí s tím, že při příštím útoku oběť policii o ochranu již nepožádá.²⁴⁶

Mezi nejčastější příčiny sekundární viktimizace obětí domácího násilí způsobené jednáním policie patří:

- odmítání přijmout trestní oznámení a snaha oběť již „u dveří“ přesvědčit, že se vlastně nic nestalo a pokud ano – jedná se jen o přešupek,
- neoprávněným přesvědčováním oběti, že si vše vymyslela,
- necitlivým přístupem k oběti,
- nedůvěrou ve výpovědi oběti, ovlivňováním jejích výpovědí,
- upíráním informací oběti (např. o následcích odepření souhlasu s trestním stíháním podle § 163 trestního řádu),
- nenahlížením na skutky spáchané v rámci domácího násilí jako na kterýkoli jiný trestný čin, ale jako na soukromý problém násilím posti-

²⁴⁴ Více Franková, Z. a Vitoušová, P.: Postavení oběti domácího násilí v nejširších právních a procesních souvislostech, první vydání, Praha, 2000 In: www.mvcr.cz

²⁴⁵ Jako demonstrační může sloužit případ paní Sylvie S. (věk 36 let, povoláním učitelka) - mě klientky z Poradny pro ženy v tísní v roce 2000, která potom, co zavolala k domácí noční potyčce policii, byla vyslýchána, oblečena pouze v tenké noční košili a bosá, hodinu venku při 10 °C, stojící na vozovce, zatímco policisté seděli v autě. Výsledkem tohoto rozhovoru bylo doporučení, ať se s manželem pokusí smířit a přijde na policejní stanici druhý den, neboť dnes není k dispozici záznamová technika. Její manžel podával vysvětlení policistům uvnitř v domě. Po odjezdu policistů musela paní Sylva S. utéct. Druhý den ráno čekala na policejní stanici dvě hodiny, než si na ni policisté udělali čas, přičemž část rozhovoru s ní vedli v čekárně, kde za přítomnosti dalších cca 15 čekajících (převážně oznamovatelů dopravních deliktů, či drobných krádeží) vyprávěla mimo jiné o tom, jak jí manžel večer znásilnil.

²⁴⁶ Více např. Zapletal, J.: Kriminologické aspekty „domácího násilí“, Kriminologie, 1997, číslo 4, str. 318-325; Příprava policistů pro práci s obětmi trestného činu (návrh projektového záměru), Policista, 2001, číslo 6, str. 1-6 atd.

ženého intimního vztahu, do něž nepřísluší státním orgánům zasahovat.²⁴⁷

Nahlíženo na ustanovení zákona č. 283/1991 Sb., zákona o policii, v aktuálním znění (dále jen „zákon o policii“) optikou cíle efektivní ochrany společnosti před domácím násilím se však i přes vše výše řečené domnívám, že za určitých předpokladů, by měla policie již za současného právního stavu být schopna kvalitně zajistit v minimální míře bezpečí oběti, zadokumentovat incident, účinně usměrnit násilníka a zvládnout i specifickou komunikaci s obětí. Zmiňovaný předpoklad ztělesňuje podle mého názoru především nutnost oproštění policie od předsudky zatíženého náhledu na domácí násilí jako na soukromý problém a dále důsledné využívání všech preventivních a zajišťovacích opatření (zejména zajištění pachatele) k ochraně oběti domácího násilí před násilníkem, existuje-li k nim právní podklad. Policejní zásah totiž může mít v určitých případech i preventivní účinek, a to zejména u těch pachatelů, kteří dosud nikdy neměli zkušenost s policií.²⁴⁸ Ignorance násilí ze strany policie však naopak znamená pro pachatele nepřímé povzbuzení a utvrzuje jej v postoji, že se ve své rodině může dopouštět násilných útoků, aniž by takové chování pro něj přinášelo jakýkoli negativní důsledek.

V praxi nejsou ustanovení zákona o policii využívána zejména z těchto důvodů:

- selhání lidského faktoru (jak už bylo uvedeno výše, policisté jsou stejně jako převážná část laické i odborné veřejnosti ovlivněni postojem, že v případě domácího násilí se jedná o problém soukromé povahy, o konflikt uvnitř vztahu, který si musí zúčastnění vyřešit sami mezi sebou),
- přetíženost policie,
- stávající systém odměňování policisty motivuje ke snaze zbavit se případů tzv. vztahových deliktů co nejdříve,

²⁴⁷ Více např. Zapletal, J.: Kriminologické aspekty „domácího násilí“, Kriminologie, 1997, číslo 4, str. 318-325; Kacafirková, M.: Domácí násilí, Trestní právo, 2002, číslo 5 a 6; Huňková, M.: Několik drobných postřehů k problematice domácího násilí, Právo a rodina, 2000, číslo 10 a 11; Monitoring domácího násilí v lokalitě Ostrava-Dubina a Bělský les a návrh modelu spolupráce při pomoci obětem. (BKB - regionální poradna Ostrava), první vydání, Ostrava, 1999; Domácí násilí, záležitost nikoli jen soukromá. Fakta, názor, právo. Sborník příspěvků českých a zahraničních odborníků. (Koordinační kruh prevence násilí na ženách), první vydání, Praha, Koordinační kruh prevence násilí na ženách 1997 apod.

²⁴⁸ „Je empiricky zjištěno, že oznámené domácí násilí snižuje riziko opětovného napadení oběti, a to až o 62%.“ - Srovnej Franková, Z. a Vitoušová, P.: Postavení oběti domácího násilí v nejširších právních a procesních souvislostech, první vydání, Praha, 2000, str. 53 In: www.mvcr.cz

- absentují přesné metodické pokyny, které by zavazovaly policisty k postupu v těchto specifických situacích a pomáhaly jim v jejich zvládnutí (protokol o zásahu, způsob výslechu, zajištění důkazů atd.),
- nedostatečná znalost práva ze strany policie,²⁴⁹
- chybí kvalitní proškolení policie k předmětnému tématu.

PODROBNĚJI K EFEKTIVNOSTI USTANOVENÍ PRAVŮJÍCÍCH POLICII OTEVŘÍT BYT

Je-li policie v případech domácího násilí povolána k zásahu v bytě, bylo do jejích rukou ustanovením § 21 odst. 1 zákona o policii vloženo oprávnění otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor v případě důvodné obavy ohrožení života nebo zdraví osoby anebo hrozí-li větší škoda na majetku, vstoupit do něho a provést v souladu s tímto zákonem potřebné služební zákroky, služební úkony nebo jiná opatření k odvrácení bezprostředního nebezpečí. Avšak posouzení takové závažnosti záleží výhradně na úsudku konkrétního policisty.

Pro efektivnost tohoto ustanovení je tak stěžejní dostatečná informovanost o domácím násilí na straně zasahujícího policisty.

Domnívám se, že v případech, kdy oběť domácího násilí nebo třeba její sousedé telefonují na policii, že agresor vyhrožuje oběti zabitím apod., eventuálně hlásí, že ji ohrožuje zbraní, jsou předpoklady pro použití tohoto ustanovení dány vždy.

Na přednáškách o domácím násilí realizovaných pro policisty jsem byla často konfrontována se zkušeností policistů, kteří v případech domácího násilí zasahovali, spočívající v tom, že po otevření bytu policií v souladu s předmětným ustanovením někdy i sama oběť domácího násilí policistům vyčínila a prezentovala názor, že se nic nestalo a i nadále se nic neděje.

²⁴⁹ Jako demonstraativní příklad tohoto lze poukázat na tendenci orgánů činných v trestním řízení aplikovat velmi zjednodušeně výklad pojmu „újma na zdraví“ u trestného činu ublížení na zdraví podle ustanovení § 221 trestního zákona tak, že nebyla-li oběti způsobena újma na zdraví, která si vyžádala pracovní neschopnost v minimální délce trvání 7 dnů, nejedná se o trestný čin, ale o přestupek. Tento postup v konečném důsledku nejen, že koliduje se stávající judikaturou k tomuto trestnému činu, která pracovní neschopnost nepovažuje za jediný, ale pouze za jeden z možných předpokladů naplnění skutkové podstaty tohoto trestného činu, ale zejména tím, že o otázce trestnosti jednání v případech podezření ze spáchání trestného činu ublížení na zdraví rozhoduje již policejní orgán při oznámení nebo v průběhu vyšetřování, a nikoli soud, který je jako jediný k rozhodování o vině a trestu příslušný k rozhodování – více např. Zpráva o stavu lidských práv Rady vlády pro lidská práva za rok 1999 in: www.vlada.cz

Takové případy reakcí obětí domácího násilí jsou však běžné a vycházejí plně ze všech v této práci dosud přednesených poznatků o předmětném jevu.

V situaci stabilního násilnického vztahu totiž nelze – realisticky viděno – očekávat od násilím ohrožené ženy, že se v okamžiku zásahu orgánů činných v trestním řízení postaví na jejich stranu proti ohrožovateli. Spíše se stane, že se taková oběť domácího násilí bude vůči policii chovat agresivně.

Velmi důležité je, aby policisté a vůbec všichni, kdo přicházejí do kontaktu s oběťmi domácího násilí s cílem jim pomoci, pochopili, proč nemůžou od počátku počítat se spoluprací oběti násilí. „Policistky a policisté, kteří nejsou dostatečně vyškoleni a nechápou dynamiku násilného vztahu, jsou vždy znovu zklamáni, rozhořčeni, zmateni a brzy též demotivováni, když zažívají, že žena ohrožená násilím, na jejíž „záchranu“ a „osvobození“ zasahují, je nepodporuje, nýbrž jim „vpadne do zad“ třeba tím, že sama bagatelizuje a lže. Tento vnější pohled musí být konfrontován s vnitřním pohledem: vnímání ženy je ovládáno logikou násilnického vztahu“²⁵⁰

Hodnoceno očima těch zvenku násilného vztahu je proto nutno vnímat a dešifrovat podivné chování oběti k zasahujícím policistům jako výraz její loajality k násilníkovi, jako matrici chování vytvořenou za dlouhý časový úsek života v extrémních podmínkách.

3.3.2 Zákon o obecní policii

Obecní policii zřizuje a zrušuje zastupitelstvo obce obecně závaznou vyhláškou za tím účelem, aby zabezpečovala místní záležitosti veřejného pořádku v rámci působnosti obce. Každý má právo obracet se na zaměstnance obce zařazené do obecní policie (strážníky) s žádostí o pomoc, přičemž strážníci jsou povinni v rozsahu svých úkolů požadovanou pomoc poskytnout.

V praxi však bohužel platí, že obecní policie není ochotna v případech domácího násilí zasahovat, i když je to většinou ona, kdo má k oběti domácího násilí nejbližší.

K efektivnosti ustanovení zákona číslo 553/1991 Sb., o obecní policii, v aktuálním znění (následně jen „zákon o obecní policii“) poměřované vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím lze odkázat na to, co bylo řečeno o efektivitě ustanovení zákona o policii.

²⁵⁰ Dearing, A.: Rakouský zákon o domácím násilí a jeho realizace In: Domáci násilí – staré problémy, nová řešení?, Sborník z konference pořádané 26. 11. 2001 v Praze, (Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem, Rosa), první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, str. 33

3.4 Efektivnost ustanovení zákona o přestupcích

Jak již bylo řečeno výše, jednotlivé útoky domácího násilí jsou v současné policejní praxi ve valné většině případů – mnohdy mylně – posuzovány jako přestupky.

Pokud násilné jednání nedosáhne intenzity trestného činu, nebo je-li stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost nepatrný, avšak půjde-li o zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v zákoně č. 200/1999 Sb., o přestupcích, v aktuálním znění (dále jen „zákon o přestupcích“) je podle tohoto zákona postižitelné.

V případě násilného jednání mezi osobami v intimním vztahu přichází do úvahy kategorie přestupků proti občanskému soužití podle ustanovení § 49 odst. 1 zákona o přestupcích.

Vzhledem k tomu, že většina násilného jednání v rámci domácího násilí podřaditelná pod toto ustanovení je spáchána mezi osobami blízkými²⁵¹, jedná se o přestupky návrhové (ustanovení § 68 odst. 1 zákona o přestupcích).

Návrh postižené osoby musí být učiněn nejpozději do tří měsíců ode dne, kdy se dozvěděla o přestupku nebo o postoupení věci orgánem činným v trestním řízení. Policejní orgán by měl takovou osobu poučit, že se v jejím případě jedná o návrhový přestupek a skutečnost o provedení takového poučení by měla být zaznamenána v postupovaném spise. Pokud předmětný spis záznam o takovém poučení neobsahuje, je běžnou praxí, že správní orgán zašle osobě násilím postižené vlastní formulář návrhu na projednání přestupku.

Agresorovi může být za spáchání předmětné výše citované kategorie přestupků uložena sankce peněžité pokuty v maximální výši 3.000 Kč. V případě, že šlo o násilný útok mezi manžely, nese tíži sankce v naprosté většině důsledků postižená oběť.

Totéž platí o případech agrese mezi druhem a družkou, sdílí-li společnou domácnost.

V praxi rozhoduje o přestupcích na obecním úřadě většinou jeden úředník přestupkového oddělení a v případě, je-li zřízena přestupková komise, musí

²⁵¹ Podle § 68 odst. 4 zákona o přestupcích se osobou blízkou rozumí „příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec, sourozenec a manžel; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké jen tehdy, kdyby újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá právem pociťovala jako újmu vlastní“.

mit alespoň jeden z jejich členů právníké vzdělání nebo zkoušku způsobilosti k výkonu této agendy.

Samotné přestupkové řízení je pro oběť domácího násilí většinou velmi ponižující a hodnoceno z našeho pohledu v současné době, kdy ani neustálá opakovanost v páchání předmětných přestupků nepřináší trestní odpovědnost pachatele, zbytečné a oběť domácího násilí zbytečně traumatizující.²⁵²

U případů domácího násilí je v případě, že oběť domácího násilí ohlásí násilné ataky na policii, běžné jednání agresora, kdy sám nahlásí nějaký domnělý útok, který mu měla způsobit oběť. I když se jedná o tvrzení proti tvrzení a násilníci se svým návrhem tedy většinou neuspějí, oběť toto chování agresora dokáže velmi paralyzovat v dalším postupu. Násilník navíc své návrhy na projednání přestupku (eventuelně trestní oznámení) předkládá ve všech dalších soudních řízeních, která ho s obětí spojují (zejména řízení o výchově a výživě nezletilých dětí).

Obecně panuje mezi oběťmi domácího násilí nedůvěra v přestupkové řízení, ať již pro důkazní nouzi, možný výsledek takového řízení, ztrátu společenské prestiže mezi sousedy (kterážto jako důsledek takového jednání oběti bohužel za současného stavu povědomí společnosti o domácím násilí nastupuje téměř vždy), nemožnost vyřešit bytovou otázku a přetrvávající ekonomickou závislost.

²⁵² V praxi jsme zažily například případ ženy, která byla svým agresivním manželem napadána s frekvencí jednou týdně po období téměř 15 let. Několikrát byla hospitalizovaná s nejrozličnějšími poraněními v nemocnici, mnohokrát byla během tohoto období nucena zůstat ve stavu pracovní neschopnosti. Po posledním napadení, kdy ji manžel přerazil nos, našlápl ruku a zlomil dvě žebra, přičemž křičel, že teď ji zabije, a nebyť zásahu dcery, zřejmě by tak i učinil, konečně vyhledala pomoc policie. Ta ohodnotila předmětný násilný útok jako přestupek, neboť tato žena s obav o své bezpečí doma raději ukončila svoji pracovní neschopnost po pěti dnech a věc podstoupila na obecní úřad. Před přestupkovou komisí (většinou se jednalo o přátele jejího muže) byla tato žena za přítomnosti svého násilnického partnera nucena vyprávět intimní detaily svého života a jen díky svědectví dcery byl nakonec agresor penalizován pokutou ve výši 3.000,- Kč, kterou následně uhradil tím způsobem, že předmětnou částku odňal z peněženky své ženy. Po skončení jednání o předmětném přestupku bylo ženě již „neúředně“ přestupkovou komisí doporučeno, aby příště nedělala ostudu. Bohužel tento model přestupkového řízení jsme zažily v různých obměnách u všech svých klientek a i samotní členové přestupkových komisí, které často potkáváme na přednáškách k předmětnému tématu, mi toto potvrdili. Více např. Pomoc obětem domácího násilí. Pracovní setkání - 7.12.1999 (BKB), první vydání, Praha, 1999; Čírtková, L.: Oběti domácího násilí. Psychologie dnes, 2001, číslo 1, str. 14-16 apod.

3. 5 Efektivnost ustanovení občanského práva²⁵³

Vzhledem k tomu, že v ČR neexistuje speciální zákon na ochranu obětí domácího násilí, jako je tomu např. v Rakousku „Zákon na ochranu před násilím v rodině“²⁵⁴, účinný od 1. května 1997, je nutno k této ochraně využívat všech těch možností, které právní řád poskytuje.

Vedle nastíněné trestněprávní a správněprávní situace, jsou zde i možnosti ochrany obsažené v občanskoprávních předpisech, a to zejména v zákoně č. 99/1963 Sb., občanském soudním řádu, v aktuálním znění (dále jen „občanský soudní řád“).

Ovšem nelze zapomínat, že veškerá mnohdy velmi vysilující iniciativa leží v tomto případě ochrany výhradně na oběti domácího násilí, která v civilním procesu nese důkazní břemeno. Jinými slovy řečeno, je na oběti domácího násilí, aby svá tvrzení proti násilníkovi prokázala.

Na tomto místě musím podotknout, že mnoho z občanskoprávních možností ochrany, které jsou oběti domácího násilí teoreticky vloženy do rukou, v praxi vůbec využíváno není. Domnívám se, že hlavním důvodem, proč se tomu tak děje, je právě neschopnost oběti domácího násilí v dané situaci (kdy je permanentně násilníkem ohrožována bez skutečně jasně odsuzující odpovědi společnosti na jeho chování v podobě pro něj negativních důsledků) podstupovat v civilním řízení složitý proces dokazování, dále nedostatek finančních prostředků na její straně k tomu, aby si mohla hradit kvalitní právní zastoupení, a v neposlední řadě předsudky a nedostatečnou znalostí zatížený bagatelizující postoj společnosti k tomuto jevu, s nímž se lze setkat i u rozhodujících soudců.

²⁵³ Části této kapitoly jsem publikovala v neaktualizované podobě v Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, proFem, 2004; Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, proFem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 32-63 In: www.proFem.cz; Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, 2002, str. 25-34 a Huňková, M. a Hrubá, K.: Bytová otázka a oběti domácího násilí, Právo a rodina, 2001, číslo 12, str. 1-6. Části tohoto textu byly poskytnuty v neaktualizované, pozměněné podobě rovněž pro účely Sociologického ústavu Akademie věd ČR.

²⁵⁴ 759. Spolkový zákon: Spolkový zákon o ochraně před násilím v rodině GeSchG, č. GP XX RV 252 AB 407 S.47.BR“5300 AB 5311 S 619, ze dne 30. prosince 19. Ovšem své specializované zákony pro tuto problematiku má i Německo, USA, Turecko, ale i např. JAR viz. kap. 4 této publikace

Mezi takové teoretické možnosti, které lze využít k ochraně obětí domácího násilí, avšak které do praxe implementovány nebyly, patří např. institut **předběžného zákazu zásahů** podle ustanovení § 5 občanského zákoníku. Předpokladem možnosti využít tohoto ustanovení je zřejmý zásah do pokojného stavu. Tento zásah potom může být předběžně zakázán, nebo může být předběžně uloženo, aby byl obnoven předešlý stav. Tímto předběžným zásahem příslušného orgánu státní správy není dotčeno právo domáhat se ochrany u soudu.²⁵⁵ Tohoto ustanovení by bylo možno využít např. pro situaci, kdy agresor zabraňuje své oběti či dětem vstup do domu, kde žijí.

Další z teoretických možností ochrany obětí domácího násilí vede podle mého mínění přes ustanovení § 3 odst. 1 občanského zákoníku. Podle tohoto ustanovení nesmí výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s **dobrymi mravy**. „Soudní praxe za určitých – jistě výjimečných – okolností připouští i odepření výkonu vlastnického práva s poukazem na dobré mravy.“²⁵⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. 11. 2000, sp. zn. 22 Cdo 740/99 potom konstatovalo, že rozpor vlastnického práva s dobrými mravy připadá výjimečně do úvahy, pokud vážně poškozuje uživatele věci tím, že se dotýká jeho zvlášť významného zájmu, aniž by vlastníkovvi přinesl odpovídající prospěch. Jak bude rozvedeno níže, domnívám se, že toto ustanovení lze aplikovat mimo jiné i v případech návrhů obětí domácího násilí na vydání předběžného opatření na dočasné opuštění násilníka bytu/ domu, ke kterému mu svědčí právo nájemní/vlastnické v případě, že svoji oběť fyzicky týrá. Aplikační meze tohoto ustanovení jsou potom dány ústavními zákony a smlouvami uzavřenými podle článku 10 Ústavy ČR.

Nezvyklý, avšak nikoli nemožný, prostředek ochrany společnosti před domácím násilím představuje podle mého názoru možnost žalovat na požadavek zdržení se obtěžujícího chování prostřednictvím ustanovení určených **k ochraně osobnosti** (§ 13 občanského zákoníku). Tímto návrhem se lze domáhat, aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu osobnosti a aby byly odstraněny následky těchto zásahů. Touto cestou by za určitých okolností bylo možno vysoudit i finanční kompenzaci pro oběti domácího násilí (např. v případě spáchání trestného činu znásilnění se jedná o značný

²⁵⁵ Více např. Richter, J.: Ochrana pokojného stavu, Právní rádce, 1995, číslo 6; Holub, M. a kolektiv: Občanský zákoník. Komentář. Svazek 1, Linde Praha a.s., 2002, Praha, str. 44 a násl.

²⁵⁶ Jehlička, O. - Švestka, J. a Škárková, M.: Občanský zákoník, Komentář, 8. vydání, Praha, C. H. Beck, 2003, str. 37

zásah pachatele proti lidské důstojnosti jeho oběti²⁵⁷, což přímo představuje podmínku předpokládanou pro poskytnutí takové kompenzace ustanovením § 13 odst. 2 občanského zákoníku).²⁵⁸

3.5.1 Občanské právo hmotné

SPOLEČENSTVÍ OBĚTI DOMÁCÍHO NÁSILÍ A NÁSILNÍKA

Soužití oběti a pachatele domácího násilí většinou naplňuje znaky **společné domácnosti** (ustanovení § 115 občanského zákoníku). Výrazem „společné žití“ podle tohoto ustanovení se rozumí převážně bydlení v tomtéž bytě, které je trvalé. Znakem společné domácnosti přitom není, jak se oběti domácího násilí většinou mylně domnívají, přihlášení se na adresu tohoto bytu podle předpisů o evidenci obyvatelstva²⁵⁹.

Pachatel domácího násilí je vůči své oběti většinou **ve vztahu osoby blízké** (ustanovení § 116 občanského zákoníku). Zákon v tomto ustanovení stanovil dvě kategorie osob blízkých, jednak ty, které se stávají blízkými osobami již na základě příbuzenského nebo manželského poměru bez dalšího (příbuzní v řadě přímé, sourozenci, manžel); a dále ty, které se blízkými osobami stávají až na základě určitých fakticky existujících vzájemných vazeb, přičemž zda u těchto osob půjde o vztah mezi osobami blízkými se posuzuje vždy s charakterem na individuální okolnosti daného případu. Domnívám se, že pod kategorií osob blízkých (a konečně i pod kategorií osob žijících ve společné domácnosti) lze zahrnout i osoby stejného pohlaví navzájem spojené partnerským vztahem, neboť vzájemné emoční zaujetí mezi nimi je natolik silné, že by újmu způsobenou jedné z těchto osob pocítovala druhá jako újmu vlastní. Na druhé straně je podle mého názoru sporné za osobu blízkou považovat týranou družku tyranského druha ukrytou před agresorem někde v bezpečí azylového domu, přející si jedině, aby tento agresor z jejího života zmizel.

²⁵⁷ Trestný čin znásilnění nalézáme pod § 241, oddíl druhý - Trestné činy proti lidské důstojnosti, trestního zákona.

²⁵⁸ Více např. Doležilek, J.: Přehled judikatury ve věcech ochrany osobnosti, Praha, ASPI, 2002; Jehlička, O. - Švestka, J. a Škárová, M.: Občanský zákoník, Komentář, 8. vydání, Praha, C. H. Beck, 2003, str. 93-110

²⁵⁹ Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel), v aktuálním znění.

Pojem osoby blízké a jeho výklad je z hlediska problémů obětí domácího násilí v rámci občanského práva hmotného významný zejména z hlediska posuzování efektivnosti institutu odporovatelnosti podle ustanovení § 42a občanského zákoníku, při převodech spoluvlastnického podílu podle ustanovení § 140 občanského zákoníku aj.²⁶⁰

Definice pojmu **druh/družka** v českém právním řádu obsažena není. Soužití osob spojených intimním vztahem bez uzavření manželství komplexně v právu není upraveno a nevzniká mezi nimi ani žádné majetkové společenství podobné institutu společného jmění manželů.²⁶¹

Název „**společné jmění manželů**“ pro komplex majetkových vztahů mezi manžely byl zaveden od 1.8.1998, kdy vstoupila do účinnosti novela občanského zákoníku č. 91/1998 Sb. Ztělesňuje v sobě princip v zásadě rovného postavení mezi manželi. Ve své praxi jsem se však často setkávala s případy, kdy domácí násilníci nejdříve zamezili své oběti v jakémukoli přístupu k majetku ve společném jmění manželů a posléze tento majetek prohráli v kartách, na automatech, propili apod. Častým modelem v rodinách postižených domácím násilím bylo také chování agresorů, kteří používali příjem, který získali za svoji práci, výhradně na svoji potřebu, zatímco jejich oběť ze svého často mnohem menšího příjmu např. v podobě rodičovského příspěvku byla nucena obstarávat potřeby celé rodiny. I když podle ustanovení § 145 odst. 2 občanského zákoníku je právní úkon jednoho manžela neplatný v případě, že se správou majetku ve společném jmění manželů nad rámec správy obvyklé, nedal druhý manžel souhlas,²⁶² nesetkala jsem se ve své praxi s případem, že by se oběť domácího násilí domáhala podle tohoto ustanovení za trvání manželství s násilníkem své ochrany.

Na návrh jednoho z manželů ze závažných důvodů může soud společné jmění manželů zúžit až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti (ustanovení § 148 odst. 1 občanského zákoníku). Posouzení závažných důvodů se vždy odvíjí od konkrétních okolností každého případu. „Závažným důvodem, pro který soud může na návrh některého z manželů společné jmění manželů zúžit, může být například rizikové chování některého z manželů, které hospodářsky ohrožuje integritu společného jmění manželů. Může to však být i chování některého z manželů ve vztahu ke konkrétním třetím osobám, například

²⁶⁰ Více např. Radvanová, S. a Zuklinová, M.: Kurs občanského práva. Instituty rodinného práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1999, str. 159

²⁶¹ Více např. Gregorová, Z. a Králíčková, Z.: Nesezdané soužití v právním řádu České republiky, Právní rozhledy, 1998, číslo 5, str. 209-214

²⁶² Více např.: Sokol, T.: Vyloučení závazku ze společného jmění manželů, Právní rádce, 2000, číslo 11, str. 11 a násl.

ve vztahu k nezletilým dětem.²⁶³ Konkrétně se může jednat například o situaci, kdy agresor zabavuje veškeré finanční prostředky rodiny pro svoji potřebu, rozprodává její movitý majetek a tyto výnosy používá k hraní na automatech apod.

Domnívám se však, že i tato právní možnost ochrany oběti domácího násilí zůstane ležet z důvodu specifčnosti jevu výhradně v rovině teoretické.

Pro oběť domácího násilí však v praxi nabývá mimořádného významu otázka vypořádání společného jmění manželů. Většina násilníků se totiž snaží svoji oběť po ekonomické stránce zničit.

Společné jmění manželů **zaniká** až zánikem manželství.

Základní zásadou pro vypořádání společného jmění manželů je princip stejné velikosti podílů (ustanovení § 149 odst. 2 občanského zákoníku), ovšem v konkrétním případě je brán zřetel i na další zásady (ustanovení § 149 odst. 3 občanského zákoníku).

Významným hlediskem, k němuž soud přihlédne při vypořádání společného jmění manželů, jsou mimo jiné i zájmy a potřeby nezletilých dětí (tzn. který z manželů má po zániku společného jmění manželů nezletilé děti ve své výchově), ale i péče o rodinu a zásluhy o nabytí a udržení společných věcí. V rámci tohoto jsou nepochybně zahrnuty i takové okolnosti, jako alkoholismus či agresivní chování jednoho z manželů vůči členům společné domácnosti,²⁶⁴ což z hlediska zkoumané efektivity v okruhu těchto otázek sehrává významnou úlohu ve prospěch ochrany obětí domácího násilí.

BYTOVÁ OTÁZKA

Ani bytová situace obětí v ČR není v zákoně s ohledem na charakter případů zohledněna.

Neexistuje žádná právní možnost, jak pachatel domácího násilí okamžitě zabránit bydlet v bytě (domě), ke kterému mu svědčí společné právo s obětí. I když přesněji řečeno by se dalo říci, že dosud nebývá v praxi realizována žádná právní možnost, která by vykázaní násilníka z bytu či domu, kde bydlí se svou obětí, zajistila.

²⁶³ Jehlička, O. - Švestka, J. a Škárková, M.: Občanský zákoník, Komentář, 8. vydání, Praha, C. H. Beck, 2003, str. 422

²⁶⁴ Více informací např. Pokorný, M. - Holub, M. a Bičovský, J.: Společné jmění manželů, první vydání, Praha, Linde Praha a.s., 2000

Chtějí-li oběti domácího násilí účinně řešit svoji situaci a zabránit tak násilí na sobě páchaném, nemají většinou jinou možnost než z bytu (domu), který sdílí s agresorem, odejít. V některých případech by bylo vhodnější použít spíše slovo utéct. Týrané ženy řeší nejčastěji svoji situaci odchodem ke svým rodičům nebo do podnájmu, kde potom žijí ve stísněných podmínkách, zatímco jejich bývalý manžel či druh zůstává v jejich společném bytě, který po velmi dlouhou dobu užívá sám, či se svou novou partnerkou (srovnej např. kapitola 2.4).

Obecní úřad náhradní byty pro oběti domácího násilí nemá k dispozici, výjimečně disponuje v naléhavých případech pouze azylovým domem pro matky s dětmi (zde se nerozlišuje, jedná-li se o ženu např. ve finanční tísní, či ženu fyzicky týranou). Nemusím zdůrazňovat, že se jedná o provizorní, nijak komfortní zařízení s dosti přísným vnitřním řádem (např. zákaz vycházení po 21 hod., zákaz konzumace alkoholu apod.), které se s průměrně zařízeným českým bytem nedá srovnávat. Avšak na druhé straně je toto zařízení schopno poskytnout dostatečnou míru bezpečnosti a ochrany před agresorem. Otázkou zůstává, disponuje-li volnou kapacitou. Azylových domů se skrytou adresou, které by byly vytvořeny speciálně pro týrané ženy, je však v České republice žalostně málo.²⁶⁵

Těžičtě problémů každé oběti domácího násilí (v drtivé většině případů se jedná o manželku/družku v intimním vztahu k násilnickému partnerovi) z hlediska občanskoprávního představuje právě rozřešení bytové otázky.

Právní pozice a možnosti oběti domácího násilí, která se rozhodla soužití s agresorem ukončit se odvíjí od právního základu, na němž spočívá dosavadní společné bydlení.²⁶⁶

Právní základ společného bydlení mezi manžely (jeho nejčastější formy):

- nájemní právo k bytu nedružstevnímu/družstevnímu (z důvodu zjednodušení ponechávám stranou kvantitativně méně časté eventuali-

²⁶⁵ Srovnej poznámka pod čarou č. 235

²⁶⁶ Podrobněji jsem tuto otázku rozvedla v Voňková, J. - Huňková, M. a Čacká-Pavliková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva - studie, Praha, profem o.p.s. - projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 32-63 In: www.profem.cz; Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, profem, 2004; Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, 2002, str. 25-34; Huňková, M.: Několik drobných postřehů k problematice domácího násilí z pohledu českého práva, Právo a rodina, 2000, číslo 10, str. 1 a násil. a Huňková, M. a Hrubá, K.: Bytová otázka a oběti domácího násilí, Právo a rodina, 2001, číslo 12, str. 1-6.

ty – služební byty (byty zvláštního určení) byty v domech zvláštního určení)

- byt (dům) je ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů
- byt (dům) je součástí společného jmění manželů
- byt (dům) je v podílovém vlastnictví manželů
- byt (dům) je ve vlastnictví třetí osoby a nejedná se o právní vztah nájmu.

Právní základ společného bydlení mezi osobami v intimním vztahu, které se nenacházejí ve stavu manželském (jeho nejčastější formy):

- společný nájem k bytu (z důvodu zjednodušení ponechávám stranou kvantitativně méně časté eventuality – služební byty (byty zvláštního určení) byty v domech zvláštního určení)
- podnájem bytu nebo jeho části
- podílové spoluvlastnictví bytu či nemovitosti
- odvozené právní důvody bydlení.

Pro zjednodušení nastíněné širší spektra problematičnosti stávající podoby ustanovení upravujících bytovou otázku v případech obětí domácího násilí z hlediska efektivity poměřované cílem jejich ochrany rozvedu demonstračním způsobem pouze variantu společného nájmu nedružstevního bytu manžely.

Pokud za trvání manželství manželé nebo jeden z nich uzavře s pronajímatelem nájemní smlouvu za podmínky, že v okamžiku podpisu nájemní smlouvy spolu manželé fakticky žijí, vzniká jim společný nájem bytu manžely § 703 odst. 1 občanského zákoníku. Nežijí-li v okamžiku podpisu nájemní smlouvy spolu manželé fakticky, potom vzniká nájemní vztah pouze tomu z manželů, který nájemní smlouvu uzavírá (ustanovení § 703 odst. 3 občanského zákoníku). V případě, že jeden z manželů již byl před uzavřením manželství nájemcem bytu, vzniká společný nájem bytu manžely v okamžiku uzavření manželství (ustanovení § 704 občanského zákoníku). Vznik společného nájmu bytu v důsledku uzavření manželství nemohou manželé případným vzájemným ujednáním vyloučit.

Společný nájem bytu nezanikne samotným rozvedem manželství, i když bohužel většina obětí domácího násilí rozvod s touto představou realizuje. Právní úprava dává pro úpravu nájemních vztahů ke společnému bytu po rozvodu manželství přednost dohodě rozvedených manželů o tom, který z nich se stane výlučným nájemcem bytu (ustanovení § 705 odst. 1 občanského zákoníku). V situaci, kdy rozvod je vyvrcholením snahy obětí domácího násilí opustit agresora, však nelze dohodu o bytové otázce fakticky předpokládat.

Nedohodnou-li se rozvedení manželé o řešení bytové otázky, soud na návrh jednoho z nich rozhodne, že ruší právo společného nájmu bytu, a současně určí, který z manželů bude byt dále jako nájemce užívat (ustanovení § 705 odst. 1 občanského zákoníku). Podle ustanovení § 705 odst. 3 občanského zákoníku soud při svém rozhodování bere na zřetel na zájmy nezletilých dětí a stanovisko pronajímatele. Dalšími okolnostmi, k nimž by měl soud přihlížet, jsou např. i příčiny rozvratu manželství. V praxi v této fázi řízení dochází na prezentaci vzájemných trestních oznámení a návrhů na projednání přešlupku, vzájemná obviňování, ovlivňování svědků ze strany agresora apod.

Rozvedený manžel, který nebude nadále nájemcem bytu, není povinen se z bytu vystěhovat, pokud mu není zajištěna **bytová náhrada** (ustanovení § 712 občanského zákoníku). V případě zrušení společného nájmu bytu manžely u nedružstevního bytu má vystěhovávaný manžel v zásadě právo na *náhradní byt* (rozeznáváme dále tzv. *přiměřený náhradní byt* – tzn. byt podle místních podmínek zásadně rovnocenný a *prostý náhradní byt* – tzn. byt o menší podlahové ploše, nižší kvality, méně vybavený). Existují-li důvody zvláštního zřetele hodné (čimž může být např. i v případech domácího násilí časté fyzické napadání partnerky, dětí, fyzická demolice bytu apod.),²⁶⁷ může soud rozhodnout, že rozvedený manžel má právo pouze na *náhradní ubytování* (byt o jedné místnosti nebo pokoj ve svobodárně, nebo podnájem v zařízené nebo nezařízené části bytu nájemce).

Zajištění bytové náhrady je věcí komplikovanou a pro oběť domácího násilí nesmírně vyčerpávající.

Do doby po určení, než je rozvedenému manželovi zajištěna bytová náhrada, mu k bytu svědčí tzv. *právo na bydlení* a může v něm tedy i nadále přebývat. Tento stav (v mnoha případech trvající až 6 let) má na život obětí domácího násilí přímo katastrofální dopad. Dalo by se dokonce říci, že stran

²⁶⁷ Podle rozsudku Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 1. 1999, sp. zn. 2 Cdon 1684/97, může být důvodem zvláštního zřetele hodným ve smyslu § 712 odst. 3, věty druhé, občanského zákoníku i okolnost, že rozvedený manžel úmyslně poškozovává vyklizovaný byt.

rychlého a účinného řešení problematiky oběti domácího násilí v případě nevyřešené bytové otázky rozvod manželství fakticky nic nemění.²⁶⁸

Za zmínku v souvislosti nájemního vztahu k nedružstevního bytu stojí ještě uvedení možných důsledků ustanovení § 708 občanského zákoníku o *opuštění společné domácnosti* (platného toliko pro nájem nedružstevních bytů) na oběti domácího násilí. Jak již bylo uvedeno výše, v naprosté většině případů domácího násilí nemá jeho oběť jinou možnost ukončení faktického soužití s agresorem, než útěk ze společného bytu.

Podle § 708 občanského zákoníku má trvalé opuštění společné domácnosti z hlediska osudu nájmu totožné důsledky jako smrt (ustanovení § 706 odst. 1 a § 707 odst. 1 občanského zákoníku). Zda se v konkrétním případě jednalo o společnou domácnost, je potom věcí aplikace ustanovení § 115 občanského zákoníku. Jediným nájemcem se tak v tomto ad absurdum dovedeném případě může stát agresor, neboť jeho partnerka – oběť domácího násilí – svým útekem jasně projevila svoji vůli opustit společnou domácnost. Avšak zde je nutno upozornit na rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 9. 1999, sp. zn. 2 Cdon 1980/97, publikovaný v časopise Soudní judikatura, pod označením SJ 37/2000, číslo sešitu 4/2000, který uvedl, že „trvalé opuštění společné domácnosti je nejen úkonem faktickým, nýbrž i úkonem právním (ve smyslu ustanovení § 34 občanského zákoníku) a musí být také svobodným projevem vůle manžela, který domácnost opouští. O případ tohoto druhu nejde též v případě, že opuštění společné domácnosti je motivováno snahou vyhnout se neshodám, ke kterým mezi manžely před opuštěním společné domácnosti docházelo, a jejich opakování bylo možné reálně očekávat. Tomu na roven se klade i jednorázový manželský konflikt takového charakteru a intenzity (např. hrubý fyzický útok), který setrvání jednoho z manželů ve společné domácnosti činil do budoucna neúnosným“.²⁶⁹ Bohužel tento rozsudek je v praxi stále ještě často přehlíženým.

²⁶⁸ V praxi jsem zažila například případ, kdy moje klientka v rámci projektu AdvoCats for Women při proFem, o.p.s. se sídlem v Praze 2, Gorazdova 20) - paní Božena (48 let, prodavačka) musela tři roky po rozvodu sdílet na malém městě byt s agresorem, ke kterému jí svěřilo právo společného nájmu manželů. S frekvencí cca jedenkrát týdně byla fyzicky napadána. Při posledním incidentu, u kterého asistovala policie, jí bývalý manžel vykousl kus spodního rtu a způsobil lehký otřes mozku. Příbuzně, ke kterým by mohla jít, nemá, do azylového domu jí s dospívajícími dětmi nepřijali, soudní řízení o zrušení práva společného nájmu bytu trvalo více než dva a půl roku. Její situace jí tak připadala při jejím příjmu 6.000,- Kč čistého měsíčně plus 800,- Kč výživného, které dostávala na obě dospívající děti studující na střední škole, jako bezvýhodná.

²⁶⁹ Více např. Fiala, J. - Korecká, V. a Kurka, V.: Vlastnictví a nájem bytů, první vydání, Praha, Lindt Praha, a.s., 2000, str. 146; Korecká, V.: Zánik práva společného nájmu manžely - z judikatury Nejvyššího soudu, Soudní rozhledy, 2001, číslo 2, str. 37 a násl.

Otázkou zůstává, zda by k zániku společného nájmu bytu manžely mohlo teoreticky dojít již za trvání manželství. Podkladem pro teoretickou úvahu o tomto postupu je ustanovení § 702 odst. 2 občanského zákoníku, které zakotvuje, že soud může v případech zvláštního zřetele hodných na návrh společného nájemce zrušit právo společného nájmu bytu, vznikne-li jím nezavinený stav, který brání společnému užívání bytu společnými nájemci. Zároveň určí, který ze společných nájemců nebo kteří z nich budou byt nadále užívat. Avšak toto ustanovení je zařazeno již před ustanovením o společném nájmu bytu manželů, takže lze předpokládat, že zákonodárce s touto možností spíše nepočítal. Na druhé straně lze v tomto kontextu uvažovat, nejedná-li se o vztah *lex specialis* (ustanovení o společném nájmu manželů) k *legi generali* (ustanovení o společném nájmu).

NÁHRADA ŠKODY V OBČANSKOPRÁVNÍM ŘÍZENÍ

Bez ohledu na to, zda zranění v rámci domácího násilí bude vyšetřovat policie a bez ohledu na výsledek takového vyšetřování, může oběť domácího násilí na tom, kdo jí zranění způsobil, požadovat odškodnění za bolest a za ztížení společenského uplatnění. Může žádat též náhradu ušlého výdělku, tzn. částku, o kterou se snížil její příjem v důsledku způsobeného zranění a tím i způsobené pracovní neschopnosti. Výpočet výše odškodnění za bolest a ztížení společenského uplatnění, na jakou má poškozená nárok, se provádí podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění pozdějších předpisů. Z hlediska sledované efektivity hraje rozhodující roli skutečnost, že předmětné řízení musí poškozená sama iniciovat.

3.5.2 Občanské právo procesní

Jak již bylo výše řečeno, v případě, že se oběť domácího násilí rozhodne domoci své ochrany a práv cestou občanského soudního řízení, je tou, kdo musí svá tvrzení i prokázat.²⁷⁰

Na tomto místě se patří připomenout okolnosti snižující efektivnost občanskoprávních institutů, které může oběť domácího násilí využít ke své ochraně, a to, že oběť domácího násilí je po době strávené v násilném vztahu vyčer-

²⁷⁰ Více např. Macur, J.: Zájem stran na vysvětlení skutkového stavu v civilním soudním řízení, Bulletin advokacie, 1999, číslo 2, str. 10 apod.

paná, vystrašená, emočně zlomená a její reakce jsou mnohdy pro okolí velmi nepochopitelné. Vlivem předsudků panujících v této společnosti obecně vůči obětem domácího násilí je oběť označena za „divnou“ a prakticky od prvního okamžiku je podezřívána z toho, zda-li si vše nevymyslela, nechce získat nějakou výhodu, není hysterická apod.

Oběť domácího násilí také většinou nemá k dispozici dostatek důkazů, neboť násilí se odehrávalo vždy za zavřenými dveřmi a děti jako svědky nechce do procesu angažovat. Většinou ani žádný ze sousedů, přátel, rodinných příslušníků nepůjde takové oběti svědčit. Navíc oběť se násilníka stále a čím dál tím více obává a nejednou i nadále musí čelit jeho fyzickým útokům. A proti takové oběti stojí v procesu sebevědomý násilník, který vnímá spor jako další prostředek k upevnění svého vlivu a moci nad ní, jako hru, v níž mu jde především o to, pokořit protistranu.²⁷¹

Násilníci většinou neváhají použít jakéhokoli prostředku, aby dokázali, že pravda je na jejich straně. V poslední době se dokonce stalo jakýmsi trendem v chování násilníků (dá-li se to takto nazvat) okamžitě potom, co se jejich týraná oběť např. po návratu z nemocnice, kde byla hospitalizovaná s posledním zraněním, které jí způsobil, uchýlí do bezpečí azylového domu, vyhledat pomoc Bílého kruhu bezpečí či Fondu ohrožených dětí a ohlásit, že jejich žena, kterou milují, je psychicky týrá, ukradla jim majetek a zabraňuje jim vidět jejich děti apod. a teď je dokonce i „udala“ za fyzické napadení. Posléze dokážou obstarat i „svědky“, kteří potvrdí, že viděli, že se jeho žena stýká s podivnými lidmi s kriminální minulostí, má několik milenců, bere drogy, uhodila ho apod. Velmi vytrvale také doslova obtěžují pracovníce orgánu sociálně-právní ochrany dítěte a konečně i představitele všech státních orgánů, s nimiž přijdou do styku. Stěžují si neúnavně proti všem a všemu, okamžitě upozorňují na jakoukoli vadu v procesním postupu, či netypičnost v postupu státních orgánů (např. na neochotu orgánu sociálně-právní ochrany dítěte sdělit adresu, kde matka s nezletilými dětmi pobývá), ovlivňují příbuzné, známé, veškeré své síly soustředí na cíl spor vyhrát. A ačkoli se to může zdát jako sebevětší absurdita, většinou nakonec v občansko-soudních řízeních uspějí.

Důvod tohoto stavu je třeba hledat podle mého názoru především v nedostatečném povědomí profesionálního okolí o předmětném jevu.

²⁷¹ Více např. Čírtková, L.: Oběti domácího násilí. Psychologie dnes, 2001, číslo 1, str. 14 a násled.

²⁷² Pro srovnání nahlédni do Píkové, P.: Bezplatná právní pomoc poskytovaná v jednotlivých státech EU, Bulletin advokacie, 2000, číslo 3, str. 43

PRÁVNÍ POMOC OBĚTEM DOMÁCIHO NÁSILÍ

Ze zkušeností spojených s koordinací specifického poradenského centra pro oběti domácího násilí mi vyplynulo, že z hlediska zkoumané efektivnosti se většina obětí domácího násilí neobejde bez pomoci erudovaného odborníka – právníka znalého předmětné problematiky a za současného stavu právní praxe je pro ni bez kvalitní právní pomoci téměř nemožné se cestou občanskoprávní čehokoli domoci. Vzhledem k tomu, že domácí násilí s sebou v mnoha případech nese i ekonomické důsledky v podobě finančního nedostatku na straně jeho obětí (např. násilník ženě omezuje přístup k finančním prostředkům, izoluje ji od okolního světa, zakazuje jí pod hrozbou nejrůznějších trestů pracovat, shromažďuje veškeré finanční prostředky ve svých rukou a následně je prohraje ve hře na automatech apod.), je pro jeho oběti mnohdy nesmírně obtížné, neřku-li nemožné, obstarat dostatek finančních prostředků na právní zastoupení advokátem.

Ze zkušeností s prací pro oběti domácího násilí mi dále vyplynulo, že náklady na právní zastoupení průměrně právně obtížného případu domácího násilí (řízení o výchově a výživě nezletilých dětí, řízení o styku s nezletilými dětmi, rozvod, vypořádání společného jmění manželů, řešení bytové otázky) advokátem dosahují minimální výše 30.000 Kč.

Ustanovení § 30 občanského soudního řádu umožňuje oběti v případě, že je její finanční situace natolik obtížná, že splňuje podmínky stanovené pro osvobození od soudních poplatků (např. je-li na mateřské dovolené), požádat soud o stanovení právního zástupce. Bezplatný zástupce či zástupce za sníženou odměnu jí může být přidělen i podle § 18 odst. 2 zákona č. 85/1996 Sb., zákona o advokacii, v aktuálním znění. Efektivnost těchto ustanovení poměřovaná z hlediska cíle ochrany domácího násilí je však velmi malá, a to zejména vzhledem k nedostatečné motivaci takto stanoveného právního zástupce způsobené značným nepoměrem námahy, kterou je třeba vynaložit, k možnému výsledku, svoji roli sehrává rovněž nedostatečná znalost předmětné problematiky.

Podle ustanovení § 27 občanského soudního řádu se oběť může nechat zastupovat obecným zmocněncem. V praxi se jedná většinou o zástupce některé ze specializovaných neziskových organizací. Problém však nastává, když dochází k tzv. opakovanému zastupování obecným zmocněncem, neboť podle ustanovení § 27 odst. 2 občanského soudního řádu soud v takovém případě zastupování nepřipustí.

Speciální zákon o bezplatné právní pomoci v ČR dosud schválen nebyl.²⁷²

ŽALOBA A NÁVRH NA PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ; STÍŽNOST NA PRŮTAHY V ŘÍZENÍ

Oběť může podat v civilním řízení řádnou žalobu a dále může podat návrh na předběžné opatření.

Předběžné opatření představuje institut k ochraně obětí domácího násilí v ČR zatím jen málo využívaný, avšak myslím v některých případech poměrně vhodný. Podle § 76 odst. 1, písm. e) a f) občanského soudního řádu lze například žádat předběžným nařízením, aby agresor nenakládal s určitými právy či se něčeho zdržel, případně něco vykonal.

Stěžejní význam má takové předběžné opatření v otázkách výchovy, výživy a styku s nezletilými dětmi.

Pokud je útěk oběti domácího násilí ze společné domácnosti s agresorem, který ji obzvláště intenzivně fyzicky týrá, předem plánován, doporučuji jí z hlediska zvýšení efektivity ustanovení určených k její ochraně v případě, že to tak lze učinit, odejít až tehdy, kdy podala návrh na předběžné opatření o předběžném odevzdání nezletilých dětí do své péče. Ovšem je zde třeba podotknout, že přístup jednotlivých soudců k aplikaci ustanovení o předběžných opatřeních je striktně individuální.

V praxi jsem např. zažila situaci, kdy soudkyně Městského soudu v Brně zamítla návrh na předběžné opatření na předběžné odevzdání nezletilé dcery do výchovy své matce s poukazem, že toto předběžné opatření nelze vydat z důvodu, že předjímá rozhodnutí ve věci samé. Odkázala přitom na názor vyjádřený v rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. 10. 1995, sp. zn. 7 Co 1834/95 (publikovaném v Soudních rozhledech, 1996, číslo 1, str. 2), spočívající v tezi, že předběžné opatření nemůže být zásadně vydáno, jestliže jeho obsah by byl totožný s rozhodnutím ve věci samé. Tím by vlastně soud předbíhal rozhodnutí ve věci samé. Avšak další předběžná opatření, které podávaly mé klientky ve stejném roce²⁷³, na tutéž povinnost u různých soudů po celé ČR, byla nařízena. Podle mého názoru totiž takové předběžné opatření na předběžné odevzdání nezletilého dítěte do péče matky v případech fyzické agrese otce směrem k matce tohoto nezletilého dítěte rozhodnutí ve věci samé nepředjímá, ale pouze zatímne upravuje poměry účastníků, než bude ve věci samé rozhodnuto.

Ovšem vždy je třeba vzít v potaz, že i když bude takové předběžné opatření v poměrně krátké době vydáno, má druhá strana možnost odvolání, čehož

²⁷³ Jedná se o rok 2003

také v praxi téměř výhradně vždy využije a řešení celé věci se tím dále prodlouží.

V této souvislosti je třeba upozornit na možnost danou ustanovením § 164 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), v aktuálním znění, která může výraznou měrou přispět ke zvýšení efektivity právních ustanovení z hlediska cíle ochrany obětí domácího násilí, neboť umožňuje stěžovat si na průtahy v řízení nebo na nevhodné chování soudních osob anebo narušování důstojnosti před soudem.

V případech enormní délky soudních řízení (u obětí domácího násilí zejména se týkajících otázek výchovy a výživy nezletilých dětí a bytové otázky) je třeba v této souvislosti též upozornit na kolizi takového postupu ze strany soudu s právem na spravedlivý proces podle čl. 36 Listiny základních práv a svobod.

České procesní právo je založeno na zásadě dvojinstančnosti, což zjednodušeně řečeno znamená, že každý účastník soudního řízení může napadnout téměř všechny druhy rozhodnutí soudu prvního stupně řádným opravným prostředkem – odvoláním (ustanovení § 201 až 226 občanského soudního řádu). Dokud nenabude rozhodnutí odvolacího soudu právní moci, není pravomocné ani účinné napadené rozhodnutí soudu prvního stupně a nelze se jej tedy dovolávat jako vykonatelného titulu. Jestliže ten, komu byla pravomocným a vykonatelným rozhodnutím uložena nějaká povinnost (např. zdržet se násilného chování vůči partnerce), tuto povinnost nesplní, je možno podat k soudu návrh na výkon takového rozhodnutí (ustanovení § 251 a násl. občanského soudního řádu). Avšak opět je to oběť, kdo musí takové řízení iniciovat, a kdo je tedy i zatížen povinností svůj nárok doložit. I proti rozhodnutí soudu ohledně nařízení výkonu rozhodnutí iniciovat a agresor má opět možnost podat proti rozhodnutí soudu prvního stupně o nařízení výkonu odvolání, čímž může prodloužit definitivní rozřešení celé věci i o další rok a více.

MOŽNOST UPLATNĚNÍ PŘEDBĚŽNÉHO OPATŘENÍ PŘI ŘEŠENÍ BYTOVÉ OTÁZKY OBĚTÍ DOMÁCIHO NÁSILÍ

Při snaze o uplatnění možnosti užití předběžného opatření v případě řešení bytové otázky obětí domácího násilí, které by mohlo výrazně zvýšit efektivnost ostatních právních institutů vzhledem k cíli ochrany těchto obětí, neboť by na čas separovalo oběť od násilníka, naráží toto zejména na mantinely

vlastnického či nájemního práva násilníka k bytu, k němuž svědčí právo i jeho oběti.

Na tomto místě tedy nelze jako východisko pro další úvahy nepoložit otázku: „Co představuje pro českou společnost větší hodnotu? Jsou to právo na život, tělesnou integritu, nedotknutelnost osoby a osobní svobodu, nebo právo vlastnické? Co znamená podle měřítka hodnot uznávaných společností více – ochrana člověka nebo věci?“

Oběť domácího násilí má v souladu s čl. 7 Listiny základních práv a svobod právo na ochranu nedotknutelnosti své osoby a svého soukromí. „Není pochyb, že adresátem tohoto ustanovení je stát. Otázkou je, zda nejsou adresáty i všechny ostatní subjekty, či-li zda nejde o horizontální působení této normy. V každém případě z ní vyplývá alespoň povinnost státu k aktivnímu jednání, tj. vydání právních předpisů, které by k respektování této sféry zavázaly i ostatní právní subjekty.“²⁷⁴ Toto ustanovení chrání jak tělesné, tak duševní aspekty lidského zdraví a souvisí tak přímo s čl. 6 Listiny základních práv a svobod, který chrání právo na život.

Institut předběžného opatření lze teoreticky již za současného legislativního stavu využít podle mého názoru i na dočasné vyřešení bytové otázky oběti domácího násilí, avšak v praxi našel svého uplatnění a realizace zatím jen v jediné specifické situaci, a to v případě, kdy oběť domácího násilí byla výhradním vlastníkem domu, kde žila s pachatelem na ní páchaného domácího násilí.²⁷⁵

Jako základní východisko dalších úvah nejdříve demonstrativně rozvedu situaci, kdy s domácím násilníkem rozvedené oběti svědčí právo společného nájmu k bytu, kde oba žijí. Petit takového předběžného opatření potom bude znít na povinnost agresora dočasně (do doby pravomocného rozhodnutí o zrušení práva společného nájmu bytu a určení jeho výhradního nájemce)²⁷⁶ se zdržet užívání a vstupu do předmětného bytu.

Domnívám se totiž, že totiž výkon užívání takového bytu agresorem v případě, kdy svoji oběť fyzicky týrá a tato musí ze svého domova utéct, aby násilí na sobě páchané zamezila a ochránila tím zdraví své a mnohdy i zdraví svých dětí, odporuje dobrým mravům podle ustanovení § 3 občanského zákoníku.

²⁷⁴ Filip, J.: Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva, první vydání, Brno, Masarykova univerzita, 1997, str. 83

²⁷⁵ Více informací In: Bulletin advokacie č. 1/2004

²⁷⁶ Ustanovení § 705 občanského soudního řádu

Jak již bylo uvedeno výše, podle ustanovení § 3 odst. 1 občanského zákoníku nesmí výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s **dobrymi mravy**. „Výkon práva v případě jeho střetu (kolize) s jiným právem musí být uskutečňován v souladu s výslovně stanovenými kolizními normami... Tam však, kde takové kolizní normy neexistují, je třeba řešit každý případ střetu podle zásad platných pro řešení kolizí. Tyto zásady vycházejí ze společenského významu porovnávaných kolidujících práv... (tak např. při střetu osobnostního práva podle § 12 a vlastnického práva je třeba dát přednost osobnostnímu ...).“²⁷⁷

Navíc je třeba si uvědomit, že omezením výkonu práva nájemního tak, že bude násilníkovi uložena povinnost zdržet se dočasně užívání a vstupu do předmětného bytu, se nájemní právo násilníkovi neodjímá. Ke zrušení práva společného nájmu k bytu totiž může dojít toliko na základě dohody či rozhodnutí soudu.²⁷⁸

Na základě podobných argumentů lze podle mého názoru dočasně omezit i výkon práva užívání osobám, kterým svědčí právo společného nájmu a nejsou či nebyly ve stavu manželském.

„Soudní praxe za určitých – jistě výjimečných – okolností připouští i odepření výkonu vlastnického práva s poukazem na dobré mravy.“²⁷⁹ V případě, že budeme zvažovat situaci, kdy dům či byt je v nevypořádaném společném jmění rozvedených manželů, lze podle mého názoru opět dočasně omezit výkon práva předmětný byt či dům agresorem užívat na základě stejných argumentů tak, že mu bude předběžným opatřením uloženo, aby se dočasně (nejlépe do právní moci rozhodnutí o vypořádání společného jmění manželů) zdržel do předmětného domu či bytu vstupovat a tento užívat.

Totéž lze uplatnit i za situace, kdy dům či byt náleží do spoluvlastnictví bývalých manželů.

²⁷⁷ Jehlička, O. - Švestka, J. a Škárková, M.: Občanský zákoník, Komentář, 8. vydání, Praha, C. H. Beck, 2003, str. 37-38

²⁷⁸ V praxi však již bylo pomocí předběžného opatření docíleno i omezení společného nájemního práva dosud nerozvedeného agresora k družstevnímu bytu ve prospěch ochrany tělesné a duševní integrity oběti a jejich dětí, kterým bylo následkem života v násilném vztahu způsobeno poškození jejich duševního zdraví tak, že byly nuceny podstoupit dlouhodobou léčbu na psychiatrii. Doba omezení v tomto případě byla limitována dnem právní moci rozsudku o rozvodu manželství. Více Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, proFem, 2004.

²⁷⁹ Jehlička, O. - Švestka, J. a Škárková, M.: Občanský zákoník, Komentář, 8. vydání, Praha, C. H. Beck, 2003, str. 37

Základní protiargument odpůrců vůči takovému způsobu řešení potom zní, že vlastnické právo lze podle čl. 11 odst. 4 Listiny základních práv a svobod omezit pouze zákonem ve veřejném zájmu a za náhradu. Já se však domnívám, že tento názor vede ke zneužití vlastnictví na újmu práv jiných. Čl. 11 odst. 3 Listiny základních práv a svobod totiž mimo jiné stanovuje, že vlastnictví nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy a jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví nad míru stanovenou zákonem.

Podobným způsobem lze uvažovat pochopitelně i v případě snahy o dočasné omezení výkonu užívacího oprávnění u vlastnického práva k bytu či domu ještě za trvání manželství.

Zcela bezproblémovou by potom mohla být aplikace ustanovení o předběžném opatření na případy, kdy manžel bydlí v domě či bytě, ke kterému svědčí jeho manželce výhradní vlastnické právo.

Ve všech naznačených případech se však domnívám, že pro praxi bude nutné, aby zákonodárce nejdříve možnost takového druhu předběžného opatření výslovně a konkrétně zakotvil, jako se tomu stalo např. i na Slovensku (podrobněji viz dále kapitola 4.1.2).

3.6 Efektivnost norem převážně rodinného práva

Podle našeho názoru představuje zásadní nedostatečnost rodinného práva z hlediska sledované efektivnosti skutečnost, že stávající právní normy upravují v uvozovkách řečeno „běžné“ řízení o rozvod manželství, „běžné“ řízení o tom, kterému z manželů bude nezletilé dítě svěřeno do výchovy, jaký bude kontakt dítěte s druhým rodičem, jaké výživné bude dítě dostávat atd. Na rozdíl od speciálního akcentu, který náleží problematice ochrany obětí domácího násilí např. v Rakousku²⁸⁰ a Německu²⁸¹ naše soukromé právo k existenci tohoto negativního společenského jevu zatím nepřihlíží.

Z právního hlediska vytvářejí rodinně právní vztahy zvláštní a relativně samostatný typ společenských vztahů v rámci práva soukromého. Velmi úzce se váží na vztahy občansko-právní s tím, že od jiných soukromoprávních vztahů

²⁸⁰ Srovnej „Spolkový zákon na ochranu před domácím násilím“ - GeSchG, Spolková sbírka zákonů 759, ročník 1996, vydaný dne 30. prosince 1996

²⁸¹ Zákon pro zlepšení občansko právní ochrany v případě násilných činů a omezení osobní svobody a zároveň i usnadnění přenechání bytu manželů po rozluce - BT Drucksache 14/5429 a 14/7279 - byl v Německu přijat 8.11.2001, s účinností k 1.1.2002

je odlišuje existence osobního, emocionálního a příbuzenského vztahu. V těchto rodinných vztazích hrají důležitou roli morální pravidla. Řada ustanovení zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v aktuálním znění (dále jen „zákon o rodině“) má proto pouze morální charakter. Tak např. § 18 zákona o rodině ukládá manželům povinnost žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí. Zákon zde sice stanoví konkrétní práva a povinnosti, ale tyto povinnosti nejsou zákonem a tedy ani soudně vynutitelné.

Jak vyplývá z našich zkušeností z praxe, matky nezletilých dětí žijící v rodinách postižených domácím násilím jsou v případě, že se rozhodnou řešit tento problém cestou práva, vedeny především snahou násilí ze vztahu odstranit, nikoliv prioritním cílem ukončit manželství s agresorem.²⁸² Oběti domácího násilí domáhající se nápravy cestou rodinného práva žijí velmi často v mylné naději, že tyto podniknuté kroky zlepší poměry v jejich rodině a s upřímnou vírou v možnost dalšího trvání jejich manželství. Jejich požadavky potom směřují konkrétně k tomu, aby nezletilé děti byly odevzdány do jejich péče a aby byl otcí přesně vymezen styk s dětmi a stanovena povinnost hradiť konkrétní výživné. Pokud se rozhodnou k rozvodu, je to vždy až v moment, kdy vyčerpaly veškeré nepravni a často i mnohé právní možnosti řešení své situace, přičemž jejich základní cíl představuje opět požadavek žít život bez násilí.

RODIČOVSKÁ ZODPOVĚDNOST

Základem právní úpravy vztahů mezi rodiči a dětmi je ochranný institut **rodičovské zodpovědnosti**, která ze zákona náleží oběma rodičům (ustanovení § 38 odst. 1 zákona o rodině). Podstatou této rodičovské zodpovědnosti je především právo a povinnost rodiče o dítěti rozhodovat, zastupovat jej a spravovat jeho jmění, dále zahrnuje péči o zdraví, o tělesný, rozumový a mravní vývoj dítěte. Rozhodující úloha ve výchově dětí je tak zákonem svě-

²⁸² Vice např. Herman, J. L.: Trauma and Recovery, 1 -st edition, New York, Basic, 1992; Čírtková, L.: Oběti domácího násilí, Psychologie dnes, 2001, číslo 1, str. 14 a násl.; Dobash, R. E. a Dobash, R.: Wives: The „appropriate“ Victims of Marital Violence In: Victimology: An International Journal, 1978, No 6; Šintalová, S.: Domáce násilie - zneužívané ženy v partnerskom vzťahu, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 1997; Sopková, E.: Násilie páchané na ženách v intímnych vzťahoch - situácia na Slovensku In: Ochrana obete v domacom násilí, Zborník príspevkov národnej konferencie, konanej v dňoch 15. - 16. Apríla 1999, prvý vydání, Bratislava, Národné centrum pre rovnoprávnosť žien a mužov, 1999, str. 23 - 29 atd.

řena rodičům, a toto právo může být omezeno jen na základě zákona rozhodnutím soudu.

Domácí násilníci s odkazem na tento institut v praxi mimo jiné okamžitě potom, co jejich oběť i s nezletilými dětmi z násilného vztahu odejde, podniknou pátrání s tím, že před zainteresovanými osobami a institucemi ihned začínají budovat image zlomeného milujícího otce, kterého nepochopitelně opustila žena vedena cílem ublížit mu mimo jiné i tím, že bude zneužívat jeho děti jako zbraně proti němu. Bohužel naše zkušenosti ukazují, že v majoritní většině případů jsou za současného stavu právní praxe a společenského naladění v ČR násilníci s touto svou strategií úspěšní. Ve snaze zjistit současnou adresu své oběti násilník často nutí orgán sociálně právní ochrany dětí místo úkrytu oběti prozradit, což tento orgán s poukazem na ochranu práv otce většinou i učiní. Já se však domnívám, že tento postup orgánu sociálně právní ochrany dětí nejen, že není v zájmu dítěte, ale znamená i porušení práva na tělesnou integritu oběti domácího násilí podle čl. 7 Listiny základních práv a svobod.²⁸³ Okolnost, že se matka s nezletilým dítětem před agresivním otcem tohoto dítěte ukrývala a tím mu „zabraňovala v normálním přístupu k dítěti“ bývá u předmětného soudu bohužel často hodnocena jako okolnost svědčící v neprospěch této matky.

Nejsou-li rodiče rozvedeni a dohoda mezi nimi není možná, musí být opatrovníckým soudem rozhodnuto, do čí péče budou děti předány a v jakém rozsahu se budou s druhým rodičem stýkat.

Podle ustanovení § 26 zákona o rodině upraví soud ještě před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určí, **komu bude dítě svěřeno do výchovy** a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu. Pokud jsou oba rodiče způsobilí vychovávat dítě, mají-li o jeho výchovu zájem, je-li to v zájmu dítěte a lépe tak budou zajištěny jeho potřeby, může soud svěřit

²⁸³ Stran kolize povinností uložených pracovním orgánem sociálně-právní ochrany dítěte zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v aktuálním znění, prošetřit oznámení násilníka, že matka neplní řádně výkon rodičovské zodpovědnosti, o dítě řádně nepečuje, a snahy neprozradit adresu skrytého azylového domu, jsem se v praxi snažila prosadit ten postup, že do azylového domu se skrytou adresou dochází k provedení šetření a adresu tohoto zařízení zná výhradně jedna jediná pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, která provádí dožádaná šetření ve všech předmětných případech. Do svého spisu potom zanášá údaj „utajený pobyt“. Jak totiž vyplynulo z šetření, v žádném předpise povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dítěte uvést adresu jeho pobytu v případě, že existuje podezření, že jeho rodič narušuje jeho řádný vývoj, výslovně stanovena není. (M.H.)

dítě do společné případně střídavé péče (§ 26 odst. 2 zákona o rodině)²⁸⁴. Domníváme se však, že v případech domácího násilí nelze o svěřeni dítěte do střídavé péče vůbec uvažovat. Atmosféra přítomnosti násilí, která by takovým rozhodnutím byla dále přizívána nese negativní odraz na psychice nezletilého dítěte a předává mu pro budoucnost patologické vzorce chování.²⁸⁵

Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především **zájem dítěte** s ohledem na jeho osobnost, vlohy, schopnosti a vývojové možnosti se zřetelem na životní poměry rodičů a bere v úvahu i právo dítěte vyjádřit vlastní názor (ustanovení § 31 odst. 3 zákona o rodině). Při svém rozhodování přihledne soud rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, k výchovným schopnostem toho kterého rodiče, jeho zodpovědnosti, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné včetně bytových poměrů. Soud bere v úvahu, kdo kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní. Právě posledně vyřčené je třeba podle našeho názoru při rozhodování o svěřeni dítěte nepodceňovat a postavit nad ostatní kritéria jako prioritní otázku, kterou by měl soud zkoumat.

V naprosté většině případů v praxi má agresor tendence zneužívat svých rodičovských práv proti své týrané oběti. Domníváme se, že v případech rozhodování o výchově a výživě nezletilých dětí, kdy otec těchto nezletilých dětí fyzicky týral jejich matku, by mělo být vždy nařízeno provedení znaleckého posudku na posouzení jeho výchovné způsobilosti.

Bylo prokázáno, že mediace v případech domácího násilí již z povahy předmětného jevu není vhodná.²⁸⁶ Jako výsledek takového jednání mezi oběti domácího násilí a agresorem totiž nemůže vzniknout oboustranně akceptovatelný kompromis, který je esenciálním znakem mediace, ale jednostranně vynucená a pod hrozbou násilí za strany násilníka uplatněná povinnost.

²⁸⁴ Podrobněji např. Novák, T. a Hrušáková, M.: Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově, Bulletin advokacie, 1999, č. 3, str. 30 a násl.

²⁸⁵ O následcích domácího násilí na dětech vyrůstajících v takových vztazích podrobněji např. Kauffman, J. a Zigler, E.: Do Abused Children Become Abusive Parents?, American Journal of Orthopsychiatry, 1987, No 57, str. 186-192; Davis, L. a Carlson, B.: Observation of Spouse Abuse: What Happens to the Children?, Journal of Interpersonal Violence, 1987, No 2 (3), 1987, str. 178-191; Vaníčková, E.: Násilí v rodině. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte, první vydání, Praha, Univerzita Karlova 1995

²⁸⁶ Více např. Logar, R.: Mediácia - pre a proti In: Piata žena, Aspekty násillia páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001, str. 79

I když je dítě svěřeno do péče oběti domácího násilí, má jeho druhý rodič **právo na styk** s takovým dítětem. Bohužel většina agresorů si toto právo v praxi vykládá tak, že mu dává možnost stýkat se se svou obětí.²⁸⁷

Pokud byly děti svědky domácího násilí mezi rodiči, je třeba vzít v úvahu, zda by jejich styk s otcem neměl být v jejich zájmu dočasně omezen, eventuálně přerušen, aby tak byla zajištěna jejich psychická pohoda.

Studie týkající se následků domácího násilí na život dětí ukazují, že ještě významnější než fyzické poranění jeho oběti je jeho vliv na pocit bezpečnosti u dětí a obecně na jejich rozvíjející se osobnost. Bylo prokázáno, že u dětí, které jsou svědky domácího násilí, se projevují téměř shodné psychické problémy a poruchy chování jako u týraných dětí, včetně depresí, agresivity, neposlušnosti, nočních můr, slabých výkonů ve škole a somatických zdravotních problémů.²⁸⁸

Ustanovení § 27 odst. 3 zákona o rodině dává možnost, je-li to nutné v zájmu dítěte, **styk** s dítětem **omezit či zakázat**. Soud může upravit rovněž styk dítěte s prarodiči a sourozenci. V praxi však většinou k omezení (a už vůbec ne k zákazu) styku násilníka s nezletilým dítětem nedochází. Odůvodnění takových rozhodnutí znějí, že se otec nezletilého dítěte sice dopouštěl násilí na jeho matce, toto však nijak nesnižuje jeho otcovské kvality. Podle našeho názoru by však mělo být v případech dětí z rodin ohrožených domácím násilím správně přihlédnuto mimo jiné i ke skutečnosti, že dítě je mnohdy svědkem agresivních výpadů proti matce a kontaktu s otcem se proto brání.

Zákaz styku rodiče s dítětem znamená faktický a velmi zásadní zásah do práv rodiče, která mu vyplývají z institutu rodičovské zodpovědnosti. Soud si pro toto své rozhodnutí přizve znalce k posouzení závažnosti ohrožení zdraví dítěte. Pokud dítě nebylo přímou obětí domácího násilí a nebylo samo týráno,

²⁸⁷ Je až komické, že podle našich zkušeností v praxi 90% násilníků na otázku, jak by si představovali styk se svým nezletilým dítětem, odpovídá, že vyžadují styk s nezletilým dítětem každý den, nejméně však tři hodiny ve svém bytě vždy za přítomnosti matky. Nemusíme příliš zdůrazňovat, že tyto muži se o své děti v praxi nestarají, pobyt s nimi je nebaví, dárky jim nekupují, své vyživovací povinnosti k nim neplní. Svým bytem přitom označují byt, ke kterému jim svědčí s jejich obětí společně právo, a kam v krátkém mezidobí většinou stačili nastěhovat svoji novou partnerku, kterou podle svých slov potřebují k tomu, aby jim uklidila, uvařila apod. Následně uzavřou své úvahy tím, že oni se vlastně rozvádět nechtějí, a umožní proto matce, aby se do jeho bytu mohla vrátit. To vše s poukazem na zájem dítěte. Jako komické nám však už nepřipadá, že zainteresované statní orgány se nad těmito výroky násilníka většinou ani nepozastaví.

²⁸⁸ Podrobně se tomuto tématu věnuje Davis, L. a Carlson, B.: Observation of Spouse Abuse: What Happens to the Children?, Journal of Interpersonal Violence, 1987, No 2 (3), str. 178-191

tedy bylo-li „pouhým“ svědkem násilí mezi rodiči, řízení o zákaz omezení nebo zákazu styku trvá většinou minimálně po dobu jednoho roku. Velmi často tak v praxi dochází k tomu, že dítě je v době odborného zkoumání za účelem vypracování předmětného znaleckého posudku již relativně v psychické pohodě, která plyne jednak z faktického přerušení kontaktů s otcem, jednak z péče matky a zejména z přerušení toku násilí. Ve světle vyjádření znalce ustanoveného soudem velmi často vůbec neinformovaného o problematice domácího násilí, podle něhož zdravotní stav takového dítěte nevyžaduje přerušování jeho styku s otcem, potom vyznívá tvrzení matky a iniciace předmětného soudního řízení jako účelové jednání, směřující k poškození otce.

Ustanovení § 27 odst. 2 zákona o rodině považuje kvalifikované bránění ve styku s dítětem za zvláštní případ tzv. změny poměrů, která umožňuje vynechat nové rozhodnutí o výchovném prostředí²⁸⁹.

Z našich zkušeností z praxe dále vyplynulo, že realizovat styk dítěte s rodičem, který se dopouštěl na jeho druhém rodiči domácího násilí tak, aby byl přítomen i tento druhý rodič (většinou matka), je fakticky nemožné. Již samo předávání dítěte ke styku mezi takovými rodiči totiž představuje zejména pro dítě velkou psychickou zátěž. V praxi se proto osvědčilo předávání dítěte za přítomnosti třetí, od rodičů odlišné, osoby. Bohužel nebývá běžné soudy určováno, aby taková třetí osoba mohla být přítomna po celou vymezenou dobu styku na neutrální půdě.²⁹⁰

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte může soud, neučiní-li tak orgán sociálně právní ochrany dětí, učinit v souladu s ustanovením § 43 zákona o rodině tato opatření:

- **napomenutí** nezletilého nebo jeho rodiče, eventuelně i třetí osoby,
- **vyshlovení dohledu** nad nezletilým nebo jeho rodiči v případě závažnějšího zanedbání výchovy dítěte,
- **uložení omezení**, která se přímo týkají nezletilého s cílem zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu.

Ustanovení § 44 odst. 1 zákona o rodině potom upravuje **pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti**. Toto opatření přichází v úvahu tehdy, existuje-li na straně jednoho rodiče závažná překážka objektivního charakte-

²⁸⁹ Více např. Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurs občanského práva. Instituty rodinného práva, první vydání, Praha, C.H.Beck, 1999, str. 68

²⁹⁰ Velmi výjimečně poskytují takovou pomoc pracovnice orgánu sociálně právní ochrany dítěte či pracovnice Fondu ohrožených dětí. Na základě našich zkušeností z praxe však doporučujeme umožnit (soudně nařídit) tento postup vždy v případě, kdy se matka s dítětem skrývá před agresorem v azylovém domě s utajenou adresou.

ru, která mu ve výkonu rodičovské zodpovědnosti brání, a vyžaduje-li to zájem dítěte. Výkon práv a povinností plynoucích z rodičovské zodpovědnosti přechází v takovém případě na druhého rodiče.

Ustanovení § 44 odst. 2 zákona o rodině zakotvuje **omezení rodičovské zodpovědnosti**. Toto opatření vychází z existence subjektivní překážky na straně jednoho, případně obou, rodičů. Soud omezí rodičovskou zodpovědnost tomu z rodičů, který nevykonává řádně povinnosti z této zodpovědnosti vyplývající a vyžaduje-li to zájem dítěte. Přitom konkrétně vymezí práva a povinnosti, na které se toto omezení vztahuje. Základním bodem v tomto úvahovém kontextu zůstává v této práci již několikrát zmiňovaná otázka definice „zájmu dítěte“ v případě, že na něj výchovně působí osoba, která se chová agresivně v rámci svého partnerského života, čemuž je dítě většinou přítomno.

Ustanovení § 44 odst. 3 zákona o rodině ustanovuje **zbavení rodičovské zodpovědnosti**. Soud zbaví rodiče jeho rodičovské zodpovědnosti, zneužívali ji nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává. Musí se jednat však jednat o tak značný stupeň ohrožení dítěte, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte a ochrana práv dítěte převažuje v tuto chvíli nad základními lidskými právy jeho rodičů. Řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti soud zvažuje zejména v případě, dopustil-li se rodič proti svému dítěti trestného činu. V úvahu mimo trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 213 trestního zákona může přicházet také týrání svěřené osoby § 215 trestního zákona, ohrožování mravní výchovy mládeže § 217 trestního zákona a pohlavní zneužívání § 242 trestního zákona.

Využití těchto institutů při řešení případů rodin postižených domácím násilím je však v praxi výjimkou. Důvod je třeba hledat pravděpodobně v převládajícím přesvědčení, že domácí násilí rovná se soukromý problém, sféru jednotlivce, kam nemá stát zasahovat.

OCHRANA NEZLETLÝCH DĚTÍ POSKYTOVANÁ TRESTNÍM PRÁVEM

V praxi dochází velmi často k tomu, že se agresor, který týrá matku svého dítěte, zároveň dopouští některého z trestných činů i proti svému dítěti. Bohužel většinou ani tato skutečnost nemá za následek omezení agresora na jeho rodičovských právech k tomuto nezletilému dítěti. Vzhledem k tomu, že oproti

výše řečenému zastáváme odlišný názor spočívající v přesvědčení, že trestný čin spáchaný rodičem na jeho dítěti by měl vždy najít odraz v omezení rodičovských práv takového rodiče, dovolíme si na tomto místě naší práce malý odklon od tematiky efektivnosti ustanovení rodinného práva vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím nastíněním některých možností ochrany dětí nacházejících se v rodinách, kde je přítomno domácí násilí, prostřednictvím norem trestního práva.

V rámci trestního práva je poskytována zvláštní ochrana nezletilým dětem v ČR zejména prostřednictvím ustanovení nacházejících se v Hlavě VI. trestního zákona pod názvem „**Trestné činy proti rodině a mládeži**“. Mezi zde zahrnuté skutkové podstaty využitelné v boji proti domácímu násilí patří uvést např. trestný čin **zanedbání povinné výživy** (§ 213 trestního zákona), jehož objektem je nárok na výživu nezletilého nebo nezaopatřeného dítěte. Dlužno podotknout, že „materiální nouzi pro neplnění vyživovací povinnosti druhým rodičem je v ČR vystaveno minimálně 20 tisíc dětí.“²⁹¹ Toto číslo nám totiž označuje počet dětí, kterým je podle zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, v aktuálním znění (dále jen „zákon o sociální potřebnosti“) vyplácen příspěvek na výživu.

V rodinách, kde je přítomno domácí násilí, dochází velice často i k páchání trestného činu **týrání svěřené osoby** (§ 215 trestního zákona). Tento trestný čin je spáchán tehdy, pociťovala-li jeho oběť jednání pachatele jako těžké příkoří, přičemž není bezpodmínečně nutné, aby jeho následkem vznikla škoda na zdraví. V rodinách ohrožených domácím násilím, jsou-li děti svědkem nedůstojného, ponižujícího a násilného jednání jednoho z rodičů, ať již pokrevního rodiče nebo rodiče nevlastního, který do rodiny de iure nebo via facti přibyl, dochází často k jejich vystavení psychologickému týrání. Podle odhadu českých nestátních neziskových organizací jsou asi dvě třetiny dětské populace pasivními účastníky domácího násilí.²⁹² Pod tímto zorným úhlem by bylo možno konstatovat, že trestnému činu týrání svěřené osoby je v ČR vystaven značný, blíže neurčený, počet dětí.

Každá osoba, která se o týrání osoby svěřené hodnověrným způsobem dozví, je povinna podle ustanovení § 167 trestního zákona tento trestný čin přezkazit a dále podle § 168 trestního zákona tento trestný čin oznámit, jinak se sama trestného činu dopouští. Avšak na tomto místě se patří podotknout, že k indiciím naznačujícím týrání nezletilých dětí jsou v ČR často lhostejni např. i lékaři a učitelé těchto dětí.

²⁹¹ Statistika Ministerstva práce a soc. věcí ČR za rok 1999

²⁹² Koukolík, F., Dřtilová, J.: Zlo na každý den, první vydání, Praha, Galen, 2001, str. 395

U mnoha případů rozvratu v rodinách ohrožených domácím násilím není respektováno ani pravomocné rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů. Toto jednání je v trestním zákoně kvalifikováno jako trestný čin **únosu** podle § 216 trestního zákona. O únos však nejde tehdy, jestliže rodič – byť i za použití násilí – odejme dítě druhému rodiči v době, kdy soud ještě o svěřeni nezletilého dítěte do péče právoplatně nerozhodl. Tyto situace jsou v případech vyhocených sporů o dítě poměrně časté, přičemž takového jednání se dopouštějí spíše otcové.

Proti **maření výkonu úředního rozhodnutí**, který nastává v rámci sledované otázky za situace, kdy soud o výchově dítěte již rozhodl, ale rodič, u něhož se dítě fakticky nachází, ho odmítá vydat, je nutno postupovat nejdříve podle občanskoprávních ustanovení týkajících se výkonu rozhodnutí (ustanovení § 272 a 273 občanského soudního řádu) a teprve pokud tato cesta selže, nastupuje trestní odpovědnost za trestný čin **maření výkonu úředního rozhodnutí** podle § 171 trestního zákona.

Podle našeho názoru lze využít k ochraně nezletilých dětí nacházejících se v rodinách ohrožených domácím násilím rovněž trestný čin **ohrožování mravní výchovy mládeže** podle ustanovení § 217 trestního zákona. Skutkovou podstatu tohoto trestného činu totiž naplňuje jednání pachatele, které má za následek vydání nebezpečí zpusnutí nezletilého dítěte, neboť toto dítě si „osvojí jiné škodlivé návyky, zájmy nebo sklony ...“. Jak bylo řečeno již výše, děti, které vyrůstají v prostředí ponižování a agrese, si do svého budoucího života odnášejí nezdravé modely chování. Většinou nejsou schopny normální sociální komunikace a případné nezdary nebo mezilidské konflikty mají tendence řešit tak, jak byly naučeny, tedy za pomoci agrese proti lidem nebo věcem.²⁹³

VÝŽIVNÉ

V zákoně o rodině jsou stanoveny vyživovací povinnost rodičů a dětí; vyživovací povinnost mezi osvojencem a osvojitelem, vyživovací povinnost mezi příbuznými v pokolením přímém, vyživovací povinnost mezi manžely, příspěvek na výživu rozvedeného manžela a příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce.

Pro rodiny ohrožené domácím násilím je jedním z příznačných znaků mimo jiné i finanční nouze matek a nezletilých dětí z takových rodin. Ekonomická

²⁹³ K otázce vývoje dětí v násilnických vztazích podrobně Russell, D. E. H.: *The Secret Trauma*, 1-st edition, New York, Basic Books, 1986

nadvláda a manipulace prostřednictvím financování rodiny totiž přichází v rodinách ohrožených domácím násilím většinou jako první. Běžným standardem v takových rodinách potom bývá chování násilníka (spojeného s jeho obětí manželstvím), spočívající např. v zadržování finančních prostředků rodiny a jejich následném přerozdělování tak, že oběti přidělí pouze nízký finanční obnos určený výhradně na stravu a na nezbytné např. hygienické potřeby, zamezení přístupu k rodinným účtům, neinformování oběti o výši jeho příjmů, ať již ze závislé nebo jiné činnosti, markantním rozdílu v jeho životní úrovni oproti životní úrovni ostatních členů této rodiny atd.²⁹⁴

V naší praxi jsme byly často konfrontovány s poznatkem, že oběti domácího násilí většinou nejsou seznámeny s možnostmi přiznanými zákonem o rodině, kterými lze jejich partnera přimět k plnění povinností. Bohužel jsme též zjistily, že iniciace předmětného soudního řízení vede často ke stupňování agrese povinného.

Zákon o rodině vychází z principu, že muž i žena mají v manželství stejná práva a povinnosti. Konkrétně se jedná zejména o právo na stejnou životní úroveň, povinnost hradit náklady společné domácnosti a právo na společné rozhodování o společných věcech. V praxi však dochází k četnému porušování těchto ustanovení v násilných vztazích. Například podle ustanovení § 19 jsou oba manželé povinni pečovat o uspokojování potřeb rodiny podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. „Požadavek, aby manželé měli stejnou životní úroveň, je zdůvodněn jejich stejným postavením v manželství, v rodině a společnosti... Třebaže manželé opatřují potřeby rodiny podle svých schopností a možností, které nemusí být a zpravidla nejsou stejné, podílejí se stejnou měrou na hospodářském výsledku své činnosti a mají proto také **právo na stejnou životní úroveň**.“²⁹⁵ Z tohoto práva se potom odvíjí i nárok na **výživné mezi manžely** tehdy, když je pravidlo práva na stejnou životní úroveň porušeno. V případě, že jeden z manželů nesplní svoji povin-

²⁹⁴ Více např. Egger, R.: *Násilie voči ženám v intimných vzťahoch*, Záznam z workshopu In: Kol. autorů: *Násilie II - tematické číslo Aspektu*, první vydání, Bratislava, 1999, str. 63; Šintalová, S.: *Domáce násilie - zneužívané ženy v partnerskom vzťahu*, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 1997; Čírtková, L.: *Oběti domácího násilí*, *Psychologie dnes*, 2001, číslo 1, str. 14 a násl.

²⁹⁵ *Zhodnocení Nejvyššího soudu ze dne 19. 12. 1977*, sp. zn. Cpj 36/77, publikované v SbRc. pod číslem 3/1978

nost hradit náklady společné domácnosti²⁹⁶, rozhodne na návrh druhého soud (§ 19 odst. 3 zákona o rodině).

Z pohledu praxe vnímáme jako velmi problematické, aby oběť domácího násilí za situace, kdy s agresorem trvale žije a ten ji permanentně týrá, po něm vymáhala prostřednictvím soudu nějaké finanční plnění. Naopak, hodnoceno z hlediska efektivnosti, si dovedeme představit určité případy, kdy toto ustanovení dokáže naplnit cíl ochrany týrané ženy. Jedná se například o případ, kdy oběť domácího násilí odchází na krátký čas ze společného bytu např. do azylového domu, aby si odpočinula a v klidu srovnala své priority, avšak s úmyslem nepřerušit vedení a trvání společné domácnosti s násilníkem a agresor v tento moment přestane hradit služby spojené s užíváním bytu apod. Oběť domácího násilí nacházející se v relativním bezpečí může v tento okamžik podat žalobu na povinnost násilníka hradit náklady společné domácnosti, přičemž na tento typ podání může podle našeho názoru s úspěchem navázat i návrh na předběžné opatření např. právě na povinnost agresora uhradit náklady spojené s užíváním bytu (ustanovení § 74 až 78a občanského soudního řádu).

Oběť domácího násilí, která iniciuje řízení v otázkách výživného, většinou již vyčerpala všechny mimoprávní prostředky pro řešení předmětného problému. Jak již bylo výše zmíněno, *conditio sine qua non* rozvodu manželství je pravomocné rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Tato skutečnost v praxi přenáší „souboj“ mezi rodiči na půdu opatrovnického soudu.

Je běžné, že domácí násilník zaujímá k otázce výše výživného odmítavé stanovisko, výživné nehradí, zatímco však s velkou vehemencí uplatňuje své právo na výchovu a styk s dětmi. Z řad takových otců se ozývá často argumentace, že z výživného by měla prospěch i matka, akcentovaná výroky „chtěla jsi rozvod, tak se starej“, přičemž opomíjí skutečnost, že výživné má osobní charakter a je určeno nezletilému dítěti.²⁹⁷

²⁹⁶ Zákon o rodině stojí k občanskému zákoníku v postavení *lex specialis* k *legi generali*, jinými slovy řečeno, co není upraveno v zákoně o rodině, upravuje občanský zákoník, a tak i pro definici pojmu „domácnost“ musíme zabrousit do ustanovení občanského zákoníku – konkrétně ustanovení § 115, které pod tímto termínem vnímá nejméně dvě fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují své potřeby (přičemž obě tyto podmínky musí být naplněny kumulativně).

²⁹⁷ Podle ustanovení § 85 odst. 2 zákona o rodině má dítě právo na životní úroveň svých rodičů. Za odůvodněné potřeba dítěte lze, je-li to možné, považovat i tvorbu úspor pro budoucnost.

Velmi častá bývá v praxi rovněž realizace „výměnného obchodu“ v podobě uzavření dohody o adekvátní výši výživného pro nezletilé děti bez komplikací prodlužujících předmětné soudní řízení za umožnění co nejširšího styku dítěte s agresivním rodičem, bez ohledu na to, je-li širší kontakt v zájmu dítěte, či nikoli. Na tomto místě je však třeba podotknout, že matky obětí domácího násilí nebývají ochotny tyto nabídky akceptovat, ale jejich obtížná životní situace (strach z násilí, ekonomická tíseň atd.) je k tomu nutí.

Otázka stanovení výše výživného je otázkou schopností a možností výživným povinovaného po zjištění jeho příjmů. Z hlediska sledované efektivnosti nastává prakticky neřešitelná situace tam, kde se zjišťují příjmy rodiče z jině než závislé činnosti, zejména z podnikání. Pokud totiž takový rodič dobrovolně neudá své příjmy v pravé výši a z vlastní vůle neplatí vyměřené výživné, ocitají se dítě, rodič, kterému bylo dítě svěřeno do péče, právní zástupce tohoto rodiče i soud v bludném kruhu.

Nesplní-li rodič povinnost prokázat své příjmy předložením podkladů pro zhodnocení svých majetkových poměrů a umožněním soudu zjistit i další skutečnosti potřebné pro rozhodnutí zpřístupněním údajů chráněných podle zvláštních předpisů, platí fikce, že jeho průměrný měsíční příjem činí patnáctinásobek částky životního minima potřebné k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb tohoto rodiče podle zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších změn a doplňků.²⁹⁸ Avšak v praxi uplatnění této možnosti pro ochranu nezletilých dětí z rodin postižených domácím násilím nebývá běžné, neboť nějaké příjmy jsou vykázány vždy a zjistit, zda se jedná o úplný výčet, je věcí takřka nerealizovatelnou. Relativní výhodu při tomto šetření představuje pouze skutečnost, má-li rodič, kterému bylo dítě svěřeno do péče, alespoň rámcovou představu o majetkových poměrech rodiče povinovaného úhradou výživného a tyto je schopen nějakým způsobem prokázat. V případech domácího násilí však tyto znalosti většinou chybí, neboť oběť domácího násilí byla od finančních prostředků (přehledu o nich), kterými disponuje agresor, většinou cíleně separována.

Se zvyšující se nezaměstnaností se množí případy, kdy rodič povinovaný výživou zůstane bez příjmů, někdy i bez podpory v nezaměstnanosti, a nemá žádný movitý nebo nemovitý majetek resp. nelze mu žádné příjmy nebo majetek prokázat. V těchto případech by podle našeho názoru i s vědomím současné nesolventnosti takového rodiče **výživné na nezletilé dítě mělo být sta-**

²⁹⁸ Jde o ustanovení § 85a zákona o rodině - podrobněji Prokop, M. - Huňková, M. - Jelínková, R. a Rezková, A.: Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí, první vydání, Ekologický právní servis, Brno, 2000, str. 22-23

noveno, a to z toho důvodu, aby dítěti vznikl nárok na dávku poskytovanou podle § 5 zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti v platném znění (příspěvek na výživu dítěte).

Obvyklým následkem rozvodu z důvodu domácího násilí a svěření dětí do péče matky je výrazný pokles životní úrovně neúplné rodiny, zatímco životní úroveň jeho otce bývá často i velmi nadstandardní. Protože matka svoji vyživovací povinnost plní výkonem osobní péče a poskytováním bydlení dítěti, má takové dítě právo podílet se na životní úrovni druhého rodiče prostřednictvím adekvátně určeného, byť i na české poměry atypicky vysokého, výživného.

PŘEDBĚŽNÁ OPATŘENÍ

Okolnost, že se matka s nezletilým dítětem před agresivním otcem tohoto dítěte ukrývala a tím mu bránila ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti, bývá u opatrovnického soudu bohužel často hodnocena jako okolnost svědčící v neprospěch této matky. Z hlediska sledované efektivnosti je proto namístě, aby taková matka nejlépe ještě před odchodem z domácnosti, kterou sdílí s agresorem, podala k soudu návrh na zahájení řízení o úpravu práv a povinností k dětem, včetně návrhu na vydání předběžného opatření v této věci²⁹⁹ (podrobněji viz výše kapitola 3.5.2).

Orgán sociálně-právní ochrany dítěte disponuje možností poskytnout nezletilým dětem účinnou ochranu v podobě zvláštního druhu předběžného opatření, jestliže se dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo **jsou-li život nebo příznivý vývoj dítěte vážně ohroženy nebo narušeny** (§ 76a občanského soudního řádu). O tomto návrhu musí být rozhodnuto bezodkladně, nejpozději do 24 hodin poté, co byl podán. V praxi je toto mimořádné předběžné opatření používáno jen velmi zřídka a téměř výhradně jen při návrhu na nařízení ústavní výchovy nezletilých dětí.

V případech zvláště brutálních forem domácího násilí ve formě fyzických útoků, kterých je dítě očitým svědkem a je tedy psychicky týráno³⁰⁰, je jeho

²⁹⁹ Předběžné opatření je institut v českém občanském právu sloužící k zatímní úpravě poměrů účastníků ještě před zahájením řízení (ustanovení § 74 odst. 1 občanského soudního řádu) či během řízení (ustanovení § 102 občanského soudního řádu). Soud má zákonem stanovenou lhůtu 7 dnů k rozhodnutí o podaném návrhu na vydání předběžného opatření (ustanovení § 75 odst. 4 občanského soudního řádu). Podmínkou pro nařízení předběžného opatření jsou okolnosti, které musí být nejen tvrzeny, ale i osvědčeny důkazy.

³⁰⁰ Více např. Russell, D. E. H.: The Secret Trauma, 1 -st edition, New York, Basic Books, 1986.

příznivý vývoj zajisté vážně ohrožen a umístění dítěte do péče vhodných prarodičů nebo jiných důvěryhodných osob by v tento moment přineslo úlevu jak jemu, tak jeho matce, která by tím získala čas pro fyzickou a částečně i psychickou rekonvalescenci a prostor pro další právní kroky. Tento postup je však podmíněn především předpokladem, že policejní orgány a orgány sociálně-právní ochrany dětí nebudou domácí násilí bagatelizovat a o jeho existenci v rodině, kde se nachází nezletilé dítě se budou vzájemně v základním informovat a na řešení těchto případů podle potřeby spolupracovat.

ROZVOD MANŽELSTVÍ V SITUACÍCH DOMÁCIHO NÁSILÍ

Jak vyplynulo již z výše řečeného, za současného stavu praxe řešení problematiky domácího násilí má oběť domácího násilí z hlediska efektivnosti bohužel většinou jen jedinou možnost, jak násilí na sobě páchané zastavit. Touto možností je její důsledná právní a zejména fyzická separace od agresora. Manželství zaniká právně dvěma způsoby – smrtí či prohlášením jednoho z manželů za mrtvého a nebo jeho soudním rozvodem. Většina obětí domácího násilí, s nimiž jsme se setkaly, žila bohužel v tom omylu, že rozvodem manželství jejich problémy skončí, avšak právě opak tohoto byl pravdou. Agresor totiž od momentu rozhodnutí oběti opustit vztah svou snahu o získání moci nad ní ještě více prohloubil. U oběti domácího násilí ve zvláště intenzivní formě navíc po opuštění vztahu nastoupil psychický stav plný hlubokého smutku. Tyto oběti najednou nevěděly, jak mají v normálním životě žít, léty týráni byly koncentrovány na jedinou životní strategii, eliminovat násilí³⁰¹, pro nic jiného neměly ve svém životě prostor, po odchodu od agresora tak nastoupil v jejich životě stav určitého vaku³⁰².

Pakliže jsou manželé schopni se na vypořádání svých záležitostí dohodnout, přichází v úvahu tzv. nesporný rozvod bez zjišťování příčin rozvratu (ustanovení § 24a zákona o rodině), což však většinou ve vztazích mezi obětí a domácím násilníkem není možné a tak přichází do úvahy tzv. rozvod sporný se zjišťováním příčin rozvratu (ustanovení § 24 zákona o rodině), eventuelně tzv. rozvod ztížený (ustanovení § 24b zákona o rodině).

V případech rozvodu z důvodu domácího násilí nelze předpokládat, ale ani vyloučit, rozvod podle § 24a zákona o rodině. Poznatky z praxe nám ukazují, že tam, kde má manžel na rozvodu manželství zájem (většinou z důvodů

³⁰¹ Více např. Čo prežívajú a cítia bité ženy (Pro Familia) In: Násilie I, (Pro Familia), prvé vydanie, Bratislava, Aspekt, 1998, str. 133-136.

³⁰² Více např. Herman, J. L.: Trauma and Recovery, 1 -st edition, New York, Basic, 1992.

navázání nového vztahu), je jeho fyzické i psychické násilí vůči manželce, stejně jako ekonomické zanedbávání rodiny, reakcí na nesouhlas manželky s jeho odchodem. Úsilí zbavit se současné rodiny vede agresora k tomu, že za pomoci advokáta navrhuje jako první vypořádání majetkových práv a povinností a otázky společného bydlení cestou dohody, stejně tak jako úpravu poměrů nezletilých dětí po rozvodu. V těchto typech případů je však běžné, že řešení otázek majetkových a bydlení je přijato většinou na úkor zájmů ženy. Slabinou současného úpravy tzv. konsensuálního rozvodu podle našeho názoru je, že z ní nepochybně nevyplývá, že soud je oprávněn zkoumat opravdovost a vážnost předmětného souhlasu účastníků řízení. Uzavřené dohody totiž nejsou přezkoumávány z hlediska jejich rozporu s dobrými mravy, vážnosti vůle, svobody projevu, určitosti a dovolenosti, ba často ani z hlediska blaha dítěte.

Rozhodne-li se vdaná žena ukončit násilný vztah, je za současného stavu praxe řešení případů domácího násilí běžné, že bude podávat návrh na rozvod manželství opakovaně (ustanovení § 24 zákona o rodině). Tzv. „ztižený rozvod“ podle ustanovení § 24b zákona o rodině bude v praxi řešení případů výjimkou.

Tzv. velkou novelou zákona o rodině provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. bylo odděleno řízení o rozvod manželství od řízení opatrovnického. Důvodem byla snaha o zamezení dlouhodobým sporům o děti poté, kdy manželství již bylo rozvedeno. Jak jsme však uvedly výše, opak jest pravdou a řízení opatrovnické se zejména v případech rodin stížených domácím násilím stává prostředkem „boje“, jehož rukojmím je dítě. Je běžnou praxí, že soudy k obsahu návrhu na rozvod nepřihlížejí, posuzují pouze výchovnou způsobilost obou rodičů bez ohledu na existenci domácího násilí v rodině a jeho nositele. V tomto ohledu se jeví příznivější pro dítě i matku např. úprava německá.³⁰³ Podle našeho názoru spočívají výhody společného řízení o rozvod manželství a řízení opatrovnického v tom, že soud rozhodující o rozvodu manželství a současně o tom, komu bude dítě svěřeno do péče, má možnost seznámit se se skutečnostmi charakterizujícími výchovné prostředí v rodině. Tím, že (např. podle již výše zmiňovaného německého práva) současně s posuzováním návrhu na rozvod rozhoduje i o následcích rozvodu (tzn. vyrovnání majetku, výživné pro rozvedeného manžela, práva a povinnosti k nezletilým dětem) má soud ke svému rozhodování k dispozici kompletní informace o předmětné rodině, čímž podle našeho názoru dochází k výraznému posílení efektivnosti ochrany obětí domácího násilí.

³⁰³ Více např. Schwab, D.: Familienrecht, první vydání, München, C.H.Beck, 1999, str. 194 an.

Platná právní úprava neposkytuje podle našeho názoru z hlediska sledované efektivnosti při řízení o rozvod manželství dostatečnou ochranu slabšímu z účastníků řízení. Současný stav, kdy výrok o příčině nebo podílu na rozvratu manželství není součástí rozsudku a nebývá ani řádně uveden v odůvodnění, může založit nejen nespravedlivé rozhodnutí stran nákladů tohoto řízení, ale rovněž podpořit tendenci dalších rozhodnutí poškozujících toho manžela, který se větší měrou na rozvratu manželství nepodílel. Rozsudek o rozvodu manželství totiž bývá běžně používán jako důkaz v řízení o vypořádání společného jmění manželů, zrušení společného nájmu bytu, stanovení výživného pro rozvedeného manžela.³⁰⁴

SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

Přímou souvislost s ustanoveními zákona o rodině má zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v aktuálním znění (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“). Pojmem „sociálně-právní ochrana dítěte“ se rozumí zejména ochrana práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, dále ochrana oprávněných zájmů dítěte, a to včetně ochrany jeho jmění, a v neposlední řadě i působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.³⁰⁵

³⁰⁴ V Rakousku je upraven rozvod na základě viny z důvodů domácího násilí. Po novele účinné od 1.1.2000 je důvodem k rozvodu na základě viny tělesné násilí nebo těžké psychické utrpení (§48 EheGO) a těžká manželská provinění (§ 49 EheGO). Manželská provinění nejsou v zákoně taxativně vymezena. Výkladem lze dovodit, že za manželská provinění se považují: trestná činnost jednoho z manželů, zlovolné opuštění společného bytu nebo bránění vstupu do bytu, nezájem o finanční zabezpečení rodiny, zanedbávání domácnosti, porušení povinnosti vzájemné pomoci, porušení manželské věrnosti, nedostatek lásky, pravidelné zanedbávání, nadávky, nevyprovokované těžké týrání, bezdůvodné odmítání pohlavního styku, alkoholismus, gamblerství, porušení listovního tajemství, štvání dítěte proti rodiči, instalace odposlouchávacího zařízení, smyšlené trestní oznámení, bezdůvodná pomluva, malicherné obviňování, vyloučení kontaktu s příbuznými, potlačování rozvoje druhého manžela. Podrobně se tomuto věnuje např. Fritisch, B., Maurer, E.: Ehe und Scheidung auf österreichisch, neuberarbeitete Auflage, Wien, Juridica-Verlag GmbH, 1999, str. 122 - 132

³⁰⁵ Ochranu dětí na té nejzákladnější úrovni upravují mezinárodněprávní dokumenty a úmluvy: Všeobecná deklarace lidských práv, 1948, usnesení DE01/48, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen - CEDAW, 1979 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.), Úmluva o právech dítěte, 1989 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.), Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1966 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.) s tím, že podrobnější seznam mezinárodních závazků využitelných v boji proti domácímu násilí lze nalézt např. na www.feminismus.cz/dokumenty_institute.shtml. Ochranu rodičovství, rodiny a dětí ze strany státu potom výslovně zakotvuje i čl. 32 - Listiny základních práv a svobod.

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany jsou klíčové pojmy „zájem a blaho dítěte“³⁰⁶.

Zastáváme názor, že význam tohoto zákona pro ochranu dětí nacházejících se v rodinách postižených domácím násilím, není za současného stavu právní praxe v těchto případech doceněn. Do péče orgánu sociálně-právní ochrany (dále též jen „OSPOD“) totiž náleží především ty děti, jejichž výchova je vážně narušena nebo ohrožena. Domníváme se, že v situaci, kdy dítě vyrůstá v atmosféře fyzického či enormního psychického násilí, je jeho výchova narušena vždy.³⁰⁷ Při výkladu tohoto zákona je třeba uvědomit si, že pasivní postoj pracovníků a pracovníků OSPOD k domácímu násilí ve svém konečném důsledku napomáhá agresorům v pokračování týrání a posiluje předávání negativních vzorců chování z generace na generaci.³⁰⁸

Významnou roli OSPOD z hlediska sledované efektivity vidíme především v případech neshody rodičů o podstatných věcech týkajících se dítěte a při úpravě poměru dětí, jejichž rodiče spolu nežijí. Počet nezletilých dětí, které jsou svědky domácího násilí je alarmující. Výzkum STEM v roce 2001 konstatoval, že v 84 % domácností, kde dochází k domácímu násilí, žijí děti. V 64 % jsou tyto děti přímými svědky násilí mezi partnery.³⁰⁹ Tyto děti tak trpí tak stejně, jako by samy byly týrány. Během dětství trpí úzkostmi, nespavostí, zvýšenou bážlivostí nebo naopak agresivitou, zaostalostí. Zvyšuje se také pravděpodobnost, že se chlapci budou ve svých partnerských vztazích dopouštět násilí a dívky se stávat oběťmi. Děti z rodin, kde se vyskytuje domácí násilí, se naučí akceptovat, že domácí násilí je jediným legitimním prostředkem disciplíny, že ti co vás milují vás bijí.

Násilí v rodinách poškozují děti na celý život více než všechna genetická poškození obecně.³¹⁰

³⁰⁶ Více např. Hanzová, M. - Nykodým, M. a Kremlíčková, M.: Práva a povinnosti našich dětí, první vydání, Praha, Victoria publishing, Praha, 1995; Prokop, M. - Huňková, M. - Jelínková, R. a Rezková, A.: Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí, první vydání, Brno, Ekologický právní servis, 2000 apod.

³⁰⁷ Dlužno podotknout, že jsme v praxi nejednou zažili případ, že právě pracovníci OSPOD byly samy oběťmi velmi intenzivního domácího násilí.

³⁰⁸ Podrobně k tématu následku domácího násilí na děti např. Davis, L. a Carlson, B.: Observation of Spouse Abuse: What Happens to the Children?, Journal of Interpersonal Violence, 1987, No 2 (3), str. 178-191, Vaníčková, E.: Násilí v rodině. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte, první vydání, Praha, Univerzita Karlova 1995 apod.

³⁰⁹ Statistické šetření STEM pro Bílý kruh bezpečí, Praha, 2001.

³¹⁰ Podrobněji Koukolík, F., Dřtilová, J.: Zlo na každý den, první vydání, Praha, Galen, 2001, str. 395 a násl.

Zaměstnanci OSPOD mají právo v souvislosti s plněním svých úkolů navštěvovat dítě a rodinu v místě, kde žije, a dále zjišťovat ve školském či zdravotnickém zařízení, jak rodiče o dítě pečují. Přitom jsou oprávněni, je-li to potřeba pro účely ochrany práv dítěte, pořídit obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy dítěte a prostředí, v němž se dítě zdržuje.

V současné době, kdy není jasně stanoveno, že mezi děti demonstrativně uvedenými v ustanovení § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí náleží i děti žijící v rodinách postižených domácím násilím, je často zpochybňována možnost intervence státu do soukromí takových rodin. Legitimita oprávnění zásahu státu do rodiny ohrožené domácím násilím však vychází podle našeho názoru z existence odpovědnosti státu vůči ochraně dětí domácími násilím ohrožených na zdravém vývoji. Hranice ohrožení zájmu dítěte je zároveň i stanovením hranice možností takové státní intervence.

Domníváme se, že v případech domácího násilí v rodinách, kde jsou přítomny nezletilé děti, dochází k ohrožení čtyř základních práv dítěte, tak jak byla formulována v Úmluvě o právech dítěte z roku 1989 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.), a to práva na přežití, práva na rozvoj, práva na ochranu a práva na participaci.

V souladu s čl. 19 výše citované úmluvy spočívajícím v zakotvení nároku dětí na ochranu před jakýmkoliv tělesným nebo duševním násilím a zneužíváním potom zdravotnická komise Rady Evropy zformulovala znaky a kritéria syndromu CAN (child abuse and neglect), tzn. syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Syndrom CAN je multifaktorálním společenským patologickým jevem, přičemž obsah tohoto termínu je třeba vnímat mnohem širěji, než je současné trestně právní uchopení ochrany dětí před týráním. Syndrom CAN je členěn na tělesné týrání, pohlavní zneužívání, psychické týrání (duševní a citové), zanedbávání (tedy pasivní týrání), podávání alkoholu, drog, léků, systémové týrání. Syndrom CAN rovná se tedy jakákoliv nenáhodná, vědomá či nevědomá aktivita rodiče, vychovatele, nebo jiné osoby vůči dítěti v dané společnosti nepřijatelná nebo odmítaná, která poškozují tělesný, duševní i společenský vývoj dítěte, popřípadě způsobuje smrt.³¹¹

Z hlediska zkoumané efektivity se v tomto kontextu patří dále dodat, že v ČR nejsou děti z rodin ohrožených domácím násilím ani nijak zvláště (rozuměno z titulu, že v jejich rodině dochází k domácímu násilí) sledovány.

³¹¹ Informace získána z: Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN: child abuse and neglect), Liga lidských práv, 2002, dosud nepublikovaný materiál; dále např. <http://kompas.webpark.sk/Can.html>, Vaníčková, E.: Násilí v rodině. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte, první vydání, Praha, Univerzita Karlova, 1995

Policie ČR zasahující proti atakům v rámci domácího násilí nemá stanovenou specifickou povinnost v těchto případech OSPOD informovat.

3.7 Efektivnost dalších právních možností

Jak již bylo uvedeno výše, mnoho z obětí domácího násilí žije ve faktické ekonomické nedostatečnosti. Jedná se např. o ženy s nezletilými dětmi, jejichž otec neplní vyživovací povinnost, ženy na rodičovské dovolené nebo i ženy žijící v manželství, v němž však jejich manžel vůči nim neplní vyživovací povinnost.

Základní předpisy pro hmotné zabezpečení takových osob jsou zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, v aktuálním znění (dále jen „zákon o životním minimu“), zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v aktuálním znění (dále jen „zákon o státní sociální podpoře“), a zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, v aktuálním znění (dále jen „zákon o sociální potřebnosti“).

Podle § 5 zákona o sociální potřebnosti lze poskytnout příspěvek na výživu dítěte. Tato dávka je určena sociálně potřebnému nezaopatřenému dítěti, ke kterému povinná osoba nežijící s dítětem ve společné domácnosti neplní vyživovací povinnost stanovenou jí rozhodnutím soudu, popř. vyživovací povinnost plní, ale v nižší než stanovené výši. Příspěvek na výživu se poskytuje ve výši stanoveného výživného, nejvýše však ve výši rozdílu mezi příjmem dítěte a jeho životním minimem.

Podle zákona č. 209/1997 Sb., o poskytování peněžité pomoci obětem násilné trestné činnosti, v aktuálním znění (dále jen „zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem“) mohou žádat o **finanční pomoc od státu obětí násilné trestné činnosti**. Tato pomoc spočívá v poskytnutí jednorázové peněžité částky určené k překlenutí zhoršené sociální situace, kterou způsobil oběti trestný čin. Orgány činné v trestním řízení jsou povinny poučit oběť o podmínkách poskytnutí takové pomoci.

Stran situace obětí domácího násilí jsou však důležitá zejména ta ustanovení zákona o poskytnutí peněžité pomoci, která stanovují nemožnost poskytnout předmětnou pomoc v případě, že nebyl dán souhlas k trestnímu stíhání pachatele trestného činu, je-li tento souhlas podmínkou zahájení trestního stíhání nebo pokračování v něm (srovnej ustanovení § 163 trestního řádu), anebo vzala-li oběť takový souhlas zpět nebo neposkytla orgánům činným v trestním řízení potřebnou součinnost zejména tím, že bez zbytečného odkladu

nepodala oznámení o trestném činu, v souvislosti s nímž požaduje náhradu škody, nebo jako svědek v trestním řízení využila s odvoláním na svůj poměr k pachateli práva odepřít výpověď. Celková výše bodového ohodnocení oběti za bolest musí dosáhnout alespoň 100 bodů.³¹²

Finanční pomoc je přiznávána na podkladě žádosti o poskytnutí pomoci, kterou je třeba podat u Ministerstva spravedlnosti ČR nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy se oběť dozvěděla o škodě způsobené trestným činem. Hodnoceno z hlediska efektivnosti je pomoc poskytovaná podle tohoto zákona však v současné době pro většinu obětí domácího násilí nedostupná. Domníváme se, že dokud nebude finanční pomoc obětem domácího násilí do zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem věleňena přímo, spadá pod jeho ustanovení jen minimální procento z celkového počtu obětí domácího násilí poškozených některým z trestných činů v jeho rámci.³¹³

3.8 Stručný přehled nejzásadnějších legislativních podnětů v boji proti domácímu násilí v ČR od roku 1995 do roku 2004 a zhodnocení jejich efektivnosti

Jednotná definice pojmu „domácí násilí“ v českém právním řádu dosud nexistuje. Komplexní právní úprava, která by ošetřovala ochranu osob spojených mezi sebou navzájem v intimním vztahu před domácím násilím v ČR nebyla do dnešních dnů vytvořena.

Ovšem na druhou stranu se rozhodně nedá říci, že by se v ČR neobjevily žádné pokusy a zrealizované kroky na cestě k legislativní úpravě domácího násilí. Za výchozí pro svůj rozbor jsme si zvolily rok 1995, kdy byl podán v ČR pravděpodobně vůbec první podnět zohledňující specifika domácího násilí, který usiloval o začlenění jeho specifické úpravy do trestního zákona,

³¹² Bodové ohodnocení je stanoveno na pokladě ustanovení § 2 a 3, § 7 odst. 1 a přílohy vyhlášky Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva spravedlnosti, Státního úřadu sociálního zabezpečení a Ústřední rady odborů č. 440/2001 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění, v aktuálním znění.

³¹³ Možnost finanční pomoci zakotvenou v tomto zákoně však využívá obecně jen velmi málo obětí násilné trestné činnosti. Například ode dne účinnosti předmětného zákona tj. ode dne 1. 1. 1998 do dne 7. 3. 2001 o ni požádalo pouze 343 poškozených. Přitom jen za období od 1. 1. 2000 až do 1. 12. 2000 bylo spácháno celkem 250 vražd a více než 20.000 dalších násilných trestných činů. Důvodem tak malého zájmu ze strany obětí o předmětnou pomoc je podle mého názoru jen velmi chabá informovanost a rovněž absence poučení stran orgánů činných v trestním řízení o tomto. Více např. Vlastní zpráva: Oběti domácího násilí nežádají odškodnění. Právo ze dne 7. 3. 2001, str. 6

a to formou dopisu skupiny českých právniček a dalších osob poskytujících profesionální pomoc obětem domácího násilí, navzájem sdružených pod projektem AdvoCats for Women, při profem, o.p.s., se sídlem v Praze 2, Gorazdova 20, ministru spravedlnosti.

Společně všem dosud navrženým legislativním podnětům v ČR potom byla jejich zaměřenost na zohlednění domácího násilí výhradně prostřednictvím trestního práva a jejich nedostatečnost v pokrytí celé širší problematiky ochrany společnosti před tímto jevem.

Z hlediska zkoumané efektivnosti se však domníváme, že má-li být v ČR zajištěna účinná ochrana společnosti před domácím násilím, je třeba k tomuto problému přistoupit mnohem komplexněji, než jen diskusí nad implementací domácího násilí do trestního zákona. Způsob řešení předmětné problematiky výhradně formou zákazu domácího násilí formulovaném v ustanoveních trestního zákona totiž toto chování samo o sobě nepotlačí a jeho oběti neochrání. K tomu, aby takové ustanovení trestního práva mělo praktický dopad a nestalo se pouhou politickou proklamací na téma „učinili jsme závazkům plynoucím nám z mezinárodních smluv zadost“³¹⁴, je třeba doplnit jej především o legislativní zakotvení způsobu rychlého řešení akutní bytové otázky oběti domácího násilí a dále předat dostatek relevantních informací o tomto jevu všem státním složkám podílejícím se na jeho potlačení.

STRUČNÝ PŘEHLED A VÝVOJ NEJZÁSADNĚJŠÍCH LEGISLATIVNÍCH PODNĚTŮ V ČR OD ROKU 1995 DO ROKU 2004³¹⁵

- V roce 1995 byla podána pravděpodobně první žádost o změnu zákonodárství v oblasti ochrany společnosti před domácím násilím prostřednictvím dopisu skupiny právniček a dalších osob poskytujících profesionální pomoc obětem domácího násilí, navzájem sdružených pod projektem AdvoCats for Women při profem, o.p.s., se sídlem v Praze 2, Gorazdova 20 (dále jen „AdvoCats for Women“, „profem“), určenému ministrovi spravedlnosti, který v sobě obsahoval návrh rozšířit ustanovení § 215 trestního zákona na „týrání osoby svěřené a osoby blízké“.

³¹⁴ Seznam mezinárodních závazků ČR využitelných v boji proti domácímu násilí viz níže Příloha č. 1

³¹⁵ Zpracováno s využitím poznatků získaných na Workshopu AdvoCats for Women: 4 roky práce AdvoCats, současné právo a postavení oběti domácího násilí, konaném dne 11. 10. 2003 v prostorách Evangelické fakulty, Černá 9, Praha 2

- V roce 1997 podalo svůj podnět k zákonodárné iniciativě i občanské sdružení Bílý kruh bezpečí. Tato pobídka směřovala mimo jiné i k legislativnímu zakotvení série povinností a postupu policie při jednání s oběťmi domácího násilí.³¹⁶
- V květnu 1998 uspořádal Senát ČR veřejné slyšení na téma domácího násilí, v rámci něhož se diskutovalo i možnosti včlenit odmítavé stanovisko k tomuto jevu do trestního zákona formou rozšíření ustanovení § 215 trestního zákona na „týrání osoby svěřené a osoby blízké“.
- V prosinci 2000 byl Radě vlády pro lidská práva od Sekce pro rovné příležitosti žen a mužů z podnětu specializovaných neziskových organizací, zabývajících se touto problematikou, předložen návrh na rozšíření ustanovení § 215 trestního zákona na „týrání osoby svěřené a osoby blízké“. Návrh byl zamítnut s poukazem na nesystémovost takového řešení a nevhodnost doplňovat ustanovení § 215 trestního zákona o osobu blízkou.
- Dne **1. 1. 2002** vstoupil v platnost zákon č. 265/2001 Sb., ze dne 29. června 2001, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, jimž bylo mimo jiné **novelizováno i ustanovení § 163a (dispoziční právo oběti) trestního řádu³¹⁷ a § 241 (trestný čin znásilnění) trestního zákona.³¹⁸**
- V únoru 2002 prošel prvním čtením v Parlamentu ČR návrh poslanců V. Holáně, J. Janečka a V. Krásy, kterým měla být rozšířena skutková podstata trestného činu týrání svěřené osoby podle ustanovení § 215 trestního zákona o „týrání osoby blízké“. Tento návrh však neuspěl při jednání v ústavně-právním výboru, kam byl odkázán.³¹⁹ Pozměňovací návrh, který předložila senátorka J. Seitlová k tomuto podkladu, obsahující legislativní zakotvení pojmu „domácí násilí“ v ustanovení § 89 trestního zákona, jednáním v ústavně-právním výboru rovněž neprošel.³²⁰

³¹⁶ Podrobněji Podnět občanského sdružení Bílý kruh bezpečí k zákonodárné iniciativě, podaný u příležitosti Evropského dne oběti 22. února 1997 In: www.bkb.cz

³¹⁷ Na základě nově včleněného § 163a odst. 1 písm. d/ do trestního řádu není třeba souhlasu poškozeného s trestním stíháním, jestliže je z okolností zřejmé, že tento souhlas nebyl dán, nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůzkami, nátlakem, závislostí a nebo podřízeností.

³¹⁸ Touto novelou byl dopad trestného činu znásilnění rozšířen na „donucení jiného k souložení nebo k jinému obdobnému pohlavnímu styku“.

³¹⁹ Podrobněji návrh poslanců V. Holáně, J. Janečka a V. Krásy: sněmovní tisk č. 1185, 3. volební období Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR 1998 - 2002

³²⁰ Podrobněji: návrh senátorky J. Seitlové a dalších: senátní tisk č. 337, 3. funkční období Senátu, 2002

- Na přelomu roku 2002 a 2003 vypracovala subkomise pro trestné činy proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti při rekodifikační komisi Ministerstva spravedlnosti návrh nového trestného činu s označením „domácí násilí“, avšak nakonec bylo rekodifikační komisi odsouhlaseno jiné konečné znění předmětného návrhu v podobě „trestný čin týrání osoby blízké nebo žijící ve společném obydlí“.³²¹
- V dubnu 2003 předložila svůj návrh na zavedení trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí Senátu ČR senátorka J. Seitlová. V červnu 2003 prošel tento návrh prvním čtením v Parlamentu ČR a dále byl předán k projednání do ústavně-právního a petičního výboru Parlamentu ČR.³²² Dne 27. 11. 2003 prošel předmětný návrh druhým čtením v Poslanecké sněmovně ČR³²³ a dne 10. 12. 2003 i třetím čtením.
- **Zákonem č. 91/2004 Sb. ze dne 29. ledna 2004, kterým se mění zákon č. 140/1961Sb., trestní zákon byla s účinností od 1. června 2004 do trestního zákona ustanovením § 215a vložena nová skutková podstata „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“, jenž relativně dostatečně pokrývá charakter jednání v rámci domácího násilí, přičemž za důležité z hlediska sledované efektivity je třeba pokládat i fakt, že tato skutková podstata nenáleží mezi trestné činy taxativně uvedené pod ustanovením § 163 trestního řádu.**
- **Zákonem č. 283/2004 Sb. ze dne 8. dubna 2004, kterým se s účinností od 1. července 2004 mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, byla nově implementována povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit poškozené či svědky, kterým hrozí nebezpečí v souvislosti s náhlým ocitnutím se obviněného nebo odsouzeného na svobodě, o možnosti žádat informace o tom, že obviněný byl z vazby propuštěn nebo z ní**

³²¹ Zpracováno s využitím poznatků získaných na Workshopu AdvoCats for Women: 4 roky práce AdvoCats, současné právo a postavení oběti domácího násilí, konaném dne 11. 10. 2003 v prostorách Evangelické fakulty, Černá 9, Praha 2

³²² Podrobněji: www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/018schuz/s01805.htm

³²³ Více např. Blechová, S.: Poslanci se pohádali o zákon o domácím násilí, pak ho pustili dál, Lidové noviny ze dne 28. 11. 2003, str. 4

uprchl, či odsouzený byl propuštěn či uprchl z výkonu trestu (ustanovení § 44a trestního řádu). Poškozenému byla dále nově vložena do rukou i možnost podat stížnost proti rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání (ustanovení § 179g odst. 4 trestního řádu) a proti rozhodnutí o tom, že se podezřelý během zkušební doby osvědčil (ustanovení § 179h odst. 4 trestního řádu). Soud může rovněž nově rozhodnout na návrh poškozeného o tom, že se odsouzenému ukládá povinnost uhradit poškozenému zcela nebo zčásti náklady související s účastí poškozeného v trestním řízení, a to i v případě, že poškozenému nebyl přiznán nárok na náhradu škody ani zčásti (ustanovení § 152a odst. 2 trestního řádu).

ZHODNOCENÍ EFEKTIVNOSTI NEJZÁSADNĚJŠÍCH LEGISLATIVNÍCH PODNĚTŮ

Snahy o rozšíření ustanovení § 215 trestního zákona tak, aby pod jeho rámec spadalo i „týrání osoby blízké“

Tento způsob návrhu právní úpravy vycházel z předpokladu, že mnoho variant jednání, které můžeme označit společným pojmem domácí násilí, ačkoli vzhledem ke své intenzitě a délce trvání působí četné a velmi závažné negativní důsledky na fyzickém i psychickém zdraví oběti, není v současné době trestně postižitelných. Podle stávajících skutkových podstat uvedených v trestním zákoně totiž lze v rámci domácího násilí hodnotit vždy jen určitý izolovaný atak, který však podstatu tohoto jevu neodráží a ochranu jeho obětí nenese. Přitom nejvíce podobné je takové jednání tomu, které odráží ustanovení § 215 trestního zákona s názvem „týrání svěřené osoby“. Většina uvedených (leč neúspěšných) legislativních podnětů zhodnotila, že nejjednodušeji lze cestu cílené změny provést nově včleněním „týrání osoby blízké“ do tohoto ustanovení.

Osoba blízká je definována v ustanovení § 89 odst. 8 trestního zákona jako příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec, sourozenec a manžel; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké jen tehdy, kdyby újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá právem pociťovala jako újmu vlastní. Tento návrh tedy zjednodušeně řečeno vychází z názoru, že domácí násilí se vyznačuje ataky převážně mezi osobami v příbuzenském vztahu.

Základní argumenty proti tomuto způsobu úpravy domácího násilí z hlediska efektivity potom poukazují na nesystémovost takového způsobu řešení a na nevhodnost doplňovat ustanovení § 215 trestního zákona o odkaz na osobu blízkou. „Absurdnost takové právní úpravy je zřejmá, když se místo slov „osoba blízká“ doplní její definice ... (tedy, „kdo týrá osobu, jejíž újmu by právem pociťoval jako újmu vlastní“).“³²⁴ Takto doplněná skutková podstata potom nedopadá na případy týrání obětí, které jsou s pachatelem již rozvedeny, nebo s ním žijí v poměru druh–družka, neboť podmínka újmy, kterou by pachatel u takové osoby cítil jako újmu vlastní, není naplněna.

Zavedení nového trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě

Tento způsob právní úpravy klade centrum své pozornosti na specifické podmínky, při nichž dochází k domácímu násilí, a dále na prostředí, kde se tak děje. Za rozhodující znaky nově formulované skutkové podstaty § 215a trestního zákona „týrání osoby blízké nebo žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“ tak tvůrce tohoto ustanovení pokládá skutečnost, že trestná činnost je páchána mezi osobami blízkými nebo žijícími na jednom místě. Touto formulací má být zaručeno, že bude postiženo i násilné jednání proti osobám, které již nejsou s pachatelem ve stavu manželství, eventuálně s ním žijí formou nesezdaného soužití. Jinými slovy řečeno, které nejsou vůči pachateli v právním postavení osoby blízké (ustanovení § 89 odst. 8 trestního zákona).³²⁵

Za nedostatek této úpravy z hlediska zkoumané efektivity pokládáme fakt, že ani tato nedopadá na případy týrání bývalými partnery, či na případy druhá a družky, eventuálně osob stejného pohlaví v případě, že tyto jsou spojeny intimním vztahem, avšak **nežijí spolu v daný čas na jednom místě**. Přičemž v praxi se setkáváme s takovými případy domácího násilí poměrně často (např. případ týrání na právě rozvedené ženě, která je nucena ukrývat se před bývalým partnerem dlouhodobě v azylovém domě). Další poznámku, kterou musíme z hlediska zkoumané efektivity zmínit, a kterou pokládáme za zásadní, je nedostatečnost výhradně tohoto, od ostatních separovaného, trestně-právního ustanovení k docílení ochrany obětí domácího násilí. Nebu-

de-li např. vyřešena možnost dočasného odloučení agresora a jeho oběti tak, aby oběť nebyla tou, co přichází o své domácí zázemí, a dále možnost faktické ochrany oběti v rámci trestního řízení, bude jejich ochota tento trestný hlásit jen mizivá.

Za pozitivní z hlediska zkoumané efektivity je potom třeba zmínit mimo jiné i fakt, že nová skutková podstata trestného činu týrání osoby žijící společně obývaném bytě nebo domě nebyla, tak jak bylo původně navrhováno, včleněna pod ustanovení § 167 a § 168 trestního zákona. V praxi si dovedeme jen stěží představit efektivní pomoc obětem domácího násilí poskytovanou např. prostřednictvím neziskových organizací v případě, že by pracovníci těchto organizací byli trestně odpovědní za to, že neoznámí týrání svých dospělých klientek.

³²⁴ Baxa, J. a Král, V.: Domáci násilí a právní možnosti jeho řešení, 2002 In.: <http://pravnik.cz/revue/revue/clanky/domacinasilii021015.html>

³²⁵ Více informací na www.psp.cz/cknih/2002ps/stenprot/018schuz/s01805.htm

4. KOMPARACE TUZEMSKÉ A ZAHRANIČNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVY V OBLASTI OCHRANY SPOLEČNOSTI PŘED DOMÁCÍM NÁSILÍM

4.1 Právní ochrana společnosti před domácím násilím v zahraničí³²⁶

Ačkoli je v mnoha zemích světa domácí násilí stále ještě považováno za ryze soukromou záležitost, rodinný problém, za sféru, kam stát nemá v žádném případě zasahovat, přišla většina pokrokových států s přihlédnutím ke všem negativním aspektům a důsledkům tohoto jevu velmi brzy na to, že tento problém je třeba zásadním způsobem eliminovat.

Domácí násilí totiž vedle dalších negativních důsledků přináší i **obrovskou finanční zátěž**, uloženou na bedra státu. „Holandská studie došla k závěru, že v důsledku násilí mužů na ženách ročně stát nese škody přesahující 200 milionů euro, švýcarská studie potom zjistila, že i následné náklady eliminující následky násilí dosahují 400 milionů švýcarských franků.“³²⁷

Jak již bylo řečeno výše, jednotná normativní definice domácího násilí, z níž by vyvěraly právní úpravy ochrany před tímto negativním společenským jevem v jednotlivých zemích, neexistuje. Rozdíly mezi jednotlivými definicemi jsou patrné jednak v míře konkretizace, jednak v jednotlivých způsobech chování, které je za násilí považováno (více kapitola 2.1).

I když v dnešní době již existuje k předmětné problematice řada renomovaných odborných studií, výzkumů a poznatků, které v mnoha zemích zapříčinily doslova revoluci v legislativě, stále ještě nelze v boji proti domácímu násilí určit jediný nejvhodnější postup za ten zásadní a správný lék, jež by bylo možno univerzálně aplikovat. I když, nabízí se provokativní otázka, jestli je vůbec možné takové jediné univerzální řešení nalézt. Já se domnívám, že nikoli. Vždy je totiž nutno vycházet z odlišnosti právních systémů v různých zemích, rozdílné úrovně právní kultury a právního vědomí, rozvoje společ-

³²⁶ Tuto kapitolu jsem publikovala v neaktualizované a zkrácené podobě v Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, proFem, 2004

³²⁷ Více např. Korf, D.: Economic Costs of Domestic Violence against Women, 1 -st edition, Utrecht, 1997

nosti obecně atd. To, co v některém státě může znamenat zásadní pomoc obětem domácího násilí, se ve státě druhém má jiný účinek.

Základní východisko všech právních úprav potlačujících domácí násilí však nalezneme vždy v jediné všem společné tezi, a to v odsouzení předmětného jevu jako společensky nežádoucího společně s proklamací nutnosti intervence státu do soukromí jednotlivců v těchto případech.

Jak z výše řečeného vyplývá, v jednotlivých státech se i přes unifikační tendence nadnárodních institucí³²⁸ razi k násilí páchanému v soukromí rozdílné právní přístupy.

Některé země tak šly cestou zvláštního zákona na ochranu intimních vztahů před násilím, v jiných zemích se prosadila cesta odlišná, např. formou dílčí úpravy roztroušené ve více zákonech.

Např. J. Radford³²⁹ dělí státy podle odlišnosti přístupů k násilí na ženách takto:

- A) **Skupina států, která tento problém nezohledňuje v právním řádu:** mezi něž patří např. Albánie, Bulharsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Malta, Moldávie, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Rusko, Řecko, Slovinsko atd.
- B) **Skupina států se speciální legislativou:** mezi něž patří např. Kypr, Irsko.
- C) **Skupina států kombinující právní i mimoprávní přístupy k řešení problému:** mezi něž patří např. Francie, Nizozemí, Norsko, Švédsko, Německo, Rakousko.

Na tomto místě bych se ráda zamyslela nad předmětnou problematikou intenzivněji a přístupy jednotlivých států k předmětnému problému zkonkretizují ještě více a jednotlivé státy rozdělím podle toho, jestli:

- 1. **upravily ochranu před domácím násilím samostatným zákonem:** např. JAR, Turecko, Severní Irsko, Kypr;

³²⁸ Nahlédni např. Hospodářský a sociální výbor OSN: Rámcový model pro legislativu postihující domácí násilí, dokument E/CN, číslo 4/1996

³²⁹ Radford, J.: Violence Against Women: Comparative Legal Study of The Situation in Council of Europe Member States, Strasbourg, 19 August 1998, Doc. EG (98) 1 prov., Documentation of the CEDAW In: Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 170

2. upravily ochranu před domácím násilím samostatným zákonem složeným z dílčích novel zákona policejního, exekučního, občanského, ústavního atd.: např. Německo, Rakousko;
3. upravily ochranu před domácím násilím v trestním zákoně: např. Holandsko, Slovensko, Švédsko, Česká republika;
4. poskytují ochranu před domácím násilím podle obecných zákonů (civilních i trestních): např. Slovensko, Velká Británie;
5. právní ochrana před domácím násilím není v právních normách vůbec zohledněna: např. Albánie.

Podle pramenů, které jsem měla při svém bádání k dispozici, probíhá ochrana před domácím násilím cestou:

- A) policejní intervence,
- B) občansko-právních institutů,
- C) trestně-právních institutů.

4.1.1 Policejní intervence

Rozdílnost přístupu policie v jednotlivých zemích spočívá zejména v rozložení akcentu buď směrem k posílení represivní složky nebo naopak k posílení ochrany obětí.

Policejní intervence v rámci ochrany před domácím násilím z hlediska efektivnosti je snad nejlépe a nejpromyšleněji uplatňována v **Rakousku** podle ustanovení § 38a odst. 1 Zákona o bezpečnostní policii – SPG, BGBl. č. 566/1991 ve znění BGBl. I č. 146/1999 (dále jen „zákon o bezpečnostní policii“). Tento zákon byl novelizován v souladu s požadavky „Spolkového zákona na ochranu před domácím násilím“ – GeSchG, Spolková sbírka zákonů 759, ročník 1996, vydaný dne 30. prosince 1996 (dále jen „spolkový zákon na ochranu před domácím násilím“), který vstoupil v účinnost v roce 1997.

Při ohrožení života a zdraví jsou orgány veřejných bezpečnostních služeb zmocněny **vykázat osobu**, od níž nebezpečí vychází, z bytu a jeho bezprostředního okolí na dobu 10 dnů a **odebrat jí klíče od bytu**. V případě, že ohrožená osoba podá u civilního soudu návrh na předběžné opatření, může být délka vykázání prodloužena o maximálně dalších deset dnů. Policisté jsou povinni sepsat dokumentaci, ohlásit případ intervenčnímu místu, sociálnímu úřadu pro mládež, kontrolovat dodržování zákazu vstupu a zpravidla předat státnímu zástupci trestní oznámení. Policie je rovněž povinna oběť o všech právních možnostech její ochrany poučit. Nedodržování zákazu vstupu je kla-

sifikováno jako správní přešůpek. Rakouské policejní orgány mají v zákoně přímo stanovenou povinnost snížit nebezpečí obětí násilí.³³⁰

Jako stěžejní pro policejní zásah bylo stanoveno kritérium nezbytnosti a přiměřenosti (§ 38a odst. 2 zákona o bezpečnostní policii). Použití oprávnění policie k vykázání agresora z bytu a vydání zákazu vstupu je potom nezbytné, až když méně zasahující opatření (např. jednoduché urovnání sporu) nejsou dostatečně schopna plnit roli státu, avšak není-li nutno přistoupit k ještě závažnějším zásahům (např. k vazbě atd.).

Rozhodnutí o policejním opatření směřující k vykázání násilníka a zákazu jeho vstupu je **na vůli násilím dotčené oběti zcela nezávislé** a musí být provedeno i proti její vůli.

Role a funkce takového způsobu policejní intervence spočívá zejména v přechodném přerušení násilného vztahu a ve vytvoření relativně bezpečného prostoru, v jehož rámci si může násilím vyčerpaná oběť nejen odpočinout, ale i srovnat životní priority v konfrontaci s novými informacemi, které se o násilném vztahu dozvěděla, a posoudit, má-li reálnou možnost žít svůj život jinak. Tato bezpečná zóna je vytvořena vždy v bytě oběti, na který je zvyklá. Současně policie svým zásahem a vydáním opatření dává jasný signál násilníkovi, že jeho jednání je pro společnost nepřijatelné, a ten, kdo nese za násilí plnou odpovědnost, je právě on. Z praktické zkušenosti vyplynulo, že zůstane-li žena po vykázání agresora z bytu sama bez znalosti svých možností a alternativ svého života, převládnu u ní strach a dále i všechny ostatní důvody, které ji nutí setrávat s násilníkem. Rakouští legislativci proto do ustanovení § 56 zákona o bezpečnostní policii včlenili bezpečnostním orgánům povolení předávat osobní údaje a data násilím ohrožených osob příslušným zařízením na ochranu obětí, která sama oběť násilí následně zkontaktují a nabídnou jí pomoc. V neposlední řadě rakouská policie svým postupem pod-

³³⁰ Více např. Dearing, A.: Rakouský zákon o domácím násilí a jeho realizace In: Domácí násilí – staré problémy, nová řešení? Sborník příspěvků z konference pořádané organizací Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002, str. 20 a násl.

poruje návaznou intervencí ostatních subjektů zainteresovaných na procesu ochrany společnosti před domácím násilím zainteresovaných subjektů.³³¹

Podle statistik Spolkového ministerstva vnitra byla od 1. 5. 1997 do 31. 12. 2000 shromažďována čísla o aplikaci spolkového zákona na ochranu před domácím násilím.³³²

Rok	Počet vykázaní a zákazů podle zákona o bezpečnostní policii	Počet správních trestů za uložené přestupky	Zrušení	Počet ostatních zásahů při násilí v rodině
1997	1449	138	106	Nejsou údaje
1998	2673	252	123	Nejsou údaje
1999	3076	301	Nejsou údaje	Nejsou údaje
2000	3354	430	Nejsou údaje	7638

Praxe prokázala³³³, že překážkou pro aplikaci ustanovení o vykázaní či zákazu návratu z hlediska efektivity jsou především vysoké náklady, která tato opatření představují. Vykázání z bytu totiž musí policie velmi obsáhle zadokumentovat a tak volí mnohdy raději tzv. urovnání sporů podle § 26 zákona o bezpečnostní policii. Jak demonstruje výše uvedená tabulka, přestupky proti vykázaní z bytu nejsou nikterak dramaticky četné, což z hlediska efektivity poukazuje na fakt, že násilníci mají před takovým opatřením respekt.

Ve **Velké Británii** má policie při řešení případů domácího násilí stejné pravomoci jako v případě jiných deliktů (Zákon o deliktech proti osobě z roku 1861, Policejní a trestní zákon o svědčích z roku 1984). Mezi povinnosti policie patří mimo jiné: reagovat co nejrychleji na volání o pomoc, zajistit bezpečnost ženy a dětí, zatknout

³³¹ Více např. Dearing, A.: Rakouský zákon o domácím násilí a jeho realizace In: Domácí násilí – staré problémy, nová řešení? Sborník příspěvků z konference pořádané organizací Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002, str. 20; Neue Gesetze. Verein Aktionsgemeinschaft der autonomen österreichischen Frauenhäuser, Vídeň, 1997; 10 Punkte Programm gegen Gewalt an Frauen. Verein Aktionsgemeinschaft der autonomen österreichischen Frauenhäuser, Vídeň, 1996; www.bmu.gv.at/familie_und_recht/gesetze/gewaltschutzgesetz.htm

³³² Fröschl, E.: Vývoj spolkového zákona na ochranu proti násilí v rodině a jeho vliv na osoby postižené násilím In: Domácí násilí – staré problémy, nová řešení? Sborník příspěvků z konference pořádané organizací Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002, str. 16

³³³ Podrobněji na www.bmu.gv.at/familie_und_recht/gesetze/gewaltschutzgesetz.htm

muže, je-li k tomu důvod, zajistit lékařské ošetření, odkázat ženu na bezpečný azyl, informovat oběť o propuštění obviněného z vazby, uchovávat záznamy všech incidentů. Případy domácího násilí vyšetřují specializovaní policisté. Pachatel může být preventivně zatčen rovněž proto, aby se zabránilo dalším možným útokům na ženu či dítě. Většina policejních složek má dány pro svůj postup **přesné interní směrnice**, které stanoví, jak v daném případě reagovat (a kde je mimo jiné např. i stanoveno, že pachatel domácího násilí musí být držen v jiném pokoji, pakliže je vyslýchána oběť apod.).³³⁴

V **Holandsku** působí na každém policejním okrsku jeden specialista na domácí násilí. Pokud si oběť vyžádá přítomnost policistky, je policie povinovává snahou vyhovět jí. Policie přijímá všechna trestní oznámení, která zadokumentuje a nadále uchovává. Současně s přijetím oznámení o domácím násilí nabídne policie oběti vždy kontakt na pomáhající organizace. Policisté jsou oprávněni vstupovat do bytu, pokud k tomu dá ten, kdo policii volá, souhlas. Každý řadový policista musí vědět, jak v případech domácího násilí postupovat.³³⁵

Královská policie **Severního Irsku** se zavazuje poskytovat zevrubné služby obětem domácího násilí. Případy domácího násilí řeší důstojníci pro domácí násilí (pilotní projekt) podle policejních směrnic. Policisté mají oprávnění násilného člena rodiny zatknout a zahájit proti němu trestní řízení. Jejich pravomoci v těchto případech jsou přesně stanoveny.³³⁶

V **Jihoafrické republice** má oběť podle zákona o domácím násilí z roku 1998 právo žádat policii o asistenci na ochranu svou a svých dětí. Konkrétně může oběť domácího násilí požádat policii o doprovod např. do azylového domu, či na jakékoli jiné bezpečné místo. Potřebuje-li oběť domácího násilí nebo její děti lékařské ošetření, má právo žádat o pomoc policie k dosažení jeho poskytnutí (např. formou odvozu do nemocnice). Oběť domácího násilí může rovněž žádat, aby policie **nesdělovala její adresu pachateli**. Policie je dále povinna oběť informovat o tom, jakým způsobem může nárokovat ochranu prostřednictvím ochranného opatření.³³⁷

³³⁴ Více např. Platné právní normy – Velká Británie (Bílý kruh bezpečí) In: Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 17-25

³³⁵ Více např. Platné právní normy – Nizozemí In: Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 43 a násl.

³³⁶ Více např. Protection from Domestic Violence, A Guide to the new law, (The Office of the minister of Equality and Law Reform), 1 -st edition, Dún Aímhúirgin, 1996

³³⁷ Více např. Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 177 a násl.

4.1.2 Občansko-právní instituty

Cestou občansko-právních institutů v podobě předběžných opatření lze omezit pachatele na nějakém právu (konání, nekonání apod.) a zároveň tak tímto na druhé straně chránit oběť domácího násilí.

O předběžných opatřeních rozhoduje vždy občanský soud na návrh oběti a jejich nedodržování je sankcionováno. Role předběžných opatření spočívá především v prevenci před pokračováním sledu násilných útoků, přerušuje spirálu násilí a zároveň varuje pachatele před pokračováním. Rakouský institut „vykázání“ a irský institut „předběžného výjimečného opatření“ apod. však poskytují i přímou bezprostřední ochranu oběti, neboť násilníkovi nařizují opustit na stanovenou dobu byt, kde se nachází oběť, bez ohledu na to, jaké mu k bytu svědčí právo (tedy bez ohledu na to, jestli je nájemcem, vlastníkem či např. jen návštěvníkem předmětného bytu).

V **Rakousku** může občanský soud, oddělení pro věci rodinné, v souladu s ustanovením § 382b „Exekučního zákona“ – EO – RGBl. č. 79/1896 ve znění BGBl. I č. 147/1999 (dále jen „exekuční zákon“) na žádost oběti naříditi pachateli předběžným opatřením **opuštění bytu a jeho bezprostředního okolí, zakázat návrat do bytu a jeho bezprostředního okolí, zakázat pobyt na přesně určených místech a vyslovit omezení „nesetkávat se a nenavazovat kontakt“ s obětí.** Tato předběžná opatření platí tři měsíce, avšak mohou být prodloužena, pokud je ke konci tříměsíční lhůty předložena žádost o rozvod nebo o vystěhování v případě nemanželského svazku. Maximální doba trvání předběžného opatření v těchto případech potom koresponduje s dobou trvání uvedených soudních řízení. Jsou-li násilím postiženy i děti, může být návrh na vydání předběžného opatření iniciován ze strany sociálního úřadu pro mládež. Toto předběžné opatření většinou chronologicky navazuje na policejní institut vykázání. Byl-li podán zákaz vstupu, musí bezpečnostní policie předat svou dokumentaci předmětnému občanskému soudu. Soud musí naopak své rozhodnutí bezprostředně oznámit policejnímu orgánu.³³⁸

V **Severním Irsku** se v souladu s ustanoveními zákona o domácím násilí, který nabyl účinnosti dne 1. března 1996, může osoba poškozená nebo ohrožená domácím násilím u soudu domáhat vydání:

- **bezpečnostního opatření**, které spočívá v zákazu použití násilí nebo výhrůžek násilím. Pokud násilník bydlí odděleně od oběti, je

³³⁸ Více např. Neue Gesetze. Verein Aktionsgemeinschaft der autonomen österreichischen Frauenhäuser, Vídeň, 1997

vysloven zákaz sledování a přiblížení se k domu. Tento zákaz může být vysloven až na dobu pěti let;

- **výjimečného opatření** vykázání násilníka z domu nebo bytu. Toto opatření může být vydáno až na dobu tří let;
- **předběžného výjimečného opatření**, kterým soud násilníkovi prikazuje opustit byt nebo dům s okamžitou platností;
- **ochranného opatření**, které má podobné účinky jako opatření bezpečnostní.

Porušení těchto opatření je hodnoceno jako trestný čin.³³⁹

Na **Slovensku** byla v poslední novele občanského soudního řádu (zákonem č. 421/2002 Z.z. s účinností předmětných ustanovení o předběžných opatřeních od 1. 1. 2003) rozšířena paleta dosavadních předběžných opatření o institut **dočasného zákazu vstupu do bytu nebo domu osobě podezřelé z násilí proti blízké nebo svěřené osobě.** Dále u domů nebo bytů, které jsou ve společném jmění manželů, a u společného nájmu bytu manželé, lze manželovi, který činí společně soužití druhým nesnesitelným, **omezit užívací právo k domu nebo bytu nebo ho zcela z užívání vyloučit.**

Rozvedenému manželovi, který zavinil příčinu k rozvodu násilným jednáním, nemá poškozený manžel **povinnost zabezpečit náhradní byt nebo ubytování** (novela občanského zákoníku zákonem č. 526/2002 Z.z. s účinností od 1.1.2003). Soud jedná v těchto případech vždy na návrh oběti domácího násilí.

Slovenský občanský soudní řád na rozdíl od úpravy české zakotvil i **lhůtu pro projednání odvolání proti předběžnému opatření**, která smí trvat **nejdéle 30 dnů** od podání odvolání, eventuálně od odstranění jeho vad.

Zákon pro zlepšení občansko-právní ochrany v případě násilných činů a omezování osobní svobody a zároveň i usnadnění přenechání bytu manželů při rozluce byl v **Německu** přijat v roce 2002 (dále jen „zákon o ochraně před násilím“). Podle tohoto zákona může soud na návrh poškozené osoby na omezenou dobu uložit agresorovi, aby nevstupoval do bytu poškozené osoby, nepobýval v určitém okruhu okolí bytu, nevyhledával jiná místa, na kterých se poškozená osoba pravidelně zdržuje, nenavazoval kontakt s poškozenou osobou za použití telekomunikačních prostředků a neosnoval s ní žádná setkání.

³³⁹ Více např.: Zákon o domácím násilí v Irsku In.: Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 113; Protection from Domestic Violence, A Guide to the new law, (The Office of the minister of Equality and Law Reform), 1.-st edition, Dún Aimbirgin, 1996 atd.

Dále může poškozená osoba, která žila v době činu s násilníkem ve společné domácnosti, **požadovat, aby jí byl byt dočasně přenechán k výlučnému užívání**, jestliže je nutné, aby se **zamezilo nespravedlivému, krutému zacházení** a je-li **ohroženo blaho dítěte žijícího v rodině**.³⁴⁰ Maření rozhodnutí soudu má za následek trestní odpovědnost rušitele.

Za zmínku stran ustanovení tohoto zákona stojí zejména fakt, že ochranné opatření omezující pachatele, lze na jeho základě uložit už při pouhé výhrůžce na životě, zdraví či omezováním osobní svobody. Zákon na ochranu před násilím nelze aplikovat na ochranu dětí přímo vystavených násilí a na ochranu osob v poručníckém vztahu.

Z hlediska efektivity pokládám za důležité zdůraznit, že rovněž německý model přístupu k řešení problému domácího násilí se vyznačuje zejména komplexností řešení, multidisciplinárním přístupem, koordinovaností změn a spoluprací všech zúčastněných subjektů.³⁴¹ Spolkový vzorový koordinační projekt pracující pod názvem Berlínský intervenční projekt je potom provázen po celou dobu své existence vědecky.³⁴²

V **Jihoafrické republice** jsou předběžná opatření podle „Zákona o domácím násilí“ č. 118 z roku 1998 vydávána tzv. nižšími soudy (Magistrate Courts) na žádost osoby poškozené násilím, a to i po jednorázovém násilném útoku nebo již po hrozbě násilím. Násilník má vždy možnost k opatření se vyjádřit. Neučiní-li tak ve stanovené lhůtě, může mu soud uložit **zákaz**: páchat jakýkoli druh domácího násilí, vstoupit do společné domácnosti, je-li to v nejlepším zájmu oběti nebo dětí, **vstoupit do konkrétně vymezené části společné domácnosti, vstoupit na pracoviště oběti**, event. zakázat jiná specifikovaná jednání. V případě nedodržování předběžných opatření se pachatel dopouští trestného činu.³⁴³

³⁴⁰ Návrhy a veškeré další výsledky vypracované v Německu v rámci intervenčního projektu proti domácímu násilí včetně vzorových formulářů na žádost o občanskoprávní opatření v rámci ochrany před domácím násilím lze získat zdarma na tel. čísle 0049(180)-5329329

³⁴¹ Více např. Illigens, G.: *Institucionální reakce na domácí násilí ve Spolkové republice Německo* In: *Domácí násilí – staré problémy, nová řešení?* Sborník příspěvků z konference pořádané organizací Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002, str. 46 a násl.

³⁴² Zprávu o provedeném výzkumu týkající se tohoto projektu lze shlédnout na www.wibib.uos.de

³⁴³ Více např.: Martinková, M. a Macháčková, R.: *Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí*, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001, str. 177 a násl.

V **Turecku** se v souladu s ustanoveními Zákona o ochraně rodiny (č. zákona 4320), který byl přijat dne 14.1.1999, může postižená manželka nebo jiný člen rodiny prostřednictvím prokuratury obrátit na civilní soud, který žalované osobě zakáže vyhrožovat nebo zastrašovat druhého manžela nebo dalšího člena rodiny ve společné domácnosti. Dále, pokud byl násilník **vykázán ze společné domácnosti**, která byla předána druhému manželovi, nesmí se k ní přibližovat, nesmí působit škodu na věcech druhého manžela, děti nebo jiných členů domácnosti, nesmí nedovolenými prostředky napadat druhého manžela, děti nebo členy domácnosti. Vlastní-li žalovaná osoba zbraň, musí ji předat příslušnému státnímu orgánu. Nesmí také používat ve společných prostorech alkohol nebo drogy, eventuálně po požití alkoholu nebo drog nesmí do společných prostor vstupovat. Z hlediska efektivity však dlužno podotknout, že turecký zákon plní v praxi bohužel spíše roli jakési proklamace, jak by mělo být postupováno v ideálním případě.

Ve **Velké Británii** lze v souladu s ustanoveními Zákona o právu rodinném z roku 1996 vydat **zákaz obtěžování** a soudní příkaz, týkající se užívání práv k bytu, jehož obsahem mohou být ustanovení, týkající se **vystěhování násilníka z předmětného bytu**. Podle aktuálního znění Zákona o dětech z roku 1989 lze vydat soudní příkaz k opuštění domu ve prospěch ochrany dítěte. Porušení trestního zákazu či příkazu je trestným činem, za který je možno uložit trest odnětí svobody ve výši až pěti let, což znamená, že patří mezi skupinu trestných činů odůvodňujících zatčení pachatele.³⁴⁴

4.1.3 Trestně-právní instituty

Centrum pozornosti při zkoumání oblasti efektivity trestně-právních ustanovení leží zejména v uchopení hmotněprávní otázky kriminalizace domácího násilí a dále v nalezení procesněprávních institutů jednání a postupu při trestním řízení. Vzhledem k obrovské šíři obsahu, kterou toto téma pokrývá, uvedu na tomto místě zejména anotaci základních, případně nejdůležitějších či nejzajímavějších, trestněprávních institutů, takových, které by mohly sloužit jako odrazový můstek inspirace českým zákonodárcům.³⁴⁵

³⁴⁴ Více např.: *Platné právní normy - Velká Británie* In: *Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí*, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 17 a násl.

³⁴⁵ Domnívám se, že této problematice byla dosud věnována v ČR největší pozornost, a proto na toto téma je již přístupno dostatek informací. Více např.: *Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí*, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002; *Domácí násilí – staré problémy, nová řešení?* Sborník příspěvků z konference pořádané

V zahraničních trestněprávních úpravách nalézáme tyto modely přístupu k domácímu násilí:

- Domácí násilí má **samostatně definovanou skutkovou podstatu** a tedy je ze zákona trestně např. v Irsku a na Slovensku.
- Jednání, která naplňují skutkovou podstatu některého z trestných činů, spáchaná pod společným jmenovatelem domácího násilí na osobách blízkých, jsou trestná podle různých skutkových podstat trestního zákona té které země např. v Rakousku, Německu, Velké Británii. Avšak **orgány činné v trestním řízení postupují podle specifických procesních pravidel s ohledem na charakter případu jako domácího násilí** (např. vyšetřování vede zvláštní tým apod.).
- Jednání, která naplňují skutkovou podstatu některého z trestných činů, spáchaná pod společným jmenovatelem domácího násilí na osobách blízkých, **jsou sankcionována s ohledem na svůj charakter vyšší trestní sazbou**, jako je tomu např. v Holandsku.
- Jak již bylo uvedeno výše, mnohé země doplňují specifické ochranné občansko-právní instituty rovněž trestněprávní ochranou spočívající v **kriminalizaci maření uložených předběžných opatření**. Jedná se např. o Irsko, Jihoafrickou republiku, Turecko, Rakousko, Německo atd.
- V některých zemích např. v Německu může oběť domácího násilí v trestním procesu vystupovat jako tzv. **vedlejší žalobce**, což má za důsledek, že oběť svá procesní práva může uplatnit zcela nezávisle na státním zastupitelství. Vedlejší žalobu připouští soud na návrh oběti.
- Ve Velké Británii je možné zahájit a vést **trestní stíhání bez přítomnosti svědků**. Takový postup je však v praxi volen bohužel pouze ojediněle. Stejně tak výjimečně bývá připuštěna možnost podání výhradně písemného svědectví.
- Některé státy zformulovaly **nové skutkové podstaty**, které postihují některou z forem domácího násilí. **Holandský trestní zákon** obsahuje oproti jiným právním úpravám nezvyklou skutkovou pod-

organizacemi Friedrich-Ebert-Stiftung, pro Fem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002; Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001; www.mvcr.cz; Radford, J.: Violence Against Women: Comparative Legal Study of The Situation in Council of Europe Member States, 1- st edition, Strasbourg, CEDAW, 1998 apod.

statu trestného činu „slídění“. Toho se dopouští ten, „kdo záměrně, svévolně a opakovaně sleduje druhou osobu, a tím tomu, kdo je sledován, působí emoční utrpení nebo v něm vzbuzuje strach z násilného útoku“. V novele **švédského trestního zákona** z roku 1998 zase lze nalézt skutkovou podstatu trestného činu „**hrubé porušování integrity ženy**“.

4.2 Komparativní podněty pro českou legislativu

Neexistuje jediný univerzální recept na vyřešení problému existence domácího násilí ve společnosti. Jak již bylo uvedeno výše, v jednotlivých státech jsou prosazovány k ochraně před domácím násilím různé právní přístupy. Podle dostupných pramenů, které jsem měla při tvorbě této práce k dispozici, probíhá legislativní ochrana před domácím násilím v zahraničí cestou policejní intervence, občansko-právních institutů a trestně-právních institutů. Za zásadní z hlediska zhodnocení efektivnosti v tomto kontextu pokládám zdůraznění a vyzdvižení nikoli některé konkrétní zahraniční právní úpravy či institutu, ale zkušenosti učiněné ve všech státech, které ve snaze potlačit tento negativní jev zaznamenaly pozitivní výsledek. Jedná se o zkušenost nutnosti **multidisciplinárního, koordinovaného, komplexního, reflexi skutečných potřeb jeho obětí zahrnujícího přístupu k řešení**.³⁴⁶

Jako příklad nejrevolučnějšího průlomu v ochraně před domácím násilím může sloužit **rakouský spolkový zákon na ochranu před domácím násilím**, který vstoupil v účinnost v roce 1997, v návaznosti na nějž byla novelizována celá řada zákonů, mezi nimi zejména zákon o bezpečnostní policii a exekuční zákon. Tento zákon totiž znamenal definitivní zvrat v nahlížení na střet práva soukromého a veřejného, když zakotvil možnost vykázat násilníka na čas z bytu, k němuž mu svědčí nějaké právo (vlastnické, nájemní apod.). Inspirací pro rakouské změny byl angloamerický vzor.³⁴⁷

Celá reforma přístupu rakouské společnosti k domácímu násilí se potom sestávala z těchto dílčích bodů: reforma oprávnění policie spočívající ve vytvoření nových institutů pro dočasné vykázání násilníka z bytu a nařízení mu

³⁴⁶ Příkladem takového přístupu je např. Berlínský intervenční projekt – informace hledej na www.bigberlin.org

³⁴⁷ Jedná se konkrétně o Duluth Abuse Intervention Project /Minnesota/ In: Bundesministerin für Frauenangelegenheiten – Bundeskanzleramt: Test the West. Geschlechterdemokratie und Gewalt, Wien, 1993

zákazu vstupu; rozšíření předběžného opatření soudu, které chronologicky navazuje na institut „vykázání“, může být však navrhováno i bez této vazby; vytvoření intervenčních míst, která musí být informována o zásahu policie a která na základě této informace naváží sama kontakt s násilím postiženou osobou s nabídkou pomoci; zřízení poradního orgánu pro zásadní otázky prevence proti násilí při spolkovém ministerstvu vnitra, který působí jednak jako jakýsi dohlížitel nad spoluprací jednotlivých složek a dále jako hybatel pokračování reformy; projekty pro práci s násilníky, jejichž cílem je přimět násilníka k převzetí odpovědnosti za své chování a dovést jej k tomu, aby se naučil zacházet s ženami bez násilného aspektu; zlepšení právního postavení migrantek tak, že oběti domácího násilí získaly privilegovaný přístup na trh práce; organizační změny v oblasti správy na úseku bezpečnosti spočívající zejména v tom, že bezpečnostní složky nyní shromažďují již existující informace o násilníkovi, které pravidelně aktualizují, a vzdělávání a zvyšování kvalifikace dotčených správních orgánů a policie, které se v první řadě zaměřuje na odbourání předsudků a stereotypních myšlenkových pochodů ohledně domácího násilí.

Základní filosofii pro tuto právní úpravu představuje teze, že nikoli oběť, ale pachatel má nést důsledky domácího násilí.³⁴⁸

Rovněž Slovensko na rozdíl od ČR přistoupilo k úpravě eliminace domácího násilí komplexním způsobem.

Zásadní průlom v právní úpravě ochrany před domácím násilím v SR znamenala již novela trestního zákona provedená zákonem č. 183/1999 Z.z., účinná ke dni 1. 9. 1999, kterou byla skutková podstata ustanovení § 215 trestního zákona „týrání svěžené osoby“ rozšířena i na „týrání osoby blízké“. Tato nová podoba ustanovení § 215 trestního zákona obsahovala mnoho pozitiv, avšak jako základní negativum se posléze ukázal fakt, že toto ustanovení nedopadalo na všechny domácí tyranie. Zákonem č. 422/2002 Z.z., který je účinný od 1. 9. 2002, bylo proto ustanovení § 215 trestního zákona dále novelizováno tak, aby bylo schopno lépe postihovat téměř veškerou škálu chování spadajícího do společného rámce domácího násilí. Ruku v ruce se změnou ustanovení § 215 trestního zákona šla proměna definice „osoby blízké“ podle ustanovení § 89 odst. 7 trestního zákona, kterou se okruh těchto osob rozšířil o bývalé

³⁴⁸ Více např. Fröschl, E.: Vývoj spolkového zákona na ochranu proti násilí v rodině a jeho vliv na osoby postižené násilím In: Domácí násilí – staré problémy, nová řešení? Sborník příspěvků z konference pořádané organizací Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002, str. 11 a násl., atd.

osoby blízké, druhy, nevlastní děti a osoby, které žily či žijí ve společné domácnosti. Podle ustanovení § 89 odst. 23 trestního zákona lze navíc uložit pachateli tzv. přiměřené opatření či povinnost, které může spočívat mimo jiné i v zákazu přiblížit se k poškozenému na vzdálenost menší než 5 metrů a zdržovat se v blízkosti jeho obydlí.

Dále bylo novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 422/2002 Z.z. s účinností od 1. 10. 2002 změnou ustanovení §163a trestního řádu snato z beder obětí domácího násilí bez dalšího její dispoziční právo, neboť na základě tohoto ustanovení již v případech trestných činů násilí proti skupině obyvatelstva a proti jednotlivci, ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, vydírání, znásilnění nebude k trestnímu stíhání toho, kdo byl v čase spáchání trestného činu ve vztahu k poškozenému manželem či druhem, třeba souhlasu poškozeného.

Trestněprávní instituty určené k ochraně obětí před domácím násilím byly na Slovensku koncepčně doplněny rovněž instituty občanskoprávními.³⁴⁹ Novelou občanského zákoníku provedenou zákonem č. 526/2002 Z.z. byla uzákoněna premisa, že násilný manžel nemá nárok na poskytnutí náhradního bytu v případě rozhodování o zrušení práva společného nájmu bytu manžely a určení jeho výhradního nájemce. Novelou občanského soudního řádu provedenou zákonem č. 424/2002 Z.z. byl dále výslovně ustanoven nový druh předběžného opatření, na jehož základě lze násilníku dočasně zakázat vstupovat do bytu, ve kterém žije osoba blízká nebo osoba, která se nachází v jeho výchově či péči. Jako předpoklad pro uložení tohoto druhu předběžného opatření přitom stačí již důvodné podezření z násilí.

Jak už bylo uvedeno výše, za zásadní v tomto kontextu pokládám zkušenost, že všechny shora jmenované státy, ačkoli se jejich konkrétní způsoby ochrany společnosti před domácím násilím vyjádřené v zákonech odlišují, přijaly za svou stěžejní myšlenku, že **za domácí násilí je odpovědný násilník**. Dále stanovily, že **nikoli oběť domácího násilí, ale domácí násilník má nést negativní společenský dopad**. Stát má povinnost v takových případech spirálu domácího násilí přerušit a poskytnout oběti svoji pomocnou ruku.

³⁴⁹ Více např. Správa PZ MV SR o bezpečnostnej situácii v SR In.: Magurová, Z. a Farkašová, K.: Dôvodová správa k novele zákona - všeobecná časť, Aliancia žien Slovenska, 2001; Magurová, Z.: Právne aspekty násilia páchaného na ženách In.: Piata žena, Aspekty násilia páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001, str. 91-100; Magurová, Z.: Domáce násilie, nepublikovaný rozbor, Bratislava, Ústav štátu a práva SA, 2001, str. 4 a násl.

MODEL ŘEŠENÍ KONKRÉTNÍHO PŘÍPADU PODLE RAKOUSKÉHO SPOLKOVÉHO ZÁKONA NA OCHRANU PŘED DOMÁCÍM NÁSILÍM V PRAXI JAKO PŘÍKLAD EFEKTIVNÍHO POSTUPU ELIMINUJÍCÍHO DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Na počátku všeho stálo rozhodnutí týrané ženy či třetí osoby, která o týraní věděla, obrátit se o pomoc na policii.

Policie buď přijela do bytu, kam byla zavolána, či oběť sama přišla na policejní služebnu. Na základě odhadu (tedy pouhé prognózy) stupně nebezpečí potom policie sdělila násilníkovi (osobě od níž nebezpečí pro jiné vychází), že nesmí po určitou dobu až do vydání dalšího opatření vstoupit do bytu, kde bývá ohrožená osoba. Zákaz vstupu se vztahoval rovněž na bezprostřední okolí předmětného bytu, přičemž násilník byl policisty podrobně instruován, co se pojmem „bezprostřední okolí“ rozumí. Policisté též odebrali násilníkovi klíče od bytu. Kdyby násilník vydanému zákazu neuposlechl, byl by stíhán pro přestupek, po opakovaném neuposlechnutí by mu hrozilo předvedení.

Do tří dnů po zásahu o něm policisté sestavili obsáhlou dokumentaci včetně uvedení všech možných ukazatelů hrozícího nebezpečí³⁵⁰, kterou bezodkladně předali intervenčnímu místu, aby mohlo poškozenou zkontaktovat.

Policisté dále předali trestní oznámení státnímu zástupci.

Vzhledem k tomu, že v bytě žilo i nezletilé dítě, uvědomili policisté rovněž sociální úřad pro mládež. Tento úřad se rozhodl využít svého oprávnění a ve věci nezletilého dítěte podal u soudu rozhodujícího věci rodinné návrh na předběžné opatření.

Policisté na základě jim uložené zákonné povinnosti sami kontrolovali, je-li zákaz vstupu dodržován.

Policisté ze zvláštního úseku na potírání domácího násilí bezodkladně zkontaktovali násilného muže, aby mu vysvětlili význam jeho chování a z něj pramenící důsledky a rovněž mu předali kontakt na specializované centrum pracující s násilnickými muži.

³⁵⁰ Tato kritéria jsou podrobně popsána v Campbell, J.: *Assessing dangerousness: Violence by sexual offenders, batterers, and child abusers*, 1-st edition, London/New Delhi, Thousand Oaks, 1995

Intervenční místo mezi tím již navázalo kontakt s týranou ženou a dodalo jí odvahy k podání návrhu na předběžné opatření a rovněž k dalším právním podáním se společným jmenovatelem ukončení násilného vztahu. Protože o návrhu na předběžné opatření nebylo rozhodnuto v době do deseti dnů od vydání zákazu vstupu, byl tento zákaz vstupu prodloužen ještě o dalších deset dnů.

Soud ihned po podání návrhu na předběžné opatření informoval o tomto policii, která mu obratem zaslala veškerou dokumentaci k případu.

Schválené předběžné opatření bylo vydáno na dobu tří měsíců a kromě zákazu vstupu do bytu zahrnovalo i zákaz vstupu na pracoviště poškozené a do školky dítěte a dále zákaz jakkoli poškozenou kontaktovat.

Státní zástupce dospěl k rozhodnutí, že v předmětném případě zastavení řízení nepadá do úvahy, a ani diverzní prostředky (např. mimosoudní vyrovnání, stanovení zkušební doby pachateli společně s udělením pokynů, aby se účastnil programu pro násilné muže) nejsou pro tento konkrétní případ vhodné a podal žalobu.

Vzhledem k pokračující trestné činnosti (i přes vydaný zákaz vstupu apod.) byl násilník vzat do vazby a následně i odsouzen k trestu odnětí svobody. Jeho oběť byla s dostatečným předstihem informována, kdy dojde k jeho propuštění. Do doby, než se tak stalo, však měla dostatek času uspořádat si veškeré právní otázky s násilníkem ji spojující, včetně otázky bytové. Současně byla účastna skupinové i individuální terapie pro týrané ženy, která jí pomohla k rychlejšímu vyrovnávání se s následky dlouhodobého života ve vztahu, kde bylo přítomno násilí, a naučila ji, jak je možno za dlouhou dobu naučené vzorce chování do budoucna měnit, eventuálně eliminovat.

Specializovaného terapeutického programu pro oběti domácího násilí bylo účastno rovněž nezletilé dítě, které v klimatu násilného vztahu žilo.³⁵¹

³⁵¹ Více např. Dearing, A.: *Rakouský zákon o domácím násilí a jeho realizace* In: *Domácí násilí – staré problémy, nová řešení?* Sborník příspěvků z konference pořádané organizacemi Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002, str. 20

5. CESTY KE ZVÝŠENÍ EFEKTIVNOSTI ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY

Podle našeho názoru efektivní systém ochrany společnosti před domácím násilím obsahuje ucelený a diferenciovaný komplex nejrůznějších opatření, který postihuje nejrůznější podoby a stupně domácího násilí tak, že dává šanci možnému ozdravení násilím nemocného vztahu tam, kde to je možné, a na druhé straně poskytuje jeho obětem přímou ochranu zejména v těch případech, kdy již pokračování vztahu nelze brát do úvahy.

Jak vyplynulo z výše uvedeného, stávající právní úprava neposkytuje obětem domácího násilí dostatek efektivní ochrany, i když povinnost státu tuto skupinu svých občanů chránit vyplývá jak z ústavních zákonů, tak z mezinárodních závazků, kterými je ČR v této oblasti vázána.

Ačkoli většina vyspělých států v průběhu cca 20 předešlých let přijala komplexní zákonná i sociální opatření k eliminaci domácího násilí, zůstává ČR v této oblasti stále ve stádiu jakési latence, pochybností a bagatelizace předmětného problému, přičemž jako dostatečná motivace pro nutnou změnu takového přístupu zdá se nesloužit ani fakt, že i Slovenská republika se k domácímu násilí jednoznačně odmítavě ve své legislativě již postavila. Výjimku z výše tvrzeného představuje pouze pokus o kriminalizaci domácího násilí doplněný o několik dílčích změn v oblasti trestního práva procesního³⁵², přičemž lze doufat, že z hlediska sledované efektivnosti nejde v ČR o změny poslední, ale naopak jedná se o první krok na cestě k posílení sledované efektivnosti.

V následující části své práce přednesu svoji představu legislativního řešení problematiky domácího násilí, přičemž mým hlavním cílem bude zejména:

- posílení právního vědomí společnosti směrem k zavrženíhodnosti a trestuhodnosti domácího násilí,
- přerušení spirály domácího násilí,
- vytvoření bezpečného prostoru, v němž by měla oběť domácího násilí dostatek času na promyšlení svých dalších životních kroků,

³⁵² Srovnej zejména změny provedené zákonem č. 91/2004 Sb. ze dne 29. ledna 2004, kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon s účinností od 1. června 2004 a zákonem č. 283/2004 Sb. ze dne 8. dubna 2004, kterým se s účinností od 1. července 2004 mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony (podrobněji viz výše kapitola 3.8)

- zvýšení ochrany nezletilých dětí, které žijí uprostřed domácího násilí,³⁵³
- zavedení genderového znaku do statistik orgánů činných v trestním řízení,
- řešení akutní i následné bytové otázky oběti domácího násilí,
- promítnutí společenského odsouzení spojeného s existencí domácího násilí nikoli do života jeho oběti, ale do života násilníka a
- zlepšení reakce státních institucí v případech zásahů proti domácímu násilí.

5.1 Základní práva a svobody

Základní práva a svobody jsou až na výjimky přímo vynutitelná a náleží pod ochranu soudní moci. Stát je povinen ochranu základních práv a svobod zabezpečit.

Nečinnost státu v oblasti cílené eliminace domácího násilí a jeho negativních následků ve společnosti představuje porušení základních práv a svobod obětí domácího násilí, a to zejména práva na ochranu tělesné integrity zakotveného v čl. 7 Listiny základních práv a svobod.

Při přijímání nových legislativních opatření ve prospěch ochrany před domácím násilím by se proto měl důraz přikládat především k tomuto aspektu.

Intermezzo

Návod, jak se vyrovnat s případnou kolizí základních práv chráněných Listinou základních práv a svobod lze hledat v nálezu Ústavního soudu ČR publikovaného ve Sbírce zákonů pod číslem 214/1994 Sb. ze dne 12. 10. 1994. Základním východiskem je v této souvislosti maxima, podle které lze základní právo či svobodu omezit pouze v zájmu jiného základního práva či svobody. Pro posouzení priority jednoho základního práva nad druhým je podmínkou jejich vzájemné poměrování a požadavek na šetření podstaty a smyslu omezeného základního práva, resp. svobody. Vzájemné poměrování ve vzájemné kolizi stojících základních práv a svobod spočívá jednak na kritériu vhodnosti (tj. odpovědi na otázku, zdali institut, omezující určité základní právo, umožňuje dosáhnout sledovaný cíl, tedy ochranu jiného základního práva),

³⁵³ K následkům domácího násilí na děti podrobněji např. Egger, R.: Násilí páchané na ženách – důsledky na detech In: Zborník zo seminára „Deti a násilie“, konaného 16. – 17. 5 1997 v Humennom, první vydání, Bratislava, Pro Familia, 1997

kritériu potřebnosti (spočívající v porovnání legislativního prostředku omezujícího základní právo, resp. svobodu s jinými opatřeními umožňujícími dosáhnout stejného cíle, avšak nedotýkajícími se základních práv a svobod) a v neposlední řadě na kritériu porovnání závažnosti obou v kolizi stojících základních práv, které spočívá ve zvažování empirických, systémových, kontextových i hodnotových argumentů (příčemž empirickým argumentem lze chápat faktickou závažnost jevu, jenž je spojen s ochranou určitého základního práva; systémový argument znamená zvažování smyslu a zařazení dotčeného základního práva či svobody v systému základních práv a svobod; kontextovým argumentem lze rozumět další negativní dopady omezení jednoho základního práva v důsledku upřednostnění jiného a hodnotový argument představuje zvažování pozitiv v kolizi stojících základních práv vzhledem k akceptované hierarchii hodnot).³⁵⁴

V situacích přístupu k domácímu násilí se obvykle nachází v kolizi právo na život, zdraví a lidskou důstojnost s právem na ochranu soukromí a vlastnictví.

Podle našeho názoru lze v případech ochrany před domácím násilím, které vede k ohrožení nebo porušení života, zdraví a lidské důstojnosti, považovat kritérium vhodnosti za splněné. Rovněž kritérium potřebnosti je z pohledu nutnosti dále navrhovaných legislativních opatření v platném právu naplněno. Rozšíření institutů trestního, občanského, rodinného a policejního práva směřujících k zamezení, přerušení nebo nápravě následků domácího násilí lze totiž jen velmi omezeně nahradit mimoprávními prostředky, neboť těmi lze v rámci primární a sekundární prevence pouze domácímu násilí předcházet. O faktické závažnosti domácího násilí svědčí jeho častý výskyt (viz podrobněji výše kapitola 2.3.2), škody spáchané na lidském zdraví, ignorace základních společenských hodnot jakými jsou rodina a zdravý vývoj dětí, nerespektování lidských práv a lidské důstojnosti. Omezení domácího násilí, pomoc jeho obětem a korekce chování jeho nositelů je předmětem řady mezinárodních dokumentů, které prosazují a ochraňují základní lidská práva (viz např. dále Příloha č. 1). Z hlediska kontextového argumentu není podle našeho názoru hrozba zneužití existujících i námi navrhovaných právních institutů k ochraně obětí domácího násilí v demokratickém a právním státě s nezávislou justicí a zabezpečeným systémem záruk zákonnosti reálná. K podpoření hodnotového argumentu ve prospěch ochrany obětí domácího násilí lze uvést např. i fakt, že např. Německo, Rakousko, Španělsko, USA, Irsko či JAR přijatými zákony na ochranu společnosti před domácím násilím svoji hodnotovou orientaci v tomto kontextu již jasně deklarovaly.

³⁵⁴ Srovnej nálezh. Ústavního soudu ČR č. 214/1994 Sb., částka 66, str. 2091-2092

5.2 Trestněprávní normy

5.2.1 Trestní právo hmotné

O tom, zda domácí násilí je třeba traktovat jako trestný čin, se vedou odborné polemiky od roku 1993, kdy OSN publikovala stále populární Strategii boje proti domácímu násilí.³⁵⁵

Argumenty proti kriminalizaci domácího násilí poukazují spíše na „slabiny“ trestního práva obecně než na nevhodnost trestního postihu pachatelů násilných jednání v soukromí. Současná restorativní trestní politika s možnostmi odklonů již v průběhu trestního řízení a alternativních trestů dává podle našeho názoru již široké možnosti pro uplatnění terapeutických anti-agresivních programů, s minimálním negativním dopadem na chod rodiny, pokud existuje zájem oběti i pachatele (a je-li to v daném případě domácího násilí vůbec možné) rodinu udržet (podrobněji viz výše kapitola 3.2.1).

Za zásadní argument pro kriminalizaci domácího násilí je nutno považovat fakt, že proces zahájení trestního stíhání, vznesení obvinění, usvědčení a potrestání pachatele prokazuje, že společnost:

- jednáni pachatele odsuzuje,
- považuje trestný čin spáchaný mezi osobami v intimním vztahu za stejně závažný (trestný) jako ten, ke kterému došlo mezi osobami cizími,
- uznává nárok oběť domácího násilí na ochranu ze strany státu a chce zabránit recidivě násilného jednání.

Legislativní ošetření domácího násilí v trestním právu hmotném lze pojmut následovně:

- formulovat novou skutkovou podstatu nového trestného činu domácího násilí,
- vybrat nejvíce podobnou stávající skutkovou podstatu a tu odpovídajícím způsobem rozšířit tak, aby dopadala i na většinu závažného jednání v rámci domácího násilí. Domníváme se, že vhodnější řešení legislativního ukotvení trestnosti domácího násilí v českých poměrech, než pomocí skutkové podstaty podle ustanovení § 215a zavádějící trestný čin týrání osoby žijící v společně obývaném bytě

³⁵⁵ Nahlédni Strategie reakcí na domácí násilí In: Domácí násilí - přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 128 a násl.

nebo domě, představuje rozšíření skutkové podstaty trestného činu podle ustanovení § 215 trestního zákona na „týrání osoby blízké a svěřené“ za současného rozšíření pojmu „osoby blízké“ v ustanovení § 89 odst. 8 trestního zákona tak, aby zjednodušeně řečeno pokrýval i osoby spojené v intimním vztahu.

Současně se zavedením trestného činu, který bude postihovat domácí násilí v českém trestním zákoně dále navrhuje:

- u skutkových podstat vybraných trestných činů: vzbuzení důvodné obavy (ustanovení § 197a trestního zákona), týrání osoby svěřené (ustanovení § 215 trestního zákona), vraždy (ustanovení § 219 trestního zákona), ublížení na zdraví (ustanovení § 221 a násl. trestního zákona), omezování osobní svobody (ustanovení § 231 trestního zákona), zbavení osobní svobody (ustanovení § 232 trestního zákona), vydírání (ustanovení § 235 trestního zákona), útisku (ustanovení § 237 trestního zákona), porušování domovní svobody (ustanovení § 238 trestního zákona), znásilnění (ustanovení § 241 trestního zákona) formulovat kvalifikovanou skutkovou podstatu ve znění: „takový čin spáchal proti osobě blízké“, z hlediska sledované efektivity nejlépe za současného rozšíření pojmu „osoby blízké“ v ustanovení § 89 odst. 8 trestního zákona tak, aby zjednodušeně řečeno pokrýval i osoby spojené v intimním vztahu,
- výslovné zakotvení komplexu přiměřených omezení spočívajících v zákazu přiblížení se k poškozenému apod., které by bylo možno ukládat pachatelům domácího násilí jako součást trestu či podmínečného propuštění z jeho výkonu.

Čeští legislativci by si však podle našeho názoru měli především uvědomit, že podchycení domácího násilí v trestním zákoně žádný všespasitelný recept nepředstavuje a je tak třeba, pakliže je sledován cíl skutečně efektivní ochrany obětí domácího násilí, doplnit jej změnami i v dalších odvětvích práva.

5.2.2 Trestní právo procesní

Jak již bylo uvedeno výše, legislativní ukotvení domácího násilí v trestním právu hmotném vyžaduje další návazné kroky, především revizi ustanovení § 163 trestního řádu redukcí výčtu trestných činů, u kterých je vyžadován souhlas osoby blízké (zjednodušeně řečeno) se zahájením trestního stíhání. Podle našeho názoru by se tato redukce měla dotknout těchto trestných činů: násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci (ustanovení § 197a trestního záko-

na), omezování osobní svobody (ustanovení § 231 trestního zákona), vydírání (ustanovení § 235 odst. 1 trestního zákona), porušování domovní svobody (ustanovení § 238 odst. 1, 2 trestního zákona) a ublížení na zdraví (ustanovení § 221 trestního zákona).

Přestože byl rozsah práv poškozených z hlediska posílení sledované efektivity nedávno rozšířen a zpřesněn³⁵⁶, jeví se jako vhodné posílit dále jejich postavení výslovným přiznáním dalších práv (např. extenzivnějším pojetím stížnostního, event. i odvolacího práva, možností účasti při vyšetřovacích úkonech atd.).

Ke zlepšení postavení poškozených z hlediska sledované efektivity však dojde nejen precizováním, event. zakotvením některých práv *expressis verbis*, ale zejména zcitlivěním a zefektivněním přístupu orgánů činných v trestním řízení, a to nejen ve vztahu k poškozeným, ale i svědkům.

Podle našeho názoru v případech domácího násilí není např. dostatečně využíváno ustanovení § 183a trestního řádu, které umožňuje vyslechnout svědka mimo hlavní líčení, při výslechu svědků u vztahových deliktů by potom bylo možno a v některých případech domácího násilí případech i velmi vhodné použít i ustanovení § 209 trestního řádu, který umožňuje vyslechnout svědka bez přítomnosti obžalovaného v soudní síni atd. V případech rodin ohrožených domácím násilím, ve kterých žijí nezletilé děti, může státní zástupce, dozví-li se o situaci, která dítě ohrožuje, upozornit na tuto situaci státního zástupce na netrestním úseku atd.

5.3 Normy upravující úlohu policie

Při úvahách na téma efektivity použití institutů stanovených zákonem o policii na případy domácího násilí a efektivity postupu policie je vždy třeba uvědomit si, že podstatu tohoto problému je nutno vnímat ve všech jeho aspektech, především s přihlédnutím k dlouhodobosti a zákonitostem vývoje tohoto jevu.

³⁵⁶ Srovnej zákon č. 265/2001 Sb., ze dne 29. června 2001, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony a zákon č. 283/2004 Sb. ze dne 8. dubna 2004, kterým se s účinností od 1. července 2004 mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony

Soubor doporučení, která navrhuji pro postup policie při řešení problematiky eliminace domácího násilí:

- zcitlivění přístupu policie – v centru přivolaného policisty ke konfliktu mající charakter domácího násilí musí stát především ochrana oběti,
- ustanovení povinnosti odborného výcviku příslušníků policie k tématu domácího násilí,
- existence přesné databáze výjezdů policie k případům domácího násilí a soustředění této databáze do jednoho místa (tzn. na specializované centralizované oddělení policie určené pro boj proti domácímu násilí),
- v případě výjezdů k „domácím potyčkám“ povinnost policie informovat se na specializovaném centralizovaném oddělení policie určeném pro boj proti domácímu násilí na počet a charakter dřívějších zásahů (např. byl-li násilník ozbrojen) v této domácnosti,
- existence přesné databáze všech zásahů a oznámení o všech činech majících charakter domácího násilí,
- zavedení gendrového aspektu v datábasech násilných trestných činů,
- ustanovení možnosti být vyslýchán podle výběru buď policistou či policistkou,
- ustanovení povinnosti policie odkázat oběť na specializované nevládní organizace zabývající se potíráním negativních důsledků domácího násilí (např. předáním adresáře těchto organizací),
- při příjezdu policie na místo ohlášeného útoku – ustanovení povinnosti policie kontaktovat se a hovořit s ohlášenou obětí,
- vyslýchání oběti odděleně od násilníka v lidsky důstojných podmínkách;
- zajištění lékařské pomoci, je-li jí třeba,
- zajištění všech možných důkazů na místě činu (kterými jsou např. i rozbité věci, výhrůžné SMS zprávy, škody na nábytku, hematomy na těle oběti apod.) a přesné zadokumentování veškerých těchto důkazů,
- ustanovení povinnosti policie informovat orgán sociálně-právní ochrany dítěte o podezření, že v rodině, kde se vyskytuje nezletilé dítě je páčáno domácí násilí,
- vypracování přesných metodických pokynů, které by zavazovaly policisty k postupu v těchto specifických situacích a pomáhaly jim

v jejich zvládnání (protokol o zásahu, způsobu výslechu, zajištění důkazů etc.).³⁵⁷

V neposlední řadě je však třeba zmínit potřebnost zakotvení institutu podobnému „institutu vykázání“ do zákona o policii tak, jak ho známe např. z rakouského práva.³⁵⁸

5.4 Zákon o přestupcích

Za základní změnu v kontextu tohoto zákona z hlediska efektivnosti pokládáme přesné rozlišování v kvalifikaci konkrétních skutků jako trestných činů či jako přestupků tak, aby se již nestávalo, že závažné jednání, které trestní zákon hodnotí jako trestný čin, skončilo projednáním jako přestupek.

Domníváme se proto, že policisté by měli být k tématu domácího násilí důsledně proškoleni.

Současně navrhuje, aby byla zavedena povinnost projednávat přestupky proti občanskému soužití v případě osob blízkých ex lege. Kategorii osob blízkých podle přestupkového zákona potom navrhuje upravit tak, aby pod její rámec spadaly všechny osoby nacházející se v intimním vztahu.

5.5 Občanské právo

5.5.1 Občanské právo hmotné

Za jeden z hlavních problémů považujeme to, že současná právní úprava této oblasti je odtržena od reálného života, přičemž existenci domácího násilí v sobě vůbec nezohledňuje.

³⁵⁷ Velmi podrobně se možnosti změn v přístupu policie zabírá také např. Franková, Z. a Vitoušová, P.: Postavení obětí domácího násilí v nejširších právních a procesních souvislostech, první vydání, Praha, BKB, 2000, str. 52 - 67 In: www.mvcr.cz

³⁵⁸ Podrobně např. Neue Gesetze. Verein Aktionsgemeinschaft der autonomen österreichischen Frauenhäuser, Vídeň, 1997; Fröschl, E.: Vývoj spolkového zákona na ochranu proti násilí v rodině a jeho vliv na osoby postižené násilím In: Domácí násilí – staré problémy, nová řešení? Sborník příspěvků z konference pořádané organizací Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR, první vydání, Praha, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002, str. 11 atd.

Z hlediska efektivnosti navrhuje zakotvit v rámci občanského zákoníku systém ustanovení, který by zaručoval obětem domácího násilí ochranu před pokračujícími atakami bez toho, aby však tato byla nucena opustit svůj domov.

Mezi tato ustanovení patří podle našeho názoru zejména výslovné zohlednění existence násilného chování v kontextu s formulováním zásady, že násilný manžel či partner nemá nárok na poskytnutí náhradního bytu v případě rozhodování o zrušení práva společného nájmu bytu a určení jeho výhradního nájemce. Dále by měla být do občanského zákoníku výslovně včleněna premisa, že při rozhodování o tom, kdo se stane výlučným nájemcem společného bytu, přihlédnou soud k existenci násilného chování.

5.5.2 Občanské právo procesní

Pro oběť domácího násilí představuje občanské soudní řízení jako prostředek k dosažení ochrany (byť teoreticky možný a z tohoto pohledu i efektivní) enormní finanční a nervovou zátěž, trvající mnohdy po velmi dlouhou dobu, kterou není ve většině případů schopna zvládnout bez kvalitního zastoupení advokátem.

Domníváme se, že pro zpřístupnění kvalitní právní pomoci všem ekonomickým vrstvám obětí je nezbytné přijmout zákon o bezplatné právní pomoci, který by jasně stanovoval i rozsah a cenu poskytovaných služeb. Studenti právnických fakult by potom měli být s problematikou domácího násilí v základních bodech povinně seznámeni.

Za stěžejní v oblasti změn občanského práva procesního z hlediska zkoumané efektivnosti potom považujeme především **výslovné zakotvení nového druhu předběžného opatření** spočívajícího v možnosti uložit násilníkovi, aby nevstupoval dočasně do domu či bytu, kde žije osoba, ve vztahu k níž je důvodně podezřelý z násilí.

Za neméně potřebnou však považujeme rovněž úpravu lhůt pro vyřízení odvolání proti rozhodnutí soudu prvního stupně o předběžném opatření, a to zejména v právních věcech týkajících se nezletilých dětí.

5.6 Rodinné právo, právo sociálního zabezpečení a zákon o peněžité pomoci obětem

Základní okruh problémů obětí domácího násilí v rámci **rodinného práva** má své těžiště v posuzování otázky, komu bude svěřeno do výchovy nezletilé dítě.

Domníváme se, že v zákoně o rodině by mělo být především výslovně zakotveno, že při rozhodování o tom, komu bude nezletilé dítě svěřeno do výchovy, přihlíží soud i k tomu, jestli mezi rodiči nezletilého dítěte docházelo k násilí. V zájmu dítěte by toto podle našeho názoru nemělo být vychovááno agresorem.

Podle našeho mínění by však v zákoně o rodině měl být zohledněn rovněž poznatek, že nezletilému dítěti nesvědčí ani styk s rodičem, který se přímo na něm či na druhém rodiči dopouštěl násilí.

Dále jsme toho názoru, že je vhodné, aby bylo spojeno v jedno rozhodování soudu o tom, komu bude dítě po rozvodu svěřeno do péče a rozhodování o rozvodu.

Při rozvodu se zjišťováním příčin rozvratu podle ustanovení § 24 zákona o rodině se jeví účelné, aby místo současného znění „soud bere v úvahu příčiny rozvratu manželství“ (tedy může a nemusí) zákon stanovil, že „soud je povinen zjistit příčiny rozvratu manželství a tyto v odůvodnění rozsudku uvést“. Výrazná ochrana obětí domácího násilí cestou rodinného práva a posílení její sociální pozice by však byla zajištěna formulováním rozvodu na základě viny agresora tak, jako je tomu např. v Rakousku. Výrok o vině by nesl pro oběť domácího násilí řadu pozitivních konsekvencí, které by napomáhaly její sociální stabilizaci a rehabilitaci a poskytly by jí i částečnou satisfakci. Konkrétně se jedná např. o stanovení povinnosti úhrady nákladů za rozvodové řízení a řízení souvisejících tomu, kdo rozvod zavinil. Inspirující v tomto směru může být i úprava německá, která stanoví povinné právní zastoupení v řízení o rozvod, nemá-li účastník právní vzdělání (tato podmínka neplatí, jde-li o rozvod „dohodou“).³⁵⁹

U rozvodů podle § 24a zákona o rodině by potom bylo dobré zakotvit poučovací povinnost soudů ohledně obsahu dohod a následků s nimi spojených, aby nebylo zneužíváno postavení silnějšího z účastníků řízení.

³⁵⁹ Více např. Verschraegen, B.: Die einverständliche Scheidung in rechtsvergleichender Sicht, Berlin, Duncker and Humboldt, 1991, str. 411 an.

V rámci zákona o sociálně-právní ochraně dětí potom navrhuje do ustanovení § 6 výslovně zakotvit, že sociálně-právní ochrana se zaměřuje na děti, které žijí s rodiči, mezi nimiž dochází k násilí.

Dále by podle našeho názoru měla být jasně vyjádřena povinnost mlčenlivosti pracovníků OSPOD o adrese pobytu matek s nezletilými dětmi v azylových domech s utajovanou adresou, kde se skrývají před násilníkem (§ 57 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Předním hlediskem sociálně právní ochrany dítěte je zájem a blaho dítěte (§ 5 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Výkon ochrany práv dítěte OSPOD je odvislý od práva dítěte žádat o pomoc při ochraně svých práv (§ 8 zákona o sociálně-právní ochraně dětí), práva rodiče žádat OSPOD o pomoc při výkonu rodičovské zodpovědnosti (§ 9 zákona o sociálně-právní ochraně dětí) a oprávnění každého občana upozornit OSPOD na porušení povinností nebo zneužití práv rodičů plynoucích z jejich rodičovské zodpovědnosti (§ 7 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).³⁶⁰

V oblasti **sociálního zabezpečení** navrhuje, aby bylo výslovně stanoveno, že sociální situace obětí domácího násilí v rámci posuzování nároku podle zákona o životním minimu, zákona o státní sociální podpoře a zákona o sociální potřebnosti má být reflektována od okamžiku, kdy se předmětné státní orgány dozvědí o tom, že oběť domácího násilníka opustila.

Podle **zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem** mohou oběti násilné trestné činnosti žádat od státu finanční pomoc. Z hlediska zkoumané efektivnosti se domníváme, že řízení o přiznání takové pomoci by mělo být minimálně zjednodušeno a zkráceno.

³⁶⁰ „Je-li to v zájmu dítěte, pak by zákon měl být vyložen tak, že státní orgány mají obecnou povinnost chránit zájmy dětí v jakékoli souvislosti. Měly by se tudíž obracet na ty státní orgány, kterým zákon o rodině a další soukromoprávní předpisy (zejména občanský zákoník a občanský soudní řád) chránit zájmy dítěte ukládají.“ – Srovnej Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurs občanského práva. Instituty rodinného práva, Praha, C.H.Beck, 1999, str. 104

6. VÝZNAM PREVENCE PŘI OCHRANĚ SPOLEČNOSTI PŘED DOMÁCÍM NÁSILÍM ³⁶¹

6.1 Osvětové kampaně, výchovné programy, prevenční projekty

Jednou ze základních příčin domácího násilí je snaha o dominanci, moc, rozdělení rolí, kdy jeden v páru usiluje o nadřazené postavení a druhý, nebo přesněji řečeno druhá, je vmanipulován do pozice podřízenosti. Násilníci svým jednáním většinou kompenzují nějakou vlastní nedostatečnost, realizují si tak některou ze svých potřeb, aniž by však dali prostor k naplnění potřeb své oběti ve vztahu. Násilníci mají tendence své jednání bagatelizovat či popírat úplně. Svým okolím jsou agresivně vnímáni převážně jako spořádaní manželé, otcové, slušní lidé. Násilníci mají často velmi striktní představy o rozdělení rolí mezi muže a ženu, o tom, co je mužská a ženská morálka, o tom, jaká má být jejich partnerka (dcera atd.), většinou rovněž verbálně odmítají bezdůvodné násilí a od ostatních pachatelů násilí se striktně distancují.

Mé klientky mi vypověděly, že byly svými násilnickými partnery často hodnoceny a posuzovány a rovněž nabádány k tomu, aby nevybočovaly z pozice, která je jim podle násilníka určena: „...dneska jsi byla celkem slušná, chovala jsi se vhodně...správně ženě končí svoboda okamžikem, kdy se provdá, v ten moment musí na kamarádky zapomenout...chlap Ti nebude hlídat dítě, jako nějaká trapná baba...protože večere nestála za nic, žádné peníze pro malou ti nedám, ale uvidíme, jak se vytáhneš v posteli...ostatní ženy následují své muže, Ty jsi však se mnou do Německa nechtěla jít a tím jsi mi zkazila život...“.

Domácí násilí nebývá omezeno na jednu izolovanou násilnou epizodu, má tendence se neustále vyvíjet, gradovat, z počátku **ohrožuje většinou důstojnost**, posléze **zdraví** a nakonec i **život své oběti (obětí, jsou-li v násilném vztahu přítomny děti)**.

Pro současný přístup české společnosti k domácímu násilí je však stále ještě typické, že většinou nezohledňuje domácí násilí v celé jeho komplex-

³⁶¹ Tuto kapitolu jsem publikovala v neaktualizované a pozměněné podobě v Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, profem, 2004

nosti, ale zaměřuje se (zejména orgány činné v trestním řízení, soudy rozhodující o úpravě rodičovské zodpovědnosti apod.) většinou vždy jen na jeden izolovaný útok, který nakonec zhodnotí jako bezvýznamný. K četnosti jednotlivých ataků nepřihlíží, formy domácího násilí v nikoli fyzické podobě často není schopna vnímat vůbec.

Běžná je rovněž tendence veřejnosti ihned potom, co oběť násilí na sobě páchané zveřejní, zaměřit na ni svoji pozornost („... jistě je zlá a chce pro sebe získat manželův byt“, „... není blázen?“, „... provokovala?“). Přičemž způsob, jakým je domácí násilí dále prezentováno v médiích i na veřejnosti obecně, jen podporuje zabředlé stereotypy a týrané oběti dále utvrzuje v posílení vlastní získané trpké zkušenosti, že domoci se pomoci v jejich situaci v tomto státě nelze.

Týraný člověk však po dlouhodobém setrvávání v násilném vztahu většinou nemá šanci sám se bez pomoci zvenčit z této situace vymanit. Jak bylo podrobně rozebráno v kapitole 3. této publikace, v současné době v ČR dosud absentuje ucelený komplex právních ustanovení určených na ochranu obětí domácího násilí a jejich ochrana podle stávajících ustanovení právního řádu je od dostatečnosti zatím jen velmi vzdálená.³⁶²

Avšak ani sebedokonalejší právní rámec nesníží počet obětí domácího násilí, nebude-li provázen cílenou změnou společenských vztahů spočívající v jejich kultivaci.

Domnívám se, že z hlediska efektivnosti je třeba odlišovat, co lze učinit pro konkrétní oběť domácího násilí od toho, co lze učinit obecně pro ochranu společnosti před tímto negativním jevem.

³⁶² Při své praxi právničky a koordinátorky specifického centra pro oběti zejména nejbrutálnějších a nejintenzivnějších forem domácího násilí jsem zažila mnohé situace - hodnoceno očima „těch zvenků“ - na pomezí science fiction. Jednou jsem například utíkala po poměrně rušné ulici v Brně společně se dvěma svými klientkami před násilníkem, který křičel, že teď nás všechny rozseká, aniž bychom vzbudily pozornost kohokoli z kolemjdoucích; dále jsem zažila např. rozhovor s pracovnící OSPD, která mi do očí vysvětlovala, že matka si děti do své péče nezastlouží, neboť není dobrou matkou, když nedokázala děti uchránit od pohledu na násilí, které jí působil jejich otec, a domnívá se, že bude dětem u otce lépe; slyšela jsem soudkyni rozhodující o rozvodu hodnotit lékařskou zprávu, v níž bylo uvedeno, že pacientka na následky napadení manželem utrpěla otřes mozku, zlomeninu žeber, včetně několika hematomů, přičemž jeden z nich kopíroval podrážku bot manžela této ženy, tak, že lékařská zpráva neprokazuje, že předmětná zranění způsobil ženě její manžel a že tato žena si předmětná zranění mohla způsobit sama např. tlucením hlavou o těleso ústředního topení a vzhledem k tomu, že manžel zastává stanovisko, že svoji ženu miluje a rozvádět se nechce, doporučuje oběma návštěvu manželské a rodinné poradny; jednou jsem byla v souvislosti se svou prací přepadena; setkala jsem se s psychologem, který doporučil ženě, která byla manželem několikrát v rozmezí jednoho roku pobodána nožem tak, že musela být hospitalizována v nemocnici, aby svého muže neprovokovala a snažila se mu ve všem vyjít vstříc apod.

³⁶³ Více např. Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti

Rozvedeno detailněji tento přístup znamená, že při řešení každého případu domácího násilí je nutno zohlednit všechna fakta a individuální charakteristiky té které konkrétní kauzy. A tak není-li oběť domácího násilí např. psychicky schopna unést vyčerpávající trestní řízení ve stávajících českých podmínkách (viz podrobněji kapitola 3.2.2 této publikace), navíc s tím, že by ji tento postup neadekvátně ohrozil, domnívám se, že je vhodné pomoci jí zvolit jiné řešení její situace tak, aby byla maximálně zajištěna její ochrana, bezpečí, a aby bylo co možná nejrychleji dosaženo vyjasnění všech okruhů právních otázek spojujících jí s násilníkem (péče o děti, rozvod, bytová otázka, majetkoprávní vazby apod.). Jsem toho názoru, že oběti domácího násilí není vhodné nutit k aktivitě, které nejsou schopny. Zejména není vhodné motivovat je k aktivnímu boji proti domácímu násilí za každou cenu. Na druhé straně se domnívám, že v obecné rovině snahy o potírání domácího násilí je třeba proti domácímu násilí veřejně vystupovat, snažit se, aby toto téma bylo bráno na zřetel a přestalo být společností tolerováno.

Násilí odehrávající se v domácnosti není a nikdy nemůže být věcí soukromou, neboť stát nese povinnost chránit základní hodnoty člověka (život, zdraví, důstojnost), které jsou právě domácím násilím narušeny. Domácí násilí v případě tolerance k němu cestuje z generace na generaci.

Velkou roli z hlediska efektivnosti ochrany společnosti před domácím násilím sehrává v prvé řadě dostatečná informovanost veřejnosti.

I přes již poměrně rozsáhlé otevření a zprostředkování této tematiky laikům a přes dosud vyslané vlašťovky směřované na odbornou veřejnost (celorepublikové školení pro pracovníce a pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dítěte pořádané v rámci projektu AdvoCats for Women obecně prospěšnou společností proFem³⁶³, celorepublikové školení pracovníků a pracovníc azylových domů pořádané v rámci projektu Kormidlo občanským sdružením Bílý kruh bezpečí³⁶⁴ apod.) totiž podle mého názoru zůstává v ČR **základním nedostatkem na tomto poli oblast informovanosti odborné veřejnosti.**³⁶⁵ Jako

z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha 2002

³⁶⁴ Více např. www.domacinasilii.cz

³⁶⁵ K demonstraci neinformovanosti odborné veřejnosti o domácím násilí např.: „... Do věznic se zvýšenou ostrahou na 14 a půl roku poslal v pátek senát Krajského soudu v Brně 28letého Milana Poláška z Hodonína, který se přiznal, že letos 29. července v noci ve vzteku ubodal svoji 18letou družku Pavlu Dlouhou. Dívce, se kterou má dnes již skoro ročního syna Milana, zasadil nejméně 25 bodných ran do celého těla. „... Udivujeme se, že poškozená s Poláškem, který se k ní choval naprosto autoritativně a často ji bil, tak dlouho vydržela žít,“ řekl předseda rozhodujícího senátu. „Srovnej Knötig, P.: Za ubodání družky soud vyměřil 14 a půl roku, Právo ze dne 16. 12. 2000

prioritní úkol neprávnických způsobů pomoci ochraně společnosti před domácím násilím tedy považují především **zcitlivění veřejnosti – zejména její odborné části** (policisté/policistky, soudkyně/soudci, legislativci, lékaři/lékařky, pracovníce/pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dítěte, kurateli, státní zástupci/zástupkyně, učitelé apod.) – **k předmětnému tématu**, protože jen ten, kdo pochopí podstatu tohoto jevu, jeho vývoj, pozici týrané osoby v jeho rámci, je schopen na domácí násilí adekvátně a bez předsudků reagovat.

Pasivní postoj osob zainteresovaných v procesu pomoci obětem domácího násilí zainteresovaných a široké veřejnosti vůbec k tomuto jevu vede k posilování přesvědčení pachatele, že se vlastně nic neděje a že má na své chování nepsané právo.

6.1.1 Inspirace ze zahraničí

„Pro miliony žen světa je právě domov místem teroru... Násilí ve vlastním soukromí je nejuniverzálnější formou ubližování a přece se o něm příliš neví. Statistiky ze Spojených států amerických hovoří, že jen jedna ze sta bitých žen požádá o pomoc. V mnoha zemích se považuje týrání v domácím prostředí za soukromou záležitost a tak i zákony mlčí o útocích v rodině.“³⁶⁶

Společnost je proto třeba proti toleranci domácího násilí zcitlivět. Velkou roli při plnění tohoto úkolu sehrávají zejména **osvětové kampaně a výchovné programy**.

Nyní se pokusím představit alespoň ve velmi stručné formě ty zahraniční projekty, které podle mého názoru vynikají ať už neotřelostí nápadu či svým významem nad jiné a zároveň mohou sloužit jako inspirace pro české prostředí.

EDINBURGSKÁ KAMPAŇ

V prosinci 1995 zorganizovala ženská organizace v Edinburgu kampaň pod názvem „Nulová tolerance“ s cílem informovat veřejnost o vysokém počtu týraných žen. Součástí kampaně byly čtyři druhy velmi silně kontrastních plakátů, umístěných na reklamních plochách po celém městě, na významných městských budovách a kulturních zařízeních.

Motivem obrázků byl vždy ideální domov a každý plakát jako celek na první pohled evokoval dojem, že ztělesňuje reklamu propagující nějaký komerční pro-

³⁶⁶ Kampane a opatrenia proti násiliu páchanom na ženách, (Aspekt) In: Násilie I, prvé vydanie, Bratislava, Aspekt, 1995, str. 77 - v překladu

dukt (např. nejvýhodnější druh pojištění domácnosti), avšak ihned záhy – při bližším zaměření pozornosti – vystoupil pravý důvod toho, co předesílal. Jedním z hlavních cílů realizátorek kampaně totiž bylo upozornit veřejnost na fakt, že mezi důvody, proč týraná žena ze společné domácnosti s násilníkem neodejde, je v mnoha případech i ekonomická závislost této ženy na násilném partnerovi. Krom provokujících plakátů byly součástí kampaně inzeráty na specializované služby pro oběti domácího násilí, různé besedy a další doprovodné akce k tématu.

Celá kampaň byla veřejností hodnocena velmi pozitivně a jen 9% z oslovených občanů se vyjádřilo v tom smyslu, že hovořit o domácím násilí na veřejnosti pokládají za nepatřičné.³⁶⁷

MNICHOVSKÁ KAMPAŇ – „AKTIVNĚ PROTI DOMÁCÍMU NÁSILÍ“

Pracovní tým připravující tuto kampaň byl sestaven z členek širokého spektra institucí a zařízení, které byly v přímé konfrontaci s tematikou násilí mužů proti ženám. Jako hlavní cíl si stanovily vymýtit převládající postoj tolerance k tomuto druhu násilí ve společnosti a připravit laickou i profesionální veřejnost k aktivnímu a efektivnímu jednání proti tomuto druhu násilí. Jako nejkontroverznější – avšak zároveň i nejdiskutovanější a velmi efektivní – se ukázala plakátová část kampaně. Největší ohlas potom vzbudil ten z pěti posterů, na němž známý kapitán fotbalového mužstva FC Bayern a hráč národní reprezentace Thomas Helmer uděloval „červenou kartu“ mužskému násilí.

V rámci kampaně byl rovněž stanoven cíl naučit prostřednictvím besed a dalších akcí ve školách chlapce a mladé muže zdravému sebevědomí, které není připoutané na agresivně patriarchální vzory a které nepotřebuje ke svému potvrzení použití fyzického či psychického násilí.³⁶⁸

FINSKÝ PROJEKT PREVENCE NÁSILÍ NA ŽENÁCH Z OBDOBÍ 1998–2002

V únoru 1997 sestavila Státní rada ve spolupráci s výbory vytvořenými na 4. světové konferenci o ženách v Pekingu v roce 1995 akční plán rovnosti pohlaví pod názvem „Z Pekingu do Finska“ podporovaný finskou vládou.

³⁶⁷ Více např. Herman, J. L.: Aktivne proti mužskému násiliu In.: Piata žena, Aspekty násilia páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001, str. 124 a násl.

³⁶⁸ Více např. Lacinová, L.: Kampane a opatrenia proti násiliu páchanom na ženách, (Aspekt) In: Násilie I, prvé vydanie, Bratislava, Aspekt, 1995, str. 221

Jeden z projektů realizovaných pod touto hlavičkou ministerstva sociálních věcí a zdraví byl zaměřen i na prevenci násilí na ženách. Účelem tohoto projektu bylo podpořit postoje společnosti odporující tomuto druhu násilí, zviditelnit jeho negativní aspekt, neustále informovat veřejnost o jeho následcích, zminimalizovat jeho výskyt a zajistit snadno přístupnou paletu služeb určenou jednak pro jeho oběti, ale rovněž tak pro jeho pachatele.

Projekt se skládal z celkem sedmi dílčích částí: vydávání a distribuce školících a vzdělávacích materiálů, rozvoje služeb, spolupráce s médii a poskytování informací, snahy o reformu legislativy, boje proti násilí v zaměstnání a násilí na migrantkách. K dosažení účelů projektu byly stanoveny tyto úkoly a činnosti: monitoring rozvoje strategií a činností určených na potírání násilí na ženách na národní i mezinárodní úrovni, koordinace úsilí o prevenci násilí kooperací nezávislých orgánů s nevládními organizacemi, institucemi a dalšími projekty na národní úrovni, zvyšování informovanosti odborné i laické veřejnosti pořádáním seminářů a školení, rozvoj výzkumu a sběru dat týkající se problematiky gender, příprava návrhů nové legislativy, rozvoj mezinárodní spolupráce, vypracování národního akčního programu prevence násilí na ženách a monitoring jeho uplatňování.

V rámci tohoto projektu bylo vytvořeno 12 regionálních multiprofesních týmů rozmístěných po celém území, které plánovaly a řídily práci v rámci svých oblastí.

Společně byly zahájeny nejdříve regionální a posléze i celostátní mediální kampaň.³⁶⁹

Za nesmírně inspirativní na tomto projektu pokládám zejména v jeho koncepci a propojenost jeho jednotlivých dílčích oblastí a částí.

Jinými slovy řečeno domnívám se, že Finové (na rozdíl od Čechů) jasně pochopili skutečnost, že nelze říci „A“ (např. v podobě veřejné kampaně vybužující oběti domácího násilí k tomu, aby netolerovaly tento jev a nešly se vyhledat pomoc) bez současného ukotvení „B“ (např. v podobě institutů a služeb určených k ochraně obětí).

BERLÍNSKÝ INTERVENČNÍ PROJEKT PROTI DOMÁCI MU NÁSILÍ

Tento projekt fungující již osm let stanovil za svůj leitmotiv heslo „spolupráce“. Jeho koncepce je založena na strategii koordinované a kooperativní

³⁶⁹ Více např. Preventivní programy, veřejné kampaně – Finsko In: Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 29

činnosti všech zúčastněných; uskutečnění cílené právní politiky, ve které jde na jedné straně o důslednou realizaci a na druhé straně o další rozvoj doprovodného práva; vytvoření rámcových podmínek, které zajišťují rozsáhlou ochranu obětí domácího násilí včetně jejich dětí; sladění společných cílů ve všech orgánech intervenčního projektu.

Základním cílem projektu je zefektivnění ochrany postižených žen a jejich dětí a zároveň převzetí odpovědnosti pachatele. Projekt je podporován Spolkovým ministerstvem pro rodinu, seniory, ženy a mládež, Správou pro práci sociální otázky a ženami Berlínského senátu. Koordinační středisko tvoří čtyři koordinátorky (právničky a pedagožky) a jedna administrativní síla. V současné době tvoří počet osob na projektu zúčastněných číslo větší než 150.

Mezi výsledky tohoto projektu patří mimo jiné i sběr dat v oblasti policejních zásahů v případech domácího násilí, který následně podmiňuje vznik speciálního oddělení pro domácí násilí v rámci státního zastupitelství; koncepční program vzdělávání soudců, policistů, státních zástupců a mládeže k tématu; vytvoření kvalitních informačních materiálů pro postižené ženy v několika jazycích; vypracování metodických pokynů pro práci zasahujících policistů; zřízení krizové telefonické linky; **vypracování návrhu** tzv. zákona o ochraně proti domácímu násilí atd.³⁷⁰

SLOVENSKÁ KAMPAŇ – „PIATA ŽENA“

První celoslovenskou kampaň proti násilí na ženách připravilo na přelomu roku 2001 a 2002 sedm ženských neziskových organizací. Touto kampaní chtěly upozornit na skutečnost, že násilí páchané na ženách je věcí veřejnou, i když se odehrává v soukromí. Zejména chtěly zdůraznit skutečnost, že stát a jeho instituce jsou povinny brát násilí páchané na ženách stejně jako kteroukoli jinou trestnou činnost, neboť je k tomu zavazují nejen Ústava SR a platná legislativa, ale rovněž mezinárodní dokumenty o lidských právech.

První část druhé celonárodní slovenské kampaně proti násilí na ženách začala dne 25. listopadu 2002 (Mezinárodní den proti násilí na ženách) a její druhá část dne 10. prosince 2002 (Mezinárodní den lidských práv). Součástí kampaně byly rozhlasové a televizní spoty, tiskové besedy, setkání a další tématické akce (např. mezinárodní seminář „Piata žena a iné kampane proti násilíu páchanému na ženách“ spojený s výstavou plakátů a festivalem televizních spotů z kampaní proti domácímu násilí).³⁷¹

³⁷⁰ Více informací např. na www.bigberlin.org nebo www.wibib.uos.de

³⁷¹ Více informací např. na www.stopnasiliiu.cz

6.1.2 Česká cesta

Nelze říci, že by Česká republika představovala tabulu rasu v oblasti rozvoje veřejné diskuse na téma boje proti domácímu násilí. Domnívám se naopak, že v České republice došlo k jakémusi otočení priorit a hovory na toto téma vedou před praktickými kroky a naplňováním jasně stanoveného a cíleného postupu proti tomuto negativnímu celospolečenskému jevu za ochoty ke kooperaci všech zainteresovaných složek.

Vzhledem k obrovskému množství nejrůznějších informačních, školicích, diskusních apod. projektů pořádaných zejména na regionální úrovni v současné době zmíním v této práci pouze některé z nich – a to zejména ty, které podle mého názoru svým rozsahem či významem vynikají nad ostatní.

NĚKTERÉ AKTIVITY INSCENOVANÉ ZE STRANY STÁTU (INFORMAČNÍ KAMPAŇ VLÁDY, KULATÉ STOLY, ALIANCE PROTI DOMÁCÍMU NÁSILÍ)

A) INFORMAČNÍ KAMPAŇ VLÁDY ČR

Vláda České republiky, jsouce vázána mezinárodními dohodami a závazky se vyjádřila k nepřijatelnosti domácího násilí a dalších forem násilí páchaného na ženách ve svých usneseních č. 565 ze dne 7. června 2000 a č. 456 ze dne 9. května a uložila jimi Ministerstvu vnitra ČR, Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR a Úřadu zmocněnce pro lidská práva provést **informační kampaň**, která by oslovila veřejnost, pomohla vynést problém na světlo a pojmenovala všechny formy domácího násilí od těch nejtvrdších až k těm, které „zatím“ ještě nevedou k těžké újmě na zdraví.

Tato informační kampaň vlády realizovaná ve spolupráci s neziskovou organizací Bílý kruh bezpečí byla spuštěna v říjnu 2003, přičemž jako její hlavní cílová skupina byla určena dospívající mládež.

Kampaň poukázala prostřednictvím plakátů, pohlednic, informačních letáků a PC hry na škodlivost domácího násilí a zároveň odkázala jeho oběti na pomoc prostřednictvím telefonické krizové linky.³⁷²

³⁷² Více informací např. na www.domacinasili.cz

B) KULATÉ STOLY POD ZÁŠTITOU MINISTERSTVA VNITRA ČR

Dne 24. února 2003 byla odstartována první z cyklu šesti odborných diskusí, které probíhají v roce 2003 pod záštitou Ministerstva vnitra ČR pod společným názvem „Kulaté stoly na téma domácí násilí v České republice“.

Kulaté stoly zaměřené na řešení problematiky omezení domácího násilí v českých podmínkách jsou součástí řešení modelového mezioborového projektu k vytvoření právního rámce a metodických postupů pro zavedení interdisciplinárních týmů, které by spojovaly zdravotní, sociální a policejní pomoc při odhalování a stíhání případů domácího násilí.

Jako hlavní cíl tohoto projektu bylo stanoveno vypracovat návrh koncepce koordinovaného a efektivního systému boje proti domácímu násilí v České republice. Řešením byla pověřena skupina expertů z ministerstev vnitra, spravedlnosti, práce a sociálních věcí, školství mládeže a tělovýchovy, zdravotnictví a zástupců nevládních organizací ROSA, ProFem a Bílého kruhu bezpečí.

Závěry by měly vést k přijatelnému celospolečenskému pohledu na domácí násilí. Mezi klíčové otázky tohoto projektu patří rozhodnutí, zda domácí násilí smí být akceptováno jako legitimní důvod pro vstup státu a jeho institucí do soukromí občanů a jak bude tato ingerence státu vypadat v praxi.³⁷³

Domnívám se však, že na škodu tomuto počínu je jen minimální podíl expertů u diskusního stolu, kteří by se skutečně bezprostředně s oběťmi domácího násilí setkávali.

C) ALIANCE PROTI DOMÁCÍMU NÁSILÍ

Dne 1. října 2002 byla na půdě Poslanecké sněmovny ČR založena Aliance proti domácímu násilí.

Toto uskupení – v němž hlavní tvůrčí a realizační úlohu sehrává občanské sdružení Bílý kruh bezpečí – rozvrhlo své úkoly do časového rozmezí dvou let (2002 až 2004), přičemž na jeho konci by mělo stát přijetí návrhu nového zákona proti domácímu násilí.

Mezi jeho dílčí cíle dále patří např. distribuce osvětových materiálů na služebny Policie ČR a do gynekologických ordinací; spolupráce s médii; výcvik sociálních pracovníků/pracovnic azylových domů; vernisáž fotografií

³⁷³ Více informací např. na www.mvcr.cz

americké autorky Donny Ferrato na téma domácí násilí konaná v Ostravě a Praze; terénní ověření pilotního projektu „Interdisciplinárního přístupu k řešení případů domácího násilí a založení DONA centra“ v Ostravě; vyškolení 100 učitelů o škodlivosti domácího násilí; uspořádání dvou seminářů na téma domácí násilí na půdě Parlamentu ČR; uspořádání národní konference o domácím násilí apod.³⁷⁴

KAMPAŇ REALIZOVANÉ NEZISKOVÝMI ORGANIZACEMI

A) KAMPAŇ OBČANSKÉHO SDRUŽENÍ BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ

Vůbec první česká informační a osvětová kampaň proti domácímu násilí odstartovala dne 11. září 1999 souběžně se zprovozněním krizové telefonické linky Dona, kam se mohou oběti domácího násilí obracet o radu a pomoc. Jejím zadavatelem bylo občanské sdružení Bílý kruh bezpečí, které jako její hlavní cíl stanovilo upozornit veřejnost na nepřijatelnost domácího násilí.

Součástí kampaně však byla i již výše zmiňovaná snaha nabídnout obětem domácího násilí pomocnou ruku.

Kampaň byla zaměřena jak na laickou část veřejnosti, kterou se snažila oslovit prostřednictvím billboardů, tiskových reklam a televizního spotu, tak na veřejnost odbornou (pracovníci policie, lékaři a sociální pracovníci), pro jejichž potřeby zajistila informační samolepky, letáky a manuál.

Neviditelnější součástí kampaně potom byly reklamy uveřejněné v tisku a na velkých billboardech na území celé ČR.³⁷⁵ Jak se však ukázalo, obsah a poselství billboardů dokázala dešifrovat jen velmi malá část veřejnosti. Základní slabinu projektu však podle mého názoru představuje zejména vybudování obětí domácího násilí k vyhledání pomoci, avšak bez současného zajištění takového druhu pomoci.

B) KAMPAŇ PROTI DOMÁCI MU NÁSILÍ NA ŽENÁCH 11 NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ

Kampaň proti domácímu násilí na ženách vyhlásilo v měsíci červnu 2003 jedenáct neziskových organizací z různých regionů České republiky, které se

³⁷⁴ Více informací na www.domacinasili.cz

³⁷⁵ Více např. na www.bkb.cz

v rámci své činnosti zabývají problematikou domácího násilí vůči ženám (buď v oblasti přímé pomoci obětem násilí či v oblasti prevence a poskytování informací). Hlavním cílem této kampaně bylo zvýšit informovanost o domácím násilí a zároveň posílit veřejné povědomí o nepřijatelnosti tohoto jevu.

Tato kampaň měla dále za cíl poskytnout obětem domácího násilí (popř. jejich okolí) informace o tom, kam se v případě domácího násilí mohou obrátit, jaká jsou specifika domácího násilí, jak posílit svoje bezpečí apod.

Celá kampaň vyvrcholila dne 25. listopadu (Mezinárodní den proti násilí na ženách) 2003 společenskou kulturně informační akcí.

Kampaň se uskutečnila na několika úrovních:

- mediální kampaň se sestávala z tištěné a rozhlasové inzerce a televizních spotů;
- průběžné informování médií o otázkách spojených s domácím násilím, výzkumech, činnosti organizací apod.;
- akce jednotlivých neziskových organizací, zaměřené především na zvýšení povědomí o domácím násilí (semináře, informační akce apod. – o plánu akcí bylo průběžně informováno na webových stránkách kampaně.³⁷⁶

Bohužel i zde musím konstatovat, že šrám na celé této akci představuje nedostatečnost volné kapacity sítě zařízení poskytujících kvalitní pomoc obětem domácího násilí, která by byla schopna uspokojit všechny oběti domácího násilí kampaní oslovené a žádající o pomoc.

6.2 Přímá specializovaná pomoc určená obětem domácího násilí

Nezastupitelnou úlohu v ochraně společnosti před domácím násilím sehrává rovněž systém pomoci poskytovaný obětem domácího násilí (včetně jejich dětí) prostřednictvím nejrůznějších specializovaných poradenských center, azylových domů a následné terapeutické péče.

V ČR je dosud takových zařízení katastrofický nedostatek, přičemž čím více narůstá vzdálenost bydliště oběti domácího násilí od velkého města, tím minimálnější je pro ni šance na dostupnost takových služeb. V této souvislosti proto nepředstavuje nikterak překvapující zjištění, že mezi mé klientky brněnského centra určeného na pomoc obětem domácího násilí patřily i ženy vzdálené od Brna více než 180 km.

³⁷⁶ Více informací na www.stopnasili.cz

Utajené azylové domovy díky absenci legislativy upravující status těchto domovů v ČR, až na ojedinělé vlaštoky (pracující však spíše na bázi pseudo-utajení a za využívání různých mnohdy nelegálních klíčků) chybí úplně.

Na druhé straně lze však zejména v posledním roce zaznamenat citelný pokrok spočívající zejména ve snaze regionálních psychologických poraden, linek důvěry a domovů pro matky s dětmi v tématické poskytování pomoci obětem domácího násilí se vzdělat a paletu svých služeb tímto směrem rozšířit.

Bohužel velmi rozdílná je rovněž kvalita poskytovaných služeb a personálního obsazení jednotlivých center pomáhajících v ČR obětem domácího násilí, přičemž netřeba na tomto místě nijak zvlášť zdůrazňovat, jak negativní odraz může mít sekundární viktimizace na život konkrétní oběti.

Při své praxi v oblasti přímé pomoci obětem domácího násilí jsem navíc zjistila, že potřeby obětí domácího násilí jsou ve skutečnosti mnohem rozsáhlejší, než jsem očekávala a rovněž tak překážky, které je třeba na nelehké cestě oběti domácího násilí za vymaněním se z násilného kruhu zdolat, jsou mnohem obtížnější a záluďnější, než jsem předpokládala.

Mezi taková zjištění, s nimiž jsem na počátku svého profesního vstupu do této oblasti nepočítala, patří např. poznatek, že vyřešením všech právních otázek spojujících oběť s násilníkem (včetně bytové otázky) problémy oběti nekončí a nenastává pro ni tímto čas pohody, pozitivního naladění a osobní síly, neboť psychická „deformace“ způsobená životem v násilném vztahu je u ní i nadále velice markantní a přetrvává v podobě smutku, depresivních nálad, fixace na negativní vzpomínky apod., a to v mnoha případech v ještě mnohem citelnější a intenzivnější podobě, než tomu tak bylo v době bezprostředního toku násilí směrem k ní. Z hlediska zkoumané efektivnosti se proto domnívám, že v rámci tohoto druhu pomoci je vedle zabezpečení dostatečného množství volných míst ve specializovaných azylových domech a centrech poskytujících právní, sociální, krizové a psychologické poradenství nezbytné i vybudování dostupné sítě následné terapeutické pomoci pro tyto oběti, která však dosud v České republice úplně chybí.

Mezi další takové poznatky patří např. i zjištění, že převážná většina obětí obzvláště brutálních forem domácího násilí nemá přístup k dostatku finančních prostředků na to, aby si mohla hradit kvalitní právní zastupování ve svém případě. Za obzvláště důležitou ve světle tohoto faktu proto pokládám již výše zmiňovanou nutnost zákonného ukotvení poskytování bezplatné právní pomoci, vytvoření peněžního fondu určeného na právní pomoc obětem domácí-

ho násilí a vytvoření dostupné a kvalitní sítě v oblasti domácího násilí informovaných a k předmětnému tématu zcitlivěných právniček a právníků.

A tak bych mohla pokračovat ještě velmi dlouho.

6.2.1 Model poskytování služeb obětem domácího násilí specializovaným centrem

Na základě svých zkušeností z přímé práce s oběťmi domácího násilí konfrontované s teoretickými poznatky se domnívám, že efektivní pomoc poskytovaná obětem domácího násilí specializovaným poradenským centrem by v sobě měla zahrnovat vždy dostupnou komplexní paletu kvalitních služeb od krizové telefonické linky, přes poskytování doprovodů, právní pomoci včetně právního zastoupení, ubytování včetně možnosti utajení, sociálního poradenství, psychologické pomoci a následné terapeutické péče.

Model takového pomáhajícího procesu ve specializovaném poradenském centru potom podle mého návrhu vypadá následovně:

1. **Telefonát oběti domácího násilí na krizovou linku** (zdokumentování základních bodů jeho obsahu včetně možného zjištění, kde získala na centrum kontakt), určení místa setkání, eventuelní základní doporučení (aby kontaktovala policii, lékaře apod.).
2. **Příprava krátkodobého akčního plánu** jehož cílem je zajištění okamžitého bezpečí ohrožené osoby, jejích základních potřeb, poskytnutí jí dostatku sebevědomí na to, aby uvěřila, že je schopná přežít i mimo násilný vztah, že si zaslouží život bez násilí. Tato fáze se dělí na tři části:
 - krizovou intervenci – tzn. aktivní vypoštění si životní situace oběti, popisu událostí, které ji vedly k tomuto setkání. (Od naslouchajícího této fáze předpokládá zejména nutnost empatie a schopnost utvrdit oběť v přesvědčení, že má dost síly situaci zvládnout. Naslouchající si v této části pomáhajícího procesu musí dávat pozor zejména na skutečnost, že v tomto okamžiku nelze z jeho strany činit žádné závěry, přijímat žádná rozhodnutí a není vhodné ani dávat jakékoli rady.),
 - odhad – tzn. pomoc oběti při identifikaci a objasňování jejích potřeb a problémů, které se mohou objevit,

- screening – tzn. ověření si, že člověk, který se o služby pomáhajícího centra uchází, je skutečně jejich oprávněným kandidátem.
3. **Realizace krátkodobého akčního plánu**, jinak řečeno reakce na okamžitě potřeby oběti domácího násilí – tzn. pomoc spojená již s poskytováním služeb (soupis právních podání, pomoc při zajištění stravy, odkaz na psychologickou poradnu, doprovod, zajištění vyzvednutí věci apod.).
 4. **Formální příjem** (u oběti, která bude ubytovaná v zařízení azylového typu) – oběť domácího násilí v této fázi pomáhajícího procesu vypráví svůj životní příběh a začíná formulovat své dlouhodobé plány. Při poskytování krizové intervence je třeba vždy mít na paměti, že první krize přivedla oběť domácího násilí na myšlenku vyhledat odbornou pomoc a do další krize ji může dostat právě formulace otázek během této fáze poradenského procesu, přičemž oběť domácího násilí si tak vlastně prožije násilí znovu – verbální formou. Kvalitní krizová intervence se proto vyznačuje především pečlivým nasloucháním ženě, nezasahováním do jejího vyprávění, neudělováním žádných rad. Oběť domácího násilí je při poskytování krizové intervence především potřeba podpořit, projevit jí empatii a poskytnout jí ujištění, že její slova nejsou brána na lehkou váhu či s pochybnostmi.
 5. **Hodnocení** – v této fázi pomáhá pracovnice/pracovník pomáhajícího centra oběti domácího násilí v identifikaci a objasňování jejích okamžitých a dlouhodobých požadavků, jejichž splnění si vyžaduje vybudování na násilníkovi nezávislého života a vztahu bez násilí.
 6. **Sestavení dlouhodobého akčního plánu** – při němž vycházím z poznatku, že splnění krátkodobých potřeb umožňuje oběti domácího násilí vybudovat si pevný základ, na kterém může začít s realizací dlouhodobých strategií.
 7. **Realizace dlouhodobého akčního plánu** – spočívající v aktivní podpoře (právní služby, doprovody atd.) a navracení sebedůvěry oběti domácího násilí. Pracovnice/pracovník pomáhajícího centra sleduje pokrok v realizaci cílů, které si oběť domácího násilí předsevzala splnit a připravuje či realizuje změny strategií, které si situace vyžádá. Centrum v této fázi pomáhajícího procesu poskytuje

poradenství právní, sociální, finanční, pomoc s hledáním ubytování, utajováním apod.

8. **Následné poskytování služeb** – v určité fázi své životní cesty se oběť domácího násilí dostane do situace, kdy se rozhodne, že služby pomáhajícího centra už nebude využívat. V této době by mělo následovat výstupní interview, ve kterém oběť domácího násilí zhodnotí kvalitu služeb, které jí byly centrem poskytnuty. V ideálním případě následuje i dohoda o následných krocích (následná terapeutická pomoc apod.) a domluva o realizaci vzájemného kontaktu v budoucnu.

Samozřejmostí každého pomáhajícího procesu je nezveřejňování žádných údajů o oběti domácího násilí, neuvádění ji do situací ohrožujících její bezpečnost, nevnučování jí vlastních představ, rozhodnutí, rad apod..

6.2.2 Doporučení EU pro ženské domovy

Tak trochu jako „pohádka o kouzelném království“ zní zatím s českými poměry konfrontovaná představa EU o existenci a fungování azylových zařízení určených k poskytování pomoci obětem domácího násilí zformulovaná především na konferenci věnující se postavení a ochraně těchto obětí konané v Kolíně nad Rýnem v březnu 1999.

Všechny vlády členských států EU mají podle jejich doporučení povinnost **vytvořit a financovat** přístupnou a bezplatnou nabídku podpory pro týrané ženy a jejich děti, bez ohledu na jejich rodinný, právní a sociální statut; tato podpora má být realizována prostřednictvím ženských neziskových organizací a má zahrnovat ženské azylové domy, ženská poradenská centra, organizace krizové pomoci, organizace poskytující právní a sociální pomoc, nabídky pomoci pro děti a intervenční projekty, pro které byly rovněž vytvořeny pro členské státy EU závazné normy.

Mezi základní **standard pomáhajících služeb určených obětem domácího násilí** patří podle těchto norem například:

- bezplatnost těchto služeb,
- existence zákonů na ochranu žen zahrnujících právo oběti domácího násilí zůstat v bytě za současného zamezení pachatelů po nutnou dobu přístupu do tohoto bytu atd..

Mezi základní **standard ženských azylových domů určených obětem domácího násilí** patří podle těchto norem například:

- jejich 24 – hodinový provoz,
- stanovení prvořadého cíle bezpečnosti žen a dětí,
- ženský personál těchto domů podle hesla „ženy pomáhají ženám“,
- **zajištění utajení,**
- možnost časově neomezeného pobytu,
- feministický přístup k problematice domácího násilí,
- 1 místo v takovém domě na každých 10.000 obyvatel,
- snaha o posílení sebedůvěry ženy, která odešla z násilného vztahu,
- zajištění přístupu do těchto domů všem ženám, které se staly oběťmi násilí,
- dostatečné financování těchto domů vládami členských států,
- placení a kvalitně vyškolený personál atd.³⁷⁷

ZÁVĚR

Zejména v posledních letech začal být problém zvaný domácí násilí v ČR prosazován jako mediální téma. Do té doby se o domácím násilí na veřejnosti nehovořilo. Část populace, již se tento negativní společenský jev týkal osobně, jej vnímala jako striktně soukromý problém, zbytek veřejnosti o existenci násilí v intimních vztazích nevěděl nebo jej mlčky toleroval. Současně s odkrýváním tohoto závažného problému však vyplula na povrch i nedostatečnost ochrany, kterou poskytuje stát jeho obětem a rovněž množství předsudků, kterými je česká společnost vůči nim zahlcena.

Domácí násilí se týká v převážné většině žen jako jeho obětí a v tomto kontextu je můžeme označit jako téma genderové, avšak domníváme se, že pojmenovat je můžeme rovněž jako téma celospolečenské, lidskoprávní a mezioborové.

Tato práce především teoretickoprávně hodnotila efektivnost stávajících právních norem ČR z hlediska cíle ochrany společnosti před domácím násilím. Domácí násilí jsme pro její účely definovaly jako jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad dospělou osobou, k níž je pachatel v intimním vztahu, způsobující na straně oběti tíseň nebo újmu. Intimním vztahem přitom chápeme vztah rodinný, partnerský či obdobný. Pod pojem obdobný vztah, který vnímáme flexibilně, potom řadíme např. vztah bývalých manželů, nedávno rozvedených, žijících i nadále v jednom bytě. Termínem „dospělá osoba“ rozumíme osobu zletilou.

Ve své práci jsme vyšly ze závěru, že k jednomu ze základních předpokladů efektivní ochrany společnosti před domácím násilím patří i dostatečná znalost o charakteru, příčinách a vývoji tohoto negativního společenského jevu.

Zjistily jsme, že základní odlišení domácího násilí od jiných násilných projevů spočívá v existenci intimního vztahu mezi pachatelem domácího násilí a jeho obětí a dále ve skutečnosti, že se odehrává v soukromí a většinou i beze svědků. Mezi jeho nejčastější formy patří násilí fyzické, psychické, sociální, ekonomické a sexuální.

Jak prokázal i vlastní výzkum, zpracovaný z dotazníků klientek Poradny pro ženy v tísní (obětí domácího násilí), agresori pocházejí ze všech socioekonomických vrstev společnosti, většinou se jedná o lidi s nižším sebevědomím, mající zkušenost s násilím z původní rodiny. Zatím nebyl vystopován žádný znak, který by někoho předurčoval, aby se stal obětí domácího násilí. Jediným takovým rizikovým faktorem je týrání, zneužívání či eventuelně přítomnost násilnému chování v dětství. Motivem, proč oběti domácího násilí

³⁷⁷ Více např. Pricskum WAVE o ženských domoch In: Piata žena, Aspekty násilí páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001, str. 61-62

setrvávají tak dlouho ve svazku s násilníkem, je mimo jiné strach o život, zdraví; dále pocit selhání, kdy oběť věří, že je týraná, protože udělala ve vztahu nějakou chybu a snaží se ji napravit, neboť byla od dětství učena, že vztah je investice, které by se neměla vzdávat; nemožnost řešení bytové otázky; ekonomická závislost; nemožnost dovolat se pomoci atd. Týraná oběť navíc trpí syndromem týraných obětí, přičemž trvá-li násilný vztah dlouho, je vyloučené, aby se z tohoto stavu sama vymanila. U obětí dlouhodobého a brutálního týrání sehrává svoji roli i tzv. stockholmský syndrom. Každý násilný vztah podléhá svému zákonitému cyklickému vývoji.

Česká společnost se staví k domácímu násilí zatím stále ještě nejednoznačně a s převládající tendencí k bagatelizaci tohoto jevu. Tolerance domácího násilí však posiluje násilnikovo přesvědčení, že se chová správně a na násilí má tradici garantované právo, přičemž dochází k předávání násilných vzorců chování z generace na generaci. Tento přístup však vede rovněž k poškozování obětí na primární individuální úrovni a dále k jejich sekundární viktimizaci.

Podle našeho názoru znamená nečinnost státu v oblasti cílené eliminace domácího násilí a jeho negativních následků ve společnosti porušení základních práv a svobod obětí domácího násilí.

Za současného stavu praxe řešení problematiky domácího násilí má oběť domácího násilí z hlediska efektivity bohužel většinou jen jedinou možnost, jak násilí na sobě páchané zastavit. Touto možností je její důsledná separace od agresora, která má v majoritním procentu případů podobu jejího odchodu (lépe řečeno útěku) ze společného bytu.

V ČR neexistuje speciální zákon na ochranu obětí domácího násilí.

Podle našeho názoru ztělesňoval těžiště problému v současném posuzování jednání v rámci domácího násilí z hlediska zkoumané efektivity trestního práva po dlouhou dobu fakt, že zkoumán byl většinou vždy jeden izolovaný útok a na domácí násilí tak nebylo pohlíženo jako na neustále se vyvíjející a gradující proces. Doufejme, že zákonem č. 91/2004 Sb.³⁷⁸ do trestního zákona nově vložené ustanovení § 215a, kterým byla definována skutková podstata trestného činu „**týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě**“ tuto situaci změní. Jako pozitivum z hlediska sledované efektivity hodnotíme zejména skutečnost, že tvůrce tohoto nového způsobu právního uchopení domácího násilí zaměřil svoji pozornost mimo jiné právě i na specifické podmínky, při nichž k tomuto negativnímu společenskému jevu dochá-

³⁷⁸ Zákon č. 91/2004 Sb., ze dne 29. ledna 2004, kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, s účinností od 1. června 2004

zí. Jako pozitivní ve sledovaném kontextu hodnotíme dále skutečnost, že ustanovení § 215a trestního zákona nenáleží mezi trestné činy vyjmenované v ustanovení § 163 trestního řádu. Domníváme se totiž, že při snižování sledované efektivity trestněprávních ustanovení sehrává citované ustanovení § 163 trestního řádu, podle něhož musí dát poškozená u většiny trestných činů spadajících do úvahy v rámci domácího násilí souhlas s trestním stíháním pachatele, jednu z klíčových úloh. Zjistily jsme, že za situace, kdy oběť sdílí s násilníkem společný byt atd., je pro násilníka velmi jednoduché přimět ji k rozhodnutí, aby souhlas s jeho trestním stíháním neudělila. Rovněž změny trestního řádu provedené zákonem č. 283/2004 Sb.³⁷⁹ s účinností od 1. července 2004 spočívající v posílení procesního postavení poškozených lze z hlediska sledované efektivity hodnotit kladně.

Pravděpodobně nejvýznamnější článek řetězu osob zúčastněných na řešení problému domácího násilí představuje policie. Z hlediska posílení zkoumané efektivity by policie především měla přestat pohlížet na případy domácího násilí naplňující skutkovou podstatu některého z trestných činů jako na rodinné rozepře. Jednotlivé útoky domácího násilí jsou v současné policejní praxi ve valné většině případů posuzovány jako přestupky, ačkoli naplňují skutkové podstaty některého z trestných činů.

Z hlediska občanskoprávního potom představuje stěžejní problém každé oběti domácího násilí zejména rozřešení bytové otázky. Bytová situace obětí není v ČR řešena nikterak speciálně s ohledem na charakter případů. Soudní řízení ve věci bytové otázky trvá většinou velmi dlouho. Neexistuje žádná výslovná právní možnost, jak pachatel domácího násilí okamžitě zabránit bydlet ve společném bytě s obětí. Oběť může podat v civilním řízení řádnou žalobu a dále může podat návrh na předběžné opatření. Předběžné opatření je institut v ČR k ochraně obětí domácího násilí zatím jen málo využívaný, avšak myslíme si, že v některých případech z hlediska zkoumané efektivity poměrně vhodný; stěžejní význam pro oběti domácího násilí představuje v otázkách výchovy, výživy a styku s nezletilými dětmi.

V naprosté většině případů v praxi má agresor tendence zneužívat svých rodičovských práv proti své týrané oběti. Domníváme se, že v případech rozhodování o výchově a výživě nezletilých dětí, kdy se jeden z rodičů těchto nezletilých dětí dopouštěl násilí na druhém z těchto rodičů, by otázka vý-

³⁷⁹ Zákon č. 283/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, s účinností od 1. 7. 2004

chovné způsobilosti rodiče agresora měla být posuzována obzvláště pečlivě a vždy by v takových případech mělo být nařízeno provedení znaleckého posudku.

V ČR od roku 1995 do dnešních dnů proběhlo již několik pokusů zohlednit domácí násilí v právním řádu. Společně všem legislativním podnětům v ČR dosud předneseným byla jejich zaměřenost na zohlednění domácího násilí výhradně prostřednictvím trestního práva a jejich nedostatečnost v pokrytí celé šíře problematiky ochrany společnosti před tímto jevem.

Jak jsme zjistily, na vyřešení problému existence domácího násilí ve společnosti neexistuje univerzální recept. V jednotlivých státech jsou k ochraně před domácím násilím prosazovány různé právní přístupy. Podle pramenů, které jsme měly k dispozici, probíhá legislativní ochrana před domácím násilím cestou policejní intervence, občansko-právních institutů, a trestně-právních institutů. Za zásadní v tomto kontextu pokládáme zdůraznění a vyzdvižení nikoli některé konkrétní zahraniční právní úpravy či institutu, ale zkušenosti nutnosti multidisciplinárního, koordinovaného, komplexního přístupu k řešení, reflektujícího skutečné potřeby jeho obětí. V tomto kontextu je třeba dále zmínit, že ačkoli se konkrétní způsoby ochrany společnosti před domácím násilím vyjádřené v zákonech jednotlivých zemí odlišují, přijaly všechny za svou základní myšlenku, že **za domácí násilí je odpovědný násilník**. Stát má povinnost spirálu domácího násilí přerušit a poskytnout oběti svoji pomocnou ruku.

Domníváme se, že skutečně **efektivní systém ochrany společnosti před domácím násilím obsahuje ucelený a diferenciovaný komplex nejrůznějších opatření**, který postihuje nejrůznější podoby a stupně domácího násilí tak, že dává šanci možnému ozdravení násilím nemocného vztahu tam, kde to je možné, a na druhé straně poskytuje jeho obětem skutečně účinnou ochranu zejména v těch případech, kdy již pokračování vztahu nelze brát do úvahy. Pomoc poskytovaná státem v boji proti domácímu násilí v celé šíři svého spektra potom zahrnuje všechny instrumenty a garance – od jeho kriminalizace přes komplexní právní systém ochrany obětí, finanční zastřešení organizací pomáhajících obětem eliminovat následky domácího násilí až po ruku podanou pachatelům v podobě nejrůznějších terapeutických programů a podpůrných řešení.

Podle našeho názoru spočívá vhodné řešení legislativního ukotvení trestnosti domácího násilí v českých poměrech v rozšíření skutkové podstaty trestného činu podle ustanovení § 215 trestního zákona na „týrání osoby blízké a svěřené“ za současného rozšíření pojmu „osoby blízké“ v ustanovení § 89

odst. 8 trestního zákona tak, aby zjednodušeně řečeno pokrýval okruh všech osob spojených v intimním vztahu. Současně navrhuje sejmout z obětí domácího násilí tzv. dispoziční právo formulované v ustanovení § 163 a 163a trestního řádu. **Změny v právu trestním ve prospěch ochrany obětí domácího násilí je však nutno, pakliže je sledován cíl ochrany skutečně efektivní, doplnit i změnami v dalších odvětvích práva, a to zejména v právu občanském a policejním.**

Velkou roli v efektivnosti ochrany společnosti před domácím násilím sehraje i dostatečná informovanost odborné a laické veřejnosti, jež je realizována zejména prostřednictvím výcvikových programů, informačních kampaní, vzdělávacích akcí apod. Rovněž systém pomoci poskytovaný obětem domácího násilí prostřednictvím nejrůznějších specializovaných poradenských center, azylových domů a následně terapeutické péče sehraje v boji proti domácímu násilí v moderní společnosti z hlediska efektivnosti nezastupitelnou úlohu. Bohužel v České republice je dosud takových kvalitních zařízení katastrofický nedostatek.

Z hlediska posílení zkoumané efektivnosti pokládáme preventivní společenské působení za jeden z nejdůležitějších úkolů ČR, přičemž jako prioritní shledáváme cíl změny v náhledu české společnosti na tento negativní společenský jev oproštěný od předsudků a bagatelizačních tendencí.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA č. 1:

MEZINÁRODNÍ ZÁVAZKY VYUŽITELNÉ V BOJI PROTI DOMÁCÍMU NÁSILÍ – VÝBĚR

Obecné úmluvy garantující lidská práva:

- Všeobecná deklarace lidských práv, 1948, usnesení DE01/48
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, 1966 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.)
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1966 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.)
- Opční protokol k Mezinárodnímu Paktu o občanských a politických právech, 1966 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 169/1991 Sb.)
- Úmluva na ochranu lidských práv a základních svobod, tzv. Evropská úmluva, 1950 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.)

Speciální mnohostranné úmluvy dotýkající se problematiky domácího násilí:

- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen – CEDAW, 1979 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.)
- Úmluva o právech dítěte, 1989 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.)
- Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání, 1984 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 143/1988 Sb.)³⁸⁰

³⁸⁰ Podrobnější seznam mezinárodních závazků využitelných v boji proti domácímu násilí lze nalézt např. na www.feminismus.cz/dokumenty_institute.shtm

PŘÍLOHA č. 2:

DOTAZNÍK KLIENTEK PORADNY PRO ŽENY V TÍSNI V ROCE 2000–2001

Vážená klientko,

pravdivým vyplněním tohoto anonymního dotazníku přispějete k řešení problematiky násilí v jiných rodinách.

Nebudete-li si s některou otázkou v našem dotazníku vědět rady, prosíme obraťte se na nás, rády Vám pomůžeme.

Prosíme uveďte:

1. Kdo provedl první kontakt s Poradnou pro ženy v tísní ve Vašem případě –
2. Váš věk –
3. Druh Vašeho problému:
 - týrání současným partnerem –

Prosíme uveďte rovněž, jak dlouho trvalo Vaše manželství nebo společné soužití (u druha a družky) do okamžiku, než jste se rozhodla vyhledat pomoc policie nebo specializovaného centra pomáhajícího obětem domácího násilí –

Jaká byla celková doba, po kterou bylo násilí přítomno v tomto Vašem vztahu, než jste vyhledala pomoc policie nebo specializovaného centra pomáhajícího obětem domácího násilí –

- týrání bývalým partnerem –

Prosíme uveďte rovněž, jak dlouho trvalo násilí od okamžiku zániku manželství nebo společného soužití (u druha a družky) do okamžiku, než jste se rozhodla vyhledat pomoc policie nebo specializovaného centra pomáhajícího obětem domácího násilí –

Jaká byla celková doba, po kterou na Vás bylo páčáno násilí, než jste vyhledala pomoc policie nebo specializovaného centra pomáhajícího obětem domácího násilí –

- týrání matkou –
- týrání otcem –

- týrání dcerou –
 - týrání synem –
 - znásilnění –
 - týrání jiným příbuzným – prosíme uveďte kterým –
 - incest –
 - jiný problém – prosíme konkretizujte –
4. Jakých forem násilí se na Vás agresor dopouštěl:
- nucení k různým bolestivým sexuálním praktikám nebo znásilnění –
 - vkládání různých předmětů do pochvy –
 - bití po těle –
 - bití do obličeje –
 - tlučení hlavou o stěnu –
 - kopance –
 - trhání vlasů –
 - pálení –
 - demolování věci, bytu apod. –
 - škrcení –
 - bodání/řezání –
 - házení různými předměty –
 - jiné fyzické násilí – prosíme konkretizujte –
 - citové vydírání, zesměšňování, vulgarismy, ponižování –
 - zákazy, příkazy, izolace, výslechy, kontroly, zamykání –
 - odpírání spánku –
 - odpírání jídla –
 - vydírání, vyhrožování zabitím, vyhrožování únosem dítěte, vyhrožování psychiatrickou léčbou –
 - vyhrožování pomocí zbraně (nůž, střelná zbraň apod.) –
 - vydírání týráním dítěte –
 - jiné psychické násilí – prosíme konkretizujte
 - odpírání peněz, přístupu k nim –
5. Jaké byly fyzické následky, které Vám způsobil agresor:
- otřes mozku, zlomenina lebeční kosti –
 - zlomenina žeber, končetin –
 - přeražený nos –
 - přiškrcení, přidušení –

- šité rány –
 - vyražené zuby –
 - vytržený větší chomáč vlasů –
 - úraz oka, modřiny, popáleniny –
 - zdemolované věci, nábytek, byt apod. –
 - jiné – prosíme konkretizujte –
6. Věk agresora je –
7. Vaše vzdělání je –
8. Vzdělání agresora je –
9. Jaká si myslíte, že byla příčina násilí ve Vašem případě:
- alkohol, drogy –
 - porucha osobnosti –
 - jiná – prosíme konkretizujte –
10. Kde bydlíte od okamžiku, kdy jste vyhledala pomoc policie nebo specializovaného centra pomáhajícího obětem domácího násilí:
- bydlím ve svém bytě bez násilníka –
 - bydlím v bytě s násilníkem –
 - odešla jsem ze společného bytu k rodičům –
 - bydlím v azylovém domě –
 - odešla jsem k rodinným příslušníkům (uveďte kterým) –
 - odešla jsem do podnájmu –
 - partner mi zanechal byt po podmínkou (uveďte jakou) –
 - nevztahuje se na mne ani jedna kategorie, protože –
11. Máte s násilníkem nezletilé děti?
- Kde tyto děti žijí od okamžiku, kdy jste vyhledala pomoc policie nebo specializovaného centra pomáhajícího obětem domácího násilí –
 - Komu byly svěřeny do péče rozhodnutím soudu (alespoň předběžným opatřením) –
12. Docházíte v současné době na psychiatrii pro anxiózně-depresivní poruchu, stavy beznaděje, deprese, úzkosti –
13. Byla jste někdy v minulosti déleodoběji hospitalizována na psychiatrickém oddělení a domníváte se, že příčinou tohoto bylo násilí –
14. Léčila jste se někdy během období, co jste byla týrána, ze závislosti na alkoholu –

15. Docházíte pravidelně na psychologické konzultace –
16. Pokusila jste se někdy v minulosti kvůli násilí o sebevraždu –
17. Jaké byly ztahy v původní rodině (matka/otec) násilníka:
- jeho otec byl velmi zlý, dominantní –
 - jeho otec bil svoji partnerku –
 - jeho otec nepřiměřeně fyzicky trestal děti –
 - jeho matka nepřiměřeně fyzicky trestala děti –
 - jeho matka nepřiměřeně fyzicky trestala děti a sama byla týraná –
 - jiné – konkretizujte –
 - nevím
18. Jaké byly ztahy ve Vaší původní rodině (matka/otec):
- můj otec byl velmi zlý, dominantní –
 - můj otec bil svoji partnerku –
 - můj otec nepřiměřeně fyzicky trestal děti –
 - moje matka nepřiměřeně fyzicky trestala děti –
 - moje matka nepřiměřeně fyzicky trestala děti a sama byla týraná –
 - jiné – konkretizujte